

**STUDII ȘI ARTICOLE
DE ISTORIE
LXXVI**

2010

**SOCIETATEA DE ȘTIINȚE ISTORICE
DIN ROMÂNIA**

**STUDII ȘI ARTICOLE
DE ISTORIE
LXXVI**

2010

COLEGIUL DE REDACȚIE:

PROF. UNIV. DR. IOAN SCURTU	– președinte
PROF. UNIV. DR. NICHITA ADĂNILOAIIE	– membru
CONF. UNIV. DR. MIHAIL ANDREESCU	– membru
PROF. UNIV. DR. ALEXANDRU BARNEA	– membru
PROF. DRD. IULIA CRISTINA BULACU	– membru
PROF. UNIV. DR. SORIN DAMEAN	– membru
PROF. DRD. PAUL DOMINTE	– membru (redactare)
PROF. UNIV. DR. BOGDAN MURGESCU	– membru
PROF. UNIV. DR. ȘTEFAN PĂUN	– membru
PROF. DR. BOGDAN TEODORESCU	– secretar general de redacție

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC:

ACAD. DAN BERINDEI
ACAD. FLORIN CONSTANTINIU
PROF. UNIV. DR. VLADIMIR ILIESCU, Universitatea din Aachen

COORDONATORI DE VOLUM:

- PAUL DOMINTE
- BOGDAN TEODORESCU

Notă

Îi rugăm pe viitorii noștri colaboratori să-și redacteze contribuțiile în conformitate cu normele științifice în vigoare, atașând totodată un rezumat într-o limbă străină de largă circulație și o listă de 5-7 cuvinte-cheie. Materialele se transmit redacției în format electronic și printate pe hârtie.

Responsabilitatea pentru conținutul fiecăruia dintre materiale revine exclusiv autorului sau autorilor acestuia. Colegiul de redacție respinge acele materiale care nu se încadrează tematic sau nu respectă termenele de predare ori criteriile științifice și tehnice de redactare.

Redacția

ISSN 0585-749X

CUPRINS

I. RELAȚIILE ROMÂNNO-MAGHIARE DE-A LUNGUL TIMPULUI

Marius Liviu ILIE, Constanțiu DINULESCU: <i>De la voievodul nostru la titulus fictus – titulatura conducătorilor Țării Românești în documentele emise de regii angevini ai Ungariei</i>	15
Nicolae MAGIAR, Eduard MAGIAR: <i>Activitatea lui Eftimie Murgu în contextul relațiilor româno-maghiare între 1823-1870</i>	24
Nicu POHOAȚĂ: <i>Politica guvernului Ungariei în Transilvania și evoluția relațiilor româno-austro-ungare (august 1913-iulie 1914)</i>	31
Victor OSĂCEANU: <i>România versus Ungaria la Societatea Națiunilor</i>	52
Alexandru MAREȘ: <i>Liga antirevizionistă română și iredentismul</i>	60
Dumitru CIAUȘU: <i>Fundamentele unei reconcilierii istorice</i>	77

II. DIDACTICĂ, METODICĂ ȘI MANAGEMENT EDUCAȚIONAL

Marian BOLUM: <i>Aspecte referitoare la integrarea istoriei locale în lecțiile de istorie națională la ciclul gimnazial</i>	89
Iulia Cristina BULACU, Paul DOMINTE: <i>Managementul strategic în „Proiectul de istorie orală”. Considerații teoretice și practice</i>	101
Neguța PETCU: <i>Aplicarea „Teoriei inteligențelor multiple” ca modalitate de abordare interdisciplinară a demersului didactic</i>	115
Mihai STAMATESCU: <i>Despre etica profesorului de istorie</i>	138

III. ANIVERSĂRI ISTORICE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Angela BĂLAN: <i>Izolarea politico – diplomatică a României ca urmare a evoluțiilor externe și a pierderilor teritoriale din vara anului 1940.</i>	148
Gheorghe BUZATU: <i>Stalingrad (1942/1943): erori și surprize</i>	160
Olimpiu Manuel GLODARENCO: <i>Ofensiva forțelor aliate în Noua Guinee și Insulele Solomon în al doilea război mondial</i>	180
Constantin OLTEANU: <i>55 de ani de la crearea Tratatului de la Varșovia (1955-2010) – (I)</i>	197

IV. ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

Mihai ADAFINI: <i>Pagini din istoria învățământului din Panciu</i>	215
Gheorghe NICHIFOR: <i>Alexandru Ștefulescu – 100 de ani de la moartea sa</i>	231

V. FILE DE VIAȚĂ COTIDIANĂ

Marcel PROCA: <i>Evoluția urbanistică a zonei centrale a orașului Bârlad. Piața civică</i>	240
Paul DOMINTE: <i>Studiu despre structurile socio-profesionale în orașul Constanța la începutul secolului al XX-lea</i>	247
Alexandru Claudiu VITANOS <i>Descoperirea valorilor României întregite prin intermediul primelor expoziții naționale. Manifestarea noii stări de spirit</i>	264
Emilena Irinela TATU: <i>Femeia din mediul urban între 1918-1928 – învățământ, știință, literatură</i>	272
Sorin BUZATU: <i>Viața cotidiană a țăranului român în perioada interbelică</i>	286
Marian CURCULESCU: <i>Mentalitatea colectivă în alegerile parlamentare interbelice (1919-1937)</i>	299

VI. DIN VIAȚA SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA

Oltea GRĂMĂȚICU RĂȘCANU: <i>Cursurile școlii de vară a Societății de Științe Istorice din România de la Constanța – o reușită categorică!</i>	315
Leonardo PANGALLO: <i>Congresso di storia</i>	323

VII. BIBLIOGRAFIE

Bogdan TEODORESCU: <i>Jurnal de lectură</i>	330
---	-----

CONTENT

I. THE ROMANIAN-HUNGARIAN RELATIONSHIPS ALONG THE TIME

Marius Liviu ILIE, Constanțiu DINULESCU: <i>From Our Voivode to Titulus Fictus – the Intitulation of the Wallachian Leaders in the Documents Issued by the Angevin Kings of Hungary</i>	15
Nicolae MAGIAR, Eduard MAGIAR: <i>Eftimie Murgu's work on the topic of Romanian-Hungarian relations between 1823-1870</i>	24
Nicu POHOAȚĂ: <i>The Hungarian government's politics in Transylvania and the evolution of the Romania-Austro-Hungaria relations (August 1913 – June 1914)</i>	31
Victor OSĂCEANU: <i>Romania versus Hungary in the Nations' Society</i>	52
Alexandru MAREȘ: <i>The Romanian Antirevisionist League and the Hungarian Irredentism</i>	60
Dumitru CIAUȘU: <i>The fundamentals of a historical reconciliation</i>	77

II. DIDACTIC, METHODIC AND EDUCATIONAL MANAGEMENT

Marian BOLUM: <i>Aspects referring to the integration of the local history into the lessons of national history in secondary school</i>	89
Iulia Cristina BULACU, Paul DOMINTE: <i>Strategic management in a „Project of oral history”. Practical and theoretical consideration</i>	101
Neguța PETCU: <i>The application of the Theory of Multiple Intelligence as a form of scale between disciplines of teaching measure</i>	115
Mihai STAMATESCU: <i>About the history teacher's ethics</i>	138

III. HISTORICAL ANNIVERSARIES AND EVENTS THE SECOND WORLD WAR

Angela BĂLAN: <i>The political - diplomatic isolation of Romania after the external evolutions and territorial loss in the summer of 1940</i>	148
Gheorghe BUZATU: <i>Stalingrad (1942/1943): errors and surprises</i>	160
Olimpiu Manuel GLODARENCO: <i>Offensive of the allied forces into the New Guinea and Solomon islands during the second world war</i>	180
Constantin OLTEANU: <i>55 years since Warsaw Treat's creation (1955-2010) – (I)</i>	197

IV. EDUCATION HISTORY

Mihai ADAFINI: <i>Pages of history education in Panciu</i>	215
Gheorghe NICHIFOR: <i>Alexandru Ștefulescu – 100 years after his death</i>	231

V. PAGES OF COTIDIAN LIFE

Marcel PROCA: <i>The urban evolution of the central area in Barlad. The Civic Square</i>	240
Paul DOMINTE: <i>Study about the socio-profesional structures in Constanta at the beginning of the 20th century</i>	247
Alexandru Claudiu VITANOS: <i>Discovering United Romania through the first national exhibitions, proof of a new and modern spirit</i>	264
Emilena Irinela TATU: <i>The Woman in 1918-1928 Romanian Cities: Education, Science, Literature</i>	272
Sorin BUZATU: <i>Daily life of the romanian peasant in the interwar period</i>	286
Marian CURCULESCU: <i>The collective mentality in the interwars parliamentary elections (1919-1937)</i>	299

VI. FROM THE ROMANIAN HISTORICAL SCIENCE SOCIETY'S LIFE

Oltea GRĂMĂȚICU RĂȘCANU: <i>The summer school courses of the Romanian Historical Science Society in Constanta – A cathegoric success</i>	315
Leonardo PANGALLO: <i>Congresso di storia</i>	323

VII. BIBLIOGRAPHY

Bogdan TEODORESCU: <i>Lecture Journal</i>	330
---	-----

SOMMAIRE

I. LES RELATIONS ROUMAINES – HONGROISES AU LONG DES SIECLES

Marius Liviu ILIE, Constanțiu DINULESCU: <i>De notre voivod a Titulus Fictus - l'appelation des chefs des Pays Roumains dans les documents emis par les rois angevins de l'Hongarie</i>	15
Nicolae MAGLAR, Eduard MAGLAR: <i>L'activite d'Eftimie Murgu dans le contexte des relations roumaines - hongarises entre 1823-1870</i>	24
Nicu POHOAȚĂ: <i>La politique du gouvernement hongrois en Transylvanie et l'evolution des relations roumaines - autrechiennes - hongroises (aout 1913 - Juillet 1914)</i>	31
Victor OSĂCEANU: <i>La Roumanie versus L'Hongrie à la Société des Nations</i>	52
Alexandru MAREȘ: <i>La ligue anti-revisionniste roumaine et l'irredentisme</i>	60
Dumitru CIAUȘU: <i>Les fondements d'une reconciliation historique</i>	77

II. LA DIDACTIQUE, LA METHODOLOGIE ET LE MANAGEMENT DE L'ENSEIGNEMENT

Marian BOLUM: <i>Des aspects concernant l'integration de l'histoire locale dans les lecons d'histoire nationale pendant les annees d'etude au college</i>	89
Iulia Cristina BULACU, Paul DOMINTE: <i>Le management strategique dans « Le Projet d'histoire orale. » Des considerations theoriques et pratiques</i>	101
Neguța PETCU: <i>L'application de « La Theorie des intelligences multiples » connue modalite d'approche interdisciplinaire de la demarche didactique</i>	115
Mihai STAMATESCU: <i>Sur l'ethique du professeur d'histoire</i>	138

III. LES ANNIVERSAIRES ET LES ÉVÉNEMENTS HISTORIQUES SECONDE GUERRE MONDIALE

Angela BĂLAN: <i>L'isolement politique-diplomatique de la Roumanie comme suite aux evolutions externes et des pertes territoriales de l'ete de l'annee 1940.</i>	148
Gheorghe BUZATU: <i>Stalingrad (1942/1943) :des erreurs et des surprises</i>	160
Olimpiu Manuel GLODARENCO: <i>L'offensive de forces allies dans la Nouvelle Guinee et les iles Solomon pendant la 2-eme guerre mondials</i>	180
Constantin OLTEANU: <i>55 annees de la creation du Traite' de Varsovie(1955-2010) – (I)</i>	197

IV. L'HISTOIRE DE L'EDUCATION

Mihai ADAFINI: <i>Des pages de l'histoire de l'enseignement de Panciu</i>	215
Gheorghe NICHIFOR: <i>Alexandru Stefulescu - 100 annees depuis sa mort</i>	231

V. DES PAGES DE LA VIE QUOTIDIENNE

Marcel PROCA: <i>L'evolution urbaine de la zone centrale de la ville de Barlad. La place civique</i>	240
Paul DOMINTE: <i>Etude sur les structures socio-professionnelles a Constantza au debut du XX-eme siecle.</i>	247
Alexandru Claudiu VITANOS <i>La decouverte des valeurs de la Roumanie unifiee par l'intermediaire des premieres expositions nationales. La manifestation du nouvel etat d'esprit</i>	264
Emilena Irinela TATU: <i>La femme provenant du milieu urbain entre 1918-1928 - enseignement, science, litterature.</i>	272
Sorin BUZATU: <i>La vie cotidienne la paysanne de l'anre deux guerres</i>	286
Marian CURCULESCU: <i>La mentalité collective pendant les élections parlamentaires entre les deux guerres mondiales (1919-1937)</i>	299

VI. DE LA VIE DE LA SOCIETE DE SCIENCES HISTORIQUES DE LA ROUMANIE

Oltea GRĂMĂȚICU RĂȘCANU: <i>Les cours de l'école d'été de la Societe de Sciences Historiques en Roumanie, Constantza – un succès categorique!</i>	315
Leonardo PANGALLO: <i>Congresso di storia</i>	323

VII. BIBLIOGRAPHIE

Bogdan TEODORESCU: <i>Le journal de lecture</i>	330
---	-----

I. RELAȚIILE ROMÂNNO-MAGHIARE DE-A LUNGUL TIMPULUI

DE LA *VOIEVODUL NOSTRU* LA *TITULUS FICTUS* – TITULATURA CONDUCĂTORILOR ȚĂRII ROMÂNEȘTI ÎN DOCUMENTELE EMISE DE REGII ANGEVINI AI UNGARIEI

Liviu Marius ILIE *
Constanțiu DINULESCU **

Abstract: From *Our Voivode* to *Titulus Fictus* – the Intitulation of the Wallachian Leaders in the Documents Issued by the Angevin Kings of Hungary

The 14th century represented a very important period of time in the military and political relationship between Wallachia and Hungary. The way from vassalage to international recognition can be understood by analyzing the documents issued by the Angevin kings of Hungary (Charles Robert of Anjou and Louis of Anjou), documents where one can find the intitulation of the Wallachian voivodes and princes (Basarab I, Nicolae Alexandru and Vladislav Vlaicu). The victory from Posada, as well as the foundation of the metropolitan seat in 1359, represented the key moments of the entrance of Wallachia in the family of European states.

Keywords: *royalty (regalitate); voivode (voievod); diplomacy (diplomație); vassalage (vasalitate); state (stat).*

* Lector univ.dr., Universitatea din Craiova, Facultatea de Științe Sociale, Catedra de Istorie.

** Lector univ.dr., Universitatea din Craiova, Facultatea de Științe Sociale, Catedra de Istorie, președintele Filialei Dolj a Societății de Științe Istorice din România.

Relațiile Țării Românești cu Ungaria medievală în secolul al XIV-lea au cunoscut un traseu sinusoidal, traseu ce poate fi înțeles prin analiza relațiilor politico-militare dintre conducătorii Țării Românești și regii maghiari angevini. În cadrul acestor relații, un rol esențial l-au avut primii conducători de la sud de Carpați, raporturile pe care aceștia le-au avut cu suveranii maghiari din secolul al XIV-lea putând fi înțelese în urma cercetării actelor emise de Carol Robert de Anjou și Ludovic de Anjou și în care sunt amintiți Basarab I, Nicolae Alexandru și Vladislav Vlaicu. Drumul parcurs de la vasalitate la emancipare statală și recunoaștere internațională, poate fi desprins în urma studierii formularului diplomatic și titlaturilor, regăsite în documentele cancelariei maghiare din deceniile III-VII ale secolului al XIV-lea¹.

Basarab I – voievodul nostru și necredinciosul nostru

Prima mențiune a lui Basarab I în documentele regalității maghiare angevine² datează din 26 iulie 1324, atunci când, într-un act emis de regele maghiar Carol Robert, sunt amintite „meritele și slujbele credincioase”, pe care un anume magistr, Martin, le adusese suveranului angevin³. Între acestea, Carol Robert menționa „purtarea soliilor noastre, în mai multe rânduri, la *Basarab, voievodul nostru al Țării Românești (Bazarab, woyuodam nostrum Transalpinum)* (s.n.), unde și-a îndeplinit slujba soliei sale în chip credincios și vrednic de laudă”⁴. Se poate observa că Basarab este amintit cu titlul voievodal, formularea *voievodul nostru* lăsând să se înțeleagă raporturile feudo-vasalice existente la acel moment între regele maghiar și voievodul transalpin.

Cinci ani mai târziu, același Carol Robert emitea o diplomă regală, la 27 martie 1329, document în care acesta menționa că l-a numit pe magistrul Dionisie, mai mare al Mehadiei, „pentru a sta împotriva bulgarilor, a lui

¹ Pentru aceste raporturi și evoluția titlaturii conducătorilor Țării Românești, a se vedea și Liviu Marius Ilie, *Începuturile instituției judecătorești supreme în Evul Mediu românesc*, „Revista de științe juridice”, 2008, nr. 4, p. 156-171.

² Pentru relațiile lui Basarab I cu regalitatea maghiară, dar și cu papalitatea, reținem M. Holban, *Din cronică relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, București, Editura Academiei Române, 1981, p. 90 și urm.; *Istoria românilor*, vol. III. *Genezele românești*, coord. Ștefan Pascu și Răzvan Theodorescu, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 573-582.

³ *Documenta Romaniae Historica, D. Relațiile între Țările Române*, vol. I (1222-1456) (în continuare DRH, D, I), București, Editura Academiei Române, 1977, p. 36-37.

⁴ *Ibidem*, p. 37.

Basarab, voievodul Țării Românești (Bazarab, woyuodam Transalpinum) (s.n.), a regelui schismatic al Serbiei și a tătarilor ce năvăleau neîncetat cu dușmănie, atacând hotarele regatului nostru, precum și unitatea credinței celei adevărate”⁵. Două observații se pot face: prima ar fi că Basarab purta același titlu, iar a doua că regele maghiar nu-l mai numea *voievodul nostru*, semn că relațiile feudo-vasalice dintre cei doi conducători intraseră în impas. Este evident, că numirea lui Dionisie al Mehadiiei avea rolul de a stopa acțiuni militare ostile regalității angevine, printre cei care le puteau organiza regăsindu-se și Basarab I.

Aceste două documente reflectă evoluția raporturilor dintre Ungaria și Țara Românească în deceniul al III-lea al secolului XIV când de la bunele relații feudo-vasalice din 1324 s-a ajuns la tensiunea din 1329, și de aici la celebra confruntare directă de la Posada, un an mai târziu. Dacă adăugăm la acestea, documentul din 18 iunie 1325, în care, în timpul unei dispute dintre Pavel, fiul lui Iwanka de Ugal și, respectiv, Ștefan, fiul comitelui cuman Parabuh, este amintit „*Basarab transalpinul, necredincios al sfintei coroane (Bozarab Transalpinum, sancte regie corone infidelem)* (s.n.)”, dar și faptul că „puterea domnului nostru regele [Carol Robert, n.n.] nu poate întru nimic să stea împotriva și să se compare cu puterea lui Basarab”⁶, înțelegem mai bine etapele prin care s-a ajuns la ruptura din 1330⁷.

Alte documente ale regalității angevine, în care apare menționată titulatura lui Basarab I sau în care sunt descrise relațiile Țării Românești cu Ungaria, sunt diplomele regale emise de Carol Robert și de fiul acestuia, Ludovic de Anjou. Iată o descriere pe scurt a bătăliei de la Posada, într-un act al lui Carol Robert, din 2 noiembrie 1332: „... în anul o mie trei sute treizeci când am ajuns cu o parte a oastei noastre în Țara Românească a <măriei> noastre spre a o cerceta, după ce am străbătut-o în liniște, la ieșirea noastră de acolo, *Basarab, necredinciosul nostru român (Basaras, infidelis noster Transalpinus)* (s.n.), cu răutatea unei necredințe de mai înainte urzită, la adăpostul viclean al unei păci fâțarnice, a năvălit plin de dușmănie asupra unei <mici> părți din oastea noastră, într-un loc crângos și păduros, încins cu dese întărituri și, în iureșul acestei năvale dușmane, magistrul Andrei, prepozitul bisericii de Alba, vice cancelarul curții noastre de bună pomenire,

⁵ *Ibidem*, p. 41.

⁶ *Ibidem*, p. 37-38.

⁷ Pentru relațiile lui Basarab I cu lumea catolică, a se vedea și scrisoarea, pe care papa Ioan al XXII-lea i-o trimitea la 1 februarie 1327 (*ibidem*, p. 39-40).

și-a pierdut viața precum și pecetea noastră”⁸. Basarab I este amintit ca *necredincios (infidelis)* al coroanei angevine și, poate de aceea, suveranul maghiar nu face nici o referire la vreo posibilă titulatură a fostului său vasal.

Mult mai explicită este diploma regală emisă la 26 noiembrie 1332. Regele maghiar își arată recunoștința față de Pavel, judele curții regale, și Laurențiu, comitele Zarandului, care au fost alături de el atunci când „pornind oastea noastră strânsă prin poruncă regească, am ajuns în niște ținuturi de margine ale regatului nostru, ce erau ținute pe nedrept în Țara Românească de către *Basarab, schismaticul, fiul lui Tihomir (Bazarab, filium Thocomeri*⁹, *scismaticum)* (s.n.), spre marea noastră nesocotire și a sfintei coroane”¹⁰. „*Acest Basarab, necredinciosul nostru român (idem Bazarab, infidelis Olacus noster)* (s.n.) – se arată în continuare în același document –, mânat de un gând rău, fără să se teamă și fără a ține seama că acei ce încearcă a se împotrivi *stăpânului lor firesc (naturali domino)* (s.n.), se vădesc a se împotrivi fățiș rânduielilor dumnezeiești..., s-a împotrivit maiestății noastre ca un răzvrătit și trădător... într-o luptă în care capetele a nu puțini dintre nobilii țării noastre ... au întâmpinat primejdia morții”¹¹.

În acest document, Basarab I nu apare doar ca *necredinciosul nostru român*, formulă întâlnită și anterior, ci și ca *schismatic*. De unde această noutate? Din faptul că, așa cum se arăta mai jos în document, „acei ce încearcă a se împotrivi stăpânului lor firesc, se vădesc a se împotrivi fățiș rânduielilor dumnezeiești”. Trădarea lui Basarab era, astfel, văzută de Carol Robert nu doar ca o felonie, ci ca o încălcare a principiilor divine din acele timpuri¹².

Alte acuze ale lui Carol Robert, la adresa lui Basarab I, veneau la 2 ianuarie 1333: „... atunci când am fost mai demult în Țara Românească împotriva lui *Basarab, văditul și învederatul necredincios al nostru (Bazarab, magnifestum*¹³ *et notorium nostrum infidelem)* (s.n.)... pomenitul <Basarab>, ca un bărbat nedrept și plin de viclenie și de înșelăciune, adunându-și împotriva unei părți osebite de oaste a noastră oareșicare putere și ceată de români, prin înșelare, călcându-și credința sa, a năvălit asupra

⁸ *Ibidem*, p. 47-48.

⁹ A se vedea observația lui C. Rezachevici (în *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova, a. 1324 – 1881, I. Secolele XIV-XVI*, București, Editura Enciclopedică, 2001, p. 68) asupra traducerii lui *Thocomer* prin *Tihomir*.

¹⁰ *DRH, D*, I, p. 50, 51.

¹¹ *Ibidem*, p. 50, 51, 52.

¹² O analiza a documentului și la M. Holban, *op. cit.*, p. 133.

¹³ Corect, *manifestum* (n.ed.).

acestei părți de oaste a noastră, într-un loc strâmt și întunecos”¹⁴. La rândul său, Maria Holban observa că „aici indignarea nu mai e stârnită de simplul fapt al împotrivirii, ci de faptul că atacul românului nu a fost făcut după tipicul cavaleresc, ci de oameni de strânsură ce au prins oastea regească la strâmtoare”¹⁵.

La 2 iunie 1334, Carol Robert rememora „expediția noastră pornită mai de mult împotriva lui *Basarab... necredincios al nostru (Bazarab... infidelem nostrum)* (s.n.)¹⁶, pentru ca un an mai târziu, într-o altă diplomă regală¹⁷, Carol să-i amintească pe „*Basarab românul și fiii lui (Bazarab Olacum et filios eius)* (s.n.), care țineau cu necredință numita noastră Țară Românească, în dauna sfintei coroane regești și a noastră”.

Dacă analizăm aceste documente post-Posada, emise de Carol Robert de Anjou și în care apare Basarab I, putem vedea că titlul voievodal întâlnit în deceniul al III-lea este înlocuit în deceniul al IV-lea cu formulări de tipul *necredinciosul nostru, necredinciosul nostru român* sau chiar *învederatul necredincios al nostru*; înfrângerea din 1330 îl făcea pe regele maghiar să nu-l mai privească pe Basarab I nici măcar ca pe o simplă căpetenie militară, ci doar ca pe un vasal ridicat împotriva suzeranului său.

Din timpul domniei lui Ludovic de Anjou datează o diplomă regală (24 aprilie 1351), în care fiul celui învins la Posada amintea împrejurarea în care „sus-zisul nostru tată a mers cu mulțimea puternică a oastei sale în Țara Românească, împotriva lui Basarab, pentru a redobândi unele părți ale sus-zisului regat al Ungariei, cotropite de *voievodul Basarab, necredincios față de tatăl nostru (Bozorab vayuodam, infidelem ipsius patris nostri)* (s.n.)”¹⁸. Așa cum arătam într-altă parte, „apariția titlului de *voievod* în dreptul lui Basarab I ar putea fi explicată prin reluarea relațiilor româno-maghiare în anii imediat următori urcării lui Ludovic de Anjou pe tron și, în acest caz, titlul sugera, într-o manieră anacronică, situația din deceniile V-VI și nu cea care existase în deceniul IV al secolului al XIV-lea”¹⁹.

Pentru a întregi tabloul titlaturilor lui Basarab I, trebuie amintită inscripția ce menționează moartea sa. Descoperită pe peretele nordic al

¹⁴ DRH, D, I, p. 53, 54.

¹⁵ M. Holban, *op. cit.*, p. 134.

¹⁶ DRH, D, I, p. 55, 56; a se vedea și M. Holban, *op. cit.*, p. 134.

¹⁷ Documentul a fost datat la 22 iunie 1335 de editorii colecției *Documente privind istoria României. Veacul XIV, C. Transilvania*, vol. III (1331-1340), [București], Editura Academiei Române, 1954, p. 349-350 și la 19 mai 1335 de cei ai DRH, D, I, p. 57-58.

¹⁸ *Ibidem*, p. 67, 68.

¹⁹ Liviu Marius Ilie, *op. cit.*, p. 166.

naosului bisericii domnești din Curtea de Argeș, respectiva inscripție, scrijelită cu un obiect ascuțit²⁰, are următorul conținut: „An 6860 (1 septembrie 1351 – 31 august 1352), la Câmpulung a murit marele Basarab voievod²¹”. De data aceasta, Basarab I era menționat ca *mare voievod*, iar nu ca simplu *voievod*.

Nicolae Alexandru și Vladislav Vlaicu – de la *voievodul nostru* la *titulus fictus*

La moartea lui Basarab I, tronul Țării Românești a fost ocupat de fiul său, Nicolae Alexandru. La 18 februarie 1355, Ludovic de Anjou confirma un privilegiu episcopului de Oradea, printre motivațiile privilegiului numărându-se și soliile acestuia din urmă „la Alexandru al lui Basarab, voievodul nostru din Țara Românească (s.n.) (*ad Alexandrum Bozorabi, wazuodam nostrum Transalpinum*)”²². Se poate observa titlul voievodal purtat de Nicolae Alexandru, ca și apelativul *nostru*, acesta din urmă, ca și în cazul lui Basarab I, în deceniul al III-lea, demonstrând o legătură de vasalitate față de regele maghiar.

Sfârșitul deceniului al VI-lea aducea înființarea primei mitropolii a Țării Românești, numită de Patriarhia de la Constantinopol drept a Ungrovlahiei²³ și, odată cu aceasta, recunoașterea domniei ca instituție

²⁰ Virgil Drăghiceanu, *Curtea domnească din Argeș. Notițe istorice și arheologice*, în BCMI, an X-XVI, 1917-1923, p. 31; Dimitre Onciul, *Anul morții marelui Basarab voievod*, în BCMI, an X-XVI, 1917-1923, p. 31, p. 101.

²¹ Virgil Drăghiceanu (în *op. cit.*, p. 16, 31, fig. 9) datează 6860 prin 1352, în timp ce Constantin Bălan (în *Inscripții medievale și din Epoca Modernă a României. Județul istoric Argeș (sec. XIV – 1848)*, București, Editura Academiei Române, 1994) și Constantin Rezachevici (în *op. cit.*, p. 67) datează riguros în intervalul 1 septembrie 1351 – 31 august 1352.

²² *Ibidem*, p. 70, 71.

²³ Nu vom insista asupra înființării primei mitropolii din Țara Românească și asupra importanței climatului politico-ecclesiastic al acesteia, dar vom reține cele mai importante lucrări ce fac referire la această chestiune: N. Dobrescu, *Întemeierea mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară*, București, 1906; G. M. Ionescu, *Istoria mitropoliei Ungrovlahiei. 1359-1709*, București, 1906; N. Iorga, *Condițiile de politică generală în care s-au întemeiat bisericile românești în secolele XIV-XV*, în AARMSI, s. II, t. XXXV, 1912-1913, p. 387-411, reeditat în *Studii asupra evului mediu românesc*, ed. îngrijită de Șerban Papacostea, București, Editura științifică și enciclopedică, 1984, p. 95-115; C. Marinescu, *Înființarea mitropoliilor în Țara Românească și Moldova*, în AARMSI, s. II, t. II, 1924, p. 247-269; C.C. Giurescu, *Întemeierea mitropoliei Ungrovlahiei*, în BOR, an LXXVII, 1959, nr. 7-10, p. 673-697; Nicolae Șerbănescu, *Titulatura mitropoliților, jurisdicția, hotarele și*

politică, pe plan internațional²⁴. Dacă e să-l cităm pe istoricul Șerban Papacostea, la 1359, „Nicolae Alexandru, până atunci *mare voievod* – titlu care exprima o simplă preeminență în raport cu ceilalți *voievozi* și *cnezi* din țară –, e recunoscut ca *avtentis*, adică *domn*, autocrat sau de sine stătător. Puterea pe care o exprima acest element al titulaturii lui nu mai e produsul unei delegări de puteri de către «țară», adică al alegerii de către căpeteniile locale, ci efectul unei investituri divine – «din mila lui Dumnezeu» – obținută prin mijlocirea scaunului mitropolitan recent instituit și al ungerii domnului de către mitropolitul numit în înțelegere cu Bizanțul”²⁵. Drumul noii instituții politice era deschis pe plan internațional; domnia fusese recunoscută de Constantinopol, tocmai pentru faptul că Roma, centrul catolicismului medieval nu dorise să se realizeze acest fapt, deoarece și-ar fi putut răci astfel relațiile cu regatul maghiar.

Care a fost reacția lui Ludovic de Anjou în acest caz? La 29 august 1359, regele maghiar amintea „vremea când *Alexandru Basarab, voievodul Țării Românești (Alexander Bazarade, woyuoda Transalpinus)*, nu voia să ne recunoască de *domn firesc (domino naturali)* (s.n.)”²⁶. Nu putem trece peste contradicția dintre titlul voievodal, pe care Ludovic i-l atribuia în continuare lui Nicolae Alexandru și titlul de domn, pe care și-l asuma pentru sine; mai mult, neacceptarea suzeranității angevine de către conducătorul

reședințele mitropoliei Ungrovlahiei, în *loc. cit.*, p. 698-721; *Legăturile Mitropoliei Ungrovlahiei cu Patriarhia de Constantinopol și cu celelalte biserici ortodoxe*, Al. Elian, *De la întemeiere până la 1800*, în *loc. cit.*, p. 904-935; N. I. Șerbănescu, *Mitropoliții Ungrovlahiei*, în *loc. cit.*, p. 722-826; Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, Editura Academiei Române, 1974; Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe române*, I, București, Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii ortodoxe române, 1980; Ioan-Aurel Pop, *Biserica și statul în evul mediu: întemeierea mitropoliilor Țării Românești și Moldovei*, în „Caietele David Prodan”, 1994, nr. 2, p. 7-14; I. Ionescu, *Circumstanțele istorico-politice ale întemeierii Mitropoliei Țării Românești în 1359*, în „BOR” an CXIII, 1995, nr. 1-6, p. 254-266; an CXIV, 1996, nr. 1-6, p. 317-331; Nicolae Pop, *Contextul politic și confesional sud-est european al întemeierii mitropoliei Țării Românești*, în *Interferențe istorice și culturale româno-europene*, Târgu Mureș, 1996, p. 19-24; Viorel Achim, *Ecclesiastic Structures and Political Structures in 14th Century Wallachia*, în *Church and Society in Central and Eastern Europe*, edited by Maria Crăciun and Ovidiu Ghitta, Cluj-Napoca, European Studies Foundation Publishing House, 1998, p. 123-135.

²⁴ Vezi, pe larg, Liviu Marius Ilic, *op. cit.*, p. 167 și urm.

²⁵ Șerban Papacostea, *Evul Mediu românesc. Realități politice și curente spirituale*, București, Editura Corint, 2001, p. 20.

²⁶ *DRH, D, I*, p. 73, 74.

politic al românilor trimeata, fără doar și poate, la o situație conflictuală la vârf, între cele două țări.

Un document esențial în înțelegerea noii realități politice de la sud de Carpați datează din 5 ianuarie 1365²⁷. La moartea lui Nicolae Alexandru (16 noiembrie 1364)²⁸, pe tronul Țării Românești a urcat Vladislav Vlaicu, „cu învoirea trădătoare și tainica înțelegere a românilor și a locuitorilor acelei țări”²⁹; acest fapt l-a determinat pe Ludovic de Anjou să cheme la arme pe locuitorii comitatului Ung, „în ajunul sărbătorii Botezului Domnului”³⁰, pentru a pregăti o expediție militară împotriva noului conducător politic al Țării Românești. Pe un ton acid, regele maghiar nu-l uită pe „răposatul <Alexandru>, voievodul Țării Românești (s.m.) (<Alexander>, *wayuoda Transsalpinus*)”, cel care „și-a uitat de binefacerile primite de la noi și... nu s-a înfricoșat <să calce> cu îndrăzneală cutezătoare credința cu care s-a legat <față de noi>, cât și scrisorile întocmite între noi și el, cu privire la anumite înțelegeri, dări...”³¹; acest din urmă fragment citat este o trimitere la omagiul vasalic, pe care, în urmă cu 21 de ani, Nicolae Alexandru îl depusese lui Ludovic. Se observă foarte clar că regele maghiar nu se împăcase cu noua situație politică a Țării Românești, Nicolae Alexandru fiind în continuare numit *wayuoda Transsalpinus*. Mai mult, Ludovic arată în continuare în actul său că Vladislav a urcat pe tronul tatălui său „<nerecunoscându-ne> câtuși de puțin de *stăpân al său firesc (dominum naturalem)*, însușindu-și în pomenita noastră Țară Românească... *numirea sa mincinoasă <de domn>, întru înfruntarea domnului <său> (titulum suum fictum erigens in contumeliam domini)* (s. n.), de la care trebuia să capete el semnele <puterii> sale”³². „Acel «*titulus fictus* (numire mincinoasă)» – arătam într-altă parte – la care face referire diploma regală, era, fără îndoială, titlul de *domn*, pe care Nicolae Alexandru îl primise de la Constantinopol. Vladislav era acuzat că preluase acest titlu de la tatăl său și, în felul acesta, acceptase recunoașterea bizantină în schimbul celei maghiare. Cum era de așteptat, Ludovic de Anjou știa despre raporturile stabilite între conducătorii Țării Românești și Constantinopol, însă nu vroia să accepte această situație. Ceea ce conta însă pentru Nicolae Alexandru, pentru Vladislav Vlaicu, dar și pentru urmașii lor de mai târziu, era faptul că

²⁷ *Ibidem*, p. 78-80.

²⁸ C. Rezachevici, *op. cit.*, p. 72.

²⁹ *DRH, D, I, p. 79.*

³⁰ *Ibidem*, p. 80.

³¹ *Ibidem*, p. 78, 79.

³² *Ibidem*.

odată primit titlul domnesc nu le mai putea fi luat de nimeni, nici chiar de regele maghiar”³³. Menționând în documentul său acel *titulus fictus*, regele maghiar îi recunoștea existența deși nu era de acord cu el.

Drumul de la voievodat la domnie, drumul de la instituția militară la cea politică, drumul parcurs de tânărul stat de la sud de Carpați în perioada deceniilor III-VII ale secolului al XIV-lea reprezintă, prin analiza titulaturilor conducătorilor Țării Românești, un drum de la *voievodul nostru transalpin* din 1324 la acel *titulus fictus* din iarna lui 1365. Analiza titulaturilor înlesnește cunoașterea relațiilor dintre Țara Românească și regatul maghiar, la nivelul raporturilor diplomatice, așa cum se reflectă în limbajul documentelor de epocă.

³³ Liviu Marius Ilie, *op. cit.*, p. 170.

ACTIVITATEA LUI EFTIMIE MURGU ÎN CONTEXTUL RELAȚIILOR ROMÂNNO-MAGHIARE ÎNTRE ANII 1823-1870

Nicolae Magiar *
Eduard Magiar **

Abstract: Eftimie Murgu's work on the topic of Romanian-Hungarian relations between 1823-1870

Among all the personalities that emerged in the XIXth from Banat, a remarkable character is definitely Eftimie Murgu. He was born 28 December 1805 in Rudaria, a village that nowadays is named after him. He was a prestigious jurist, philosophy teacher (one of the founders of the Romanian philosophy schools), a well known revolutionary and a politician that activated in the Budapest Parliament..

A major part of his life and activity is straight related to the politic life of Hungary at that time, especially regarding Romanian-Hungarian relations and he was very often in the center of the related historic events of Romania and Hungary. The events that he took part of sometime relate in an odd manner I may say, also because he had (well deserved) privileges from the Hungarian authorities especially on the cultural field. Moreover he had the support of the Hungarian revolutionists. However he did not have only benefits but also a lot to suffer and many years of detention.

His activity was mainly in Banat – Hungary – Transilvania – Moldova and Tara Romaneasca, but culminated with the revolution of 1848-1849 when he led the events in Banat.

Eftimie Murgu was among the most forth seeing democrat revolutionaries, one of the major personalities of the revolution "who did not hesitate to sacrifice for the well being of the Romanian people and country". He remains a fine example of how the national, social and religious Romanian interests should be defended while keeping at the same time cordial relations with the Hungarian authorities of that time.

* Profesor dr., Liceul Teoretic Mircea Eliade, Reșița.

** Doctorand, Manager, Cluj Napoca.

Keywords: *Eftimie Murgu, jurist, philosophy teacher, revolutionist, politician.*

Între personalitățile pe care le-a dat Banatul secolului al XIX-lea, un loc aparte îl ocupă fără îndoială Eftimie Murgu. Născut în comuna Rudăria (localitate care actualmente îi poartă numele) din județul Caraș-Severin în 28 decembrie 1805, Eftimie Murgu a fost un reputat jurist, profesor de filosofie de prestigiu (unul dintre întemeietorii învățământului filosofic românesc), revoluționar recunoscut, politician cu activitate în Parlamentul de la Budapesta.

Cea mai mare parte din viața și activitatea marelui cărturar bănățean a fost legată direct sau indirect de viața politică a Ungariei de atunci, respectiv de contextul relațiilor româno-maghiare, Eftimie Murgu fiind adesea în centrul unor evenimente comune pe plan istoric. Cele la care a luat parte adesea în mod direct, se împletesc în multe situații într-un mod chiar paradoxal, pentru că a beneficiat de privilegii, (este adevărat, meritate), din partea autorităților maghiare pe plan cultural în special și s-a bucurat de sprijinul tinerilor revoluționari unguri din Budapesta, dar a avut și de suferit, inclusiv ani grei de detenție. Redăm în continuare cele mai importante momente de acest fel din viața și activitatea lui Eftimie Murgu.

În primul rând, chiar dacă ar fi fost un elev cu posibilități intelectuale de excepție, tot nu ar fi putut să urmeze școli înalte, dacă nu ar fi beneficiat de oportunitatea oferită de autorități care i-au permis să treacă de învățământul primar de atunci. Tatăl său era ofițer în armata imperială, (sublocotenent în regimentul grăniceresc nr. 13), ceea ce-i dădea dreptul de a-și trimite copilul la școală, atât cât acesta dovedea că poate. Și tânărul Eftimie Murgu a putut să învețe la modul superlativ. Astfel, după ce a început cursurile primare la școala din localitatea natală, Rudăria, (avându-l ca învățător pe Ion Măzăran) cursurile ținându-se în limba slavonă (slava veche), a continuat studiile la Caransebeș. Ulterior două universități din Ungaria, cele de filosofie din Seghedin și Pesta îl vor găzdui pe rând pe tânărul studios.

După absolvire în 1830, patru ani mai târziu, a obținut titlul de doctor al Universității din Pesta la specialitatea *drept universal*. De menționat că toate diplomele sale de studii au fost însoțite de specificația meritorie de *EMINENCE* Așadar, învățământul universitar ungar i-a oferit oportunitatea de a se instrui la superlativ. Pe lângă o excelentă pregătire de specialitate,

Eftimie Murgu era și un poliglot apreciat: în afara limbii materne (româna) mai vorbea fluent maghiara, germana, greaca și slavona.

Faptul că și-a făcut studiile în Ungaria, nu l-a transformat într-un filomaghiar, nici măcar pe plan cultural, așa cum poate ar fi fost firesc până la un anumit punct. Spirit practic și elevat, Eftimie Murgu a fost pe parcursul vieții sale un militant permanent pentru cauza românilor, atât pe plan social cât și național.

Implicarea în viața politică s-a produs încă din perioada când s-a aflat la Buda. Acolo a cunoscut pe Damaschin Bojincă și a început să colaboreze la revista *Biblioteca Românească*. Prima manifestare în spirit național din partea lui Eftimie Murgu se produsese în anul 1823, atunci când Sava Tököly a publicat la Halle o broșură cu accentuat caracter antiromânesc în care a negat cu vehemență originea latină a românilor. Tânărul Murgu s-a simțit dator să răspundă lui Tököly și a scris o lucrare în limba germană (*Wiederlegung – „Combaterea dizertației”*), prin care a combătut toate tezele antiromânești expuse de Tököly, teze care erau împărtășite în mare măsură de autoritățile maghiare. A făcut-o într-o manieră de istoric și lingvist, uneori chiar cu patimă și ironie. Era pentru Eftimie Murgu începutul activității sale revoluționare, dominată de opoziția față de legile și autoritățile maghiare în raport cu cele ale românilor și cu nevoile lor sociale și naționale. Toate acestea prefigurau rolul pe care îl va avea la 1848. În aceeași direcție a militat și în anii în care s-a aflat în Țara Românească pentru constituirea Societății secrete „Frăția” alături de Dimitrie Filipescu și A. Vaillant, ceea ce i-a adus arestarea și expulzarea (octombrie, 1840), fiind eliberat la Sibiu.

Eftimie Murgu se va stabili la Lugoj ca jurist unde de la început a manifestat o relativă solidaritate cu autoritățile maghiare, mai ales pe plan religios, în cadrul unei campanii de emancipare a bisericii ortodoxe românești de sub ierarhia seculară sârbească. Curând însă, s-a alăturat societății secrete revoluționare *Constituția*, inițiată încă din anul 1830. Dat fiind scopul ei principal: acela de unificare a tuturor românilor de pe ambele versante ale Carpaților, era clar că intra în contradicție cu politica maghiară privind viitorul Transilvaniei, ceea ce a stârnit reacția autorităților maghiare, sârbești și din păcate chiar românești. Astfel, în 1845 Eftimie Murgu era denunțat chiar de către preotul Ioan Blidariu din Găvojdia, cu acuzația că agită spiritele românești pentru ideea națională, în consecință, fiind condamnat la 4 ani de închisoare, executați la Buda.

Începutul revoluției maghiare în 15 martie 1848 îl găsește pe Eftimie Murgu în detenție alături de alți revoluționari. Este eliberat în data de

9 aprilie 1848 la presiunea tinerilor revoluționari români și unguri din Pesta. Eftimie Murgu profită de evenimentele revoluționare în plină desfășurare și se întoarce imediat la Lugoj, unde regrupează forțele revoluționare pro-românești din Banat. Din nou apare un moment semnificativ și important în relația lui Murgu cu autoritățile revoluționare ungare, respectiv cu Lajos Kossuth, care aprobă mișcarea lui Murgu, dat fiind și caracterul antisârbesc al acesteia.

Mai târziu, la 27 iunie 1848, Eftimie Murgu a primit autorizația guvernului maghiar pentru a convoca adunarea națională revoluționară de la Lugoj. Este cert faptul că autoritățile maghiare cunoșteau cea mai mare parte a conținutului moțiunii care va fi prezentată și votată cu această ocazie. Înaintată guvernului maghiar alături de un raport, nu a avut repercursiuni punitive asupra lui Eftimie Murgu și participanților la adunarea de la Lugoj deși Lajos Kossuth nu era de acord cu toate punctele cele 8 puncte. În esență era vorba despre:

1. Înarmarea poporului român care urma să se facă în timp de 6 zile pentru defensivă, apoi, după ce Statul a înarmat poporul să treacă în ofensivă.
2. Armele confiscate de Stat să fie redat poporului.
3. Eftimie Murgu să fie ales căpitan suprem al Banatului
4. Episcopii bănățeni să fie supuși căpitanului.
5. Să se ia în seamă și naționalitatea românilor.
6. Introducerea limbii române în toată administrația din Banat.
7. Poporul depune jurământ pentru frățietate, patrie și pentru naționalitate română.
8. Adunarea îl numește pe protopopul Petrovici din Lipova în funcția de vicar episcopesc pentru dieceza Timișoara, iar pe protopopul Vuia pentru dieceza Vârșetului.

Eftimie Murgu a arătat în raport că românii din Banat au decis în unanimitate să se desprindă de ierarhia bisericească sârbească și că vor în fruntea bisericii reprezentanții lor. S-a pronunțat de asemenea pentru înființarea unui voievodat românesc al Banatului și corespunzător pentru o mitropolie românească la Timișoara. Aceste idei și proiecte politico-religioase conveneau și autorităților revoluționare maghiare.

Relațiile lui Eftimie Murgu cu revoluționarii maghiari devin și mai strânse odată cu alegerile pentru parlamentul ungar, cu ocazia cărora Eftimie Murgu a câștigat în trei circumscripții deodată: Lugoj, Oravița și Făget (însă la validare a optat pentru mandatul de Lugoj). Intrat în parlamentul lui

Kossuth ca deputat, s-a remarcat ca foarte bun orator (maghiara sa era extrem de aleasă) și a luat chiar parte la ședința Consiliului de Miniștri din 13 aprilie 1849. Luările sale de cuvânt au fost adunate ulterior în lucrarea intitulată *Discursurile parlamentare din 1848-1849*. Aprecierea de care se bucura din partea membrilor guvernului maghiar s-a concretizat și într-o propunere foarte semnificativă care i-a fost făcută. Astfel, i s-a încredințat misiunea de a-i împăca pe românii ardeleni căci aflaseră cu certitudine de prestigiul de care se bucura Eftimie Murgu căruia i se propusese să prezideze Adunarea de la Blaj, onoare pe care însă a refuzat-o.

Finalul revoluției, respectiv capitularea armatei maghiare la Șiria în vara anului 1849, îl găsește pe Eftimie Murgu în postura de a fi acuzat de tribunalul militar austriac pentru activitatea sa nu numai alături de români dar și de unguri, pentru că în Dieta de la Debrețin votase pentru detronarea Habsburgilor. Ca urmare, este arestat la 1 septembrie 1849 și condamnat la moarte prin spânzurătoare, pentru „înaltă trădare față de monarhia habsburgică”. După trei ani de detenție, prin sentința din 7 octombrie 1851, pedeapsa îi este comutată la 4 ani de închisoare și confiscarea bunurilor. La proces, juristul, doctor în drept, a refuzat să se apere, invocând faptul că „nu este un supus al țării ungurești”. După ce își ispășește pedeapsa în închisoarea Iosefstadt din Boemia, este eliberat în anul 1853. Se retrage un timp din viața politică și publică și după ce a trăit o vreme la Vaț și apoi refugiat în Vechiul Regat, s-a întors în Ungaria după reinstaurarea regimului constituțional. Ca o ironie a istoriei, lugojenii nu l-au mai primit atât de bine ca altădată.

Cu toată relativa lor ostilitate, în anul 1861 a fost ales din nou deputat în Dieta de la Budapesta pentru circumscripția Stamura Moravița, unde s-a afirmat ca un adevărat reprezentant al românilor. Din păcate anii de temniță i-au afectat sănătatea, astfel că la 8 mai 1870 s-a stins din viață la Budapesta, fiind înmormântat în cimitirul Rerepesy. În anul 1932 osemintele marelui om de cultură, revoluționar și politician au fost aduse în Lugoj și depuse în cimitirul orașului unde se află și în prezent.

Eftimie Murgu a fost unul dintre cei mai clarvăzători revoluționari democrați, una din marile personalități pașoptiste „care n-a pregetat a se jertfi pentru obșteasca fericire a poporului și a țării”. Rămâne un adevărat exemplu pentru felul în care a știut să apere interesele sociale, naționale și religioase ale românilor, păstrând în același timp relații echilibrate și demne cu autoritățile maghiare ale vremii.

Bibliografie:

- I. Băcilă** (coordonator) – *Eftimie Murgu (1805-1870). Erudiție și faptă*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2009.
- G. Duică-Bogdan** – *Eftimie Murgu*, București, 1937.
- I. Boroș** – *Deținerea a doua a lui Eftimie Murgu*, în „Curierul Banatului”, 1926, nr. 1.
- C. Brătescu** – *Eftimie Murgu și idealurile revoluției pașoptiste bănățene*, în volumul *Eftimie Murgu (1805-1870). Erudiție și faptă*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2009.
- V. Cheresteșiu** – *Luptătorul revoluționar Eftimie Murgu*, în „Studii”, IX, 1956, nr. 1.
- I. Cionchin** – *Eftimie Murgu – „Zeul românilor bănățeni”*, în „Din galeria oamenilor de seamă”, Timișoara, Editura Ando Tours, 2002.
- A. Contrea** – *Asupra vieții și activității lui Eftimie Murgu*, în volumul *Eftimie Murgu (1805-1870). Erudiție și faptă*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2009.
- A. Cosma** – *Eftimie Murgu și Adunarea națională de la Lugoj*, în „Analele Banatului”, 1929, Timișoara, II, nr. 1.
- A. Cosma jr.** - *Bănățeni de altă dată, vol. I*, Timișoara, 1933.
- G. Cotoșman** – *Eftimie Murgu. La centenarul morții sale*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXVIII, 1970, nr. 7-8.
- A. Cotruș** – *Eftimie Murgu*, în volumul *Eftimie Murgu (1805-1870). Erudiție și faptă*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2009.
- I. Istodorescu** – *Eftimie Murgu (1805-1870). Luptător pentru libertatea socială și națională*, în „Tibiscum”, I, Timișoara, 1971.
- I. Jivan** – *Contribuții la cunoașterea misiunii lui Eftimie Murgu în Transilvania*, în „Studii și articole de istorie”, IX, București, 1970.
- Ghe. Luchescu** – *Mărturii lugojene despre evenimentele pașoptiste*, în volumul *Eftimie Murgu (1805-1870). Erudiție și faptă*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2009.
- M. Neguțu** – *Eftimie Murgu*, în volumul *Făuritori ai unității și independenței naționale*, coordonat de Florian Georgescu și Elena Pălânceanu, București, 1983.
- I. Popa, V. Zaberca** – *Eftimie Murgu*, Reșița, 1976.

- **R. Popovici** – *Banatul – spațiu istoric de interferență și convergență în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în volumul *Eftimie Murgu (1805-1870). Erudiție și faptă*, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2009.
- **I. D. Suci** – *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, București, 1968.
- **T. Topliceanu** – *Eftimie Murgu. Un capitol din istoria politică națională a Banatului*, Timișoara, 1988.
- **A. Varga**, *Eftimie Murgu și percepția elitei ecleziastice din Banat la 1848-1849*, în Neamțu, Gelu (coord.), *Biografii pașoptiste. Culegere de studii*, Editura Academiei Române, București, 2006.

**POLITICA GUVERNULUI UNGARIEI ÎN
TRANSILVANIA ȘI EVOLUȚIA RELAȚIILOR
ROMÂNNO-AUSTRO-UNGARE
(AUGUST 1913-IUNIE 1914)**

Nicu POHOAȚĂ *

Abstract: The Hungarian government's politics in Transylvania and the evolution of the Romania-Austro-Hungaria relations (August 1913 – June 1914)

The author researched the orientation of Romania's external politics regarding the politico-military groups of the great powers, the Triple Alliance and the Triple Entente, during the period between the Treaty of Bucharest from 1913 and the crisis from July 1914, which prefaced the ignition of the First World War.

The study represents a thorough treatise of the evolution of the relations between Romania and Austro-Hungarian Empire, which were mostly determined by the politics of the Hungarian government towards the Romanians from Transylvania, but also by Wien's and Berlin's diplomatic efforts to maintain Romania in the political orbit of the Central Powers.

The author emphasizes the main factors that contributed to Romania's detachment from the Central Powers and to its external politics reorientation towards the Entente.

Keywords: *external politics orientation, politico-military groups, alliance treaty, the Hungarian government's politics in Transylvania, public opinion, external politics reorientation.*

Desfășurarea celui de-al Doilea Război Balcanic a pus în evidență nonconformismul politicii externe românești față de cea a Austro-Ungariei și precaritatea alianței dintre cele două state, deși nu de mult timp reînnoită.

* Lector univ. dr., Facultatea de Arhivistică, Academia de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”, București, președintele comisiei de cenzori a Societății de Științe Istorice din România.

Totodată, disensiunile dintre România și Austro-Ungaria au reflectat materializarea unei tendințe mai vechi de detașare a României de Austro-Ungaria, fapt care a contribuit la agravarea crizei care se manifestase în sistemul Triplei Alianțe. Evoluția relațiilor româno-austro-ungare în perioada ulterioară Conferinței de pace de la București s-a înscris pe aceeași traiectorie, ceea ce arată că disensiunile dintre cele două state nu erau legate de factori conjuncturali, ci de factori obiectivi, care țineau de însăși fundamentele politicii externe a statului român.

Așa cum se știe, regele Carol I era conștient de multă vreme de iminența destrămării Austro-Ungariei, situație care ar fi făcut posibilă unirea cu România a teritoriilor locuite de românii din cuprinsul Dublei Monarhii. Momentul unui astfel de deznodământ era însă greu de anticipat. Pe de altă parte, suveranul român rămăsese, așa cum el însuși se caracterizase, „*un bun prusac și un bun german*”¹. În concepția sa, menținerea orientării politice spre Germania trebuia să reprezinte un reper de bază al politicii externe a României. De aceea, după Pacea de la București, având în vedere bunele relații dintre București și Berlin, Carol I dădea asigurări atât la Ballplatz, cât și la Wilhelmstrasse, că România își va continua politica externă alături de Puterile Centrale². La rândul său, Titu Maiorescu făcea aprecieri asemănătoare. N. Iorga scria despre prim-ministrul român că „*Titu Maiorescu, proptindu-se contra opiniei publice, nu pierdea nici o ocazie ca să afirme că în politica externă a României nu s-a schimbat absolut nimic*”³. Dincolo de aceste declarații, făcute la cel mai înalt nivel, rapoartele politice ale reprezentanților Puterilor Centrale în România erau îngrijorătoare, arătând o altă stare de fapt. Guvernele de la Viena și Berlin erau amănunțit informate de substratul animozității crescânde a poporului român față de monarhia habsburgică, de progresele influenței Antantei în România și de poziția guvernului de la București în relațiile sale cu Puterile Centrale, care au evoluat de la declarații mai mult platonice de fidelitate față de Tripla Alianță până la recunoașterea imposibilității în principiu a aplicării clauzelor vechiului tratat secret, reînnoit de-abia cu câteva luni înainte de izbucnirea celui de-al Doilea Război Balcanic⁴.

¹ B. von Bülow, *Mémoires*, IV, Paris, 1928, p. 431.

² Gh. N. Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță (1878-1914)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 362.

³ N. Iorga, *Supt trei regi*, Editura Pro, București, p. 147.

⁴ Despre conținutul unor asemenea rapoarte politice vezi Gh.N. Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 365-367.

Credem că se cuvine să insistăm asupra unora dintre aceste rapoarte politice, mai puțin utilizate în istoriografie, deoarece sunt deosebit de sugestive pentru punerea în evidență a noului curs al politicii externe a României după Pacea de la București. Astfel, într-o notă a Legației imperiale germane din România către Cancelaria din Berlin, din 14/27 august 1913, Waldburg, însărcinatul cu afaceri german din capitala României, arăta că „**în convorbirea pe care a avut-o cu Majestatea Sa regele, acesta a caracterizat relațiile României cu Austro-Ungaria ca fiind proaste** (s.n.). *Din nefericire, în ultimul timp au fost din nou semnalate în Ungaria acte neprietenoase față de românii de acolo, ca de exemplu, interzicerea unei adunări a învățătorilor români*”⁵. În aceeași notă, Waldburg arăta că regele Carol I i-a declarat ministrului Austro-Ungariei, Fürstenberg, că „*el nu va tolera o Bulgarie mare și că, la nevoie, va merge cu Serbia împotriva Bulgariei. Plenipotențiarul a fost foarte uluit și a trimis neîntârziat la Viena pe consilierul de legație baronul Haymerle. În Viena însă s-a făcut declarația că, pentru Austro-Ungaria este imposibilă o «Serbie mare», de aceea trebuie să se meargă cu Bulgaria*”⁶. Într-un alt raport către cancelarul Germaniei, Theobald von Bethmann Hollweg, din 3/16 septembrie 1913, Waldburg menționa unele aprecieri ale lui I.I.C. Brăianu, șeful Partidului Liberal și prezumtivul viitor prim-ministru: „*Indispoziția față de Austro-Ungaria este atât de mare, încât azi auzi aproape pe fiecare om cult din țară vorbind împotriva monarhiei vecine. [...] În timp ce animozitatea împotriva țării prietene a câștigat teren, au început influențe franceze și ruse, care au găsit în domnii Schebeko și Blondel promotori zeloși. În special plenipotențiarul francez a desfășurat o vie activitate în favoarea Rusiei și, trebuie recunoscut, că nu fără succes. Simpatii pentru această țară vecină n-au fost desigur create, dar nu trebuie trecut cu vederea că Basarabia este ca și uitată, în timp ce ochii fiecărui român sunt îndreptați, mai mult decât oricând, asupra Transilvaniei. E lesne de înțeles că această tendință, prin indispoziția creată împotriva Austro-Ungariei, câștigă în mod necesar extindere* (s.n.). *Politica neabilă a Ungariei, care în ultimul timp a ieșit din nou la suprafață în tratarea problemei diecezelor*”⁷, sporește în România

⁵ Ardeleanu, Ion, Vasile Arimia, Ionel Gal, Mircea Mușat (coord.), *1918 la români. Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Documente externe (1879-1918)*, vol. I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 343 (se va cita *1918 la români*).

⁶ *Ibidem*.

⁷ Printr-o nouă împărțire administrativă bisericească (1912) guvernul ungar a repartizat diecezele române la episcopatul greco-catolic din Hajdudorog, nou înființat, urmărind

*indispoziția împotriva acestui stat*⁸. I.I.C. Brătianu adăuga că „**bunele relații cu Austro-Ungaria depind cu totul de tratarea problemei românilor din Ungaria** (s.n.). **În România există legături organice strânse cu compatrioții de acolo**”⁹. În finalul raportului său Waldburg conchidea: „*Aproape că nu este de temut că relațiile politice ale României cu Austro-Ungaria vor cunoaște o schimbare, atâta timp cât regele Carol, cu puterea lui dovedită, conduce destinele acestei țări. Pe de altă parte, nu poate fi tăgăduit că în cercurile cele mai largi ale țării problema românilor din Ungaria este simțită ca un ghimpe în propria carne. O tratare mai binevoitoare a acestei chestiuni din partea austro-ungară ar putea constitui soluția pentru crearea unor relații durabile cu statul vecin*”¹⁰.

Într-o scrisoare din 21 octombrie/3 noiembrie 1913, șeful Marelui Stat Major al Austro-Ungariei, Franz Conrad von Hoetzendorf, către ministrul Afacerilor Externe austro-ungar, Leopold Berchtold, făcea următoarele aprecieri despre politica externă a României, după citirea unui articol publicat în presă de către N. Iorga: „*În legătură cu cele expuse în acest articol de ziar și cu informațiile care mi-au parvenit dintr-o sursă de încredere, mi-aș permite să-mi exprim părerea că nu se mai poate conta pe o Românie care să fie de partea noastră într-un viitor război, că România ar putea să se găsească chiar în rândurile inamicilor noștri* (s.n.), *însă la izbucnirea unui război va aștepta probabil, pentru ca la urmă să treacă de partea celui mai mare. Ideea «României Mari» a câștigat în așa măsură teren solid, încât Transilvania și Basarabia reprezintă obiectivele cele mai*

scopurile politicii sale de maghiarizare. În legătură cu această problemă, I.I.C. Brătianu a intervenit pe lângă guvernul ungar condus de contele Tisza, fără a se ajunge însă la un rezultat favorabil pentru românii din Transilvania. Constituirea episcopiei greco-catolice de limbă maghiară de la Hajdudorog, în zona Nord-Vestică a teritoriului românesc, a provocat impresionante adunări populare și violente campanii de presă. De asemenea, cei 57 de deputați români exprimau în parlamentul din Budapesta totală neîncredere a populației române față de guvernul ungar, care elaborase și un proiect de lege electorală, menit să eludeze introducerea votului universal. Vezi Teodor Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale (1878-1914)*, vol. II (1894-1914), Editura Facla, Timișoara, 1982, p. 114-115. Este semnificativ că o delegație, din care făcea parte și Vasile Lucaciu, s-a deplasat la Roma pentru a informa despre opoziția românilor față de înființarea episcopiei de Hajdudorog. Cu toate acestea, Vaticanul a emis Bula papală prin care noua episcopie a fost recunoscută, în ciuda protestului românesc. Pentru amănunte, vezi Liviu Maior, *Mișcarea națională românească din Transilvania. 1900-1914*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 94-95.

⁸ *1918 la români*, vol. I, p. 348.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 349.

apropiate spre care tinde România, privirile fiind deocamdată îndreptate mult mai intens asupra Transilvaniei decât a Basarabiei (s.n.)”. Franz Conrad von Hoetzendorf, în calitatea oficială de mare răspundere pe care o avea, sugera șefului diplomației austro-ungare și soluția pe care o preconiza: „*Luând în considerare importanța hotărâtoare pe care această problemă o are pentru acțiunile de pregătire de război care cad în competența poziției mele profesionale, trebuie să spun că avem o datorie necondiționată să realizăm, potrivit celor stabilite formal, alipirea României printr-un tratat la Tripla Alianță – așa cum statele acestei alianțe au încheiat între ele tratatul* (s. n.)– *căci, dacă nu se reușește, nu știm pe ce putem conta și vom fi expuși eventual – așa cum am mai spus – pericolului unei dușmăanii active din partea României. Deocamdată, atâta timp cât trăiește regele Carol, această direcție extremă nu este probabilă, dar așa cum a arătat istoria celei mai recente perioade, regele a fost târât, împotriva convingerii sale, într-o acțiune care desigur n-a fost în interesul nostru și acest lucru s-ar putea repeta*”¹¹. Despre succesorul la tronul României, prințul Ferdinand, care „*este foarte accesibil influențelor din afară și în special ale soției sale*”, Franz Conrad von Hoetzendorf își exprima opinia că „*nici o garanție nu oferă că în momente grave va rămâne de partea noastră* (s.n.), *înfruntând toate elementele care se vor năpusti asupra lui*”. Prințul Carol – adăuga generalul austriac – „*este altfel, dar din punct de vedere al Monarhiei nici el nu este mai bun. El are ceva de la mama sa, inteligentă și impulsivă, a fost educat în spiritul ei și în spiritul șovin românesc (în special de prof. Iorga), este ostil străinilor și trece încă de pe acum drept creatorul chemat al «României Mari», ceea ce este echivalent cu cucerirea Transilvaniei, în primul rând, și a Basarabiei, în al doilea rând* (s.n.)”¹².

Cât despre amintitul articol scris de Iorga, anexat scrisorii generalului Conrad von Hoetzendorf, reținem doar, din nevoia de concizie, câteva aprecieri ale savantului român: „*Politica viitoare a României este politica intereselor națiunii române, sprijinită pe energia, solidaritatea și organizarea tuturor românilor. [...] Eu sunt și acum împotriva unei alianțe cu Austro-Ungaria. Cu cine să te aliezi? Cu jumătatea austriacă care nu înseamnă nimic, sau cu jumătatea ungară care ne este ostilă? Austria, după părerea mea, nu are nici un viitor. [...] Pe ce se sprijină Germania? Pe elementul german. În perspectiva descompunerii Austriei, Germania va*

¹¹ *Ibidem*, p. 351.

¹² *Ibidem*, p. 351-352.

prefera însă, după părerea mea, să-și anexeze pe germani decât să sprijine o formație care este condamnată la moarte”¹³.

Așadar, atitudinea ostilă Austro-Ungariei, manifestată la nivelul opiniei publice din România, dar și în rândul liderilor politici de la București sau al oamenilor de cultură, crea o stare de îngrijorare în capitalele Puterilor Centrale, atât Berlinul, cât și Viena conștientizând că perpetuarea acestei stări de spirit poate influența orientarea politicii externe a României. Pentru a se contracara o eventuală reorientare a României către Antanta a fost numit ca ministru al Austro-Ungariei la București, în noiembrie 1913, Ottokar Czernin, personalitate politică de prim ordin, prieten cu Franz Ferdinand și considerat succesor al lui Berchtold la conducerea diplomației austriece. În conformitate cu instrucțiunile primite, Ottokar Czernin trebuia să aibă în vedere „a clarifica neînțelegerile ivite între Viena și București [...] în ultima criză balcanică, de a exercita o influență asupra factorilor de conducere și asupra opiniei publice din România, în sensul reluării politicii de strânsă colaborare cu Austro-Ungaria și, în orice caz, de a realiza curând o clarificare deplină a relațiilor noastre cu România”¹⁴. Semnificativ este faptul că între multe detalii care însoțesc prezentarea obiectivelor misiunii lui Czernin la București se menționează: „Nu vreau desigur să pun la îndoială loialitatea și fidelitatea de aliat a principelui german (regele Carol I – n.n.), care conduce de decenii, cu mână înțeleaptă și puternică destinele României. Dar în România, mai mult decât în altă țară, monarhul este silit – datorită originii străine a dinastiei – să asculte vocea poporului în deciziile pline de consecințe ale politicii externe. Că starea de spirit a poporului român a fost numai aparent prietenoasă față de noi a dovedit-o trecutul cel mai recent. Atâta timp cât o astfel de stare domină opinia publică din România, în special în armată, nu ne putem aștepta că forța regelui ar fi suficientă la un moment dat să determine poporul român să-și îndeplinească datoria de aliat și frăția de arme cu noi (s.n.). N-ar folosi la nimic dacă am voi să închidem ochii față de aceste fenomene. Ci mai curând trebuie să purtăm la București o discuție sinceră și să insistăm ca poporul român să fie lămurit cu privire la relația de alianță cu Monarhia și deci de partea cui se va afla România, în cazul unor mari decizii. [...] Abia când Maiestatea Sa regele și guvernul român – prin publicarea oficială a tratatului – își vor dovedi hotărârea fermă de a rămâne necondiționat la alianța cu noi și după ce opinia publică din

¹³ *Ibidem*, p. 352.

¹⁴ *Ibidem*.

România va fi ratificat oarecum această hotărâre prin acordul ei, putem considera ca restabilită acea deplină reciprocitate în relațiile noastre cu România, care singură ne-ar face posibil să ne încredem liniștit în alianța cu România și să facem din ea pivotul politicii noastre balcanice (s.n.)¹⁵.

La scurt timp după instalarea sa la post, Ottokar Czernin și-a dat seama de imposibilitatea publicării tratatului de alianță cu România din cauza opiniei publice românești care era în mod categoric împotriva alianței cu Austro-Ungaria. În raportul său din data de 22 noiembrie/5 decembrie 1913 către șeful diplomației de la Ballplatz se arăta, printre altele, că ***„în problema românilor aspectul de politică internă este absolut inseparabil de aspectul politicii externe (s.n.). [...] Într-un stat unitar național există uneori o singură stare de spirit, în timp ce la noi există totdeauna mai multe, care se anulează și se paralizează reciproc. Noi n-am purtat și nu vom purta niciodată un război în spatele căruia se află simpatiile întregii Monarhii. [...] Într-un stat unitar național, unde uneori nu există decât o singură (s.n.) voință a întregului popor, nici un monarh nu va putea purta un război împotriva voinței poporului său, oricât de multe tratate scrise l-ar obliga moral. Dacă încearcă, își va risca tronul și dinastia și tot nu va realiza nimic (s.n.)***”. Czernin era de părere că ***„trebuie creată o stare de spirit austrofilă în cercurile poporului român, fiind nevoiți să recunoaștem că Maiestatea Sa regele nu va merge niciodată împotriva întregii opinii publice. Anumite evenimente recente în domeniul politicii externe n-au întărit aici simpatiile pentru Monarhie, însă marele spin care se află în sufletul poporului nu este problema «revizuirii»¹⁶, nu este politica externă a ultimului an, ci mai curând păcatele guvernelor ungare anterioare care își aduc acum roadele lor (s.n.). Maiestatea Sa regele a vorbit cu oroare de politica dusă de coaliție”¹⁷*** [...], iar ***„domnul Take Ionescu, desigur unul din cele mai bune capete din Regat, mi-a spus: «nici un om care are ochi în cap nu poate trece cu vederea că aici este punctul vulnerabil al relației dintre noi» (s.n.)***”. Având în vedere starea de spirit din România, Czernin arăta că ducerea la îndeplinire a sarcinii încredințate, de a determina

¹⁵ *Ibidem*, p. 364.

¹⁶ Czernin se referă la revizuirea de către Marile Puteri a Tratatului de pace de la București din 1913, propusă de Rusia și susținută de Austro-Ungaria, la solicitarea Bulgariei, spre nemulțumirea guvernului român.

¹⁷ Coaliția de partide aflate la guvernare în Ungaria în anii 1906-1910, de al cărei nume sunt legate legea votului “plural”, al cărei proiect a fost redactat de contele Andrassy Gyula, și adoptarea unor măsuri de maghiarizare. Despre mișcarea națională a românilor, ca o reacție la politica guvernului Ungariei, vezi pe larg Liviu Maior, *op. cit.*, p. 102-111.

publicarea alianței secrete dintre România și Austro-Ungaria, „*are drept premisă necondiționată schimbarea stării de spirit a poporului și deci a problemei de politică internă*”. Diplomatul austriac era conștient de faptul că regele Carol I „*împotriva stării de spirit a întregului popor român nu merge, iar această stare de spirit este dependentă de ceea ce se petrece în Ungaria*”. Prin urmare, Czernin conchidea: „*Ordinul Excelenței Voastre de a realiza publicarea alianței este un lucru imposibil fără rezolvarea problemei ungaro-române și fără modificarea completă a opiniei publice de aici* (s.n.)”¹⁸.

Aprecieri similare au fost făcute și de către contele Haymerle, consilier la Legația cezaro-crăiască de la București, într-un lung memoriu din 3/16 decembrie 1913, în care se referă la starea de spirit din România devenită ostilă Austro-Ungariei, ca urmare a atitudinii Vienei față de România în timpul „crizei balcanice” și a situației românilor din Transilvania. În ceea ce privește publicarea tratatului de alianță, diplomatul austro-ungar considera că acest lucru este inoportun și chiar periculos. El considera că în prealabil trebuie ca guvernul ungar să întreprindă o serie de reforme în favoarea românilor de peste munți, astfel încât „*agitația făcută de cei de aici să-și piardă terenul în Transilvania însăși*”, fapt care ar duce la o schimbare a stării de spirit în România față de Austro-Ungaria. Haymerle avertiza Viena: „*Folosirea prea devreme a acestui mijloc necesar (publicarea tratatului – n.n.) ar putea duce chiar la o ruptură deschisă [...]. Atunci însă, când starea de spirit se va îmbunătăți din nou – și reprezentanța cezaro-crăiască de aici este încredințată că poate spera în obținerea acestui lucru printr-un pact al contelui Tisza cu românii din Ungaria –, trebuie să se treacă într-un fel la publicare*”. Interesante sunt și considerațiile în legătură cu presupusele motive pentru care regele Carol I s-a opus categoric publicării tratatului de alianță dintre România și Austro-Ungaria: „*Dacă până acum, chiar și în vremea când aveam mai multe simpatii aici, regele a ținut secret un lucru existent, cred că a făcut-o mai puțin dintr-un sentiment de teamă că tratatul ar fi nepopular, cât din sentimentul că, făcându-l cunoscut, și-ar fi atras inevitabil dușmănia Rusiei, unită cu instigația statelor balcanice, care pe atunci se aflau sub egida Rusiei, împotriva României. În vreme ce, atâta timp cât se părea că România nu este angajată față de nimeni, toate puterile râvneau la prietenia ei*”¹⁹.

¹⁸ Vezi conținutul întregului raport în *1918 la români*, vol. I, p. 373-383.

¹⁹ *Ibidem*, p. 383-386.

Despre starea de spirit din România a relatat și Ottokar Czernin în raportul său către Berchtold din 26 decembrie 1913/8 ianuarie 1914. Între altele, se arăta: „*Extrem de vanitoasă și subordonată dispozițiilor de moment, psihologia poporului a cunoscut de anul trecut o transformare completă. Înainte de războiul balcanic concepția dominantă a fost aceea că fără ajutorul unui stat mare România nu va obține nimic. Câștigarea cu ușurință a noii provincii (Cadrilaterul – n.n.), fără ajutorul nostru sau al rușilor, și, după cum mulți afirmă, împotriva voinței Monarhiei noastre, a reprimat complet fostul sentiment de dependență, făcând loc unui exuberant sentiment de orgoliu (s.n.). Acest sentiment merge atât de departe încât însuși regele, care este foarte înțelept, este complet stăpânit de această hipnoză, considerând că «succesul» României izvorăște dintr-o politică premeditată. El uită însă cu totul că ordinul pentru mobilizare a fost obligat să-l dea în condițiile unei crize de plâns și ale poziției amenințătoare a poporului. [...] Dar aceste evenimente ale anului trecut mai au o urmare foarte importantă asupra întregii politici românești. Anul trecut s-a ivit cazul, rar în istorie, când «vox populi» reprezintă «vox Dei». Dorința poporului de a lua parte la război a obligat regele și guvernul să mobilizeze și să obțină victoria, așa încât nu este de mirare că a crescut în mod cu totul exagerat creditul valorii «opinie publice» (s.n.)». În aceste condiții, pentru Ottokar Czernin a devenit evident că „nu este atât de ușor să orientezi politica de aici pe fâgașele pe care Excelența Voastră (contele Berchtold – n.n.) le consideră ca fiind cele dorite”. El împărtășea concepția șefului diplomației de la Ballplatz că menținerea vechii orientări politice a României va fi imposibilă „dacă nu se lucrează sistematic cu «biciul și cu ovăzul». Deocamdată – adăuga Czernin – pe ordinea de zi este ultima variantă...”. Din această perspectivă, Czernin considera că trebuie să acționeze în așa fel încât să-i convingă pe români că „legătura lor strânsă cu noi nu numai că este posibilă, ci este o necesitate vitală pentru ei”. În acest sens, diplomatul austro-ungar își exprima speranța în succesul unui acord ungaro-român, în legătură cu situația românilor din Transilvania, dar și în efectul pe care l-ar exercita la București amenințarea Bulgariei. În legătură cu ultimul aspect menționat, Czernin aprecia: „...în ce ne privește, noi trebuie să avem pe Cineva în Balcani și dacă acest Cineva nu sunt românii, vor fi bulgarii. Dacă românii vor vedea că noi suntem într-adevăr în stare să încheiem o alianță cu Bulgaria, atunci se vor grăbi foarte mult să ne îndeplinească dorințele. [...] Dacă vom reuși să trezim la cercurile competente de aici credința că Bulgaria dorește din toată inima o alianță cu*

noi, dar că deocamdată noi nu vrem să cădem de acord, deoarece mai întâi vrem să știm cum se va dezvolta pe viitor relația noastră cu România, în acest caz modestele mele puteri vor fi serios sprijinite”. În caz contrar, Czernin era categoric de acord să se recurgă la presiuni; „Nu avem voie să le ascundem românilor faptul că în spatele amabilității și a bunăvoinței stă, serioasă și amenințătoare, voința de fier ca, în caz că ei nu vor merge **alături de noi, atunci noi vom acționa împotriva lor și trebuie să pregătim terenul pentru ca ei să creadă în această voință de fier**”²⁰.

Starea de spirit antiaustriacă manifestată în societatea românească reprezenta un obstacol major pentru factorii de decizie din capitala României în menținerea vechii orientări politice spre Puterile Centrale. Deoarece această situație putea să afecteze raporturile româno-germane, spre sfârșitul anului 1913 s-au intensificat și acțiunile reprezentanților diplomați ai Germaniei la București. Diplomația germană de la București devenise mult mai atentă și sensibilă față de evoluția raporturilor româno-austro-ungare din momentul în care regele Carol, cât și viitorul prim-ministru, I.I.C. Brătianu, au pus în discuție, în decembrie 1913, imposibilitatea unei eventuale colaborări militare cu Austro-Ungaria, ca urmare a evoluției nefavorabile a opiniei publice din România față de Dubla Monarhie. Pe data de 6 decembrie 1913 Waldthausen a comunicat cancelarului Bethmann-Hollweg că atât viitorul prim-ministru Brătianu, cât și regele Carol i-au declarat că, în condițiile politice din acel moment, în care întreaga opinie publică este împotriva Austro-Ungariei, din cauza politicii de asuprire națională a guvernului maghiar, „**poporul român nu va merge alături de Austria în cazul unui război** (s.n.)”. „Nu este suficient să avem tratate, trebuie ca acestea să fie și populare”, ar fi declarat regele Carol diplomatului german²¹. Ministrul Germaniei nu a comunicat aceste importante declarații doar la Berlin, ci și colegului său Czernin din capitala României, care imediat a avut o convorbire cu I.I.C. Brătianu, urmată de o audiență la rege, cu care ocazie a aflat același lucru²². În urma acestor discuții, Czernin a întocmit un raport către contele Berchtold, pe data de 8 decembrie 1913, în care se insista asupra necesității unei grabnice și favorabile soluționări a problemei românilor din Ungaria. În respectivul document, Czernin caracteriza lipsa oricărei valori, într-un viitor apropiat, a

²⁰ *Ibidem*, p. 387-392.

²¹ Apud Gh. N. Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 368-369.

²² *Ibidem*, p. 369.

tratatului secret de alianță între România și Austro-Ungaria, acesta nereprezentând altceva decât un simplu „*petec de hârtie*”²³.

Așadar, problema nealinierii României la Tripla Alianță în cazul unei conflagrații a fost pusă, prin urmare, deschis încă la sfârșitul anului 1913, deci într-un moment în care cel puțin în cercurile politice de la București nu se întrevedea încă un conflict european imediat²⁴. Această tendință se va accentua însă odată cu importanta schimbare de guvern realizată la începutul anului 1914, prin numirea ca prim-ministru a lui I.I.C. Brătianu, cunoscut pentru orientarea sa politică filoantantistă. Se poate spune, într-un anume sens, că decizia unei reorientări a politicii externe a României fusese luată de însuși regele Carol I atunci când, spre sfârșitul anului 1913, la 8 decembrie, a dat un asemenea avertisment Vienei prin intermediul ministrului său plenipotențiar acreditat la București, iar constituirea unui nou guvern condus de către I.I.C. Brătianu nu putea să fie decât confirmarea unei asemenea opțiuni politice.

Încă înainte de preluarea guvernării, regele Carol I l-a informat pe I.I.C. Brătianu despre reînnoirea tratatului secret de alianță cu Puterile Centrale de către Titu Maiorescu. Șeful P.N.L. a reacționat negativ, afirmând că nu se putea angaja a menține tratatul în caz de război²⁵. „*Eu mă îndoiesc, sire, că un guvern român ar putea să pună în aplicare acest tratat*”, ar fi declarat marele om politic român²⁶.

Venirea sa la putere s-a realizat într-un moment în care Puterile Centrale depuneau eforturi disperate pentru menținerea neschimbată a orientării politicii externe a României. Susținuta activitate diplomatică a lui Czernin la București a fost, după cum se știe, coroborată cu reînnoirea tratatelor de la Budapesta dintre guvernul maghiar și Partidul Național Român din Transilvania. Sub presiunea cercurilor guvernante de la Viena, prim-ministrul maghiar Tisza Istvan se hotărâse în toamna anului 1913 să ofere românilor transilvăneni unele concesii minore de natură economică, administrativă și confesională. De fapt, așa cum s-a remarcat, contele Tisza, caracterizat printr-o mare subtilitate politică, n-a urmărit altceva decât să

²³ „*Der Bundesvertrag zur Zeit nicht viel mehr West ist als die Tinte un das Papier auf das er geschrieben ist*”. *Ibidem*, p. 369. Istoricul Vasile Cristian a precizat că de fapt expresia menționată aparține diplomatului austro-ungar Förgach. Vezi V. Cristian, *1878-1914*, în vol. *România în relațiile internaționale*, (coord.: L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon), Editura Junimea, Iași, 1980, p. 372.

²⁴ Gh. N. Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 369.

²⁵ Anastasie Iordache, *Ion I.C. Brătianu*, Editura Albatros, București, 1994, p. 202.

²⁶ Apud V. Cristian, *op. cit.*, p. 373.

întreprindă o acțiune de diversiune, ceea ce reieșea din însăși propunerile sale făcute reprezentanților P.N.R. în cadrul tratatelor. Prin acordarea unor concesiuni de suprafață, prim-ministrul maghiar a urmărit să slăbească de fapt opoziția românilor transilvăneni, încercând să-i determine să renunțe la revendicări majore cum era cea a recunoașterii individualității etnice și politice a comunității românești din cadrul Austro-Ungariei. Adept al dualismului și al unei strânse alianțe cu Germania, contele Tisza a căutat, prin manevra întreprinsă, să afișeze o atitudine binevoitoare față de diplomația de la Ballplatz și să dea o anumită satisfacție cercurilor guvernante berlineze, foarte interesate în ameliorarea relațiilor dintre România și Austro-Ungaria. Delegații români au respins propunerile cabinetului din Budapesta, neacceptând să renunțe la cunoscutele revendicări naționale fundamentale, fapt care marca caracterul ireconciliabil al conflictului. În aceste condiții, tratativele româno-maghiare au fost întrerupte la mijlocul lunii februarie 1914, fără a se ajunge la nici un rezultat²⁷. Desfășurarea acestora a prilejuit manifestarea amplă a sentimentelor de unitate națională a românilor de pe ambele versante ale Carpaților, având și un anumit ecou în cadrul opiniei publice europene.

Faptul că tratativele româno-maghiare de la Budapesta au reprezentat doar o manevră a prim-ministrului maghiar Tisza Istvan, menită să mențină România în orbita politică a Puterilor Centrale, a fost de altfel bine sesizat de către mediile diplomatice de la București. Într-un raport din 17/30 ianuarie 1914 al ministrului Belgiei de la București, M. van Ypersele de Strihou, către ministrul de Externe belgian Julien Davignon, referitor la revendicările românilor din Transilvania și la relațiile dintre Austro-Ungaria și România, se arăta, printre altele, că „*aici lumea este sceptică în ce privește posibilitatea unei reconcilierii româno-maghiare*”. Ministrul belgian arăta că mersul greu al tratatelor și probabilul insucces al acestora s-ar datora, printre altele, opoziției șovine maghiare care considera că „*o asemenea politică pune în pericol caracterul unitar al naționalității ungare*”. Fără a se pronunța deschis asupra caracterului diversionist al tratatelor inițiate de prim-ministrul ungar, deoarece acestea la acea dată nu se încheiaseră, diplomatul belgian se întreba totuși retoric: „*Să fi fost oare contele Tisza impresionat de atitudinea opoziției?*”²⁸.

²⁷ Gh. N. Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *op. cit.*, p. 387-389. Despre desfășurarea tratatelor româno-maghiare de la Budapesta, vezi pe larg Liviu Maior, *op. cit.*, p. 131-143. De asemenea, Teodor Pavel, *op. cit.*, p. 116-118.

²⁸ *1918 la români*, vol. I, p. 392-396.

Eșecul inițiativelor lui Ottokar Czernin și ale prim-ministrului maghiar Tisza a amplificat starea de spirit din societatea românească, potrivit unei alianțe a României cu Austro-Ungaria. Manifestările opiniei publice românești erau urmărite îndeaproape de către diplomația austro-ungară. Rapoartele ministrului Czernin se referă atât la politica internă, cât și la politica externă. Printre altele, remarcă activitatea Ligii Culturale, demonstrațiile publice, spectacolele și articolele de presă în favoarea românilor din Imperiul austro-ungar. Se arată apoi strădaniile diplomaților austro-ungari de a împiedica asemenea manifestări²⁹.

Ministrul cezaro-crăiesc de Război, F. conte de Georgi, a trimis lui Tisza, pe data de 11/24 februarie 1914, raportul Comandantului districtual al Jandarmeriei din Bucovina în care se semnală că Liga Culturală din România și-a extins activitatea și în Bucovina, Ungaria superioară și Transilvania. În respectivul document se mai arăta, printre altele: *„În România, problema Basarabiei a încetat să mai fie la ordinea zilei, acolo socotindu-se, în general, că în cazul unui război Rusia contează și pe răscoala românilor din Transilvania. [...] În România se desfășoară mari pregătiri militare în vederea sprijinirii mobilizării și, în general, este răspândită părerea că tăișul acestor pregătiri este îndreptat împotriva Austro-Ungariei. Și în sânul armatei române domnește o stare de spirit potrivit Monarhiei, care, cu ocazia demobilizării, a erupt îmbrăcând o formă ascuțită. În cuvântările adresate rezerviștilor; cu ocazia liberării lor, ofițerii i-au atenționat asupra împrejurării că, în primăvara viitoare este de așteptat o mare mobilizare al cărei scop este acela de a elibera pe românii care suferă sub jugul ungar”*³⁰.

Într-un lung raport al lui Ottokar Czernin către Berchtold, din 27 februarie/11 martie 1914, diplomatul austriac atrăgea din nou atenția, foarte insistent, *„asupra situației din România care devine din ce în ce mai nefavorabilă”*. *„Nu poate fi de competența funcției mele de a da Excelenței Voastre un sfat și sunt departe de aceasta. Dar îndatorirea mă obligă să atrag atenția Excelenței Voastre că aici noi alunecăm cu o viteză înfricoșătoare pe un plan înclinat (s.n.) și că nu mai este timp de pierdut, că ar fi o politică a struțului, lăsând lucrurile aici așa cum sunt, căci, în ciuda pericolului de a fi învinuit că repet de o sută de ori, trebuie să*

²⁹ Arhivele Naționale Istorice Centrale (se va cita A. N. I. C.), Fond Casa Regală, dosar nr. 16/1913. Rapoarte ale ministrului Austro-Ungariei la București, O. Czernin, către ministrul de Externe Berchtold, în perioada ianuarie-iunie 1914.

³⁰ 1918 la români, vol. I, p. 396-398.

raportez încă o dată cu insistență și apăsător că alianța austro-română este în momentul de față un petec de hârtie fără valoare (s.n.). În cazul unui conflict de natură războinică, România nu se va afla de partea Monarhiei; situația actuală este cea mai nefavorabilă posibil pentru noi". Diplomatul austriac arăta că, deoarece tratatul dintre România și Austro-Ungaria este secret, „*diplomații români acreditați în străinătate cred că nu acționează deloc împotriva intențiilor regelui lor, reprezentând o politică ce duce România în brațele Triplei Antante. Printre ei sunt mulți care preferă Triplei Alianțe puterile Antantei și, întrucât cred că regele, guvernul și fara lor sunt libere, acționează în acest sens (s.n.)*". El preciza că nici regele Carol I nu mai este dispus să susțină vechea orientare politică a României: „*Majestatea Sa este mai bătrân decât anii pe care-i are; dorința sa nu mai este de a înota în contra curentului (s.n.)*". Czernin avertiza la modul categoric, ca fiind un lucru „sigur”: „*Că ne vor lipsi cele cinci corpuri de armată române într-un eventual război rus, nu este poate lucrul cel mai important. Dar fortificarea absolut necesară a graniței transilvane împotriva României, care va costa sute de milioane, va fi inevitabilă, căci starea de spirit austrofobă, care se aprinde mereu de la sine și de aceea crește neîncetat, va transforma România din aliat în inamic (s.n.)*”³¹.

Analizând aceste știri alarmante, Berchtold, în instrucțiunile pe care i le da lui Czernin, pe data de 13/26 martie 1914, îi cerea să nu mai insiste pe lângă regele Carol pentru publicarea tratatului de alianță, ci să îl lămurească pe acesta și pe oamenii lui politici că numai aderarea sinceră și deschisă la Tripla Alianță poate garanta independența României. Berchtold arăta că nu a renunțat definitiv la ideea publicării tratatului, momentul fiind „foarte nefavorabil”, dar că acest lucru va fi posibil în viitor, solicitând în acest sens și sprijinul guvernului german: „*De aceea, preciza Berchtold, nu de mult am luat din nou contact în această chestiune cu cabinetul german și am căpătat impresia că nici la Berlin nu se subapreciază de fel pericolul poziției actuale a României față de Monarhie și față de Tripla Alianță. Am puncte de reper care mă fac să cred că partea germană se străduiește să convingă factorii românești hotărâtori despre deplina loialitate a politicii noastre și să le atragă atenția asupra necesității clarificării situației actuale echivoce. Ținând seamă de relațiile intime dintre Berlin și București, guvernul german este în măsură să întreprindă, sub forma cea mai prietenoasă, un asemenea pas și, dată fiind natura obiectului, guvernul german o poate face cu mai*

³¹ *Ibidem*, p. 398-411.

multă naturalețe decât am face-o noi. De asemenea, în aceste condiții, dacă se exercită o influență din partea Berlinului asupra guvernului român sau a regelui Carol, mi se pare că perspectiva de a obține un succes pozitiv este mai favorabilă decât dacă noi am ridica pretenții în acest sens la București. Nu vreau să spun prin aceasta – adăuga Berchtold – că noi trebuie să ne comportăm pasiv față de evoluția nefavorabilă nouă în România. Dimpotrivă, fără a cere direct să se facă public cunoscute raporturile de alianță, Excelența Voastră să binevoiți ca, în cadrul convorbirilor cu Maiestatea Sa regele și cu bărbații de stat de la conducerea României, să atrageți mereu atenția cu o perseverență neobosită și calmă asupra avantajelor unei aderări sincere și cât mai deschise a României la puterile Triplei Alianțe și să accentuați că această politică a fost în trecut și va fi și în viitor singura capabilă să protejeze independența deplină a României și să apere țara în fața pericolelor externe”. Berchtold considera că „este foarte probabil ca la București să devină accesibil argumentul că atât o poziție izolată, cât și o situație de partea Rusiei, în ciuda avantajelor trecătoare, n-ar putea decât să aducă România într-un raport apăsător de dependență față de marele vecin din nord și că pentru România prietenia Monarhiei și a Triplei Alianțe este neapărat necesară ca o contrapondere împotriva supraputerii rusești”³².

În pofida optimismului manifestat de Berchtold, de la București altfel se vedeau lucrurile. În raportul său din 20 martie/2 aprilie 1914 către șeful diplomației vieneze, Ottokar Czernin zugrăvea în culori sumbre starea de spirit împotriva Austro-Ungariei și arăta lipsa unei perspective de succes a misiunii atribuite, acea de a convinge pe români că aderarea sinceră la Tripla Alianță este în interesul României. „Excelența Voastră sunteți de părere că influența din partea Berlinului va aduce succesul dorit. Eu nu sunt convins de aceasta ...”, răspundea Czernin. Aprecierea sa se baza pe argumentul indubitabil „că mie (Czernin – n.n.), însăși Maiestatea Sa regele Carol mi-a spus că, «așa cum stau lucrurile momentan, România nu poate merge într-un război alături de Monarhie» (s.n.). [...] Am încercat de mai multe ori să atrag atenția Excelenței Voastre, continua Czernin, asupra faptului că aici sunt în luptă două orientări: una austrofilă, căreia îi aparțin regele, Maiorescu și o mică minoritate a cercurilor celor mai înalte și alta opusă acesteia, care calculează cu totul altfel”. Mai ales după eșuarea tratativelor româno-ungare, preciza diplomatul austriac, „întreaga (s.n.) opinie publică a luat o orientare antiaustriacă sau mai bine zis anti-ungară. Cu alte

³² *Ibidem*, p. 411-417.

cuvinte, între cele două curente opuse de aici, cel austrofil și cel contrar, în ultimele săptămâni a avut loc o deplasare esențială în favoarea celui din urmă". Czernin avertiza că, în situația în care regele Carol ar fi dispus totuși să mențină vechea orientare politică a țării, acest fapt ar fi imposibil de realizat datorită opiniei publice: *„Pe el îl desparte însă o tranșee largă de opinia publică și peste această tranșee el nu va trece, dacă nu va fi constrâns (s.n.)*". Czernin se arăta neîncrezător în faptul că regele va aplica vreodată tratatul de alianță cu Austro-Ungaria. În plus, Czernin atrăgea atenția că de starea relațiilor dintre România și Austro-Ungaria profita diplomația franco-rusă, deoarece *„francezii și rușii nu privesc ca spectatori și nu așteaptă, ci lucrează intens pentru a exploata situația care și așa le-a fost pregătită prin eșuarea tratativelor de la Budapesta [...] și care sunt foarte mulțumiți dacă reușesc chiar numai ca România, fără o aderare directă la ei, să fie separată definitiv de noi (s.n.)*”³³.

Czernin a înțeles foarte bine că obiectivul fundamental al politicii Marilor Puteri ale Antantei în România îl reprezenta desprinderea statului român din sistemul Triplei Alianțe și alăturarea acestuia Triplei Înțelegeri. Din această perspectivă, putea fi considerat un succes pentru Antanta chiar și numai obținerea neutralității României în cazul unui război între Austro-Ungaria și Rusia sau a unuia continental în care să fie angrenate Marile Puteri ale celor două grupări politico-militare opuse. Punând în evidență acest pericol pentru Austro-Ungaria, Czernin ajungea totuși la concluzii greșite legate de semnificația unei eventuale politici de neutralitate pe care ar putea să o adopte România în cazul unui conflict austro-rus: *„Eu declar – arăta diplomatul austriac – că politica românească este în adevăr nesinceră, dar în nici un caz nefavorabilă lor sau mioapă. Și care este această politică? Repetarea tacticii de anul trecut la o scară mărită*". Czernin preciza în acest sens că cea mai mare parte a populației și a cercurilor politice *„crede ferm într-un război care va izbucni mai devreme sau mai târziu între Monarhie și Rusia și vrea să fie pregătită într-un fel sau altul pentru acest caz. Aceasta înseamnă că România va aștepta mai întâi, pentru ca apoi să se alăture celui victorios și, «cu milionul său de soldați», să-i dea lovitura de moarte celui învins și, în felul acesta, să-și ia fie Transilvania, fie Basarabia. Acest lucru îl scriu zilnic, mai mult sau mai puțin deschis, ziarele de aici, îl spune poporul peste tot, îl spune și corpul ofițerilor, așa gândesc și deputații și miniștrii, așa se gândește și la Cotroceni, unde cândva rolul principal nu-l va juca partea masculină a menajului. Eu nu*

³³ *Ibidem*, p. 419-427.

*gădesc această politică din urmă nici foarte cinstită, nici prea demnă de încredere pentru alții, însă din punctul de vedere românesc n-o pot considera nici prostescă, nici nefavorabilă. [...] Logica acestei politici este mult prea pătrunzătoare și mult prea clară, pentru a o putea scoate din capul cuiva, iar amintirile anului trecut, când această politică a triumfat, nu pot fi șterse pur și simplu*³⁴.

Din perspectivă istorică, aprecierile lui Czernin despre semnificația unei politici de neutralitate pe care ar urma să o adopte România în eventualitatea unui război austro-rus ni se par a fi lipsite de temeii. Expectativa armată a României, în această situație, nu putea să fie determinată de așteptarea unui moment favorabil pentru a intra în acțiune, de o parte sau de alta a taberelor beligerante, în funcție de modul în care va înclina balanța forțelor militare angrenate în luptă. Fără a intra în detalii, subliniem doar ideea că eventuala neutralitate armată a României, la care gândea Czernin, atunci când și-a redactat raportul către Berchtold, nu putea să fie justificată în modul „pragmatic” în care o făcea diplomatul austriac. El însuși arătase că în cazul izbucnirii unui război european, în care în mod evident urmau să intre Austro-Ungaria și Rusia, decizia României trebuia să țină seama de starea de spirit a opiniei publice, ostilă Dublei Monarhii. Prin urmare, eventuala expectativă armată a României nu putea să fie justificată decât de cu totul alte considerente, decât acelea legate de așteptarea prefigurării unui deznodământ al conflictului, situație în care armata română ar fi intrat în luptă de partea celui mai puternic dintre beligeranți. În plus, aprecierile lui Czernin denotă o totală neînțelegere a semnificației politicii de neutralitate condiționată pe care a adoptat-o România în timpul „crizei balcanice”, până la intrarea acesteia în război împotriva Bulgariei. Cât despre afirmația că „politica românească este în adevăr nesinceră” nu putem decât să observăm că Ottokar Czernin se contrazice, din moment ce ministrul austriac acreditat la București primise avertismentul cel mai clar, din partea regelui Carol I însuși, că în cazul unui război România nu va fi alături de Austro-Ungaria, ceea ce îl determinase să atragă atenția Vienei că tratatul de alianță dintre cele două state nu este decât un „petec de hârtie”.

Din acest motiv, Czernin a constatat că misiunea sa care viza menținerea României în sistemul Triplei Alianțe era imposibil de îndeplinit. Czernin explica clar lui Berchtold: „Excelența Voastră vă exprimați convingerea că, printr-o «perseverență neobosită și calmă», eu aș putea reuși «să obțin aderarea sinceră, cât se poate de deschisă, a României la

³⁴ *Ibidem*, p. 424-425.

Tripla Alianță», căci, așa argumentați Excelența Voastră, această aderare este în interesul României, fiindcă este singura politică «capabilă să protejeze independența deplină a României și să ferească țara de pericolele externe». [...] Dacă Excelența Voastră ați fi aici numai opt zile în locul meu, v-ați convinge de imposibilitatea acelei sarcini pe care Excelența Voastră mi-o încredințați»³⁵.

Deoarece asemenea atitudine, contrară celei a șefului diplomației de la Ballplatz, putea atrage după sine retragerea sa de la post, Czernin adăuga: *„Sunt prea pătruns de sentimentul de disciplină pentru a nu mă conforma tuturor dispozițiilor și ordinelor Excelenței Voastre atâta timp cât ocup acest post. Dar vine în contradicție cu întreaga mea fire, dacă m-aș preface față de Excelența Voastră că aș considera ca având perspectivă de succes o acțiune de a cărei lipsă de succes eu sunt convins. Sunt prea pătruns de seriozitatea sarcinii mele pentru ca cineva să mă poată determina să raportez fie chiar și o iotă altfel decât corespunde convingerii mele. [...] Dar niciodată n-aș putea suporta ca mai târziu să fiu nevoit să-mi reproșez că în momente de primejdie n-am avertizat la timp»³⁶.*

Chiar și eforturile pe care le-ar depune Berlinul în acest sens, așa cum am văzut, i se păreau lui Czernin ca fiind, dacă nu inutile, cel puțin lipsite de eficiență. Practic, Czernin ajungea la concluzia că România este pierdută pentru Tripla Alianță. De aceea, în amplul său raport către Berchtold, nici nu propunea o soluție pentru a se depăși impasul în care ajunseseră relațiile României cu Austro-Ungaria. Sugera totuși că o astfel de soluție ar putea fi găsită la Budapesta, căci el constata: *„Tactica noastră aici a trebuit să se schimbe în momentul când tratativele ungaro-române au eșuat. Până atunci a existat speranța că curentul austrofil va domina și că va fi posibil să luăm apa de la moară elementelor antiaustriece. Și dacă – după cum cred mulți, nu însă eu – întreaga chestiune transilvăneană n-a fost decât un pretext, un paravan după care s-au ascuns regele și sfetnicii săi, pentru ca în spatele acestuia să poată duce o altă politică, atunci, dacă acest paravan ar fi fost înlăturat, ei ar fi ajuns într-o situație pe care am fi putut-o exploata pentru noi. Această situație favorabilă n-a fost creată, înțelegerea de dincolo de munți a eșuat și, matematic, începând din acea zi, aici au început demonstrații antiaustriece, la teatru, la Ligă (Liga Culturală – n.n.), în presă și pe stradă. Guvernul liberal, care n-a avut mult curaj și în fond a fost mereu împotriva noastră, a pierdut complet acest curaj, de când crede a*

³⁵ *Ibidem.*

³⁶ *Ibidem*, p. 425-426.

observa că **întreaga opinie publică a luat o orientare antiaustriacă sau mai bine zis anti-ungară**³⁷.

Tendința unei reorientări a politicii externe a României către Antanta nu era cunoscută numai la Viena³⁸ și la Berlin³⁹. Treptat întreaga lume diplomatică europeană constata această realitate, după cum era și amplu dezbătută în presă. Semnificativ ni se pare, din acest punct de vedere, raportul din data de 25 martie/7 aprilie 1914 al ministrului Belgiei la Berlin, baronul Beyens, către J. Davignon, ministru de Externe: „În ultimul timp, presa și lumea politică din Berlin se preocupă mult de România și de **noua orientare a politicii sale externe** (s.n.). S-a discutat problema de a ști dacă ea va abandona definitiv tabăra Triplei Alianțe pentru a trece cu totul în cea a Triplei Înțelegeri sau mai degrabă a alianței franco-ruse. [...] **Războiul balcanic** – arăta diplomatul belgian – **a răsturnat eșafodajul politicii externe române și a modificat sistemul alianțelor sale** (s.n.). [...] Astăzi, guvernul liberal care se află la putere la București pentru încă un timp, după toate probabilitățile, este condus de frații Brătianu. Educația lor și ideile care au stat la baza formării lor politice nu-i apropie de Germania. Liberalismul lor înaintat se aseamănă mai curând cu radicalismul francez. Ei și-au făcut în Franța studiile superioare. Aceasta nu înseamnă că au suferit neapărat și influența guvernului Republicii. Ei sunt, înainte de toate, români de natura cea mai intransigentă, cea mai ostilă față de o imixtiune străină, indiferent din ce parte ar veni. Aceasta se știe perfect la Berlin. Aici, în Wilhelmstrasse se așteaptă, după cum m-am putut convinge, ca **România, sub conducerea Brătienilor și cu consimțământul regelui, dezamăgit de prietenia austriacă, să-și reia complet libertatea de acțiune în politica sa de mână liberă și să devină și mai mult o putere balcanică** (s. n.)”⁴⁰.

Noua orientare a politicii externe românești nu i-a determinat pe conducătorii diplomației de la Ballplatz să abandoneze lupta diplomatică pentru România, în fața Antantei, mai ales că Viena spera într-o intervenție eficientă în acest sens a Berlinului la București. Pentru a se liniști opinia publică din România, care se manifesta tot mai zgomotos împotriva alianței cu Austro-Ungaria, diplomația austriacă a avut inițiativa de a se publica, în

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ Vezi pe larg *Arhiva Ministerului Afacerilor Externe.*, Fond 71-1914, E₂, Partea a II-a, Viena 1914-1924, vol. 24. Rapoarte politice de la Viena, 1914 (se va cita *A. M. A. E.*).

³⁹ Vezi pe larg *A.M.A.E.*, Fond 71-1914, E₂, Partea a II-a, Berlin, Cairo, Cernăuți, Copenhaga, Cristiania, Durazzo, 1914-1924, vol. 9. Rapoarte politice de la Berlin, 1914.

⁴⁰ *1918 la români*, vol. I, p. 427-431.

aprilie 1914, *Cartea Roșie*. Aducerea la cunoștința opiniei publice a documentelor cuprinse în respectiva lucrare, atent selectate de către Ballplatz, avea scopul declarat de a justifica politica Vienei în timpul Războaielor Balcanice, mult comentată și prezentată depreciativ în presa Imperiului austro-ungar. Se încerca astfel o „refacere” a imaginii cabinetului de la Viena în cadrul opiniei publice, care, printre altele, nu-i ierta faptul că politica promovată de contele Berchtold a dus la îndepărtarea României de Austro-Ungaria. În particular, *Cartea Roșie* urmărea să convingă opinia publică românească de sprijinul pe care Austro-Ungaria îl acordase României în perioada Războaielor Balcanice⁴¹. Asupra opiniei publice din Austro-Ungaria, „manevra” diplomației de la Ballplatz a avut efecte limitate, deoarece în presa vieneză au apărut ample comentarii care dezvăluiau caracterul tendențios al *Cărții Roșii*, aceasta nereușind să fie convingătoare pentru analiștii politici avizați⁴². Pentru opinia publică din România, la fel, eficiența unei astfel de acțiuni nu a fost decât foarte redusă, deoarece, așa cum s-a remarcat, adevăratul motiv al noii orientări politice românești era interesul României în eliberarea conașionalilor din Transilvania și realizarea unității național-statale⁴³.

La rândul său, diplomația germană era preocupată să acționeze pentru păstrarea României în sistemul Triplei Alianțe. Menținerea unor bune relații în perioada „crizei balcanice” și în cea următoare Conferinței de pace de la București oferea Berlinului posibilitatea unor demersuri credibile la București în acest scop. Guvernul german, personal Wilhelm al II-lea s-au dovedit preocupați de îmbunătățirea relațiilor României cu Austro-Ungaria. Wilhelm al II-lea proiectase chiar o vizită la București, la care ulterior a renunțat, însă a intervenit în schimb de mai multe ori la Viena și la

⁴¹ Diplomația de la Viena mai avusese și în perioada anterioară inițiative cu acest scop, dar care s-au dovedit a fi lipsite de eficiență. În acest sens menționăm presiunile pe care le făcuse Ballplatz-ul pe lângă guvernul Titu Maiorescu, cărora acesta le-a dat curs, ca în *Cartea Verde* să nu fie incluse documente care ar fi afectat imaginea de „aliată” a Austro-Ungariei (Vezi *A.N.I.C.*, Fond Casa Regală, dosar 65/1913, f. 1-6). De asemenea, solicitarea făcută de către Ottokar Czernin fostului prim-ministru Titu Maiorescu de a ține un discurs în parlament la sfârșitul mandatului său, în care să „*interpreteze odată deschis și autentic «revizuirea»*”, astfel încât să lase „*ca testament gândirea sa austrofilă*”. Dorința lui Czernin a fost îndeplinită „*în modul cel mai leal*”. (1918 la români, p. 391).

⁴² Vezi îndeosebi articolele din „*Neue Freie Presse*” (29 aprilie 1914) și „*Die Zeit*” (7, 8 și 9 mai 1914). *A.M.A.E.*, Fond 71-1914, E₂, Partea a II-a, Viena, 1914-1924, vol. 24. Rapoarte politice de la Viena. 1914, f. 15-20; 24-33.

⁴³ V. Vesa, *România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900-1916)*. Pagini de istorie diplomatică, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975, p. 53.

Budapesta, conștient fiind de faptul că România nu poate să fie menținută în alianță cu Puterile Centrale decât prin îmbunătățirea raporturilor acesteia cu Dubla Monarhie. Or, pentru aceasta, trebuiau adoptate măsuri favorabile românilor din Transilvania și încetarea politicii de deznaționalizare a guvernului maghiar. În acest sens, Wilhelm al II-lea a avut mai multe întrevederi cu arhiducele Franz Ferdinand, problema menținerii României în sistemul Triplei Alianțe ocupând un loc central în cadrul discuțiilor. În timpul ultimei dintre acestea, cea de la Conopiște, din 13 iunie 1914, s-au stabilit jaloanele unei politici comune a Germaniei și Austro-Ungariei în Sud-Estul Europei. Printre altele, menținerea României de partea Puterilor Centrale avea un rol primordial. Potrivit acestui plan, atât Berlinul, cât și Viena trebuiau să acționeze la Budapesta pentru a influența guvernul maghiar, în vederea îmbunătățirii situației românilor din Transilvania. Semnificativ este faptul că arhiducele Franz Ferdinand, după ce a arătat că Tisza este de fapt vinovat de starea relațiilor dintre România și Tripla Alianță, l-a rugat pe împăratul Wilhelm al II-lea să-i pună în vedere ambasadorului german la Viena, Tschirschki, că de câte ori are ocazia să-l întâlnească pe Tisza să-i repete propoziția: „*Domnule, gândește-te la români!*”⁴⁴.

În concluzie, în perioada cuprinsă între Pacea de la București din august 1913 și criza internațională din iulie 1914, care avea să ducă la declanșarea Primului Război Mondial, diplomațiile austro-ungară și germană au avut o influență destul de redusă la București. Contribuia la aceasta în mod esențial starea de spirit ostilă Austro-Ungariei din cadrul opiniei publice românești, determinată, în cea mai mare parte, de politica guvernului Ungariei față de românii din Transilvania. Insuficiența coordonare a acțiunilor diplomatice întreprinse de Viena și Berlin, noua orientare a politicii externe a guvernului condus de I.I.C. Brătianu, starea tensionată a relațiilor româno-austro-ungare au creat un teren propice de acțiune Antantei în vederea atragerii României⁴⁵.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 55; vezi și V. Cristian, *op. cit.*, p. 373.

⁴⁵ Despre relațiile României cu Antanta în perioada august 1913-iunie 1914, vezi pe larg Nicu Pohoată, *România și Tripla Înțelegere*, Editura Cavallioti, București, 2003, p. 235-270.

ROMÂNIA VERSUS UNGARIA LA SOCIETATEA NAȚIUNILOR

Victor Gabriel OSĂCEANU *

Résumé: La Roumanie versus L'Hongrie à la Société des Nations

Un épisode des relations entre les Roumains et les Hongrois s'est passé dans le contexte de la Société des Nations, à Genève. Les représentants de la diplomatie roumaine ont dû défendre les intérêts de l'Etat roumain devant la position hostile, révisionniste, des autorités hongroises, de la diplomatie hongroise, sur le fond du refus de reconnaître l'appartenance de la Transylvanie à la Roumanie. Les Hongrois ont souvent protesté pour les droits de la minorité hongroise „persécutée” par l'Etat roumain. Le plus grave problème discuté a été „la question des optants ”, les grands propriétaires hongrois qui ont opté à quitter la Transylvanie après La Deuxième Guerre Mondiale. L'Etat hongrois, par sa diplomatie représentée par le comte Apponyi, a accusé les autorités roumaines pour la „confiscation injuste” de leurs propriétés. La diplomatie roumaine conduite par l'éminent diplomate Nicolae Titulescu, a su répliquer et soutenir la cause roumaine, en démontrant la vérité historique. Les efforts des diplomates roumains ont été couronnés de succès, la justesse de l'Etat roumain étant reconnue par le suprême forum mondial de Genève. Une autre dispute entre la Roumanie et l'Hongrie s'est passé en 1931, avec l'occasion de l'élection du président de l'Assemblée Générale de la Société des Nations, quand le grand diplomate roumain Nicolae Titulescu a été de nouveau élu en dépit de la candidature du comte Apponyi, le représentant de l'Hongrie.

Mots clé: Société des Nations; optants; révisionisme; Nicolae Titulescu, comte Apponyi

* Profesor, Școala „Gala Galaction”, Roșiorii de Vede, Teleorman

Conflictul istoric dintre români și unguri, în legătură cu problema Transilvaniei a fost transpus după Primul Război Mondial pe scena supremului for mondial de la Geneva, Societatea sau Liga Națiunilor. Autoritățile de la Budapesta nu au acceptat prevederile Tratatului de la Trianon din 4 iunie 1920, contestând cu vehemență apartenența Transilvaniei la România și orice decizie luată de statul român în ceea ce privește minoritatea maghiară din România sau referitor la tot ceea ce avea legătură cu implicațiile maghiare în acest spațiu românesc râvnit în continuare.

Cea mai dificilă problemă cu care s-au confruntat reprezentanții României la Geneva din punctul de vedere al situației minorităților din România a fost încă de la bun început cea a minorității maghiare, prin disputa asupra optanților unguri. Chestiunea a fost fabricată de latifundiarul maghiari și de cercurile reacționare și revizioniste de la Budapesta, deoarece, în urma aplicării reformei agrare din România, terenurile marilor moșieri maghiari ce optaseră să părăsească Transilvania după 1 Decembrie 1918 și adoptaseră cetățenia ungară, au fost supuse exproprierii. Ungaria s-a prevalat de prevederi ale Tratatului de la Trianon din 1920, articolele 63 și 250, prin care bunurile, drepturile și interesele supușilor unguri de pe teritoriul fostei monarhii austro-ungare nu puteau fi confiscate sau lichidate. În Transilvania au fost expropriați 367 de absenteiști unguri ce dețineau suprafețe de peste 50 de iugăre. Reclamațiile acestora nu au fost satisfăcute de autoritățile române, iar guvernul Ungariei a apelat Consiliul Societății Națiunilor. Timp de 8 ani (1922-1930), cele două părți, cea română și cea maghiară și-au susținut cu tărie punctele de vedere în fața Consiliului Ligii, la tribuna Adunării Generale. S-a remarcat în mod deosebit prestața marelui diplomat român Nicolae Titulescu, care în timpul acestor dezbateri a câștigat respectul tuturor prin abilitățile sale de jurist și de diplomat, în apărarea intereselor țării.

Acest lucru se poate dovedi și prin adeziunea favorabilă a multor oficiali străini, cum ar fi cea a primului ministru al Suediei¹ sau a ministrului de externe al Finlandei.²

Delegația Ungariei era condusă de contele Albert Apponyi, cel care în 1907, când Transilvania se afla sub stăpânire ungară, a propus un proiect de lege antiromânesc care viza desființarea școlilor confesionale și înlocuirea

¹ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (M.A.E.), fond Geneva, vol 3, f. 10

² Arhiva M.A.E., fond Geneva, vol.6, f. 36

lor cu școli subvenționate de stat, pentru ca în acest fel să se impună românilor limba de predare maghiară.

Poziția maghiară reprezentată de contele Apponyi a fost încă de la început una acuzatoare și neconciliantă, intenția Ungariei fiind de a aduce în fața Curții de la Haga această problemă, incriminând statul român.³

Luând cuvântul în plenul Adunării Generale în 1923, Titulescu a precizat în fața acuzelor ungare: „Să plecăm de la ipoteza că România se găsește, așa cum vreți dv., conte Apponyi, în fața unui indiscutabil act de autoritate, constând din violarea Tratatului de la Trianon. Pentru a evita consecințele acestei constatări, nimic mai firesc decât dreptul României de a se plânge, cu titlu reconvențional, de toate violările altor articole din același Tratat, comise, la rândul său, de guvernul ungar. Și dacă țineți să împingeți această ipoteză până la capăt, vă veți da seama imediat că am parcurs acest calvar de discuții delicate și spinoase ca să ajungem, în cele din urmă, să ne întrebăm dacă, da sau nu, chestiunea optanților unguri poate constitui un articol de contabilitate într-un bilanț încă neînchis, care, pentru a se lichida soldul – dacă există un sold – se va închide la o dată pe care o cunoaștem și mai puțin [...] Mai mult ca niciodată noi avem nevoie să se rezolve greutățile prin concepții generale și unitare, mai mult ca oricând îmi face impresia că diviziunea, particularismul constituie o proastă metodă în politică, dacă se urmărește ca prin mijlocirea ei să se răstoarne ordinea existentă a lucrurilor...”⁴ Așa cum se poate observa, poziția diplomatului român a fost una cooperantă, dispusă la negociere, la înțelegere, fără ură și înverșunare, România întinzând amiabil mâna vecinei sale pentru o reconciliere istorică.

La sfârșitul sesiunii, luând cuvântul în fața Consiliului Ligii, în problema privind reforma agrară din România și chestiunea optanților unguri, Titulescu a reamintit că, pentru statul român alegerea unuia sau altuia dintre mijloacele de reglementare a unui diferend nu este doar o simplă chestiune juridică.⁵

Revenind asupra acestei probleme, la a 35-a sesiune a Consiliului Societății Națiunilor în 1925, Titulescu a avut o intervenție memorabilă în problema colonilor maghiari din Transilvania și Banat: „România este chemată să se explice astăzi în fața dumneavoastră într-o problemă a

³ Arhiva M.A.E., fond Geneva, vol.3, f. 10

⁴ ***Nicolae Titulescu, *Documente diplomatice*, Colectiv de redacție: George Macovescu, redactor responsabil, Dinu C. Giurescu, Gheorghe Ploeșteanu, George G. Potra, Constantin I. Turcu, Editura Politică, București, p. 284

⁵ *Ibidem*, p. 271

minorităților: exproprierea colonilor de origine maghiară stabiliți în Transilvania după 1885. România își exprimă satisfacția care i se oferă pentru ocazia de a putea face aceasta în mod public, căci ea speră că lămuririle pe care le va da, precum și dovezile concrete pe care le va aduce în fața Consiliului despre bunăvoința sa față de minorități, vor fi de natură să demonstreze că, departe de a fi violat tratatul minorităților, România a îndeplinit întotdeauna și continuă să îndeplinească chiar și obligațiile de conștiință care există în forul interior al fiecăruia, pentru care tratatul minorităților nu constituie decât o expresie juridică și fragmentară. Întrebându-mă ce sunt coloni maghiari stabiliți în Transilvania după 1885, țin să declar de la început că nu am câtuși de puțin intenția să deschid în nici un fel o dezbatere politică retrospectivă. Din contra, țin să declar în numele Guvernului regal al României că suntem cu toții convinși că erorile politice ale trecutului nu se repară prin greșelile prezentului, că trecutul este mort, că principala noastră preocupare este de a crea un viitor de muncă și de liniște în interiorul frontierelor pe care noile tratate ni le-au recunoscut...”⁶ Diplomatul român realiza istoricul colonizării maghiarilor în Transilvania în timpul dualismului austro-ungar și în același timp aducea la cunoștința opiniei publice mondiale adevărata politică a autorităților române, de respectare fără compromisuri a drepturilor minorităților. Titulescu explica cu argumente veridice drepturile acestor coloni asupra teritoriilor românești, menționând că totuși aceștia nu și-au îndeplinit obligațiile financiare anuale, fapt dovedit și de legislația și de registrele funciare din 1918.

Titulescu răspundea cererilor colonilor unguri care pretindeau să fie despăgubiți și concluziona, afirmând că în această situație nici românii, nici maghiarii, nu puteau deveni proprietari, uzufructnici sau fermieri și nici simpli deținători ai unui drept.⁷

„Iată zăgrăvit în linii mari tabloul exproprierii din vechiul regat. Iată necesitățile sociale care au determinat pe români s-o facă ei înșiși pe un teritoriu unde nu există minorități, unde în consecință orice idee de persecuție contra indivizilor de altă rasă trebuie să fie de la început îndepărtată. Este evident că nu pot exista două feluri de proprietari ale țăranilor în interiorul aceleiași țări. Noile teritorii au trebuit și ele să facă reforma lor agrară. Ele au copiat legile patriei mamă...”⁸

⁶ *Ibidem*, p. 171

⁷ *Ibidem*, p. 173

⁸ *Ibidem*, p. 175

Titulescu a demonstrat apoi extrem de riguros, prin cifre, situația împroprietăririi în urma reformei agrare, informând că există un număr însemnat de proprietari unguri, deci nu putea fi vorba de o nedreptățire a populației maghiare.⁹ Aceasta, deși baza juridică a proprietății colonilor era neîntemeiată, așa cum diplomatul român a susținut.

Conform lui Titulescu, guvernul român nu avea ce să-și reproșeze, căci în momentul în care Transilvania s-a unit cu patria mamă, nici o înscriere nu figura în registre în favoarea colonilor.¹⁰

De asemenea, marele diplomat român a demonstrat că acuzele privind datoria statului român față de colonii unguri: „Nu este deloc nevoie să se treacă la calcule matematice, căci oricare ar fi cifrele pe care le-ați lua nu se poate să nu ajungeți la concluzia că acești coloni nu sunt cu nimic creditorii României...”¹¹

În finalul discursului său, Titulescu a făcut cunoscută generozitatea statului român care oferea colonilor cu titlu umanitar o sumă considerabilă, deși nimic n-ar fi obligat la aceasta și invita pe cei care doreau să cunoască mai bine problemele minorităților din România să se aplece cu mai multă înțelepciune și obiectivitate asupra acestei probleme: „Dificultatea problemei minorităților pentru țările interesate constă în aceea că toată lumea vorbește despre ea, dar puțini sunt cei care-și dau osteneala de a privi de aproape. Astăzi, când România are ocazia de a putea în sfârșit să vorbească în mod public de una din ele, suntem cu toții nevoia de a da Societății Națiunilor, opiniei publice internaționale, o dovadă tangibilă a sentimentelor noastre față de minorități. Noi nu datorăm nimic colonilor, absolut nimic! Ei însă ne datorează totul! Nici pământurile pe care le pierd, nici cele pe care le păstrează nu-i costă nimic, iată domnilor, într-o singură frază, istoria colonilor unguri stabiliți în Transilvania după 1885!”¹² Titulescu răspundea în acest fel repetatelor cereri ale Ungariei de a pune în discuția Adunării Ligii Națiunilor problema minorităților din Transilvania.

De altfel, de buna credință a autorităților române, de respectarea drepturilor minorităților avea să se convingă și Directorul minorităților, Erik Colban, invitat împreună cu alți doi reprezentanți ai Ligii în România, la București.¹³ Acesta a declarat ulterior că se simte satisfăcut să constate că, în linii mari, afirmațiile adversarilor României în problema intoleranței și

⁹ *Ibidem*, p. 180

¹⁰ *Ibidem*, p. 182

¹¹ *Ibidem*, p. 184

¹² *Ibidem*, p. 185

¹³ Arhiva M.A.E., fond Geneva, vol. 3, f. 13

persecutării minorităților sale sunt inexacte și exagerate.¹⁴ Același Erik Colban mulțumea reprezentantului român la Geneva, într-o adresă către Nicolae Petrescu-Comnen, pentru poziția statului român în privința lichidării problemei colonilor unguri din Transilvania și Banat.¹⁵

Dar guvernul maghiar a refuzat în continuare să accepte recomandarea Consiliului Societății insistând asupra solicitărilor sale financiare.¹⁶

La Geneva, Constantin Antoniadă, un alt diplomat de frunte, atrăgea atenția în 1926 asupra eforturilor repetate depuse de autoritățile maghiare pentru a pune din nou chestiunea optanților pe ordinea de zi a Societății Națiunilor. Acesta afirma că dacă totuși ar fi înscrisă, se cere prezența lui N. Titulescu, „singurul de talie în lupta cu atâția adversari”.¹⁷ În 1928, Antoniadă l-a informat pe Titulescu, aflat la Roma, despre poziția favorabilă a delegației franceze față de memoriul înaintat de el Franței și Angliei, cu speranța că va finaliza problema optanților unguri.¹⁸

Cererile ungare au făcut ca în urma discuțiilor purtate cu delegații români, Nicolae Petrescu-Comnen, Constantin Antoniadă, Mircea Djuvara, secretarul general al Ligii, Eric Drummond și Aristide Briand, marele om politic francez, să recomande autorităților române să renunțe la intransigența și să trateze direct cu guvernul maghiar problema optanților.¹⁹

În cele din urmă problema averilor colonilor unguri a fost rezolvată în favoarea României, deznodământ confirmat mai târziu în 1930, prin Convenția adoptată la Haga ulterior și la Paris, dându-se câștig de cauză tezei române. Succesul României a relevat încă o dată meritul lui Nicolae Titulescu, dar și sprijinul real al Marii Britanii, prin reprezentantul ei, Sir Austin Chamberlain, deținător al Premiului Nobel pentru pace în 1925 și admirator al marelui diplomat român.

Disputa dintre liderul diplomației române, Nicolae Titulescu și conducătorul celei ungare, contele Albert Apponyi a continuat cu prilejul alegerilor în vederea desemnării președintelui Adunării Generale a Ligii Națiunilor.

În 1931, Nicolae Titulescu va fi reales pentru a doua oară consecutiv, președinte al celei de-a XII-a sesiuni a Ligii Națiunilor, caz unic în analele

¹⁴ *Ibidem*

¹⁵ Idem, vol. 6, f. 40

¹⁶ Idem, vol. 7, f. 8

¹⁷ Idem, vol. 6, f. 52

¹⁸ Idem, vol. 8, f. 11

¹⁹ *Ibidem*, f. 12

forului mondial, prin renunțarea la practica nereligibilității, aceasta ca atestare grăitoare a calităților sale remarcabile a modului competent în care condusesese sesiunea trecută a Adunării, a simpatiei de care se bucura tot mai mult printre delegații statelor membre și a prestigiului câștigat de țara sa, ca rezultat al contribuției și atașamentului față de Societatea Națiunilor.

La alegeri, Titulescu a obținut un succes zdrobitor cu 50 de voturi din 52 de buletine de vot valabile. Cercurile revizioniste se opuseseră candidaturii sale pentru a doua oară și propuseseră candidatura delegatului ungar, contele Apponyi, rivalul lui Titulescu din timpul conflictului opțiunilor unguri. Candidatura ungară a fost însă respinsă la confruntarea prin vot cu cea a diplomatului român.

Chestiunea delicată și totodată încordată a problemei minorității maghiare a continuat să figureze pe agenda diplomației românești și în anii '30. România a trebuit să facă față unor noi acuzații, plângeri și petiții adresate Societății Națiunilor, în special din partea Ungariei.

Răspunzând agresivității și insistenței ungare, Nicolae Titulescu a replicat, în 1934, în Consiliul Societății, făcând referire la argumentul zdrobitor al realității istorice: „Românii n-au tradiții? Așezați pe meleaguri pe care n-au încetat să le locuiască, de când au fost aduși de împărații Romei, românii se aflau acolo pentru a primi pe unguri care veneau din Asia. După două mii de ani sunt în măsură să spună că poporului ungar care se mândrește cu o tradiție milenară: Suntem aici și fiindcă ați venit, rămâneți, dar cu condiția ca fiecare să-și păstreze locul lui”.²⁰ Ce alt răspuns mai direct și mai potrivit putea fi găsit pentru a fi exprimat la cel mai înalt nivel internațional, tuturor celor care puteau și trebuiau să cunoască un capitol de istorie reală și nu deformată?

Nicolae Titulescu a reacționat împotriva denaturării continue a trecutului istoric al românilor, acționând prompt atunci când erau puse sub semnul întrebării valori fundamentale, care țineau de însăși demnitatea poporului român.

De altfel, evocând modul în care a acționat la Geneva delegația ungară, în frunte cu eternul conte Appony, diplomatul român constata că „dacă înainte curtenia era aliata dreptului, se pare că astăzi divorțul dintre ele s-a produs definitiv [...] Astăzi, constat că în locul lor domnesc cu toată autoritatea afirmația gratuită și provocarea”.²¹

²⁰ *** Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Studiu introductiv, texte alese și adnotări de Robert Deutsch, Editura Științifică, București, 1967, p. 461

²¹ *Ibidem*, p. 450

Dar inutil, pentru că Ungaria a continuat pe aceeași linie. În 1936 s-a înregistrat o nouă plângere a Biroului Central al minorităților către Societatea Națiunilor, referitor la schimbarea de către guvernul român a titlurilor ziarelor maghiare.²² Pe de altă parte, presa ungară accentua în mod exagerat și distorsionat acest aspect. Articole în acest sens au apărut în ziarul maghiar „Budapesti Hirlapi”.²³ O altă plângere formulată în 1937 de delegația ungară și-a atras chiar dezavuarea forului de la Geneva, care a apreciat că statul ungar acționa fără a avea curtoazia elementară de a informa mai întâi statul român și recunoștea că „sistemul plângerilor suplimentare” admise de Secretariat e absolut contrar spiritului Tratatului minorităților și a regulilor Consiliului Societății Națiunilor.²⁴ Petiții calificate drept inadmisibile au fost înregistrate la Secretariatul General, cum a fost cea cunoscută sub denumirea „l’Estrange Malone”, în 1937, făcută de baronul Perenyi, președintele „Federației naționale maghiare Trianon” și referitoare la situația Bucovinei aflată chipurile sub ocupație străină română!

Ca o concluzie, în ciuda opoziției înverșunate, a atacurilor repetate ale reprezentanților diplomați ai Ungariei la Geneva asupra statului român, a adversității cu orice chip împotriva poporului român, prestața strălucită a diplomației românești a reușit să pună capăt acestor intenții dușmănoase și mai mult de atât să câștige de partea sa, de partea cauzei României, opinia imens majoritară a înaltului for mondial.

²² Arhiva M.A.E., fond Geneva, vol. 197. f. 5

²³ *Ibidem*, f. 4

²⁴ *Ibidem*

LIGA ANTIREVIZIONISTĂ ROMÂNĂ ȘI IREDENTISMUL MAGHIAR

Alexandru A. MAREȘ*

Abstract: The Romanian Antirevisionist League and the Hungarian Irredentism

During the inter-war period the revanchist countries politics threatened the territorial integrity of Romania. The political and scientific life officials largely supported the initiative to set up an organization able to fight the revisionist propaganda, such as that one promoted by Hungary.

In the end of 1933, various organizations and associations of public life founded the Romanian Antirevisionist League, led by Stelian Popescu, director of "The Universe" newspaper. He took action both in our country and abroad organising meetings and conferences, printing many propagandistic works and improving the relation with the countries willing peace. Large categories of people took part in all these undertakings more or less, including the pupils and the students aware of their patriotic mission.

Keywords: *the Romanian Antirevisionist League, revisionism, Hungarian propaganda, Press, The Universe.*

După un deceniu și jumătate de la înfăptuirea statului național unitar român și a sistemului de alianțe europene în care era integrat, datorită atitudinii revanșarde a unor țări, integritatea teritorială a României, ca și a altor state central și est europene era pusă sub semnul întrebării. Politica revizionistă a unora dintre riverani, precum Ungaria, dar și U.R.S.S. și Bulgaria, era tot mai activă în anii marii crize economice. Venirea la conducerea Germaniei a lui Adolf Hitler a avut rolul de a intensifica manifestările ostile la adresa statu-quo-ului, în speranța modificării raportului de forțe pe plan continental.

* Profesor la Școala nr. 98 „Avram Iancu”, București.

Din diverse motive, pe plan intern capacitatea forțelor ostile era subestimată, pericolul nefiind îndeajuns conștientizat în rândul maselor. Cel mai direct mijloc de penetrare a informației îl constituia presa, iar radiofonia se afla încă la începuturile sale. *Universul*, ziar de mare tiraj cu impact asupra formării unei atitudini civice, atrăgea atenția asupra pericolelor ce pândeau România și încerca să sprijine coagularea unui grup de inițiativă antirevizionistă compus din personalități ale vieții științifice, politice și economice.

Dând glas sentimentelor multor români din vestul țării, Aurel Gociman, avocat și ziarist, membru al Comitetului Uniunii Foștilor Internați și Întemnițați Politici din Ardeal, scria din Cluj la 25 octombrie 1932: „Strigătul de chemare al *Universului* pentru înfruntarea meschinelor tendințe revizioniste a trezit [...] cel mai sincer și entuziast răsunset. Noi, care sub regimul stăpânirii străine de ieri¹ am fost pionierii ideii de unitate națională, pentru care am suferit persecuții, exil, închisoare și osândă la spânzurătoare [...] astăzi în libera țară românească vom fi cu toții la postul datoriei pentru apărarea pământului țării noastre, botezat cu belșug de lacrimi și sânge românesc.”² La rândul ei avocat dr. Elena Bratu, președinta Societății Reuniunea Femeilor Creștine scria în aceeași zi lui Stelian Popescu, director al ziarului *Universul*, asigurându-l că îi susține inițiativa patriotică „pentru organizarea unui ciclu de conferințe și întruniri în toate orașele din țară, cu scop de a deștepta atenția românilor asupra pericolului ce îl prezintă propaganda pornită de unguri și încurajată de amicii lor [...] pe baza revizuirii tratatului de la Trianon.”³

De asemenea tineretul studios clujean își exprima prin Octavian Stanca, președinte al Centrului studentesc „Petru Maior”, „adeziunea și solidarizarea pentru apărarea patrimoniului nostru național”⁴, iar veteranii din Uniunea Luptătorilor Memorandiști, reprezentați de Alexe Fedorca în calitate de președinte ad interim, salutau „inițiativa de renaștere națională și deschiderea campaniei patriotice în contra opresorilor noștri de altădată.”⁵

Orașul Cluj a reprezentat, fără doar și poate, un centru principal al manifestărilor patriotice în toamna anului 1932. La 17 noiembrie în Sala Sindicatelor Ziariștilor din Cluj s-au întrunit mai multe asociații, societăți și

¹ Referire la regimul dominației Imperiului Austro-Ungar în Transilvania.

² Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, fond *Liga Antirevizionistă Română*, dosar nr. 3, f. 184. În continuare se va cita D.A.N.I.C. fond *L.A.R.*

³ D.A.N.I.C. fond *L.A.R.*, dosar nr. 3, f. 185.

⁴ *Ibidem*, f. 183.

⁵ *Ibidem*, f. 182.

organizații civice și nu numai, propunându-se organizarea unui miting național în localitate în ziua de 1 Decembrie 1932. La acțiunea de protest împotriva tendinței „iredentei maghiare de a ne ciunti hotarele” se miza și pe sprijinul Vechiului Regat, astfel încât „să fie și o manifestare a solidarității întregului neam românesc.”⁶

Au subscris cu entuziasm *Biserica Ortodoxă Română, Biserica Greco-Catolică Română, Liga Apărării Naționale, Uniunea Ofițerilor de Rezervă, Uniunea Foștilor Voluntari, Cultul Patriei, Asociația Foștilor Gardiști și Legionari pentru Întregirea Neamului, Societatea Națională a Femeilor Ortodoxe Române, Caritatea, Societatea Cumuna Surorilor de Cruce, Societatea Pensionarilor, Societatea Sf. Maria, Liga Culturală, Societatea Mutilaților de Război – secția Cluj*, etc.

Inițiativele românești de îmbunătățire a relațiilor diplomatice nu au găsit ecou în rândul oficialităților maghiare. Astfel, în vara anului 1933 un grup de gazetari unguri a efectuat o excursie în România, fiind bine primiți de către oficialități și colegii de breaslă români. V. V. Tilea, subsecretar de stat la Președenția Consiliului de Miniștri s-a întreținut amical cu oaspeții în limba lor maternă și a exprimat dorința țării noastre de apropiere față de Ungaria, arătând că singura piedică era politica revizionistă a statului vecin.

Conform ziarului *Yempo* nr. 283 din 15 aprilie 1934, la întoarcerea în Ungaria ziaristii au fost acuzați în publicațiile progubernamentale de „lașitate și trădare de patrie pentru că n-au protestat contra declarațiilor lui Tilea.”⁷

Pe măsura azeziunii altor și altor organizații susținute de personalitățile vremii s-a cristalizat ideea înființării unui singur for reprezentativ, menit „să sprijine statul român în orice acțiune a lui diplomatică sau militară închinată apărării ideii de patrie și tratatelor ce garantează pacea și integritatea teritorială a României unite.”⁸

Înființată în decembrie 1933, Liga Antirevizionistă Română a obținut personalitate juridică prin sentința nr. 8 din 17 ianuarie 1934 a Tribunalului Ilfov, Secția I⁹ și avea ca deviză: „Pacea pe temelia tratatelor, pe respectul obligațiilor internaționale și pe întărirea forțelor morale și materiale între națiuni.”¹⁰ Conform Statutelor constitutive L.A.R. urma să înființeze comitete de acțiune pentru organizarea unor demonstrații, atât în țară cât și

⁶ *Ibidem*, f. 178.

⁷ D.A.N.I.C., fond L.A.R., dosar nr. 53, f. 11.

⁸ *Idem*, dosar nr. 15, f. 4.

⁹ *Ibidem*, f. 1.

¹⁰ *Ibidem*, f. 4.

în mari orașe din Europa și S.U.A.. Erau vizate îndeosebi regiunile locuite de români cu scopul de a crea, în lumea politică și intelectuală, curente de opinie favorabile cauzei proprii și națiunilor aliate.

Suflet al Ligii Antirevizioniste Române al cărui președinte a fost, Stelian Popescu s-a născut în comuna Balta Doamnei, județul Prahova în anul 1874 într-o familie de răzeși. A debutat în presă în 1903 și în timpul Primului Război Mondial a fost mobilizat în Regimentul nr. 4 Infanterie cu gradul de locotenent. Sincer naționalist, a urcat „pe cele mai înalte trepte ale societății românești grație marilor sale calități intelectuale și sufletești și a marii sale energii.”¹¹ Ca director al ziarului *Universul* nu a dus lipsă de rivali sau de răuvoitori, dar, în același timp s-a bucurat de stima și considerația celor mulți, care îi apreciau calitățile. Fost magistrat și avocat, Stelian Popescu s-a remarcat prin contribuțiile aduse la studierea problemei agrare, a problemei criminalității în România și a rolului procurorilor în expertizele medico-legale. Pentru meritele sale a fost decorat cu *Steaua României* în grad de mare ofițer, *Legiunea de Onoare*, *Coroana Italiei* în grad de mare ofițer și *Polonia restituta* în grad de comandor. S-a stins din viață departe de țară, în Spania în anul 1954.

Din comitetul de conducere al Ligii făceau parte nume sonore ale vieții politice, științifice, publicistice și religioase: Stelian Popescu președinte, Gh. Lungulescu secretar general, C. Bacalbașa, Constantin I. C. Brătianu, Octavian Goga, A. Lapedatu, dr. N. Lupu, I. Pelivan, A. D. Mincu, I. Nistor, M. Popovici, Gh. Trancu – Iași, Gh. Banu, I. Săvescu, episcop Ciorogariu, Gh. Banu, membri.¹²

Printre mijloacele avute în vedere pentru combaterea „propagandei menită să lovească în unitatea teritorială și în prestigiul țării” se aflau: constituirea de nuclee și comitete de acțiune în sate, comune și orașe, colaborarea cu asociații patriotice, culturale și profesionale din țară și străinătate ce promovau ideea de stat național, organizarea de manifestații publice, tipărirea și difuzarea de instrucțiuni, lucrări de îndrumare și edificare a opiniei publice, precum și acordarea unor insigne și distincții celor ce au adus servicii reale țării prin activitatea lor antirevizionistă.¹³

Un alt obiectiv era întărirea zonelor de frontieră sprijinind organele de stat în acțiunea de apărare și colonizare a acestor regiuni cu „elemente capabile [...] cu preferință dintre foștii luptători sau voluntari ai marelui

¹¹ D.A.N.I.C., fond L.A.R., dosar nr. 31, f. 13.

¹² Idem, dosar nr. 15, f. 11.

¹³ *Ibidem*, f. 4.

război, sau cu români de peste hotare...”¹⁴ Totodată, Liga, prin comitetul central stabilea relații de colaborare cu asociații similare și cu guvernele țărilor amice și aliate.

În ședința de organizare a Comitetului Regional pentru Ardeal și Banat al L.A.R. din data de 8 ianuarie 1934 se arăta că „dacă acțiunea noastră va fi conștientă și perseverentă, vom determina multă lume din străinătate, care azi susține pe revizionști, să-și schimbe părerile. Mulți dintre cei ce azi susțin pe ungurii revizionști nu fac acest lucru decât pentru motivul că nu cunosc adevărata situație de la noi și au fost induși în eroare de propaganda interesată.”¹⁵ Pentru eficientizarea activității O. Ghibu a propus în adunarea L.A.R. din 24 aprilie 1934 înființarea în cadrul Ligii a secțiilor: școlilor secundare, studentească, feminină, pentru propagandă internă, respectiv externă și sportivă.¹⁶

Propaganda revizionistă a țărilor revanșarde și cu precădere a Ungariei era axată pe două direcții: câștigarea simpatiei unor cercuri politice influente din țări ale Antantei și prezentarea deformată a realităților din țară. Soarta maghiarilor din afara granițelor statului ungar interbelic era unul din subiectele preferate ale campaniei de presă revizioniste. Ziarul *Magyarsag* din Budapesta a publicat în 1933 apelul contelui Ștefan Bethlen, lansat la Debrețin, pentru „ajutorarea populației maghiare a părților anexate de statele succesoare”. Țările vizate erau România, Cehoslovacia și Iugoslavia, unde, după părerea sa etnicii maghiari se aflau într-o situație materială precară și exista pericolul „ca atunci când va veni timpul revizuirii granițelor, Ungaria să nu mai găsească populație maghiară în multe părți.”¹⁷ Jucând cartea victimizării, Bethlen dorea să atragă atenția altor state asupra problemei ridicate, îndemnându-le la o așa numită „operă de asistență socială internațională.”

Conform Buletinului Informativ nr. 3 al Comitetului regional Transilvania al L.A.R. din 16 iunie 1934, ziarul *Nemzeti Ujsag* afirma că un grup de deputați engezi în frunte cu Sir Robert Gower a adresat o scrisoare ziarului *Times* în care se afirma: „Pretindem urgent ca Societatea Națiunilor să uzeze de puterea sa convocând statele interesate pentru revizuirea tratatelor de pace.”¹⁸ Mai mult chiar, în mod tendențios se aprecia că

¹⁴ *Ibidem*, f. 5

¹⁵ D.A.N.I.C., fond L.A.R., dosar nr. 3, f. 163.

¹⁶ *Ibidem*, f. 110.

¹⁷ *Ibidem*, f. 18.

¹⁸ *Ibidem*, f. 15.

„dispozițiile acestea ale tratatului luate față de poporul maghiar sunt nedrepte, crude și tiranice...”¹⁹

De asemenea, Lyceum – Club din Londra a dat o serată în cinstea ministrului Ungariei din Anglia, contele Szecheny Laszlo, ocazie cu care a fost prezentat filmul *Hungaria*. Sir Edward Boyle a rostit o cuvântare cu caracter filomaghiar afirmând că „Ungaria este o țară ciuntită nemilos și că trebuie să se pună capăt politicii de izolare...”²⁰ Serata londoneză s-a încheiat cu imnul maghiar. Același film a rulat și la Bruxelles cu prilejul unei conferințe conduse de cotesa C. Hedervari, care a făcut referire la opera de „românizare” din Ardeal ce continua de 15 ani.

Cercurile revizioniste erau interesate să prezinte deformat realitățile din Transilvania, pentru a induce sentimentul că drepturile minorităților sunt încălcate. Astfel, ziarul *Magyarsag* din 12 iunie 1934 publica informația potrivit căreia „în județul Odorhei jandarmii români umblă din casă în casă sfărâmând furcile unguroaicelor, dacă pe aceste furci se găsesc inscripții maghiare sau motive ungurești. Un proprietar maghiar ar fi fost somat să-și vopsească poarta pentru aceleași motive.”²¹

Potrivit unui raport al Secției de informații a Comitetului regional Transilvania al L.A.R. din 8 iunie 1934 în Franța continua cu mare energie propaganda revizionistă maghiară pentru a obține simpatia opiniei publice franceze. Revizionistii unguri încercau să-și apropie unii oameni politici francezi, invitându-i să viziteze Ungaria. Ca mijloc de contracarare se propunea ca Liga să trimită unor deputați francezi extrase din revista *Uj Idok* condusă de Herceg Ferenc, președintele Ligii Revizioniste Maghiare, publicație în care se aduceau ofense poporului francez. Era o măsură de a pune în gardă aliații francezi asupra faptului că „prietenia pe care o arată ungurii Franței nu e decât prefecătorie.”²²

Sume consistente erau destinate tipăririi și difuzării, mai ales în străinătate, a materialelor revizioniste. Presa maghiară colabora cu presa altor state amice, cum era de pildă presa italiană. Ziarul *Poppolo* din Roma critica autoritățile române pentru oprirea construcției unei biserici unitariene în Brașov, iar gazetele budapestane preluau în paginile lor acest gen de informații. În realitate agenția de presă maghiară, prin intermediul unor ziariști din Budapesta plasau în Italia articole, favorabile obiectivelor propagandistice urmărite. Această modalitate încerca și parțial reușea să

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, f. 16.

²¹ *Ibidem*, f. 15.

²² *Ibidem*, f. 35.

suplinească interdicția impusă radiofoniei maghiare prin convenții internaționale, de a efectua propagandă politică.

Articole tendențioase privind realitățile din România făceau parte dintr-o campanie de presă sistematică cu scopul de a contesta orice drept istoric al românilor asupra Ardealului cum că cel mai mare dușman al revizionismului este dreptatea istorică, în consecință, se încerca denaturarea ei. S-a ajuns până la afirmații hilare conform cărora forma de organizare statal medievală, stema și chiar familiile influente din viața politică românească ar fi de origine maghiară.

Deranjat de „proiectul de reromânizare a numelor”, inițiativă ce urma să fie pusă în discuția Parlamentului de la București, Emeric Szabo a publicat în nr. 104 al ziarului *Magyarsag* un articol potrivit căruia „toate denumirile de păduri, râuri, orașe, comune din Ardeal au origine maghiară, în cel mai rău caz cumană.” Mai mult, pe baza unor deducții filologice autorul a făcut afirmația că la origine „d-nii Titulescu, Maniu și Goga ar fi unguri, dr. Angelescu, ministrul instrucțiunii publice, șvab.”²³

Același ziar a abordat măsura în care erau respectate drepturile minorității maghiare și a avansat o modalitate convenabilă înlăturării treptate, dar sigure a exnaționalilor din cadrul comunității maghiare. Plecând de la propria constatare că în 9 orașe ardelenesti din 17900 de elevi maghiari, doar 4900 ar învăța în școli primare de limbă maghiară, profesorul universitar Bajda Josef a publicat în *Magyarsag* din 30 mai 1934 articolul „Învățământul limbilor vecinilor noștri.”²⁴ El pleda pentru acordarea mai multor drepturi minorităților din Ungaria, pentru ca în felul acesta și țara sa să poată pretinde, în mod reciproc, drepturi suplimentare pentru minoritatea maghiară din statele învecinate.

Bajda Josef susținea necesitatea ca învățătorul maghiar să cunoască limba română, sau limba sârbă, devenind un element foarte util scopului Ungariei. În felul acesta „vor putea fi înlăturați, încetul cu încetul, învățătorii naționalităților, fără ca aceste naționalități să aibă dreptul a se plânge. Învățătorul maghiar va preda accidental și limba minorităților.”²⁵

Iredentismul maghiar a căutat să compromită Liga Antirevizionistă Română încă din primul an al existenței sale. La 29 martie 1934 publicația *Pesti Hirlap* a publicat articolul „Propaganda antirevizionistă din România s-a înecat într-un mare eșec.”²⁶ *Universul* era catalogat drept „ziar

²³ *Ibidem*, f. 42.

²⁴ *Ibidem*, f. 41.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, f. 108.

naționalist extremist”, care intervenea direct sau indirect pentru oprirea a ceea ce presa din statul vecin numea „avântul propagandei maghiare”. La rândul său *Nemzety Ujsag* ataca violent ziarul *Universul* pe tema unui articol scris în legătură cu propaganda iredentistă din sânul bisericii romano-catolice maghiare din Transilvania.

Evident încurajate de peste graniță, cercurile iredentiste din rândul comunității maghiare din România se manifestau sub diverse forme, mai mult sau mai puțin vizibil. Ce se ascundea, de pildă, în spatele unui anunț din ziarul *Szekelyfold* din Tg. Secuiesc privitor la invitația lansată de profesorul de muzică P. Domokos unui număr de 500 de ceangăi din Moldova de a participa la un pelerinaj?

L.A.R. a sesizat că se făceau încercări sistematice de a se menține contactul între cercuri ungurești din Transilvania și comunități de ceangăi din Moldova și Bucovina. Unul din scopuri era încurajarea stabilirii unor ceangăi în localități precum Ludoșul de Mureș, în locul unor maghiari ardeleni stabiliți definitiv în *Ungaria*. Se afla în desfășurare „o adevărată operă de colonizare [...] pentru ca pe granița de est elementul maghiar să nu scadă numericeste.”²⁷ Acțiunea era susținută cu mijloace materiale din afara țării.

Libertatea de asociere, a conștiinței și alte libertăți garantate prin Constituția din 1923 au permis manifestarea neîngrădită a opiniilor cetățenilor români, inclusiv a celor aparținând grupurilor etnice minoritare. În apropierea Capitalei, în zona pădurii Pantelimon a avut loc în iunie 1935 o serbare câmpenească ungurească cu participarea a circa 2000 de persoane. Din relatarea martorului Florea Marinescu aflăm că s-au intonat cântece naționale, s-au fluturat placarde cu inscripții ungurești și drumul principal de acces a fost blocat. Persoanelor care intenționau să folosească acel drum li s-a cerut taxă de trecere. A fost necesară intervenția șefului de post din comuna Principele Nicolae însoțit de 4 soldați, cu atât mai mult cu cât „era posibil să fim bătuți de unguri care erau foarte înfuriați.”²⁸

Românii sunt cunoscuți ca un popor tolerant, atât timp cât drepturile lor nu sunt încălcate. În București funcționa localul *Bandi*, unde în afara patronului tot personalul era recrutat din rândul celor de etnie maghiară. Se cântau cântece ungurești, se dansa ceardaș, iar orchestrații „nu pot lega două cuvinte românești”. Acest lucru nu reprezenta în sine un impediment, dar îl făcea pe cetățeanul V. Dușescu să se întrebe retoric: „Ce s-ar întâmpla dacă la Budapesta ar îndrăzni un român să comande un cântec național

²⁷ *Ibidem*. f. 40.

²⁸ D.A.N.I.C., fond L.A.R., dosar nr. 63, f. 3.

românesc și orchestra, dacă l-ar ști, i-ar satisface plăcerea? Cred că ar fi linșați toți.”²⁹

Atitudinea revanșardă a Germaniei și Ungariei se manifesta tot mai intens. În cursul de instrucție politică predat la Politehnica din Berlin, colonelul von Armim, intim colaborator al cancelarului Hitler, aprecia că: „Franța este cel mai teribil dușman al nostru și Germania nu va putea face planuri de viitor decât în ziua când Franța va fi bătută și distrusă.”³⁰ Conciliatorismul a făcut ca, în ciuda evidențelor, foștii luptători germani ai Primului Război Mondial să fie primiți cordial în Franța în 1935, ocazie cu care au transmis un mesaj pe cât de liniștitor, pe atât de fals: „Iubiți camarazi francezi [...] spuneți-ne dacă vedeți în privirea noastră o cât de mică urmă de ură. Noi voim numai pacea, semănăm numai sămânța păcii și dorim ca ea să dea roade într-un timp cât mai scurt.”³¹

„Adormirea simțurilor” marelui rival începea să dea roade, căci Berenger, președintele Comisiei de politică externă a Senatului francez, se declara împotriva „pactomaniei”, care ar justifica înarmarea Germaniei, afirmând: „Este ușor de înțeles că guvernul Germaniei se teme să nu fie antrenat într-un război prin sistemul pactelor. De altfel, mai mulți oameni de stat francezi nu privesc cu multă simpatie pactomania actuală.”³² El nu credea în încheierea unui Locarno aerian atâta timp cât nu se va ajunge la o înțelegere asupra problemelor dunărene și a celei privitoare la Europa orientală. Apropierea Franței de statele învinse și revizioniste, ce putea fi percepută ca un „curent de simpatie”, a dus la acceptarea invitației Asociației foștilor luptători unguri adresată profesorului universitar Eugene Depreze, colonel în rezervă, președinte al Asociației foștilor luptători francezi, de a efectua o vizită la Budapesta în vara anului 1935.

Evoluțiile diplomatice îngrijorau țările mai mici aliante și arătau cât de șubredă rămânea poziția României în fața ofensivei revizionismului care câștiga teren, tocmai prin faptul că politica lor externă se baza pe funcționarea „sistemului Versailles”. În urma Conferinței de la Stresa (11-14 aprilie 1935) Franța își asumase rolul generos de a media o apropiere între Ungaria și statele succesoare Imperiului Austro-Ungar, care să ducă la îmbunătățirea relațiilor economice și politice. Cercurile politice românești erau în principiu de acord cu aceasta, dar neîncrezătoare în „cântecele de

²⁹ *Ibidem*, f. 40.

³⁰ D.A.N.I.C., fond L.A.R., dosar nr. 23, f. 37.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

sirenă ale pacifismului”, deveniseră tot mai vigilente față de intențiile revizioniste.

Înainte de Olimpiada de la Berlin din 1936 ziarul iredentist *Pesti Hirlap* a pus în circulație milioane de exemplare de cărți poștale de propagandă cu Ungaria răstignită în granițele de atunci. Erau trasate și granițele vechiului regat și deviza „Dreptate Ungariei” în limbile engleză, franceză și maghiară. Pe verso era trecut presupusul podium cu statul vecin ocupând poziția a III-a, cu 10 campioni olimpici, după S.U.A. (34) și Germania (24), ceea ce raportat la numărul de locuitori ai fiecărei țări, însemna cel mai bun procent la nivel mondial.³³

Încercările românești de a atrage atenția cercurilor politice din apus asupra răului tratament al minorității române din Ungaria prin declarațiile făcute de Iuliu Maniu în Camera Deputaților vizau situația învățământului în limba maternă, asigurat de funcționarea a 11 școli, în care doar 19 cadre didactice predau limba română în anul 1930. Ele au stârnit reacția dezaprobatore a presei din statul vecin. Știind că cea mai bună cale de apărare este atacul, ziarul *Magyarsag* în nr. 86 răspundea publicând articolul „Pretențiile revizioniste ale României”³⁴, în încercarea de a para adoptarea unor eventuale reglementări ale Ligii Națiunilor împotriva Ungariei pe tema atitudinii față de minorități.

În presa română, articolul „Cum suntem reprezentați peste hotare...” se arăta că în timp ce ungurii au făcut din revizionism dogmă de stat și crez sacru, la noi L.A.R. nu a fost sprijinită nici chiar în metropolele Paris și Londra, locul unde „s-au concentrat formidabile forțe de propagandă adverse nouă.”³⁵ Pe plan științific trebuia pus accentul pe publicarea unei literaturi antirevizioniste în mai multe limbi de circulație. Aurel Gociman anunța la 26 februarie 1934 că se afla în măsura de a tipări cât mai urgent două broșuri în limba franceză. Onisifor Ghibu a arătat necesitatea unor răspunsuri argumentate la problemele ridicate de revizionism, iar Ioan Lupaș propunea reluarea contactelor cu ASTRA, ce dispunea de mijloace și cadre pentru această propagandă.

Pentru a exista o concepție unitară s-a hotărât ca orice publicație să fie examinată de o comisie compusă din I. Lupaș, S. Dragomir din partea Transilvaniei, I. Nistor, D. Marmeliuc din partea Bucovinei, D. Pelivan,

³³ D.A.N.I.C., fond L.A.R., dosar nr. 27, f. 430.

³⁴ Idem, dosar nr. 3, f. 40.

³⁵ Idem, dosar nr. 23, f. 1.

Șt. Ciobanu din partea Basarabiei, Al. Arbore din partea Dobrogei și S. Vâlsan din partea Academiei Române.³⁶

În ședința Ligii din 19 mai 1934 I. Lupaș anunța că de curând a susținut la Berlin o conferință despre „Originea și dezvoltarea confesiunilor minoritare din România”³⁷, acțiunea sa fiind sprijinită de ministrul țării noastre în Germania, Petrescu-Comnen. Au urmat alte două conferințe cu caracter antirevizionist la Karlsbad și Praga, ascultate de un numeros public și care au trezit interesul cercurilor politice și științifice cehoslovace. Beneș, Hodja și profesorul Krafta s-au preocupat de soarta românismului și de activitatea antirevizionistă promovată de România. L.A.R. aprecia aceste conferințe ca „primul pas” pe calea propagandei sale peste hotare.

Dr. S. Bornemisa a propus ca I. Lupaș să susțină și la Cluj o conferință despre cele văzute în străinătate, despre propaganda care se făcea acolo împotriva țării noastre și despre renașterea sentimentului național la popoarele din apusul Europei.

Anterior ciclului de conferințe europene I. Lupaș a avut o întrevedere la cel mai înalt nivel în stat. În timpul audienței istoricului I. Lupaș la M. S. Regele Carol al II-lea în luna martie 1934 monarhul „a arătat multă bunăvoință pentru activitatea Ligii Antirevizioniste Române și necesitatea acestei instituții”³⁸, propunându-se organizarea unei expoziții istorice. Aceasta urma să aibă loc odată cu manifestația antirevizionistă de la Cluj proiectată să se desfășoare la 4 august 1934, cu ocazia împlinirii a 15 ani de la intrarea armatei române în Budapesta.

Antetul Ligii era harta României mari cu inscripția „Așa va fi în veci!”³⁹, iar pentru desemnarea celei mai sugestive embleme Academia de Arhitectură urma să organizeze un concurs. În anul 1934 profesorul universitar Silviu Dragomir a solicitat ca Liga să intervină pe lângă factorii decizionali ca noua stație radiofonică de la Bod-Brașov ce urma să fie inaugurată în curând să capete denumirea propagandistică „Radio Transilvania – România.”⁴⁰ În același an la 26 martie s-a propus ca „pentru a se evita orice propagandă care e nelipsită din filmele maghiare, un timp limitat, să se interzică intrarea în țară a oricărui film de proveniență ungurească.”⁴¹ Totodată, afișe propagandistice precum „Vulturii

³⁶ D.A.N.I.C., fond L.A.R., dosar nr. 3, f. 130.

³⁷ *Ibidem*, f. 65.

³⁸ *Ibidem*, f. 142.

³⁹ *Ibidem*, f. 133.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 164.

⁴¹ *Ibidem*, f. 120.

Sarmizegetusei” trăgeau un semnal de alarmă avertizând populația că „revizionismul <este> o agitație ostilă statelor naționale, care nu poate trage după el decât [...] târârea omului în noroiul tranșeelor și al gărelor de sânge.”⁴²

Radu Cernea, fost redactor al ziarului brăilean *Curierul* publica din anul 1930 în ziare belgiene ca *La Flandre liberale* și *La Gazette* articole ce prezentau problemele politico-naționale ce frământau țara noastră. În 1935 el ajunsese colaborator al publicației *Independance roumaine* din Bruxelles și a tipărit din fonduri proprii lucrarea *La Roumanie et le revizionisme*. Cărții sale i s-a făcut o critică elogioasă în ziarele bucureștene *Românul* și *Gazeta*. Autorul considera că și-a atins scopul de a convinge străinătatea „de unele adevăruri esențiale care stau la baza actualelor granițe.”⁴³ Radu Cernea a fost primul care a făcut propagandă cu ajutorul plăcilor de gramofon conținând arii din muzica românească. Acestea îi erau puse la dispoziție de Direcția Presei și a Propagandei ce i le trimitea în străinătate și care „au stârnit o vie admirație pentru folclorul românesc.”⁴⁴

Posedând „prețioase relații în lumea gazetărească și politică”, cu acces la diferite mari ziare din Germania și Belgia, Radu Cernea îi solicita la 11 octombrie 1935 lui Stelian Popescu „o delegație de corespondent la Berlin al ziarului *Universul* pentru ca în felul acesta să pot motiva interesul pentru chestiunile românești...”⁴⁵

Patriot înflăcărat și lider neobosit al Ligii, Stelian Popescu se adresa la 27 martie 1935 Marelui Stat Major, altor instituții publice și private, precum și unor specialiști pentru a le cere sprijinul logistic privind organizarea unei expoziții documentar artistice demnă de a susține „dreptatea cauzei noastre.” O secțiune a expoziției era dedicată „diferitelor hărți etnografice originale ungurești și comparativelor românești, cartografe, diagrame, grafice, etc., pentru a face să reiasă prin analogie și contrast drepturile istorice și superioritatea elementului românesc.”⁴⁶

Reprezentanților unor țări aliate ce vizitau România li se puneau la dispoziție lucrări cu caracter istoric ce slujeau scopurilor Ligii. Așa a fost cazul membrilor unei delegații a bisericii anglicane care, prin intermediul părintelui diacon Vintilescu, au primit un număr de 30 de exemplare ale lucrării lui Ioan Lupaș „L’empereur Joseph II et Horia”.⁴⁷

⁴² *Ibidem*, f. 212.

⁴³ *Ibidem*, f. 176.

⁴⁴ *Ibidem*, f. 177.

⁴⁵ *Ibidem*, f. 176.

⁴⁶ *Ibidem*, f. 352.

⁴⁷ D.A.N.I.C., fond L.A.R., dosar nr. 23, f. 400.

Personalități ale vieții științifice și economice au înțeles să servească cauza națională atât prin implicarea directă în acțiunile Ligii, cât și prin donarea unor importante sume necesare finanțării propagandei patriotice. Astfel, la 25 mai 1935 L.A.R. mulțumea profesorului Andrei Rădulescu, membru al Academiei Române și președinte al Comisiei pentru examinarea și premiarea lucrărilor ce tratau „Principiul naționalităților în tratatele de pace de la 1919”, fiindcă donase Ligii consistenta sumă de 10000 de lei. Gestul său era apreciat de St. Popescu drept „cel mai prețios elogiu adus operei naționale pe care o îndeplinește Liga Antirevizionistă.”⁴⁸

La rândul său industriașul proprietar Niță Ionescu a donat L.A.R. în iunie același an suma de 5000 de lei. Scrisoarea de mulțumire anunța că „începând din vara aceasta vom începe publicarea unei serii de broșuri pentru edificarea opiniei publice din străinătate, broșuri pe care le vom tipări în limbile franceză, engleză și germană și le vom trimite presei străine și reprezentanților celor mai autorizați ai bisericilor, universităților și asociațiilor culturale și artistice. Pentru această propagandă este nevoie de fonduri extraordinar de mari și mijloacele noastre <sunt> extrem de reduse.”⁴⁹

Insuficiența fondurilor era una din cauzele pentru care Liga nu putea lucra la capacitatea maximă a posibilităților ei. Ștefan Manciulea, profesor la Liceul de băieți din Blaj a susținut o conferință la Congresul ASTREI de la Satu Mare (13-15 septembrie 1935), ocazie cu care s-a prezentat lucrarea „Granița de vest”. Bazată pe o bogată documentare istorică, lucrarea dovedea netemeinicia pretențiilor ungurești și caracterul vechi românesc al teritoriilor revendicate de statul vecin. Șt. Manciulea a demonstrat modul în care s-a produs deznaționalizarea acestor regiuni pornind de la documentele și studiile maghiare. Gh. Lungulescu, secretar general al L.A.R. i-a făcut propunerea de a publica cartea în limbile engleză și italiană pentru uzul străinătății, cu atât mai mult cu cât profesorul „posedă și un studiu complet asupra chestiunii în manuscris, studiu premiat de Academia Română cu premiul *Năsturel*, pe care profesorul Silviu Dragomir l-a apreciat elogios.”⁵⁰

Șt. Manciulea deținea și hărți vechi, una din anul 1821, pe care era dispus să le doneze L.A.R. în colecția expoziției, pentru editarea unui atlas cuprinzând toate schițele de hărți etnografice ale Transilvaniei din secolele al XIX-lea – al XX-lea. Acesta își exprima disponibilitatea de „a continua

⁴⁸ *Ibidem*, f. 402.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 405.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 55.

mai departe cu scormonirea altor arhive vechi de prin orașele ardelenene” pentru demonstrarea adevărului istoric, dar „din lipsă de mijloace materiale nu îl poate publica.”⁵¹

Situația lui materială puțin strălucită nu era singulară. Sculptorul George Cireșescu, ce deținea premiul I al Academiei Regale de Belearte din Roma era autor al mai multe opere deținute de diferite muzee din țară. Atât pentru cinstirea memoriei părintelui Vasile Lucaciu, cât și din considerente materiale, în ianuarie 1936 el a oferit L.A.R. „pentru modesta sumă de 1000 lei” lucrarea „Bustul marelui luptător naționalist transilvan”.⁵²

O preocupare permanentă a Ligii o constituia tânăra generație pentru a cărei educație în spirit patriotic se acorda o atenție specială. În august 1935 ministrul instrucțiunii publice Constantin Angelescu primea propunerea de a recomanda printr-o circulară explicativă ca „în toate școlile de toate gradele elevii să sprijine acțiunea antirevizionistă, menită să apere drepturile istorice ale poporului român în fața străinătății și să asigure integritatea statului nostru.”⁵³ În mod concret se cerea ca în fiecare oraș și comună, directorii școlilor primare și secundare, precum și întregul corp didactic, să-și împlinească înalta datorie patriotică de a lămuri la orele de istorie și de limba română scopurile Ligii Antirevizioniste Române, îndemnându-i pe elevi să se înscrie ca membri.

Demersul avea rolul de a impulsiona o activitate ce se desfășura deja cu rezultate mulțumitoare. Directorul Școlii din Ciucea, județul Cluj, scria președintelui L.A.R. St. Popescu la 27 aprilie 1934 astfel: „Am crezut că e o contribuție la educația națională a micilor vlăstare, expunând pe înțelesul lor apriga propagandă a dușmanilor noștri, precum și reacțiunea noastră [...] prin Liga Antirevizionistă.”⁵⁴ Mai mult de atât, chiar elevii se destăinuiau liderului Ligii, în cuvinte simple dar pline de entuziasm patriotic:

„Ni s-a povestit la lecțiile de istorie că dușmanii țării noastre cer revizuirea tratatelor, adică vreau să rupă din trupul frumoasei noastre României, Transilvania și să ne facă robii lor. Ne-au spus părinții noștri cum au trăit sub stăpânirea ungurească și ei zic cu groază: «Doamne ferește să mai ajungem pe mâna lor.»

Și noi aici în Ciucea ne-am adunat anul trecut în ziua de 10 Mai la școală, unde am avut o serbare, apoi am mers pe șosea cântând cântece patriotice și strigând «Trăiască România! Jos dușmanii țării!»

⁵¹ *Ibidem*, f. 58.

⁵² D.A.N.I.C., fond L.A.R., dosar nr. 4, f. 120.

⁵³ *Ibidem*, f. 214.

⁵⁴ *Idem*, dosar nr. 3, f. 169.

Micii moți antirevizioniști, școlari din Ciucea, Cluj.”⁵⁵

Pentru a pătrunde în toate comunitățile românești, Liga își propunea, ca pe lângă aniversarea marilor date istorice, să fie cinstitute numele unor personalități precum: Mihai Viteazul, Ioan Corvin de Hunedoara, Constantin Brâncoveanu, Simion Bărnuțiu, Andrei Mureșanu, precum și a martirilor Horea, Cloșca, Crișan, Ciordaș și Bolcaș. În sprijinul acestor acțiuni se tipăreau broșuri de propagandă cuprinzând cântece și biografii ale înaintașilor. Prin aceste comemorări făcute în cadrul comitetelor orașenești, sătești și „chiar în școlile unde vom pătrunde treptat și [...] tot mai puternic, vom ține vie amintirea marilor jertfe ale trecutului”⁵⁶ și răspunderea față de viitorul țării și a unității naționale.

Pentru sprijinul acordat activității depuse de Ligă, Stelian Popescu adresa la 18 noiembrie 1935 directorului Seminarului Central din București o scrisoare de mulțumire, apreciind faptul că elevii „au cerut și s-au înscris cu toții în cadrele tinerești ale Ligii Antirevizioniste Române”, expresie a „puternicelor simțăminte românești pe care le-au primit de la profesorii și directorul lor.”⁵⁷

Studentimea clujeană dorea să aibă la dispoziție materialul documentar necesar contracarării propagandei maghiare, desfășurată la toate congresele internaționale studențești. „La aceste congrese ungerii se prezintă cu o literatură revizionistă foarte bogată, iar noi nu dispunem de asemenea lucrări de propagandă”⁵⁸, constatau studenții români la 16 aprilie 1934. Pentru eficientizarea activității sale Liga Studențească Antirevizionistă își chema membrii la o puternică acțiune de propagandă românească și să adere „la marea acțiune de apărare a integrității noastre naționale.”⁵⁹ Uniți sub deviza „Credem într-un Dumnezeu, credem în unitatea României moderne”, liderii Ligii au lansat un manifest către toți studenții români aflați la universitățile din Europa și S.U.A., în care se arată: „Avem sfânta datorie să arătăm opiniei publice mondiale că tratatul de la Trianon este un act de dreptate istorică.”⁶⁰

Dintre titlurile literaturii de propagandă ale L.A.R. din anii 1934-1935 merită a fi citate: *Apostolatul și martiriul luptătorilor bihoreni, doctorii Ion*

⁵⁵ *Ibidem*, f. 170-171.

⁵⁶ D.A.N.I.C., fond L.A.R., dosar nr. 23, f. 208.

⁵⁷ *Idem*, dosar nr. 4, f. 156.

⁵⁸ *Idem*, dosar nr. 3, f. 98.

⁵⁹ *Idem*, dosar nr. 46, f. 3.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 4.

Ciordaș și Nicolae Bolcaș cu o prefață de Stelian Popescu,⁶¹ *Străjerii neamului românesc*, poem istoric de Virginia Săndulescu,⁶² *Imnul antirevizionist*, de Liviu Petrovici⁶³ și *Durerea pământului*, poem istoric în 9 tablouri de George Negru.⁶⁴

În pregătire se afla un album istoric pentru a cărui tipărire St. Popescu îl ruga pe dr. I. Lupaș să trimită cât mai urgent „atelierului nostru de zincografie primele 8 hărți” atât de necesare „propagandei în străinătate.”⁶⁵

Comitetul regional Cluj se preocupa de traducerea, tipărirea și expedierea unor cărți în limbile franceză și engleză și edita *Revue de Transylvanie*.⁶⁶ Dintre membrii marcanți ai acesteia organizații, poate cea mai reprezentativă sub aspectul probității științifice și a suportului politic de care se bucura, amintim pe: dr. Ioan Lupaș, președintele organizației și membru al Academiei Române, Iuliu Hațieganu, Onisifor Ghibu, George Bogdan-Duică, dr. Alexandru Dragomir, vicepreședinți, dr. Aurel Gociman, secretar general, Nicolae Bălan, mitropolit, Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod, Octavian Goga, Ștefan Ciceo-Pop, Vasile Goldiș, Alexandru Lapedatu, Teodor Mihali, Aurel Vlad, membri.

În timp ce revizionismul maghiar era o politică de stat promovată prin orice mijloace, inclusiv artistice, antirevizionismul românesc lăsa încă impresia unei contrareacții spontane. Doar din devotament și generozitate sufletească nu se putea combate un pericol în continuă creștere, „dat fiind caracterul excepțional al evenimentelor internaționale care se desfășoară în jurul hotarelor noastre”⁶⁷, după cum bine remarca St. Popescu la 26 octombrie 1935. Era necesară așadar, o susținere constantă din partea factorilor de decizie.

Artistul bucureștean C. Niculescu era înștiințat că L.A.R. va da tot concursul moral, prin comitetele sale orășenești, pentru desfășurarea în țară a turneului artistic cu piesa istorică în cinci acte și trei tablouri „Horea, Cloșca și Crișan”. Răspunzând invitației, la 22 martie 1935 C. Niculescu accepta oferta „pentru pregătirea caracterelor generației tinere, precum și «în scop» de a zădărnici turneurile de propagandă ale artiștilor maghiari, care fiind susținuți cu fonduri de la Budapesta, pe noi, artiștii români, ne-au

⁶¹ D.A.N.I.C., fond L.A.R., dosar nr. 23, f. 407.

⁶² Idem, dosar nr. 5, f. 1.

⁶³ *Ibidem*, f. 51.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 35.

⁶⁵ Idem, dosar nr. 3, f. 19.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 22.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 190.

pus în minoritate față de ei, întrucât nu suntem încurajați și ajutați de autoritățile noastre.”⁶⁸

Generată de intensificarea atitudinii revanșarde a unor state vecine la adresa integrității teritoriale a României, Liga s-a considerat purtătoarea portdrapelului unității naționale și „propovăduitoarea spiritului de sacrificiu pentru țară.”⁶⁹ Strâns atașată principiilor democratice și alianței cu statele doritoare de pace din Europa, Liga Antirevizionistă Română și-a adus contribuția, într-o măsură apreciabilă, la conștientizarea opiniei publice din țară și din străinătate asupra pericolului revizionismului și la adoptarea unor măsuri de contracarare a acestuia.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 351.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 103.

Résumé: Les fondements d'une réconciliation historique

Il y a vingt ans, en Europe Centrale et Orientale les régimes communistes tombaient paisiblement comme les cartes dans les jeux de domino, sauf en Roumanie où il y a eu une révolution sanglante. Ensuite, l'URSS, à l'est, et la Yougoslavie, au sud-ouest, étaient entrées dans un processus de dissolution rapide. C'est ainsi que la Roumanie et la Hongrie se trouvèrent au milieu d'une région caractérisée par une forte destabilisation politique, par des tensions et des conflits.

A partir de 1991 la Roumanie comença a conclure des traités politiques avec les pays européens, surtout ses voisins, pour remplacer les anciens traités d'assistance militaire de l'époque communiste. Commencées en 1991, les négociations avec la Hongrie pour conclure un tel traité ont piétiné pendant des années, les objectifs poursuivis par les deux Etats étant fort divergents. Tandis que la Roumanie souhaitait un document à même de consacrer le statu quo territorial, la Hongrie y voyait un instrument visant à changer et à améliorer le statut juridique de la minorité hongroise de Roumanie, y compris l'octroi du droit à l'autonomie territoriale.

La guerre de Yougoslavie et les projets des deux Etats d'adhérer à l'OTAN et à l'Union Européenne les ont déterminé à se montrer plus conciliants et à faire les concessions nécessaires pour aboutir à un résultat. Toutefois, l'insistance de la Hongrie de voire incluse dans le future traité la Recommandation 1201 du Conseil de l'Europe retarda jusqu'en 1996 la signature de ce traité. Finalement, la Hongrie accepta l'inclusion dans ce traité d'une déclaration interprétative selon laquelle les parties contractantes se déclarent d'accord que la Recommandation 1201 ne se réfère pas aux droits collectifs et ne les oblige non plus à accorder aux personnes appartenant aux minorités nationales le droit à un statut spécial d'autonomie territoriale basée sur des critères ethniques. Le traité

* Autorul, diplomat de carieră, a fost director adjunct, apoi director la Direcția Juridică și a Tratatelor din MAE român, în perioada 1990-1996. În această calitate, a negociat, între altele, Tratatul de înțelegere, cooperare și bună vecinătate cu Ungaria, dar și documente similare semnate de România cu Germania, Polonia, Turcia, Grecia, Spania și Ucraina.

d'entente, coopération et de bon voisinage entre la Roumanie et la Hongrie fut signé a Timisoara, le 16 septembre 1996. La signature de ce traité facilita la participation de l'organisation politique de la minorité hongroise de Roumanie, UDMR, au gouvernemet issu des élections du mois de novembre 1996. Les premières mesures de ce gouvernement furent dans la direction de la Hongrie et dans l'application de ce traité. Une commission mixte pour le partenariat actif roumano-hongrois fut créée ; sa tache est de monitoriser l'applicarion de ce traité.

Le traité signé le 16 septembre 1996 pose les fondements d'une véritable réconciliation des peuples roumain et hongrois.

Mots-clef: *Traité d'entente, Frontières, Minorités, Pacte de stabilité en Europe, Recommandation 1201 du Conseil de l'Europe, Déclaration interprétative, Autonomie territoriale sur des critères ethniques, Convention cadre du Conseil de l'Europe pour la protection des minorités, Droit collectifs, Adhésion a l'OTAN et a l'Union Européenne, Réconciliation historique.*

La 16 septembrie 1996 primii miniștri ai României și Ungariei semnau la Timișoara Tratatul de înțelegere, cooperare și bună vecinătate între cele două țări. Era un moment așteptat de mult timp în istoria celor două țări. Este un document despre care în ultimul deceniu al secolului trecut s-a vorbit și s-a scris mult în România și Ungaria, și nu numai. Istoria gestației sale începuse cu cinci ani mai înainte, în luna mai 1991, când secretarul de stat de atunci în Ministerul Afacerilor Externe, Teodor Meleșcanu, a remis ambasadorului Ungariei la București, chiar la sediul ambasadei acestei țări, un prim proiect de tratat. A fost o istorie agitată în care s-a găsit implicat și semnatarul acestui expozeu, atât în calitate de autor al primului proiect cât și de șef al delegației de experți care a negociat acest tratat în ultimii trei ani până la semnarea acestuia. În această calitate aș dori ca în cele ce urmează să consemnez câteva amintiri și reflecții legate de gestația și travaliul care au precedat venirea pe lume a acestui document, cât și în ceea ce privește semnificația lui pentru viitorul relațiilor dintre români și maghiari.

ÎMPREJURĂRILE ISTORICE care au deschis calea către semnarea acestui tratat au fost căderea regimurilor comuniste în Europa Centrală și de

Est și revoluția română din luna decembrie 1989. Am asistat apoi la slăbirea Uniunii Sovietice și a sistemelor care asigurau dominația sa politică, economică și militară asupra Europei Centrale și de Est. A urmat rapid disoluția pactului de la Varșovia și a Consiliului de Ajutor Economic Reciproc (CAER) și destrămarea Uniunii Sovietice la finele anului 1991.

În primii ani după revoluția din decembrie 1989, România a traversat o perioadă de incertitudini în ceea ce privește calea de urmat pe plan intern și în relațiile cu celelalte state. În anii 1990-1992, integrarea europeană și aderarea la structurile euro-atlantice nu fuseseră încă proclamate drept obiective de urmat de către autoritățile statului român. În timp ce la Praga, Budapesta, Varșovia și chiar la Sofia puterea a trecut la oameni care nu avuseseră legături cu statul comunist, în România, deși avusese loc o ruptură cu regimul comunist, se menținea încă o anumită continuitate cu vechile structuri, asigurată mai ales de președintele Ion Iliescu care, timp de decenii, făcuse parte din structurile statale și nomenclatura comunistă. Forțele politice legate de trecutul totalitar manifestau o puternică rezistență la schimbare și la reformele politice și economice necesare reintrării țării în lumea liberă. Pentru a-și consolida puterea, aceste forțe mizau pe sentimentele naționaliste, exagerau pericolul iredentismului maghiar și stimulau manifestările de învrăjbită între populația majoritară din Transilvania și comunitatea maghiară. La rândul său, comunitatea maghiară din România se simțea încurajată de evoluția politică internă și de evenimentele dramatice din țările învecinate pentru a-și radicaliza pozițiile și a revendica insistent autonomie teritorială pe criterii etnice.

În prima jumătate a anilor '90, relațiile României cu Ungaria au traversat o perioadă dificilă, de acuzații reciproce și animozitate. Guvernul Antall-Boros sprijinea deschis revendicările autonomiste ale minorității maghiare din România iar forțele extremiste și iredentiste din Ungaria și din diasporă revendicau recuperarea teritoriilor pierdute în 1918. Sentimentul larg răspândit la Budapesta era că a venit vremea revanșei istorice în raporturile cu România și cu Slovacia. Criza politică din fosta Iugoslavie, care a dus la destrămarea acestui stat, la războiul declanșat de Serbia care urmărea recuperarea teritoriilor locuite de sârbi de la fostele republici iugoslave devenite independente, precum și divizarea fostei Cehoslovacii, toate aceste evenimente stimulau forțele iredentiste maghiare și revendicările autonomiste ale minorităților maghiare din România și Slovacia.

DEMERSURILE DIPLOMAȚIEI românești pentru încheierea de tratate politice de bază cu țările vecine și cu alte state europene au început spre sfârșitul anului 1990, fiind determinate mai ales de dorința autorităților române rezultate din alegerile prezidențiale și parlamentare din luna mai a aceluși an de a-și afirma legitimitatea și pe plan extern și a obține o recunoaștere internațională cât mai largă. România propunea două proiecte-tip de tratat: unul pentru statele cu care se găsea încă în raporturi de alianță militară atât prin tratate bilaterale cât și în cadrul Tratatului de asistență mutuală încheiat la Varșovia la 15 mai 1955, iar al doilea set de proiecte era adresat statelor din Europa occidentală. Obiectivul principal urmărit de România prin încheierea tratatelor cu fostele țări comuniste era de a se debarasa de tratatele bilaterale de „prietenie, cooperare și asistență mutuală” militară, încă în vigoare, și de a pune noi fundamente pentru relațiile sale cu aceste state.

Negocierile pentru încheierea noilor tratate politice au avansat rapid cu Franța, Italia, Grecia, Turcia, Spania și Bulgaria, astfel încât deja în primăvara anului 1991 a fost semnat un asemenea tratat cu Franța. Apoi, au început să apară primele dificultăți în negocierile cu Germania și Polonia, mai ales datorită faptului că aceste state propuneau includerea în aceste documente a unor clauze substanțiale privind protecția drepturilor persoanelor aparținând minorităților naționale.

NEGOCIERILE CU UNGARIA, la nivel de experți, pentru încheierea noului tratat politic au început în 1991 însă acestea au bătut pasul pe loc și, finalmente, în 1993, au intrat într-un veritabil impas. Adevărul este că scopurile urmărite la acea dată de cele două state prin încheierea acestui tratat erau diferite și divergente. Drept urmare, pozițiile și propunerile celor două părți erau foarte îndepărtate în două chestiuni fundamentale: intangibilitatea frontierelor și protecția minorităților naționale. În timp ce România concepea noul tratat ca un instrument de consacrare a statu quo-ului teritorial, evitând să accepte asumarea unor angajamente constrângătoare privind minoritățile naționale, Ungaria vedea în acest tratat un instrument de schimbare, de ameliorare, a statutului minorității maghiare din România și a poziției acesteia în societatea românească și în instituțiile statale.

În plus, Budapesta dorea ca, prin acest tratat, să obțină recunoașterea expresă a unei legături a acestei minorități cu patria-mamă, precum și a dreptului ei la autonomie teritorială. Este de menționat că proiectul inițial de

tratat avansat de partea română nu conținea nicio clauză referitoare la drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale.

Între timp, pe plan european, împrejurările politice s-au schimbat: Uniunea Sovietică s-a destrămat, la fel și fosta Cehoslovacie și Iugoslavia. Războiul dintre Serbia și celelalte republici iugoslave, determinat de pretențiile Serbiei de a reuni toate teritoriile locuite de sârbi, au alertat democrațiile occidentale care au trecut la măsuri ferme pentru a contracara planurile Serbiei și a descuraja alte state din regiune, mai ales Ungaria, de a urma exemplul Serbiei. Acestea au înțeles mesajul și, în 1993, au proclamat, fiecare, obiectivul aderării la NATO și la Uniunea Europeană. Aceste două organizații au pus drept condiții pentru admiterea de noi state membre ca statele candidate să-și rezolve mai întâi disputele politice cu vecinii și să recunoască drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale și să se angajeze că le vor proteja. Este de menționat de asemenea inițiativa lansată în 1993 de fostul premier francez Eduard Balladur prin care a fost propus un Plan de stabilitate în Europa, inițiativa urmărind aceleași obiective cu cele ale NATO și Uniunii Europene. Planul Balladur a generat o serie de reuniuni europene și a culminat cu o conferință la nivel înalt, în luna martie 1995, la Paris, când a fost semnat și documentul final. Toate aceste evenimente au creat un climat nou, favorabil pentru negocierile româno-ungare.

Evenimentul care a făcut posibil redemararea negocierilor asupra tratatului a fost instalarea la Budapesta a guvernului Gyula Horn, în primăvara anului 1994. În luna septembrie a aceluiași an, miniștrii de externe ai celor două țări, Teodor Meleșcanu și Lászlo Kovács, au ajuns repede la un acord de principiu: tratatul va trebui să conțină o clauză privind inviolabilitatea frontierelor existente și mai multe clauze referitoare la minoritățile naționale, în conformitate cu normele europene și internaționale. În această privință, deja cu doi ani în urmă, ministrul român de externe de atunci, Adrian Năstase declarase că „ceea ce este bun pentru Europa este bun și pentru România”.

În perspectiva Conferinței finale asupra Planului de stabilitate în Europa, prevăzută pentru luna martie 1995, negocierile la nivel de experți s-au desfășurat într-un ritm alert. În luna noiembrie 1994, cele două delegații au prezentat noi propuneri referitoare la frontiere și la minorități. Deja în luna februarie 1995, delegațiile de experți au căzut de acord asupra conținutului clauzelor referitoare la inviolabilitatea frontierelor și la angajamentul celor două state de a nu formula, acum și în viitor, revendicări teritoriale reciproce (viitorul articol 4 din tratat). Însă au intervenit

divergențe importante în ceea ce privește identificarea documentelor internaționale care enunțau „normele europene”. Delegația ungară insista ca în lista acestor documente să figureze și Recomandarea 1201 a Adunării Parlamentare a Consiliului Europei referitoare la elaborarea unui protocol privind protecția minorităților naționale. Delegația ungară ne reamintea că atunci când au fost admise în Consiliul Europei, România și Slovacia au acceptat Recomandarea 1201 în măsura în care cele două țări au declarat că ele își vor baza politicile în materie de minorități pe principiile enunțate în Recomandarea 1201. Delegația română replica că este adevărat, dar că acesta este un angajament politic, și doar față de Consiliul Europei, și că nimic nu obligă România să-și asume aceeași obligație față de un stat prin incorporarea unui asemenea angajament într-un document având forță juridică obligatorie (legally binding). În plus, România reamintea că proiectul de protocol propus prin Recomandarea 1201 nu fusese însușit de Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei, care hotărâse ca, în locul protocolului propus, să se elaboreze o convenție asupra protecției minorităților naționale – viitoarea convenție-cadru adoptată la 1 februarie 1995. Atitudinea negativă a României față de Recomandarea 1201 se explica, la acea dată, și prin faptul că reprezentanții minorității maghiare din România interpretau unele clauze din acest proiect de document într-un mod care să justifice teza drepturilor colective pentru minoritățile naționale, inclusiv dreptul la autonomie teritorială pe criterii etnice. Noi, românii, atunci ca și acum, pe drept sau pe nedrept, gândeam că autonomia teritorială nu reprezintă decât un prim pas către solicitarea dreptului la autodeterminare politică și la secesiune. Din cauza acestei controversă, România și Ungaria nu au putut semna tratatul cu ocazia Conferinței finale a Planului de stabilitate în Europa. Este de menționat că Slovacia a semnat la conferința de la Paris tratatul de bază cu Ungaria după ce acceptase includerea în tratat a Recomandării 1201.

Acceptarea de către Slovacia a Recomandării 1201 a plasat România într-o situație delicată. Conducătorii celor două țări au făcut declarații tranșante: Bucureștiul declara că Recomandarea 1201 este un instrument de natură să spargă integritatea teritorială a țării; Budapesta declara că nu va exista tratat politic de bază cu România fără incorporarea Recomandării 1201. Clivajul dintre cele două țări era agravat de declarații ale liderilor UDMR potrivit cărora Recomandarea 1201 este o bază juridică pentru revendicarea autonomiei teritoriale. Totuși, Budapesta încearcă să limiteze pagubele declarând că Ungaria nu cere drepturi colective pentru minoritatea maghiară, cum este dreptul la autonomie.

Încercând să atenueze impresia negativă provocată de ne semnarea tratatului, primii miniștri român și ungar, sub presiunea puterilor occidentale, au semnat la Paris, la 19 martie 1995, o declarație comună prin care se angajau să continue negocierile până la semnarea unui tratat.

Pentru a scoate negocierile din impas, la 17 iulie 1995, Teodor Meleșcanu, într-o scrisoare adresată omologului său ungar, accepta Recomandarea 1201, dar cu condiția ca aceasta să fie menționată doar într-o anexă la tratat și însoțită de o declarație interpretativă stipulând că acest document nu conferă drepturi colective, nici dreptul la autonomie teritorială sau la un statut special. În fapt, această declarație era o adevărată rezervă care excludea articolul 11 al proiectului de protocol propus prin Recomandarea 1201. Totodată, potrivit propunerii române, Recomandarea 1201 urma să fie considerată doar „o sursă de inspirație” pentru politicile în materie de minorități naționale. La sosirea sa în vizită la București, la 19 iulie 1995, Lászlo Kovács răspunde la această scrisoare propunând includerea Recomandării 1201 în chiar corpul tratatului, având valoarea celorlalte documente europene în materie de minorități, și însoțită de o declarație comună potrivit căreia, în caz de dezacord asupra interpretării acestei Recomandări, cele două părți contractante să se poată adresa Consiliului Europei pentru directive (for guidance).

În cursul întâlnirii delegațiilor de experți au fost înregistrate doar progrese ne semnificative în ceea ce privește redactarea declarației interpretative, iar negocierile au rămas blocate până în luna aprilie 1996. Între timp, înaltul reprezentant al OSCE pentru minorități, van der Stoel, a întreprins o misiune de mediere, la București și Budapesta, ceea ce a determinat cele două părți să încerce deblocarea negocierilor. Astfel, în luna iunie 1996, delegația română avansează o nouă reformulare a textului declarației interpretative. Totodată, acceptă ca Recomandarea 1201 să fie aplicată „ca angajament juridic (legally commitment sau legally binding)”. Pornind de la această propunere, a avut loc o nouă reuniune de experți. La aeroport, la plecare, șeful delegației ungare, György Szénási, s-a arătat satisfăcut de noua propunere avansată de delegația română și a promis că va înainta ministrului său un raport favorabil asupra acesteia. Totodată, el mi-a pus o întrebare directă: „Este propunerea dumneavoastră?” Răspunsul meu a fost afirmativ, dar l-am asigurat că ministrul Meleșcanu o aprobă. „Dar președintele?”. „Nu el negociază tratatele, ci guvernul, dar președintele ne poate dezavua”, i-am răspuns eu. „Trimiteți-mi acest text însoțit de o scrisoare”, mi-a cerut omologul meu, ceea ce eu am făcut fără a ezita. Este de menționat că dificultatea, ce părea insurmontabilă în redactarea

declarației interpretative, consta în faptul că partea română dorea excluderea completă a art. 11 al proiectului de protocol susmenționat care prevedea că minoritățile naționale au drepturi colective, dreptul la autonomie teritorială sau la un alt statut special. În timp ce partea română insista ca toate aceste trei drepturi să fie excluse prin declarația interpretativă, partea ungară nu accepta decât pe primele două, adică dorea menținerea dreptului la un statut special. Soluția pentru depășirea acestei dificultăți a fost o ingenioasă combinație a termenilor din articolul 11 al Recomandării 1201, în felul următor: „Părțile contractante sunt de acord că Recomandarea 1201 nu se referă la drepturi colective și nici nu obligă Părțile să acorde persoanelor respective dreptul la un statut special de autonomie teritorială bazată pe criteriile etnice”. Prin această formulare, se exclude dreptul la autonomie teritorială, dar se lasă posibilitatea acordării unui alt fel de statut special, care să nu fie bazat necesarmente pe criteriile etnice, așa cum este autonomia administrativă a autorităților locale.

Așa cum am arătat mai sus, acțiunea de mediere a Înaltului Comisar al OSCE se concretizase prin avansarea, în luna martie 1996, a unui text pentru articolul 15 referitor la minorități pe care partea română, din rațiuni tactice, îl acceptase pe loc. Textul propus de van der Stoel prevedea, între altele, că Părțile Contractante vor aplica Rezoluția 1201 „prin punerea în aplicare a Convenției cadru a Consiliului Europei”. Cu alte cuvinte, acestea urmau să aplice Recomandarea 1201 doar în măsura în care prevederile sale se regăseau în Convenția cadru. Or, Convenția cadru nu preluase nimic din art.11 al proiectului de protocol anexat la Recomandarea 1201. Fără îndoială, Budapesta se găsea într-o dificultate de a alege: sau formula van der Stoel, sau textul primit de la București, text care era în fapt rezultatul contribuției celor două delegații.

La 5 august, s-a primit răspunsul scris al ministrului László Kovács: Ungaria accepta formula oferită de delegația română și propunea ca delegațiile de experți să se întâlnească la Budapesta în luna septembrie. În aceeași zi, secretarul de stat Szomogy Ferenc ne-a făcut cunoscut că este gata să sosească la București la 8 august, însoțit de György Szénási.

La 8 august, Tratatul a fost finalizat foarte repede. Este drept că Szénási nu mai era însoțit de membrii delegației sale care lucrau în Oficiul însărcinat cu problemele minorităților.

La 22 august, la Budapesta, șefii celor două delegații au procedat la retușul final al proiectului de tratat, după compararea versiunilor în limbile naționale. Au mai fost însă chestiuni de rezolvat ca, de exemplu, o oarecare

discrepanță în paragraful referitor la dreptul persoanelor aparținând minorităților de a folosi limba maternă. În versiunea în limba română, apăsarea formularea „în privat și în public”, în timp ce versiunea ungară folosea formularea „în viața privată și în viața publică”, formulare care, evident, lăsa posibilitatea interpretării acestui drept ca extinzându-se la întreaga activitate publică, inclusiv la activitatea publică a autorităților de stat. Până la urmă, după îndelungate pertractări, partea ungară a acceptat formula „în viața privată și în public”.

La sfârșitul lunii august, președintele Ion Iliescu a invitat la Cotroceni delegații din partea tuturor partidelor politice pentru consultări privind proiectul de tratat. Au fost numeroase întrebări și observații critice pentru care, la invitația președintelui Iliescu, a trebuit să dau explicații. În final, după câteva ore de discuții, toți participanții au fost de acord cu semnarea Tratatului.

Astfel finalizat, textul Tratatului de înțelegere, cooperare și bună vecinătate a fost semnat la 16 septembrie 1996, la Timișoara, de primii miniștri ai celor două state, Nicolae Văcăroiu și Gyula Horn, în prezența președinților celor două state, precum și a multor oameni politici din România. La ceremonia semnării a participat și subsemnatul, chemat de la Paris (unde, la 2 septembrie, îmi luasem în primire postul de ministru-consilier la ambasadă).

SCURTĂ EVALUARE

Tratatul politic de bază româno-ungar este un document de alură europeană și răspunde exigențelor europene, și aceasta în mai multe privințe:

Tratatul încorporează un număr de documente europene și ridică valoarea unora dintre acestea, ale căror clauze cu valoare politică vor fi aplicate ca norme juridice.

Tratatul include angajamentul celor două state de a folosi, în raporturile bilaterale, mecanismele europene în scopul de a atinge obiective europene. Cele două state se angajează să se sprijine reciproc în eforturile lor de integrare în Uniunea Europeană, NATO și Uniunea Europei Occidentale.

El enunță angajamentul de a coopera la punerea în aplicare a procedurilor europene pentru verificarea respectării obligațiilor asumate în materie de minorități prin intermediul documentelor adoptate de OSCE și Consiliul Europei. Tratatul este construit pe echilibrul implicit între clauzele referitoare la protecția minorităților naționale și clauzele privind respectarea

principiilor de drept internațional, în special principiul inviolabilității frontierelor existente.

Există, de asemenea, un echilibru între clauzele care reafirmă drepturile pe care le pot exercita persoanele aparținând minorităților naționale și clauzele care definesc limitele acestor drepturi, și anume:

- obligația de a respecta legislația națională și drepturile celorlalți, și
- respectarea principiilor Națiunilor Unite și ale OSCE, inclusiv

principiul integrității teritoriale a statelor.

Celor care ar putea spune că angajamentele referitoare la protecția minorităților naționale sunt numai în avantajul Ungariei se poate răspunde în felul următor: în măsura în care aceste clauze sunt în interesul minorității ungare din România, ele sunt și în interesul întregii țări. Și aceasta deoarece viitorul prosper și stabil al României depinde în mare măsură și de evoluția relațiilor între români și unguri. O minoritate maghiară mulțumită și prosperă nu va face decât să ne ajute să ne apropiem de obiectivele unei Europe unite, în interiorul căreia să se poată regăsi, împreună și reconciliați, toți românii și toți ungurii.

În măsura în care există o șansă sigură pentru o reconciliere istorică durabilă între români și unguri, Tratatul de la Timișoara reprezintă un jalon de marcă în istoria celor două popoare. Este de datoria oamenilor politici, la București și la Budapesta, de a nu rata această ocazie și de a cunoaște, de a respecta și de a aplica clauzele acestui tratat. Ei trebuie să se inspire din acesta pentru a lărgi și dezvolta fundamentele relațiilor dintre cele două state și popoare.

Dezvoltările politice din România care s-au produs imediat după semnarea Tratatului româno-ungar ne arată că acest eveniment a avut loc la un moment oportun. Semnarea Tratatului a influențat aceste dezvoltări, facilitând intrarea UDMR în coaliția guvernamentală după alegerile prezidențiale și parlamentare de la finele anului 1996. Dealtfel, primele măsuri ale noului guvern român în materie de politică externă au fost în direcția Ungariei prin aplicarea tratatului. Astfel, la 27 decembrie 1996, ministrul român al afacerilor externe, Adrian Severin, s-a deplasat la Budapesta pentru a proceda, cu omologul său ungar, László Kovács, la schimbul instrumentelor de ratificare a Tratatului, ceea ce a permis intrarea acestuia în vigoare. În continuare, la 12 martie 1997, primul ministru român, Victor Ciorbea, a făcut, la Budapesta, prima sa vizită oficială. El a semnat cu această ocazie cu omologul său ungar un acord pentru înființarea Comisiei mixte interguvernamentale pentru parteneriatul activ româno-

ungar, a cărei principală sarcină este de a monitoriza aplicarea Tratatului de înțelegere dintre cele două țări. În același an, tot în aplicarea acestui tratat, guvernele celor două țări au căzut de acord să deschidă consulate la Cluj-Napoca și Szeged. În octombrie 1997, la București, a avut loc prima sesiune a Comisiei mixte pentru parteneriatul activ româno-ungar. Cu această ocazie, au fost încheiate mai multe acorduri bilaterale: un acord referitor la traficul internațional de frontieră, convenții referitoare la cooperarea în domeniul sănătății, al protecției mediului, pentru echivalarea diplomelor de studii, referitoare la transporturile internaționale combinate, la notificarea rapidă a accidentelor nucleare. S-a ajuns, de asemenea, la un acord pentru înființarea unei unități militare mixte spre a fi utilizată în operațiuni internaționale de menținere a păcii. Pentru organizarea acestei unități mixte a fost solicitat sprijin din partea Franței și a Germaniei.

Acest curs pozitiv al relațiilor româno-ungare a continuat în anii care au urmat.

CONSTRUIREA UNUI VIITOR COMUN

Reconcilierea între România și Ungaria presupune, în ultimă analiză, reconcilierea între cetățenii români și unguri. Aceasta, deoarece construirea relațiilor unei țări - fie ea România sau Ungaria - cu vecinii și o reală pregătire pentru a trăi într-o Europă unită, toate acestea presupun o schimbare radicală în concepțiile politice și mentalitățile clasei politice și ale societății civile. A face pace cu popoarele vecine, cu minoritățile naționale, înseamnă, mai întâi, să faci pace cu tine însuși. Ceea ce, la rândul său, înseamnă să te liberezi de prejudecățile naționaliste și rasiste, să dărâmi „liniile Maginot” psihologice create prin eforturile comune ale atâtor generații de oameni politici, de militari, de istorici, de ziariști și de juriști, de toți acei care au făcut și au descris istoria ultimelor două secole. Iar această istorie, de multe ori, ei au făcut-o rău și au descris-o și mai rău.

Pentru a crea starea de spirit necesară la construirea unui viitor pașnic comun, românii și ungurii ar trebui, mai întâi, să înceteze disputa în privința „drepturilor lor istorice”. Ei ar trebui să înceteze, și unii și ceilalți, de a-și fundamenta drepturile lor istorice pe primatul, în timp, al existenței lor în bazinul Dunării și al Carpaților. Ei ar trebui să înceteze să revendice drepturi ipotetice bazate pe unicul fapt al vechimii istorice, transpunând în drept internațional un adagiu din dreptul roman, valabil doar în dreptul civil: <prior tempore, potior iure>.

Ar trebui deasemenea să încetăm să stabilim ierarhii sociale sau politice prin invocarea superiorității unei etnii sau civilizații, a unei limbi sau culturi.

Ar trebui să încetăm să gândim că revizuind prin forță frontierele statale se elimină sursele de dispută. Istoria a dovedit că tentativele de acest fel au eșuat. De asemenea, ar trebui să nu mai credem că frontierele statale ar trebui să coincidă cu liniile imaginare de separare interetnică, mai ales că acestea sunt inexistente sau dificil de stabilit. Pe scurt, ar trebui să încetăm să ne imaginăm că s-ar putea corecta demografia, adică rezultatul unei evoluții istorice de mai bine de o mie de ani, și realitățile în care trăim. Ar trebui să fie readuși la realitate cei care ar putea gândi că, în starea actuală de dezvoltare politică, economică și socială a Europei, ar mai putea avea loc pe acest continent evenimente militare și politice echivalând cu o „revanșă istorică”.

Pentru noi, românii, cred că a devenit evident că interesele noastre naționale nu mai pot fi concepute și promovate în opoziție cu cele ale țărilor vecine. Dimpotrivă, eu sunt convins că obiectivele urmărite pe termen scurt și termen lung nu pot fi realizate decât acționând împreună cu țările vecine. Cu condiția, bineînțeles, ca aceste țări să gândească și să acționeze în același fel.

Tratatul politic româno-ungar semnat la 16 septembrie 1996 oferă fundamentele unei veritabile reconcilieri istorice și cordiale cu țara vecină, Ungaria.

II. DIDACTICĂ ȘI METODICĂ

ASPECTE REFERITOARE LA INTEGRAREA ISTORIEI LOCALE ÎN LECȚIILE DE ISTORIE NAȚIONALĂ LA CICLUL GIMNAZIAL

Marian BOLUM *

Abstract: Aspects referring to integration of the local history into the lessons of national history at secondary school

During the lessons of national history the elements of local history have a great role, because they act intensively over the students and impress them deeply. A great attention must be paid to selection of the local material. The integration of the elements of local history satisfies the informative and formative objectives we follow in our history lessons. Using the information of local history in the lessons facilitates understanding of the contents and of the historical notions. The integration of the local history is done through different ways of teacher's activity with students as lesson activity out of the classroom and of school. Experience in teaching has outlined that the lessons containing elements of local history are very efficient. We are going to present aspects, methods of integration of history elements of the county Tutova during the period between the two wars in the lessons of local history.

Key words: Local history, lesson, skills, methods, educational means.

În cadrul lecțiilor de istorie națională elementele de istorie locală ocupă un rol important deoarece ele acționează cu intensitate asupra elevilor și îi impresionează profund. În același timp profesorul are posibilitatea concretizării problemelor predate, astfel de acțiuni sporind puterea de convingere a explicațiilor noastre.

* Profesor, Școala „George Tutoveanu”, Bârlad, jud. Vaslui.

O mare atenție trebuie acordată selectării materialului local. Elevii nu trebuie supraîncărcați cu date și fapte ce nu sunt necesare pentru înțelegerea procesului istoric însă nu trebuie să cădem în extrema cealaltă, aceea de a renunța sau de a da prea puțin material ilustrativ local. Rămâne la latitudinea profesorului, ca în funcție de bogăția și autenticitatea materialului pe care îl predă, să hotărască în ce măsură istoria locală este relevantă pentru procesul istoric național, în ce măsură ea contribuie la realizarea scopurilor lecției.

Integrarea elementelor de istorie locală satisface obiectivele de ordin informativ și formativ pe care le urmărim prin lecțiile de istorie. Sub aspect informativ, prin concretețea lor ajută pe elevi la aprofundarea, la cunoașterea multilaterală a fenomenului studiat, la însușirea temeinică a cunoștințelor, la fundamentarea științifică a lecției. Sub aspect formativ elementele de istorie locală stimulează dezvoltarea spiritului de observație, a gândirii, a imaginației, cât și formarea aptitudinilor științifice ale elevilor¹¹.

Așa cum în predarea istoriei universale prin folosirea noțiunilor și elementelor de istorie națională se asigură o înțelegere mai durabilă a fenomenelor și proceselor istorice în conexiunea lor, pe un spațiu geografic și temporal determinat, tot așa folosirea elementelor de istorie locală în cadrul istoriei naționale trezesc curiozitatea și satisfacția în rândul elevilor. Prin prezentarea acestor elemente, elevii simt că aparțin localității și zonei din care fac parte. Folosirea în lecții a informațiilor din istoria locală ușurează înțelegerea conținutului și a noțiunilor de istorie, însă succesul acestei acțiuni depinde de o serie de factori: conștiința profesională, competența profesorului, baza materială, clasa de elevi, obiectivele urmărite, ș.a.

Integrarea elementelor de istorie locală se realizează prin diferite modalități de activitate a profesorului cu elevii, dintre care se evidențiază: lecția, activitatea în afara clasei și în afara școlii.

Lecția, constituie principala modalitate folosită de profesor în vederea receptării și însușirii de către elevi a istoriei locale² deoarece în cadrul ei sunt cuprinși toți elevii spre deosebire de alte activități desfășurate cu același scop, care însă cuprind un număr limitat de elevi.

În procesul de învățământ profesorul apelează nu numai la urmele vieții materiale, el poate folosi material ilustrativ (relatări asupra unor

¹ V. Ardelean, *Folosirea elementelor de istorie locală în lecții în vederea predării unitare a istoriei patriei*, în „*Studii și articole de istorie*”, Tom XXXV-XXXVI, București, 1977, p. 91-99.

² F. Florea, *Integrarea elementelor de istorie locală în lecțiile de istorie a patriei* în „*Revista de pedagogie*”, XXVII, 8, 1978, p. 58-62.

evenimente istorice concrete strânse de la persoane care au fost martori la faptele istorice) : material folcloric ce înfățișează în imagini artistice (poezii, cântece, proverbe și zicători) nu numai obiceiuri, tradiții ci și modul de viață al oamenilor în diferite etape istorice, faptele lor eroice, lupta pentru libertate și dreptate, bucuriile și durerile, năzuințele și idealurile unor clase sociale.

Materialul beletristic constituie un ajutor prețios pentru profesorul de istorie. Literatura în general, literatura cu caracter istoric în special, prin conținutul ei bogat în valori morale și estetice pătrunde în mintea și inima generației tinere și exercită o influență deosebită asupra conștiinței și conduitei.

Practica la catedră a scos în evidență că o eficiență deosebită o au lecțiile în care sunt incluse și elementele de istorie locală. În cele ce urmează vom înfățișa aspecte, metode, procedee de integrare a elementelor de istorie a județului Tutova, în perioada interbelică în lecțiile de istorie națională³ atât sub latura informativ științifică, cât și sub latura metodică și pedagogică.

La tema *România între democrație și autoritarism* prima lecție *România după Marea Unire*, la clasa a VIII-a oferă posibilitatea utilizării unor date ce surprind dezvoltarea economico-socială a județului Tutova. Vorbind despre noul cadru teritorial și economic creat odată cu încheierea procesului de formare a statului național unitar român profesorul va scoate în evidență condițiile concrete în care economia românească pășea într-o nouă etapă de dezvoltare.

Cu acest prilej trebuie menționate următoarele trăsături caracteristice ale acestei perioade: caracterul predominant agrar al economiei, slaba înzestrare tehnică, structura deficitară a industriei, distrugerile provocate de război ș.a. Numai așa, elevii vor înțelege de ce perspectivele favorabile dezvoltării României deschise de Marea Unire nu au fost folosite în totalitate și țara noastră a rămas în continuare o țară slab dezvoltată.

Apreciind, în general, evoluția economică a României după Marea Unire, se constată că deși nu au fost valorificate deplin condițiile și posibilitățile favorabile oferite de formarea statului național unitar român, s-a înregistrat un curs ascendent al dezvoltării tuturor ramurilor economice, și s-a asigurat o creștere a producției bunurilor materiale ceea ce s-a reflectat în sfera vieții sociale, politice și culturale.

³ T.Gligor, *Modalități de integrare a elementelor de istorie locală în lecțiile de istorie în „Revista de pedagogie”*, XXX, 8, 1981, p. 32-34.

Pentru a dovedi elevilor că agricultura constituia principala ramură economică vom putea folosi „Statistica agricolă a județului Tutova”, realizată în urma aplicării Legii de reformă agrară:

Teren arabil	159282 ha
Fânețe naturale	2330 ha
Pășuni-islazuri	28207 ha
Livezi cu pruni	99 ha
Livezi cu diferiți pomi	590 ha
Vii	6336 ha
Păduri	30004 ha
Teren neproductiv	15832 ha
Total	242680 ha⁶

Suprafața arabilă reprezenta 63,76% din suprafața județului Tutova și 0,65% din suprafața țării. Pentru a fi mai convingători putem să prezentăm și repartitia funciară a județului care era împărțită în trei mari categorii:

- proprietatea mică, posesorii de terenuri între 1-10 ha, era deținută de un număr de 31241 locuitori, reprezentând 71%;
- proprietatea mijlocie, posesori de terenuri între 10-100 ha, era deținută de un număr de 182 locuitori, reprezentând 6,01%;
- proprietatea mare, posesorii de terenuri de peste 100 ha, era deținută de un număr de 87 locuitori, reprezentând 29,99%⁴.

După prezentarea textului, de către profesor sau de către un elev, se comentează fragmentul căutând să se formuleze concluziile cu elevii, prin conversații. Se confirmă astfel, că și în județul Tutova un loc important în viața locuitorilor continuă să îl dețină agricultura, și că proprietatea mică era prioritară.

Pentru a forma la elevi priceperea și deprinderea de studiere aprofundată a documentelor în general, și a elementelor de istorie locală în special, se pot organiza lecții speciale destinate muncii independente. Pentru a le realiza, documentul va fi multiplicat pentru a fi pus la dispoziția fiecărui elev. Dacă nivelul clasei o permite pot fi folosite 2-3 documente după ce clasa este împărțită pe grupe de elevi. Astfel de documente pot fi folosite și în momentul comunicării noilor cunoștințe.

⁴ I. Al. Crăciun, *Monografia județului Tutova*, Bârlad, 1943, p. 18.

Pentru a demonstra stadiul dezvoltării industriei în județul Tutova putem folosi o statistică din 1935 ce lua în calcul întreprinderile de la 5 HP sau 20 lucrători în sus⁵.

Industria	Număr fabrici active - închise		Forța motrice	Personal ocupat	Valoarea producției în mii lei
Alimentară	4	2	616	82	55032
Textilă	3	-	207	192	6926
Metalurgică	-	1	24	-	-
Hârtii și arte grafice	1	-	9	4	300
Total	8	3	856	278	62298

Din analiza acestui document, elevii vor constata că în județul Tutova, în perioada studiată, are loc o dezvoltare semnificativă a forțelor de producție, îndeosebi a industriei. Acest tabel cu datele statistice arătate va fi multiplicat pentru fiecare elev în parte. Din analiza datelor statistice elevii vor putea determina următoarele aspecte: 1. agricultura rămâne în continuare principala ramură din economia județului Tutova și 2. industria cunoaște progrese dar acestea sunt inegale, ponderea cea mai mare deținând-o industria alimentară, urmată de cea textilă.

Sistemul bancar⁶ din județul Tutova a fost favorizat de *Legea pentru organizarea și reglementarea comerțului de bancă* din 8 mai 1934. În cuprinsul județului Tutova existau 7 bănci. Situația lor, conform bilanțurilor încheiate la 31 decembrie 1934 se prezenta astfel:

Activ		Pasiv	
Disponibil	1185280	Fonduri	136214940
Plasament	322665527		274453546
Imobilizări	24481740		741127
Rezultate	63077366		
Total	411409913	Total	411409913

⁵ *Enciclopedia României*, vol. II, București, Imprimeria Națională, p. 498

⁶ *Ibidem*.

Din analiza acestor date statistice elevii vor fi conduși să desprindă următoarele concluzii : sporesc investițiile și capitalul bancar prin întărirea legăturilor dintre capitalul bancar și cel industrial și are loc o rapidă dezvoltare a capitalului financiar.

Finanțele publice⁷ se prezintă cu serioase deficite bugetare, cauzate de sporirea cheltuielilor aparatului administrativ, precum și de achitarea datoriilor interne și externe. Bugetul județului Tutova pe exercițiul 1936 / 1937 prevedea următoarele cifre :

Venituri – total, din care:	13925544 lei
Venituri ordinare	8132627 lei
Venituri extraordinare	811957 lei
Venituri speciale	4980960 lei
Cheltuieli – total, din care:	14194181 lei
Cheltuieli ordinare	8401264 lei
Cheltuieli extraordinare	811957 lei
Cheltuieli speciale	4980960 lei

Îmbinând explicația cu demonstrația profesorul poate evidenția aspectele privind doctrina economică „prin noi înșine”, poziția liberalilor față de capitalul străin, măsuri protecționiste, dezvoltarea transporturilor, a comerțului, arătând factorii de progres cât și limitele dezvoltării economice datorate atât factorilor obiectivi dar și celor subiectivi. Tot cu această ocazie trebuie explicați corespunzător o serie de termeni economici: producție globală, balanță comercială, investiții, venit național, conversiune, concentrare și centralizare a capitalului.

Elementele statistice cu care putem îmbogăți conținutul lecției au menirea de a da un suport material cunoștințelor predate. Ele se pot folosi în funcție de nivelul clasei cât și de timpul disponibil pentru predarea lecției.

Prezentarea coerentă a fenomenelor economice poate fi mult înlesnită prin alcătuirea de planșe prezentând diagrame cu statistici reprezentate sub formă de cercuri sau sectoare de cerc. Pentru evitarea oricărei supraîncărcări nu se va insista asupra memorării acestor cifre. Aceste materiale didactice, servesc pentru captarea atenției elevilor, care după examinarea lor vizuală pot face comparații prin care să sesizeze diferitele raporturi de ordin economic, pe baza cărora pot fi solicitați să alcătuiască aprecieri și să tragă concluzii. Prin folosirea acestor mijloace, cât și prin conversația pe care o

⁷ *Ibidem*

angajăm în stimulăm pe elevi să-și dezvolte capacitatea de investigație și analiză care stau la baza formării spiritului critic atât de necesar în viața de toate zilele.

La lecțiile *Monarhia și partidele politice și Opțiuni politice în societatea românească* se va accentua legătura dintre transformările social-economice ce au avut loc după Marea Unire și procesul de regrupare a partidelor politice și încercările de adaptare la noile realități.

Elevii vor putea înțelege că reformele înfăptuite în primii ani de după Marea Unire (reforma electorală, reforma agrară, ș.a.) au accentuat conținutul democratic al regimului politic din România și au avut o mare importanță pentru dezvoltarea ulterioară a țării.

În acest sens vor fi studiate o serie de documente după lectura cărora vor avea loc:

- a) discuții cu elevii pentru precizarea conținutului și evidențierea elementelor sale esențiale;
- b) formularea concluziilor care să încadreze evenimentul local în istoria națională⁸.

În analiza unui document o metodă folosită poate fi conversația, urmărindu-se frazele sau cuvintele care aruncă o lumină asupra unor fapte și situații, care ar fi trecute cu vederea la o lectură superficială și care constituie în realitate condiția esențială pentru o adevărată înțelegere a textului. Documentele trebuie să fie folosite nu numai cu scopul de a trezi interesul elevilor, ci și pentru a-i determina să gândească istoric.

Statisticile extrase din documentele de epocă pot fi foarte folositoare dar ele pot la fel de bine să inducă în eroare. Meditând asupra statisticilor se pot descoperi multe realități ascunse; profesorul trebuie să aibă grijă să-i informeze pe elevi că ele sunt aproape întotdeauna incomplete și din această cauză vor trebui adoptate cu circumspecție.

Date statistice există în număr mare pentru perioada care ne preocupă și putem să le valorificăm integrându-le în lecții, iar dacă mânăuirea lor se face cu precauție, ele se pot dovedi extrem de folositoare. În acest sens considerăm că un singur exemplu este suficient și concludent: *Rezultatul alegerilor parlamentare din mai 1920 din județul Tutova*.

Pentru ca elevii să poată înțelege procesul de instabilitate politică și implicit, procesul de proliferare a partidelor din perioada 1918-1922 este indicat să facem apel la date statistice concludente.

⁸ T. Gal, I. Retegan, *Valorificarea instructiv-educativă a elementelor de istorie locală*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1967, p. 21-27.

Rezultatul alegerilor din județul Tutova⁹:

Cameră:

Alegători înscriși	24763
Alegători votanți	19835
Voturi neexprimate, nule sau anulate	1438

Lista nr. 1: Tachiștii

Teodor Emandi	359
Ioan I.Ionescu	371
Victor Artenie	233
Neculai N.Neașu	244

Lista nr. 2: Averescanii

Teodor Cudalbu	15118 ales
Ioan Lăzărescu	14780 ales
Gheorghe Spătaru	14781 ales
Vasile Chirica	14663 ales

Lista nr. 3: Liberalii

Grigore D. Vasiliu	2345
N.N.Simionescu	2470
N.D.Neștian	2250
Ioan Bontaș	2254

Lista nr. 4: Socialiștii

Petre Constantinescu Iași	477
Petru Safta	432
Gheorghe Candel	448
Ioan C.Iacomî	436

Lista nr. 5: Țărăniștii

Gh.N.Gheorghiu	508
D.D.Sănătescu	540
Neculai Alexandrache	507
Enache Mantu	497

⁹ „Libertatea”, an II, nr. 10 din 30 mai 1920.

Lista nr. 6: Marghilomaniștii

Emil Juvara	450
Ioan Dumitrescu	372
George Tutoveanu	340
Mihai Mîntuță	312

Senat¹⁰

Alegători înscriși	12436
Alegători votanți	10655
Voturi neexprimate, nule sau anulate	336

Lista nr. 1: Averescanii

Constantin Moroșanu	8636 ales
Constantin Lupașcu	8678 ales

Lista nr. 2: Marghilomaniștii

Al.Atanasiu	208
Gh.Alexandrescu	214

Lista nr. 3: Liberalii

Gh.Mihalache	1210
C.D.Lupașcu	1220

Lista nr. 4: Tachiștii

D.I.Ghimuș	166
G.G.Tașcă	146

Lista nr. 5: Țărăniștii

I.V.Balmuș	201
N.Iftime	184

Analizând aceste date elevii vor putea stabili partidul câștigător al alegerilor (Partidul Poporului), faptul că liberalii se bucurau de încrederea unui segment important al electoratului, că socialiștii dispuneau de un număr restrâns de aderenți iar conservatorii se aflau într-un continuu declin. Elevii vor fi informați că cele două partide conservatoare: Partidul Conservator-Progressist condus de Al.Marghiloman și Partidul Conservator

¹⁰ „Tribuna Tutovei”, an II, nr. 10 din 18 iunie 1920.

Democrat condus de Tache Ionescu, deși au acceptat reformulări în programe nu și-au putut salva existența politică, ultima guvernare sub președinția unui lider conservator (Tache Ionescu) încheindu-se în ianuarie 1922 în urma votului de blam al Parlamentului.

Analizând evoluția vieții politice românești în perioada regimului constituțional democratic 1918-1938 elevii vor constata interdependențele dintre domeniul politic și cel economic: perioadelor de criză și dezorganizare economică le-au corespuns perioade de instabilitate politică în timp ce perioadelor de dezvoltare economică le-au corespuns perioade de stabilitate politică.

De mare importanță este prezentarea principalelor tendințe manifestate pe scena vieții politice românești cu precizarea bazei sociale și a programelor marilor partide și a evoluției lor în perioada interbelică. Îmbinând expunerea sistematică a cunoștințelor cu conversația și problematizarea, elevii vor fi ajutați să înțeleagă dinamica vieții politice interne și aspectele contradictorii ale regimului democratic.

Pentru a înțelege viața politică în perioada interbelică elevii vor afla care erau atribuțiile principalelor instituții democratice: activitatea Parlamentului și direcțiile impuse acestuia de principalele partide care reușeau să obțină în urma alegerilor majoritatea, activitatea guvernelor care s-au succedat la conducerea țării, principalele măsuri adoptate în domeniul economic și social-politic.

Pentru a demonstra redresarea popularității național-țărăniștilor la alegerile parlamentare din iulie 1932 putem folosi și rezultatele obținute pentru Camera deputaților din județul Tutova¹¹: Înscriși: 31741; Votați: 19160; Anulate: 281; Nule: 106

	Oraș	Județ	Total
Țărăniști	1426	7334	8760
Liberali	559	2438	2991
O.Goga	89	859	948
G.Brătianu	149	1102	1251
N.Lupu	51	981	1032
Zelea Codreanu	282	2359	2641
Evrei	85	65	150
Independenți	1	8	9
Camătă	83	582	665

¹¹ „Opinia Bârladului”, an I, nr. 1 din 18 iulie 1932.

Profesorul trebuie să menționeze în fața elevilor și frământările din rândul partidelor politice: din Partidul Național Țărănesc se desprind: Partidul Țărănesc Democrat – C. Stere, Partidul Țărănesc Radical – Gr.Iunian; din Partidul Național Liberal: Partidul Național Liberal – Gh.Brătianu, Uniunea Agrară – C.Argetoianu și dizidențele care au funcționat pe plan local.

În cuprinsul acestor lecții își fac loc o serie de termeni în majoritate necunoscuți de elevi („demagogie”, „criză dinastică”, „corupție”, „regența”, „antisemitism”) a căror explicație trebuie dată de profesor.

Nu în ultimul rând, profesorul are datoria de a prezenta elevilor principalele personalități politice locale, primari, prefecți, parlamentari care și-au adus contribuția la apărarea intereselor naționale sau locale: Vasile Georgescu Bârlad, fost primar, prefect, deputat și senator pe viață, Grigore D.Vasilii, vicepreședinte al Camerei în 1922, Nicolae Simionescu, Ioan Guriță, Mihai Bali, Nicolae Neștian, Ioan Bontaș, ș.a.

Scopul lecției se dezvoltă din concluzia ei iar planul de lecție sintetizat se poate utiliza ca schemă pe tablă pentru ca elevii să desprindă problematica lecției cu structura contradicțiilor din viața politică internă.

Spre sfârșitul lecției trebuie comentate rezultatele alegerilor din decembrie 1937 și consecințele acestora, sfârșitul regimului democratic constituțional din România, fără a scoate din context evoluția evenimentelor pe plan internațional.

Cea mai utilizată dintre metode pentru introducerea elementelor de istorie locală este demonstrația, care are un caracter ilustrativ, la bază aflându-se un suport material, natural, figurativ sau simbolic, de la care pleacă și se reconstituie reprezentări, constatări și interpretări. Este necesar ca demonstrația să fie folosită și de elevi. Profesorul trebuie să-l învețe pe elev cum să folosească demonstrația pentru a susține un adevăr istoric sau pentru a infirma o teză cu ajutorul argumentelor, judecăților și raționamentelor.

Această metodă poate fi folosită în funcție de materialul avut la dispoziție. Astfel se distinge: demonstrația prin observarea pe viu a unor obiecte, în starea lor naturală de existență și manifestare (valorificându-se exponatele din toate categoriile de muzee de istorie și din obiectivele cultural-istorice), demonstrația figurativă (cu ajutorul reprezentărilor grafice), demonstrația cu ajutorul documentelor istorice și a desenelor de pe tablă, demonstrația cu ajutorul modelelor (fizice-grafice), demonstrația cu ajutorul imaginilor și demonstrația prin exemple¹².

¹² Gh.Tănase, *Metodica predării, învățării istoriei în școală*, Iași, Editura “Spiru Haret”, 1996, p. 77.

Cu ajutorul demonstrației profesorul și elevii pot prezenta în mod nemijlocit (direct) obiecte reale (urme arheologice, etnografice, numismatice) sau mijlocit (prin substituire) imagini ale acestora, tablouri, portrete, reproduceri, documente, cu scopul de a asigura activității de învățare o bază perceptivă (concret senzorială) și documentară bogată și sugestivă.

În concluzie, studierea istoriei locale este nu numai posibilă dar și necesară, materialele deținute de majoritatea profesorilor de istorie permițând o integrare armonioasă în cadrul lecțiilor de istorie națională.

Bibliografie

- V.Ardelean, *Folosirea elementelor de istorie locală în lecții în vederea predării unitare a istoriei patriei* în „*Studii și articole de istorie*” Tom XXXV-XXXVI, București, 1977.
- F.Florea, *Integrarea elementelor de istorie locală în lecțiile de istorie a patriei* în „*Revista de pedagogie*”, XXVII, 8, 1978.
- T.Gligor, *Modalități de integrare a elementelor de istorie locală în lecțiile de istorie* în „*Revista de pedagogie*”, XXX, 8, 1981.
- I.Al.Crăciun, *Monografia județului Tutova*, Bârlad, 1943.
- *Enciclopedia României*, vol. II, Imprimeria Națională, București.
- T.Gal, I.Retegan, *Valorificarea instructiv-educativă a elementelor de istorie locală*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1967.
- „*Libertatea*”, an II, nr.10 din 30 mai 1920.
- „*Tribuna Tutovei*”, an II, nr.10 din 18 iunie 1920.
- „*Opinia Bârladului*”, an I, nr.1 din 18 iulie 1932.
- Gh.Tănase, *Metodica predării, învățării istoriei în școală*, Editura Spiru Haret, Iași, 1996.
- Gh.Iuțiș, ș.a., *Elemente de didactica istoriei*, Editura Graphis, Iași, 2008.

MANAGEMENT STRATEGIC ÎN „PROIECTUL DE ISTORIE ORALĂ”. CONSIDERAȚII TEORETICE ȘI PRACTICE

Iulia Cristina BULACU *
Paul DOMINTE **

**Abstract: Strategic management in a „Project of oral history”.
Practical and theoretical consideration.**

Our country's historical science has been going through a process of change lately, when it comes to the approaches and the studied sources. Since the things related to everyday life gain more and more interest both within the scientific world as well as among the public, oral history, taken directly from the source, becomes a key element for the scientific intercession. The most important thing is the fact that youngsters can be involved in the making of the scientific act, due to their ability of using the latest technology, as compared to the traditional researcher. After having been part of such a project for two years, we feel we can share the experience we have gained in the field, and especially, the joy that such an intercession can bring upon the participants, obliged to act and to relax within an environment where techniques, science, professionalism and human sensitivity, meet in a fortunate way on the bourn of knowledge.

* Profesor drd., Colegiul „Costin Nenițescu”, București, membru al Biroului Executiv al S.Ș.I.R., cenzor.

** Profesor drd., Liceul Teoretic „Decebal”, Constanța, secretar general adjunct al Societății de Științe Istorice din România – acest material a fost prezentat de autor la Conferința Internațională organizată de Academia Forțelor Terestre «Alexandru Ioan Cuza» din Sibiu și publicat în mare măsură, în limba engleză, în revista Academiei. Partea de proiectare este însă mai ales opera prof. Iulia BULACU. Pentru că la cursurile de vară ale SSIR, ținute în 2009 la Constanța, ziua metodică organizată de autorii acestui articol, în care am prezentat proiectul nostru, s-a bucurat de succes dar și pentru a veni în sprijinul celor care doresc să se alăture nouă într-un nou proiect, sau pentru a avea o cale de urmat, am hotărât de comun acord cu dl. Secretar general al S.Ș.I.R., prof. dr. Bogdan Teodorescu, să publicăm în revista noastră și varianta românească, cu unele modificări pe care le-am considerat necesare. Adresăm tuturor colegilor noștri din teritoriu interesați de propunere, rugămintea de a ne contacta prin e-mail, pentru a stabili oportunitatea unui nou proiect pe această temă.

Managementul strategic reprezintă o importantă componentă a oricărei organizații de succes, atâta vreme cât aceasta nu a ales să trăiască „în afara lumii”. Este procesul de planificare, dezvoltare și de executare a unei serii de activități cât mai competitive, pentru a spori succesul organizației pe moment, dar mai ales în viitor. De aceea o diagnoză a cerințelor mediului extern în care organizația își desfășoară activitatea, precum și a capacităților interne pe care le-a dezvoltat sau poate spera că în mod rezonabil, realist, le poate construi sau dobândi, este esențială. O organizație care se vrea de succes trebuie să includă în planurile sale de viitor o analiză a situației actuale în care își desfășoară activitatea, să formuleze obiective și strategii realiste de realizare a acestora, bazate pe această analiză, precum și o punere în aplicare și proceduri de evaluare care să asigure monitorizarea fiecărei strategii și îndeplinirea obiectivelor. De aceea o diagnoză, un studiu de fezabilitate, o înțelegere corectă a mediilor interne și externe cu care se confruntă organizația este esențială în construcția unui bun plan de acțiune¹.

Dar ce este managementul strategic? O primă definiție ar fi aceea că reprezintă procesul prin care o organizație gestionează elaborarea și punerea în aplicare a strategiei sale. De aceea managementul strategic operează pe o dublă scală temporală. Există strategii pe termen scurt ce implică planificarea și gestionarea în prezent, și strategii pe termen lung necesare pentru a pregăti terenul unor previziuni. Strategii de marketing au sugerat faptul că înțelegerea acestei naturi duale a managementului strategic reprezintă partea cel mai greu de gestionat. Ca atare aceștia susțin că echilibrarea aspectelor legate de planificarea activității necesită utilizarea celor două strategii simultan.

Pentru a înțelege mai bine modul în care management-ul strategic acționează și la nivel educațional, o să „plonjăm” în domeniul economic, acolo unde această latură a științelor manageriale s-a dezvoltat mai întâi, având ca punct de plecare o cât mai bună și eficientă conducere „la vârf”, acolo unde se pun la punct strategiile unui demers, fără de care orice proiect devine un simplu vis ce nu are legătură cu realitatea.

¹ *Strategic Management*, in Business Encyclopedia,
<http://www.answers.com/topic/strategic-management-1>.

Managementul strategic este de fapt fundamentul sau cadrul în care toate operațiunile de funcționare la nivel de coordonare și conducere a unei întreprinderi sunt incluse împreună. Acesta este nivelul de activitate la care se stabilesc termenii și obiectivele pe care organizațiile ar trebui să le urmeze pentru a genera prosperitate. Într-o primă concluzie putem afirma că este nivelul de organizare cel mai de sus, treapta ierarhică cea mai înaltă a întreprinderii.

În general vorbind, tehnicile de management strategic pot fi privite de pe trei poziții: ca propuneri de jos în sus, decizii de sus în jos, sau procese de colaborare.

1. În *abordarea de jos în sus* angajații prezintă propuneri pentru managerii lor, iar aceștia, la rândul lor, selectează acele idei pe care le consideră cele mai de folos pentru organizație. Acest procedeu este adesea pus în practică printr-un proces de „capitalizare bugetară”. Propunerile sunt evaluate pe baza unor criterii financiare, cum ar fi randamentul investițiilor sau pe analiza cost-beneficiu și pot fi apoi aprobate sub formă de substanță, miez al unei noi strategii, fără a fi urmate de un plan sau o construcție strategică aparte.

2. *Abordarea de sus în jos* este de departe cea mai comună în domeniul economic, caz în care Consiliul de Administrație al organizației, eventual *cu ajutorul unei echipe de planificare strategică*, decide cu privire la direcția de ansamblu pe care compania ar trebui să se înscrie.

3. Unele organizații au început să experimenteze și *tehnicile de colaborare* în planificarea strategică. Acestea recunosc necesitatea coparticipării, a cointeresării angajaților în luarea deciziilor².

În domeniul educațional managementul strategic ar trebui, potrivit atâtor legilor în vigoare cât și noii viziuni manageriale asupra procesului de învățământ, să fie în cea mai mare măsură rodul unei colaborări între toți factorii implicați în proces. Faptul că elaborarea Planurilor de Dezvoltare Instituțională, principalele documente ce definesc traiectoria viitoare a instituțiilor de învățământ, nu urmează în general traseul obișnuit în managementul de calitate, adică prin formarea unei echipe reprezentative pentru corpul profesoral, didactic auxiliar, nedidactic, părinți și elevi, deci a tuturor factorilor implicați în proces, beneficiari sau furnizori ai actului de educație, reprezintă una dintre tarele sistemului și o moștenire grea a regimului comunist.

² *What is strategic management,*

<http://answers.yahoo.com/question/index?qid=20070224032813AAnykND>.

Gândirea unor manageri că este mult mai bine să țină frâiele deciziilor prin ascunderea informației, frica de a-și pierde scaunul și privilegiile aferente, superficialitatea generată de o gândire conservatoare conform căreia, tot metodele tradiționale, testate, pot să asigure succesul³, iar meritele trebuie atribuite în exclusivitate directorului, au condus la delăsarea și eșecul din sistemul educațional la care suntem cu toții martori. Acesta este motivul pentru care managementul strategic este puțin transparent la nivelul instituțiilor de învățământ. În schimb o cunoaștere a mecanismelor pe care le implică managementul strategic ar putea să-l facă mult mai aplicativ în proiecte.

Din păcate multe din aceste proiecte nu au ca punct de plecare identificarea unor nevoi reale ale elevilor și comunității, ci mai degrabă dorința managerilor sau a unor cadre didactice de a-și demonstra capacitatea de a participa, de a acumula puncte pentru salarii și gradații de merit sau posibilitățile pe care le oferă unele programe europene de a se deplasa în străinătate, prin proiecte, eventual pe banii Uniunii Europene. Din păcate și sistemul încurajează aceste abordări, hârtiile cu sau fără acoperire reală sunt mai importante decât orice, chiar decât calitatea rezultatelor finale ale demersului managerial respectiv. Orice inspecție cere și controlează înainte de orice hârtiile. Birocrația de la nivelul administrativ s-a transmis la indigo, și apoi a fost perfecționată în ministere și școli, o adevărată cascadă a dovezilor cu sau fără acoperire în rezultatele finale.

În mod normal însă dacă aceste proiecte ar avea un studiu diagnostic, care să identifice în mod serios cerințele reale, ce vin dinspre comunitate către școală, urmat de un studiu de fezabilitate, care să arate în ce măsură acestea pot fi satisfăcute de școală iar obiectivele propuse sunt realizabile, atunci toți factorii implicați în derularea lor ar avea numai de câștigat.

Cercetătorii britanici au identificat după structura relațiilor ce se stabilesc între profesori, trei tipuri de organizații educaționale. Cele *individualiste*, cele *competitive* și cele *cooperante*:

1. În primul sistem, *cel individualist*, pedagogii tind să lucreze pe cont propriu, pentru realizarea unor obiective care nu au nicio legătură cu cele ale elevilor, ceea ce are drept rezultat inevitabil că sentimentul „comunității obiectivelor” este aproape inexistent. Ce să mai vorbim de împărtășirea experienței și competenței. Din păcate la noi în țară mulți dintre pedagogii valoroși sau meritorii sunt împinși pe această cale chiar de sistem – ei trăind

³ Șerban IOSIFESCU (coordonator), *Ghid metodologic pentru formarea formatorilor – Management educațional*, Ministerul Educației și Cercetării, București, 2001, p. 11.

într-o adevărată angoasă a furtului de idei tocmai de cei ce ar trebui să fie protectorii stabilității în sistem, șefii lor direcți;

2. În sistemele competitive de la noi pedagogii se înverșunează să „lucreze” unii mai bine ca alții, într-un soi de întrecere de tipul „Hei-rup!” sau „Stahanovism”, de tristă amintire colectivistă (se pot stabili evidente analogii cu „întrecerea socialistă în muncă”, *n.n.*), fundament pe care eșecul unora poate constitui o „trambulină” pentru succesul altora.

Este clar că ambele sisteme alimentează conflicte și tensiuni în interiorul organizației, situație care își are originea în mare măsură în exemplul și comportamentul politicienilor români. „Prin urmare, devine limpede că abordarea organizatorică – care are cele mai mari șanse de creare a unei atmosfere de lucru pozitive – este cea care va pune accentul pe cooperare”⁴. De aceea în acest articol ne adresăm aceluia care se află în primele două situații și doresc să promoveze un alt tip de relații, cu precizarea că ei o pot face prin propriul proiect.

În ceea ce privește istoria pot fi identificate, ca studiu diagnostic, unele cerințe care țin de cunoașterea surselor primare de informație. În ultimul timp cercetarea istorică se află în centrul unei reconsiderări, atât în ceea ce privește metodele, terminologia și instrumentele de lucru cât și segmentul social căruia i se adresează mesajul său de cunoaștere. Această înnoire (care-și are rădăcinile în școala franceză) aduce în prim-plan ideea „retragerii” istoriei din cercurile academice și deschiderea sa către publicul larg, către științele sociale, prin abordarea unor teme de larg interes cum ar fi: istoria religiilor, a vieții cotidiene, a mentalităților, demografia și impactul migrațiilor, inclusiv al celor contemporane, studiul comparativ al civilizațiilor și al fenomenelor marginale sau considerate până mai ieri tabu etc. Noua direcție pe care se înscrie din ce în ce mai mult cercetarea are meritul de a plasa cunoașterea istoriei într-o altă perspectivă, accesibilă și plăcută publicului larg. Pretenția cărturarilor de a deține tot adevărul, de a da verdicte și soluții definitive, apare ca lipsită de sens în condițiile în care cercetătorul este limitat în cunoaștere de chiar instrumentele cu care operează. Încercarea de a recurge la analogie pentru a explica sensul sau cauzele unui eveniment, nu face decât să „umple găurile” din cunoașterea unui fenomen istoric, ceea ce nu echivalează cu cunoașterea însăși, dar ne apropie mult de izvoarele sale. De aceea se recomandă de către adepții acestei linii înnoitoare un nou tip de abordare, bazată pe o analiză mai

⁴ David HOPKINS, Mel AINSCOW, Mel WEST, *Perfecționarea școlii într-o eră a schimbării*, Editura Prut Internațional, Chișinău, 1998, p. 191.

atență, eventual comparativă, a surselor primare. Aceasta trebuie realizată de: „orice istoric care nu poartă ochelari de cal și care nu se închide în «perioada sa», ci «se gândește să reflecteze» la despotismul luminat atunci când studiază o monarhie elenistică, la milenarismele revoluționare din Evul Mediu sau din Lumea a Treia când studiază revoltele de sclavi din lumea elenistică, pentru «a găsi idei», prin asemănare sau prin contrast”⁵. Trebuie să se ia în calcul că noua societate este una în plină transformare de la an la an și tinerii caută să cunoască cât mai mult dar în timp puțin, motiv pentru care deseori sunt bănuți de superficialitate, când de fapt sunt adaptați noilor realități. De aceea este de dorit ca istoricii să aibă în vedere două tipuri de „public cititor”, cel avizat format din cercetători, profesori și studenți, și cel neavizat ce trebuie atras spre știința istorică în general. De asemenea utilizarea unei exprimări mai puțin academice, în raport cu publicul larg și elevii, fără a face însă rabat de la calitatea informațiilor și a mesajului transmis, reprezintă soluția ideală, pentru promovarea și „răspândirea” informațiilor cu caracter istoric-cultural-economic-politic.

Multă vreme istoria românească a rămas înfeudată școlii critice, care a făcut reale servicii științei istorice într-o epocă dominată de revendicări naționale. În acest context exagerările romantice ale revoluționarilor de la 1848, în special cei din Europa Centrală și de Răsărit, au devenit sub lupa savanților doar niște idealuri firești în „secolul naționalităților”, dar care riscau să le afecteze istoricilor obiectivitatea în prezentarea faptelor. Ca orice fenomen supus erodării timpului, acest tip de analiză a surselor promovat de școala critică a provocat și efecte nedorite, cele mai evidente fiind legate de îndepărtarea savanților de cititor, de consumatorul de istorie. S-a creat în acest mod o situație paradoxală, asemănătoare cu descrierile lui Jonathan Swift din romanul ce l-a făcut celebru: „Aventurile lui Gulliver”. Ajuns în insula zburătoare Laputa construită de cele mai luminate minți ale universului, Gulliver își dă seama că savanții erau total ruși de realitate. Personajul imaginar povestește că savanții trebuiau să fie loviți de servitori peste gură și urechi cu niște bășici umplute cu boabe de mazăre, pentru a fi treziți din starea meditativă în care erau afundați: „încât el [savantul, *n.n.*], e în primejdie la tot pasul să cadă în prăpastie sau să se lovească cu capul de vreun stâlp – iar când se află pe stradă, să-i îmbrâncească pe ceilalți sau să fie el îmbrâncit în vreun șanț”⁶. Total ruși de realitate, oamenii de știință din Laputa aveau cele mai neobișnuite și aberante soluții la problemele

⁵ Paul VEYNE, *Cum se scrie istoria*, Editura Meridiane, București, 1999, p. 163.

⁶ Jonathan SWIFT, *Călătoriile lui Gulliver*, Editura Univers, București, 1985, p. 153-154.

practice. În schimb își puneau viața în slujba unor cercetări stupide, de pildă să extragă lumina solară din castraveți. Insensibili la frumusețea originară a naturii, ei erau devorați de propria pasiune pentru abstractizare în care credeau că au găsit adevărul suprem⁷. Alegoria lui Swift este minunată și pilduitoare: trebuie să plecăm de la practică spre teorie când avem instrumentele cu care s-o facem și nu invers. Nu este oare acesta și mesajul managementului strategic? Adaptare la realitate, la cerințele societății și nevoile elevilor (termenul de „educabili”, atât de des utilizat sub influențe și definiții străine ne crează, o spunem cu toată sinceritatea, o stare de disconfort pe linia celor afirmate mai sus – este ruptă de realitate, domnilor „ministeriali”...este rece...fără viață!!, *n.n.*) astfel încât profesorii să fie cu adevărat un factor cu rol instructiv-educativ nu doar formativ.

„Ruperea” de lume a celui ce analizează fenomenele trecutului este constatată și de Philippe Ariès, senzația uscată, deșertică pe care o regăsește de multe ori studentul, care se așteaptă să învețe o istorie vie, plină de sevă, culoare și conținut, stare ce poate fi probată de fiecare dintre noi numai rememorând stress-ul pe care îl trăiam cei mai mulți înainte de examene. Frica era nu atât de cât și ce învășasem, cât de necunoscut: „oare ce întrebări imposibile ar putea să ne pună profesorul savant, așteptând răspunsuri la care numai el are acces!”. Prin urmare, istoria a câștigat pe terenul rigorii științifice, dar s-a izolat de masa cititorilor de rând, ajungând apanajul unei elite special educate: „Pentru a-și păstra Prestigiul, [istoricii, *n.n.*] au fost nevoiți să erijeze în metodă, cel puțin implicit, devitalizarea istoriei. Astfel s-a adâncit prăpastia care a despărțit istoria scrisă de profesioniști (pe care o putem numi istoria «științifică»), de publicul oamenilor de bună credință, sau chiar de ceilalți specialiști în domeniul disciplinelor umane, în special filozofii”⁸

Din moment ce istoria însăși se află în centrul unei reconsiderări de asemenea proporții, de ce nu ar trebui să renunțăm și noi, profesorii de rând la apanajul de „Știe-tot” și să cooptăm elevul în activitatea de cercetare? Umanizarea istoriei trebuie să meargă la braț cu cea a metodelor, plecând de la o bună prognoză și diagnoză a mediului social, a cerințelor societății civile, atât de fragilă în România. În fond, o activitate eficientă la clasă presupune și adoptarea celor mai bune soluții pentru a-l motiva pe elev în actul didactic⁹. Ca atare mediul educațional este foarte important în

⁷ Vezi capitolele referitoare la Academia din Lagado, în *ibidem*, p. 170 – 182.

⁸ Philippe ARIES, *Timpul istoriei*, Editura Meridiane, București, 1997, p. 223.

⁹ „Pentru performarea de curriculum și managementul clasei, un concept esențial este mediul educațional, care poate fi definit drept «ecosistemul» persoanelor, lucrurilor,

formarea de abilități, cu atât mai mult cu cât principalele cerințe la clasele din ciclul superior al liceului converg spre ideea de a deplasa actul didactic de la obiective operaționale (ținte mai mult cumulative) către competențe (formarea de abilități, depinderi de lucru și operarea cu termeni adecvați).

În acest context se ridică unele întrebări: „Ce și de ce învățăm la școală? Cum anume învățăm? La ce ne servește, în fond, cultura școlară? Ce anume este, la urma urmei, cultura școlară? Un set de date, fapte și informații imuabile care urmează/trebuie să se depoziteze temporar în memorie? Sau, dimpotrivă, un ansamblu dinamic, catalizator de viitoare energii, în măsură să ne pună pe gânduri, să ne îndrepte spre reflecție și, poate, în cele din urmă, să lase urme adânci în conștiință? Cât de importante sunt datele și faptele? [...] Cu ce rămânem, în ultimă instanță, pentru restul vieții, la nivelul propriei arhitecturi mentale, morale, sufletești...deci «umane», după ce uităm «tot» sau «aproape tot» ce este factologic în educație? «Nu pentru școală, ci pentru viață învățăm» – suna un vechi dicton”¹⁰. De aceea un proiect bazat pe realități, care să reflecte lumea contemporană la distanță de o generație este binevenit. Din punct de vedere managerial se pune astfel în practică o cerință modernă, anume că „nu organizațiile pun în mișcare managementul prin valori, ci oamenii”¹¹.

În cazul proiectului pe care vi-l propunem spre analiză el își are originea într-o constatare tristă. Anume aceea că *protagoniștii evenimentelor*: ne referim la al doilea război mondial și revolta anticomunistă, sunt supuși efectelor timpului, iar informația pe care o dețin riscă să piară odată cu dâșii. Este vorba în speță de identificarea a două ONG-uri: Asociația Foștilor Deținuți Politici din România și Asociația Veteranilor de Război din România, care pot să furnizeze informații primare prin metoda interviului. Faptul în sine este foarte stimulatîv pentru elevi, le demonstrează că fiecare dintre noi are capacitatea de a-și aduce contribuția la scrierea istoriei, ceea ce nu impietează respectul ce-l nutrim pentru savantul ordonator, special pregătit în descifrarea secretelor acestui obiect de studiu.

informațiilor și stărilor afective, care determină și/sau influențează un anumit proces/ anumită relație educațională” – Constantin VITANOS, *Școala în epoca globalizării*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2006, p. 109.

¹⁰ *Valorile pentru care educăm*, în: Valentin BĂLUȚOIU, Lucia COPOERU, Aurel Constantin SOARE, Ecaterina STĂNESCU, Constantin VITANOS, *Istoria secolului al XX-lea și educația pentru cetățenie democratică*, Editura Educația 2000+, București, 2006, p. 4.

¹¹ Ken BLANCHARD, Michael O’CONNOR, *Managementul și valorile*, Editura Curtea Veche, București, 2003, p. 35.

Oficialitățile își aduc aminte de existența acestor eroi de obicei cu ocazia unor sărbători având semnificație istorică, când propaganda ce servește scopurilor promovării intereselor de partid devine „fierbinte”. În astfel de momente veteranii și foștii deținuți politici redevin eroi (așa cum sunt dealtfel cu adevărat), dar care folosesc imaginii politice și uneori electorale. În restul timpului sunt doar „personaje” ce aparțin istoriei și deseori lasă impresia că „încurcă” societatea de astăzi, care-și datorează existența sacrificiului și credinței lor nestrămutate în neam, țară și datorie civică.

De aceea considerăm un astfel de proiect și ca pe o datorie, aceea de a scoate la lumină faptele ce merită cu adevărat reținute/întreținute de memoria colectivă, repere care se pot constitui în modele demne de urmat de către tânăra generație. În fond trăim alături de ei debusularea generată de răsturnarea ierarhiei valorilor sociale datorată uneori progresului tehnic accelerat, precum și crizelor economice, politice și sociale, atât de contemporane.

Studiul diagnostic s-a bazat pe analiza de nevoi a comunității, conservarea acestor mărturii directe despre participarea veteranilor de război și a foștilor deținuți politici la evenimente cu rezonanță în istoria contemporană: al doilea război mondial și lupta anticomunistă, fiind stringentă. În cadrul orelor de curs aceste subiecte sunt atinse mai mult tangențial datorită noilor programe de studiu și a reducerii nejustificate, credem noi, a orelor de istorie. Din păcate se uită adesea de către factorii de decizie că istoria înainte de a fi o materie de studiu la școală este o știință, care joacă un rol esențial în educarea tinerilor ca viitori cetățeni ai României în primul rând, și apoi ca cetățeni ai marii lumi în care trăiesc și pe care o pot influența în mod major. Proiectul în sine le-a oferit posibilitatea de a lua contact direct cu cei care au contribuit la schimbările majore ale istoriei noastre și a condus la obținerea și valorificarea unor artefacte: de pildă jurnalul unui veteran de război, care ne-a transmis dreptul exclusiv de a-l populariza, ulterior decedat, precum și poate ultimele poze făcute în viață lui Constantin Ticu Dumitrescu, cu ocazia Congresului Foștilor Deținuți Politici din România de la Constanța, din septembrie 2008, cu puțin timp înainte de trecerea în neființă a acestuia.

În ceea ce privește fezabilitatea, proiectul s-a bucurat de la început de o dorință sinceră a veteranilor de război și a foștilor deținuți politici de a-și depăna amintirile, a elevilor de a le conserva, și s-a bazat pe identificarea unor surse materiale care să susțină finalizarea sa. Ideea proiectului s-a născut de jos în sus, cu ocazia unor activități extrașcolare și a avut ca punct de plecare fascinația exercitată asupra elevilor de povestirile depănate de

protagoniștii evenimentelor de mai sus. La proiect au participat două echipe: prima de la Liceul Teoretic „Decebal” din Constanța, coordonată de prof. Paul Dominte; a doua de la Grupul Școlar de Chimie „Costin Nenițescu” din București, coordonată de prof. Iulia Cristina Bulacu; precum și Filiala București a Societății de Științe Istorice din România, coordonată la nivel de proiect de prof. univ. dr. Bogdan Murgescu.

La nivel de resurse materiale proiectul nu a ridicat foarte mari probleme tehnice, deoarece interviurile au fost luate cu aparate proprii: camere video, reportofoane, telefoane mobile, aparate de fotografiat digital. Unul dintre părinții elevilor s-a oferit să ne sponsorizeze deplasarea la București, pentru a facilita o întâlnire directă între cele două echipe din proiect, elevii și-au cumpărat casetele video și CD-urile necesare reținerii de informații, iar domnul Costel Pânzaru, om de afaceri, fost elev de notorietate al Liceului Teoretic „Decebal” din Constanța (ani de zile a fost una dintre vârfurile handbalului-ui românesc: selecționat la echipa națională și portar la „Minaur”, Baia Mare, un caracter ales animat de veritabile valori naționale, *n.n.*) a suportat o parte a cheltuielilor pentru postarea pe pagină web a interviurilor. În felul acesta s-a asigurat și partea de diseminare a informațiilor. Partea de birotică a fost suportată de coordonatori. La rândul lor cele două asociații (veteranii de război și foștii deținuți politici, *n.n.*) au preluat costurile excursiilor pe care proiectul le implica, motiv pentru care acesta nu avut nevoie de o finanțare specială. Dacă membrii echipei lărgite – trebuie remarcat – nu s-ar fi implicat substanțial și din punct de vedere material, cu siguranță rezultatele finale ar fi fost cu totul altele. Tocmai de aceea am cooptat persoane din domenii diferite și am conlucrat mereu, fiecare având partea sa de contribuție la continuarea și succesul întregului demers.

Resursele umane nu au fost greu de gestionat și au numărat: cei trei coordonatori; doi directori care să asigure caracterul operativ al proiectului; profesori de limba și literatura română, pentru a asigura corectitudinea gramaticală a transcrierii interviurilor; un profesor de informatică; 8-10 elevi de fiecare unitate școlară; veterani din al doilea război mondial; foști deținuți politici, victime ale represiunii regimului dictatorial comunist din România. Structura echipelor a mai dăruit un „mit”, conform căruia s-ar lucra greu cu profesori de diferite specialități într-un proiect cu o tematică ce acoperea la prima vedere doar o singură disciplină, istoria.

Ca resurse de timp, proiectul a durat 2 ani, din aprilie 2007 până în martie 2009; iar cele informaționale au constat în: interviuri, diplome,

rapoarte, lucrări științifice, culegeri de documente, reviste, dosare, arhive, mărturii de epocă (muzee).

Revenind la diagnoză și fezabilitate, proiectul a fost conceput în urma identificării unor necesități de îmbunătățire a procesului educațional prin creșterea capacității elevilor de a lucra în echipă și de a elabora produse finale în urma aplicării cunoștințelor dobândite prin studiul în comun. El s-a bazat pe necesitatea identificată de aprofundare a capacității de investigare, documentare, de interpretare critică a mărturiilor de epocă de către elevi, astfel încât ei să fie capabili să perceapă realitățile trecutului, ale vieții de zi cu zi, prin prisma experiențelor acumulate direct de cei intervievați, de creștere a nivelului de colaborare în parteneriat pentru schimb de idei și experiență între sisteme de gândire și organizare. Reacția extrem de pozitivă a elevilor față de un alt tip de istorie, cea povestită, trăită prin ochii altora, interactivitatea, dialogul între vârste, posibilitatea dezvoltării unor atitudini civice, i-a condus pe inițiatori către elaborarea acestui proiect. Elevii intrați în echipa inițială de la București, care între timp au absolvit și sunt deja studenți, au ținut să participe la întrunirea echipelor de la finalul proiectului și au venit alături de cei mai mici, emoționați și bucuroși că-și văd proiectul finalizat, o parte din el fiind rodul muncii lor. O astfel de atitudine demonstrează că le-a făcut plăcere să lucreze împreună și s-au implicat atât din punct de vedere material cât și afectiv.

Proiectul a fost considerat fezabil de echipa de coordonare datorită accesibilității resurselor, lucru probat ulterior prin depășirea așteptărilor inițiale în privința rezultatelor finale. În ceea ce privește obiectivele și acestea s-au dovedit realiste:

OBIECTIV GENERAL

Educarea pentru cetățenie democratică prin integrarea abilităților sociale și personale

OBIECTIVE SPECIFICE

1. Dezvoltarea relațiilor interumane prin munca în echipă, capacitatea de sinteză și crearea conexiunilor interdisciplinare

2. Punerea în practică a informațiilor dobândite prin crearea unor produse finale (filme, documentare, prezentări Power Point, adunarea unor mărturii, care să fie postate pe Internet prin crearea unui site, constituirea unei minifonoteci, organizarea unor sesiuni de comunicări, organizarea de excursii tematice, postere, schimburi de experiență etc.)

3. Dezvoltarea culturii generale, a gândirii critice, a capacității de organizare a unor anchete istorice, sociologice, în scopul înțelegerii realităților, a proceselor istorice românești integrate celor europene.

4. Creșterea interesului pentru disciplina istorie prin dezvoltarea sentimentului de apartenență comunitară.

5. Formarea capacității de documentare în vederea realizării unor produse finale.

6. Formarea autonomiei în gândire, a deprinderilor de muncă intelectuală

Strategia de lucru s-a aliniat obiectivelor:

Nr. crt.	Activitatea	Locul de desfășurare	Participanții implicați
1	Formarea grupurilor țintă	Sediile celor doua licee, ale instituțiilor culturale și ONG-urilor implicate	Elevi, profesori, membrii instituțiilor culturale și ONG-urilor implicate
2	Realizarea pe Internet a unei căi de comunicare între membrii participanți la proiect	Internet, adrese de mail și site	Elevi, profesori, membrii instituțiilor culturale și ONG-urilor implicate
3	Întâlniri de lucru în vederea stabilirii tematicii de documentare	Conform grafic	Elevi, profesori, membrii instituțiilor culturale și ONG-urilor implicate
4	Stabilirea modalităților de culegere, stocare și prelucrare a informațiilor	Conform graficului	Elevi și profesori
5	Monitorizarea realizărilor grupurilor țintă	Sediile celor două școli, ale instituțiilor culturale și ONG-urilor implicate	Profesori
6	Obținerea produselor finale prin lucrul în comun a membrilor grupului țintă	Sediile celor doua școli, ale instituțiilor culturale și ONG-urilor implicate	Elevi, profesori, membrii instituțiilor culturale și ONG-urilor implicate
7	Evaluarea activităților	Conform grafic	Elevi, profesori
8	Diseminarea rezultatelor	Pe site, în mass-media, instituții culturale de interes public.	Elevi, profesori, membrii instituțiilor culturale și ONG-urilor implicate

Evaluarea s-a realizat prin intermediul chestionarelor care au evidențiat satisfacția participanților, dar și cu ocazia simpozionului „Cursurile de vară ale Societății de Științe Istorice din România” ținut în 2009 la Constanța, cu participarea internațională, când cei doi coordonatori, profesorii: Iulia Bulacu și Paul Dominte au prezentat proiectul cu ocazia zilei metodice. Acesta s-a bucurat de un viu interes și oferta de a-l continua prin colaborarea cu alți profesori din țară.

Produse finale: s-a realizat o video/fonotecă cu DVD-uri, înregistrări ale interviurilor luate, fiecare elev a postat cel puțin un interviu pe internet; elevii au primit diplome, semnate de prof. univ. dr. Bogdan Murgescu, care pot certifica veridicitatea interviurilor luate și de care se pot servi la o eventuală angajare în mass-media. În felul acesta putem vorbi și de o postdiagnoză, valorificarea oportunităților oferite de proiect¹². De asemenea s-au realizat mai multe excursii de documentare, au fost colectate artefacte: carnete de veterani, decorații, un jurnal original, obiecte personale, copii a unor dosare de la CNSAS, dar și adrese de mulțumire.

Nu toate lucrurile au mers bine. Au existat și puncte slabe: întârzieri destul de mari în redactarea produselor finale, interviurile, iar uneori echipele au fost lipsite de coeziune. Per total însă proiectul a avut un impact deosebit și un răsunset național (dacă luăm în calcul vorbele bune, încurajatoare, ale domnului Leonardo Pangallo, la adresa proiectului, am putea zice chiar un răsunset internațional, *n.n.*), iar obiectivele au fost atinse.

Deși din perspectiva profitabilității pe care o aduce o firmă, a aportului la obținerea de fonduri pentru întreținerea întregului eșafodaj social, prin politica de impozitare, demersul nostru educativ pare minor, în fața istoriei este posibil ca elevii să fi reușit o performanță față de care cea a unei firme obișnuite să pălească. În fond, în final majoritatea firmelor rămân niște anonimi în fața istoriei, în timp ce mărturiile culese de elevi se vor conserva în memoria colectivă. Plus de asta ei mai învață ceva, anume că: „Atunci când se aliază în jurul acelorași valori și își propun același țel, oamenii obișnuiți obțin rezultate extraordinare”¹³.

¹² Șerban Iosifescu (coord.), *op. cit.*, p. 325.

¹³ Ken Blanchard, Michael O'Connor, *op. cit.*, p. 75.

Bibliografie:

- Aries Philippe, *Timpul istoriei*, Editura Meridiane, București, 1997.
- Băluțoiu Valentin, Copoeru Lucia, Soare Aurel Constantin, Stănescu Ecaterina, Vitanos Constantin, *Istoria secolului al XX-lea și educația pentru cetățenie democratică*, Editura Educația 2000 +, București, 2006.
- Blanchard Ken, O'Connor Michael, *Managementul și valorile*, Editura Curtea Veche, București, 203.
- Hopkins David, Ainscow Mel, West Mel, *Perfecționarea școlii într-o eră a schimbării*, Editura Prut Internațional, Chișinău, 1998.
- Iosifescu Șerban (coord.), *Ghid metodologic pentru formarea formatorilor – Management educațional*, Ministerul Educației și Cercetării, București, 2001.
- Swift Jonathan, *Călătoriile lui Gulliver*, Editura Univers, București, 1985.
- Veyne Paul, *Cum se scrie istoria*, Editura Meridiane, București, 1999.
- Vitanos Constantin, *Școala în epoca globalizării*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2006.

Pagini web:

- *Strategic Management*, in Business Encyclopedia,
<http://www.answers.com/topic/strategic-management-1>
- *What is strategic management*,
<http://answers.yahoo.com/question/index?qid=20070224032813AAnykND>

APLICAREA „TEORIEI INTELIGENȚELOR MULTIPLE” CA MODALITATE DE ABORDARE INTERDISCIPLINARĂ A DEMERSULUI DIDACTIC

Neguța PETCU *

Abstract: The application of Theory of Multiple Intelligence as a form of scale between disciplines of teaching measure

The theory was elaborated by Howard Gardner, teacher of cognition and education theory and psychology, at Harvard University in 1983; it is considered today as the most important discovery from the psycho-pedagogic post piagetian sphere.

What we generally call intelligence it is to in fact a homogenous trait but the resultant of eight distinctive capacities, activated in various circumstances of knowledge, understanding and learning: verbal-linguistics; logical-mathematics, musical-rhythmic, visual-spatial, naturalistic, kinesthetic, interpersonal and introspective.

The knowledge and application of Theory of Multiple Intelligence is important for the teachers from the perspective of educational reformation:

- All normal individuals possess each of this intelligence in a certain measure. What makes the difference is their degree of development and exclusive nature of their mixture. Anyone have the possibility to develop all of the eight intelligences at a reasonable level if it is involved in adequate teaching situation.

- Each of this intelligence represents a bio-psychological potential, which is expanding at a level as it is valuated in an instructive-informational framework or in an appliance field. Unaccessing it convey the diminish of this potential.

- Practically, an individual may not be prepared in a special way within none of these intelligence and still to match very well to a certain social and professional status due to a certain combinations of intelligences.

- New national curriculum is considering maximal evaluation of the potential for each pupil through exposing it into various situations which

* Profesor, Colegiul Național „Mircea cel Bătrân”, Constanța

can give the opportunity to demonstrate plentiful within domains where to his capacities are obvious.

- The teachers must create alternative models of active learning focused on different types of intelligences ensuring a genuine difference of schooling for each pupil.

Keywords: Multiple Intelligence Theory, capacities, mixture, individual values, real potential, learning, teaching situation, educational reformation

I. „Teoria inteligențelor multiple” –importanța aplicării ei în procesul didactic

Teoria inteligențelor multiple a fost elaborată de Howard Gardner, profesor de teoria cunoașterii, educație și psihologie la Universitatea Harvard și de neurologie la Facultatea de Medicină din Massachusetts, S.U.A. El critică modelul unilateral în care este privită, recunoscută și valorizată inteligența umană și, pe baza studiilor neurologice și antropologice, propune un model alternativ, numit teoria inteligențelor multiple¹. În accepțiunea lui, inteligența nu este considerată o însușire pusă în lumină prin teste standard, ci capacitatea de a rezolva probleme și a realiza produse în situații concrete de viață.²

Pe baza studiilor amănunțite, Gardner distinge următoarele opt tipuri de inteligență:

¹ Crenguța-Lăcrămioara Oprea, *Strategii didactice interactive*, Editura Didactică și Pedagogică, R.A., București, 2006, p. 65.

² *Instruirea diferențiată. Aplicații ale teoriei inteligențelor multiple*, Ministerul Educației și Cercetării, Consiliul național pentru pregătirea profesorilor, ghid pentru formatori și cadre didactice, București, 2001, p. 5

Crenguța-Lăcrămioara Oprea, *op. cit.*, p. 66: „completându-și teoria în 1999, Gardner subliniază faptul că inteligența umană este „un potențial bio-psihologic de a prelucra informația, care poate fi activată pentru rezolvarea de probleme și crearea de produse prețuite de cel puțin o cultură” (Intelligence Reframed: Multiple Intelligences for the 21st Century)”.

1. Inteligența verbal/ lingvistică

Cei care posedă acest tip dominant de inteligență gândesc cu predilecție în cuvinte și folosesc cu ușurință limbajul pentru a exprima și înțelege realități complexe, pentru a se exprima retoric, poetic, pentru a-și aminti informațiile. Manifestă plăcerea de a citi, a scrie, a vorbi, sunt atenți la folosirea limbajului și sensibili la sensurile cuvintelor. Pot fi: jurnaliști, poeți, avocați, profesori, scriitori, moderatori etc.

2. Inteligența logico-matematică

Prevalență ce determină analiza cauzelor și a efectelor, înțelegerea relațiilor dintre acțiuni, obiecte și idei; abilitatea de a calcula, cuantifica, evalua propoziții și efectua operații logice complexe sunt caracteristici care ies în evidență în cazul acestei inteligențe, împreună cu abilități de gândire deductivă și inductivă și capacități critice și creative de rezolvare a problemelor. Cei ce au dezvoltat acest tip de inteligență au darul numerelor și al logicii, se caracterizează prin capacitatea de a analiza logic problemele, capacitatea de a opera cu modele, categorii și relații, de a grupa și ordona date, precum și de a le interpreta. Sunt cei ce manifestă o gândire logică și critică, sunt ordonați și exacti în datele pe care le oferă sau le solicită de la alții. Pot fi matematicieni, contabili, programatori, oameni de știință etc.

3. Inteligența muzical-ritmică

Persoanele cu această inteligență posedă darul, aptitudinile și talentul muzical; gândesc în sunet, ritmuri, melodii și rime. Ele se implică într-o ascultare activă și sensibilă și stabilesc o legătură puternică între muzică și emoții. Au capacitatea de a produce și de a aprecia muzica, formele de expresivitate muzicală. Se manifestă prin „capacitatea de a percepe (în calitate de meloman), de a discrimina (în calitate de critic muzical), de a transforma (în calitate de compozitor), și de a exprima (în calitate de interpret). Sunt muzicieni, cântăreți, compozitori.

4. Inteligența vizuală/spațială

Înseamnă a gândi în imagini și a percepe cu acuratețe lumea vizuală; posesorii ei au capacitatea de a înțelege relațiile din spațiu și de a lucra cu obiecte, de a gândi în trei dimensiuni, de a recrea aspecte ale experienței vizuale, cu ajutorul imaginației. Sunt oameni care înțeleg cel mai bine lumea prin intermediul vizualizării și orientării spațiale. Această inteligență o posedă cu precădere pictorii, arhitecții, fotografii.

5. Inteligența naturalistă

Persoanele la care această inteligență este dominantă înțeleg lumea naturală, iubesc plantele și animalele, au abilitatea de a recunoaște și

clasifica indivizi și specii, interacționează eficient cu creaturi vii și pot discerne cu ușurință fenomene legate de viață și de forțele naturii: astronomii, biologii, ecologii. Pot fi biologi, astronomi, ecologi, fermieri etc.

6. Inteligența corporală/kinestezică

Dominanța acestei inteligențe aduce cu sine gândirea în mișcări și folosirea corpului în moduri sugestive și complexe. Ea implică simțul timpului și al coordonării mișcărilor întregului corp și ale mâinilor, în manipularea obiectelor. Simt nevoia să se afle mereu în mișcare și reacționează fizic la tot ce-i înconjoară. Sunt foarte îndemânatici și folosesc corpul în moduri sugestive și complexe. O au, cu precădere, dansatorii, sculptorii, sportivii, actorii etc.

7. Inteligența interpersonală (socială)

Înseamnă a gândi despre alte persoane și a înțelege, a avea empatie, a recunoaște diferențele dintre oameni și a aprecia modul lor de gândire, fiind sensibili la motivele, intențiile și stările lor, înțelegând cum „funcționează” oamenii. Interacționează eficient cu ceilalți, crează și mențin sinergia grupului, motivând membrii acestuia să acționeze în vederea atingerii scopului comun. Dispun de capacitatea de a sesiza, aprecia și înțelege stările, intențiile, motivațiile, dorințele celorlalți, mediază cu succes conflictele, demonstrează calități de lider și participă la activități colective. Pot fi profesori, directori, politicieni, consilieri etc.

8. Inteligența intrapersonală

Determină o gândire și o înțelegere de sine, a fi conștient de punctele tale tari și slabe, a planifica eficient atingerea obiectivelor personale, monitorizarea și controlul eficient ale gândurilor și emoțiilor, abilitatea de a se monitoriza în relațiile cu alții. Este vorba de cunoașterea de sine și de luarea deciziilor pe baza acesteia. Cei ce au dezvoltat acest tip de inteligență au darul autorefecției, capacitatea de autocunoaștere și autoapreciere corectă a propriilor sentimente, motivații, temeri. Le place să lucreze singuri, sunt independenți, introspectivi, contemplativi.

9. Inteligența existențială

În urma studiilor efectuate, Gardner a descoperit și al nouălea tip de **inteligență**, cea **existențială**, dar, datorită faptului că nu a reușit să determine care zonă cerebrală este responsabilă de activarea acelei inteligențe, este pe jumătate luată în considerație.

Gardner are convingerea că este o modalitate de cunoaștere a lumii care îi caracterizează pe filosofi, pe cei care pun întrebări despre sensul vieții, de ce suntem pe pământ, cum am ajuns aici, ce misiune avem, de ce

murim, ce este fericirea, începutul și cât de mare este universului etc. Probabil că și spiritualitatea aparține acestui tip de inteligență.³

Cunoașterea și aplicarea teoriei inteligențelor multiple este importantă pentru profesori, din perspectiva reformei educaționale:

– fiecare persoană posedă cele opt inteligențe într-o combinație unică: unii au un înalt grad de dezvoltare a tuturor inteligențelor, foarte puțini prezintă un nivel scăzut de dezvoltare a lor, iar, cei mai mulți se găsesc undeva la mijloc, cu un număr mic de inteligențe foarte dezvoltate, cele mai multe dezvoltate mediu și una sau două inteligențe slab dezvoltate;

– oricine are capacitatea să-și dezvolte toate cele opt inteligențe la un nivel rezonabil, dacă primește încurajare, sprijin și instruire adecvată;

– să creeze situații de învățare care favorizează interacțiunea inteligențelor.

* Noul curriculum național are în vedere valorificarea maximă a potențialului fiecărui elev, prin expunerea sa la situații variate, care să-i dea ocazia de a se manifesta plenar în domeniile în care capacitățile sale sunt cele mai evidente.

* Profesorii trebuie să creeze modele alternative de învățare activă, centrate pe diferite tipuri de inteligențe, asigurând o diferențiere reală a instruirii, pentru fiecare elev.⁴

* Teoria lui Gardner justifică ceea ce se poate constata, de altfel, în activitatea cotidiană a fiecăruia: că nu învățăm în același mod, că avem stiluri și atitudini de învățare diferite și, ca urmare, avem nevoie de un tratament diferit, individualizat, pe tot parcursul procesului de instruire și formare.

Este, deci, dreptul fiecărui individ de a fi tratat diferențiat, în așa fel încât să se asigure o dezvoltare armonioasă a personalității sale, în funcție de dominantele sale de inteligență și tipul său de personalitate.

Diferențierea nu înseamnă renunțarea la un program unitar de instruire, pentru că se păstrează aceleași obiective, aceleași conținuturi. Instruirea unitară nu înseamnă un învățământ „la fel” pentru toți, ci înseamnă crearea situațiilor favorabile fiecărui elev pentru descoperirea intereselor, aptitudinilor și posibilităților de formare proprii.

³ *Instruirea diferențiată. Aplicații ale teoriei inteligențelor multiple*, pp. 14-15; Vezi și Crenguța-Lăcrămioara Oprea, *op. cit.*, pp. 67-68.

⁴ *Ibidem*, p. 5.

Trăsătura caracteristică a acțiunii de diferențiere

– prin îmbinarea rațională a învățământului frontal, pe grupe, prin sarcini individuale.

Jean Vial: „Activitatea în grup se caracterizează prin specificarea sarcinilor, după motivațiile și capacitățile membrilor grupului, asigurarea unității conținutului activității, coordonarea, convergența efortului, existența unui responsabil și a unui obiectiv.”

Clasa diferențiată

- diferențele dintre elevi sunt studiate ca o bază pentru proiectare;
- evaluarea este continuă și diagnostică pentru a înțelege cum să facem predarea mai pe măsura nevoilor elevilor;
- concentrarea pe forme multiple de inteligență;
- excelența este în mare măsură definită în termeni de creștere individuală față de început;
- elevii sunt frecvent ghidați să facă alegeri bazate pe interese;
- disponibilitatea, interesele și profilul de învățare al elevilor conturează predarea;
- se folosesc frecvent sarcini cu mai multe opțiuni;
- sunt furnizate materiale multiple;
- se caută perspective multiple asupra ideilor și evenimentelor;
- profesorul facilitează formarea capacităților de învățare independentă;
- elevii îi ajută pe colegi să rezolve problemele;
- elevii lucrează împreună cu profesorul pentru stabilirea obiectivelor de învățare individuală și pentru întreaga clasă;
- elevii sunt evaluați prin căi diferite de evaluare⁵.

II. Cum poate fi aplicată „teoria inteligențelor multiple” în activitatea didactică?

- **Întrebarea** de la care trebuie să se plece este următoarea: Cum poate fi transpusă didactic această informație/idee/temă/noțiune/teorie /abilitate din programa școlară pentru a dezvolta inteligențele multiple la elevi?
- **Răspunsul** : Printr-o varietate de activități și căi/metode/tehnici menite să stimuleze cât mai multe potențialități/aptitudini individuale ale elevilor.

⁵ *Ibidem*, pp. 27-31.

Trebuie precizat faptul că nici un program didactic nu poate să stimuleze în egală măsură toate cele nouă inteligențe și nici nu este necesar ca toate să fie cuprinse într-o singură lecție.

Predarea în spiritul stimulării inteligențelor multiple nu schimbă radical modul în care profesorii predau. Este poate nevoie de a accentua sau a adăuga unele strategii de predare-învățare-evaluare complementare care să solicite mai mult manifestarea interactivă a elevului. Aceste strategii sunt menite să stimuleze reflecția și implicarea în procesul cunoașterii.

Predarea în spiritul teoriei inteligențelor multiple presupune parcurgerea următorilor pași:

1. Cunoașterea și identificarea capacităților/abilităților elevilor care le permit acestora să se remarce și care sunt proprii unui tip de inteligență dominant.

Aceasta se poate realiza prin:

- stimularea elevilor pentru a-și exprima interesele
- implicarea elevilor în activități în care să-și demonstreze abilitățile
- chestionarea elevilor
- realizarea de portofolii de observație a elevilor în timpul orelor, dar și în afara lor
- crearea de jurnale reflexive în care elevii să-și noteze propriile reflecții, obiective, punctele tari, punctele slabe, domeniile despre care ar dori să afle mai multe date, informații, modalitățile prin care ar dori să învețe.

2. Familiarizarea elevilor cu teoria inteligențelor multiple

– este necesar să li se explice elevilor în ce constă această teorie și care este specificul fiecărei inteligențe, cum poate fi ea descoperită/recunoscută/dezvoltată

– aceștia pot fi stimulați periodic să expună felul în care și-au manifestat inteligențele în activități formale, nonformale sau informale, ceea ce îi ajută să conștientizeze profilul psihologic personal, precum și pe cel al colegilor

Predarea în spiritul teoriei inteligențelor multiple se realizează treptat, în fiecare zi adăugând câte un element nou, menit să trezească interesele elevilor și să le descopere talentele.

3. Al treilea pas: elevii trebuie să reflecteze asupra propriilor potențialități/capacități, conștientizându-și combinația de inteligențe multiple.

4. Al patrulea pas: elevii trebuie să dorească/să fie motivați să lucreze pentru a-și dezvolta inteligențele multiple.

5. Al cincilea pas: profesorul să ofere **cadrul/ocaziile/opportunitățile** în care elevii să-și poată manifesta și dezvolta inteligențele multiple.

Organizarea activităților bazate pe stimularea inteligențelor multiple

1. Elaborarea obiectivelor operaționale folosind verbe comportamentale; Teoria inteligențelor multiple permite aplicarea operațională a Taxonomiei lui Bloom.

2. Adaptarea strategiilor didactice de predare, învățare, evaluare la stilul de învățare al elevilor; adaptarea la particularitățile celor cu care lucrează: la ce se pricepe mai bine elevul, ce îi place să facă, cum învață mai bine și prin ce modalități poate fi stimulat.

3. Prin aplicarea teoriei inteligențelor multiple în procesul de învățământ, curriculum-ul se organizează în jurul celor șapte abilități: lingvistică, logico-matematică, corporal-kinestezică, spațială, muzicală, interpersonală și intrapersonală.

4. Lărgirea evantaiului de experiențe de învățare propuse elevilor.

5. Dezvoltarea viziunilor intradisciplinare, pluridisciplinare și transdisciplinare pentru realizarea conexiunilor între diverse arii curriculare în procesul didactic.⁶

III. Proiectarea lecțiilor cu ajutorul „Teoriei inteligențelor multiple”

În proiectarea unei lecții bazate pe teoria inteligențelor multiple, profesorul poate porni de la următorul set de întrebări:

Logico-matematică: cum pot să introduc numere, calcule, logică, clasificări sau deprinderi de gândire critică?

Lingvistică: cum pot să folosesc cuvântul scris sau vorbit?

Intrapersonală: cum pot evoca sentimente și amintiri personale?

Spațială: cum pot să folosesc materiale vizuale sau culoarea?

Muzicală: cum pot aduce sunetul, muzica?

Kinestezică: cum pot mișca trupul și mâinile copiilor?

Naturalistă: cum pot aduce natura în oră?⁷

În lucrarea sa „*Opt moduri de predare*”, David Lazear sugerează câteva idei utile pentru încorporarea inteligențelor multiple în activitatea didactică de zi cu zi:

⁶ Crenguța-Lăcrămioara Oprea, *op. cit.*, pp. 69-72.

⁷ *Instruirea diferențiată. Aplicații...*, p. 37.

Istorie - Inteligența interpersonală

- pentru perioadele istorice, organizarea activității „Învăță-i pe ceilalți”: fiecare învață câte o parte și îi învață și pe ceilalți.
- joc de rol: o conversație cu o figură istorică
- imaginați-vă că „treceți” în alte timpuri sau vieți și descrieți sentimente, gânduri, valori pe care le câștigați
- faceți un caz din diferitele perspective asupra unei situații de istorie
- discutați impactul deciziilor istorice majore asupra lumii de azi

Istorie - Inteligența intrapersonală

- țineți un jurnal „Întrebări din viață la care istoria ar putea răspunde”
- faceți o analiză a unor decizii istorice renumite în termeni de „plusuri”, „minusuri”, „interesant”
- reflectați la: „dacă aș putea fi orice figură istorică, cine aș fi și de ce?”
- scrieți un eseu „greșeli din trecut pe care nu vreau să le repet”
- imaginează-ți oameni din trecut dându-ți sfaturi despre cum să trăiești astăzi

Istorie - Inteligența muzicală

- analizați diferitele epoci istorice prin muzica lor
- învățați muzica ce era populară în epoci anterioare

Istorie - Inteligența naturalistă

- recunoașteți și interpretați curente istorice
- înțelegeți cum „evenimente naturale” au influențat istoria
- creați analogii între evenimente istorice și evenimente în natură

Istorie - Inteligența vizuală/spațială

- purtați discuții, interviuri imaginare cu oameni din trecut
- alcătuiți diagrame vizuale și planșe în serie cu fapte istorice
- imaginați-vă că mergeți înapoi în timp, să vedeți cum era „atunci, în urmă”
- imaginați-vă și desenați cum credeți că va fi viitorul

Istorie - Inteligența verbal lingvistică

- dezbateți decizii și probleme importante din trecut
- creați poezii despre evenimente cruciale din trecut
- alcătuiți o colecție de anecdote cu subiecte din trecut
- imaginați-vă că o figură istorică este partenerul vostru într-un joc obișnuit (ce ar trebui să-i explicați?)⁸

⁸ *Ibidem*, p. 62-70.

IV. Chestionar util pentru determinarea inteligenței(-lor) dominante⁹

Rețineți cifra din paranteza din dreptul propoziției care vi se potrivește:

1. Aud cuvintele în minte înainte de a le citi, rosti sau scrie. (1)
2. Colegii vin la mine să ceară sfaturi.(6)
3. Petrec timp în mod regulat meditănd, reflectând și gândindu-mă la problemele importante ale vieții. (7)
4. Îmi place să fiu înconjurat de plante.(8)
5. Când am o problemă caut ajutorul altcuiva mai degrabă decât să încerc s-o rezolv singur. (6)
6. Prefer cărțile/periodicele cu ilustrații multe.(3)
7. Am o voce plăcută.(5)
8. Prefer sporturile de echipă celor care se practică individual.(6)
9. Trebuie să exersez pentru a-mi forma o deprindere; nu ajunge doar să citesc sau să urmăresc o demonstrație.(4)
10. Aud întotdeauna o notă falsă.(5)
11. Mă simt mai bine când lucrurile sunt măsurate, clasificate, analizate, cuantificate.(2)
12. Adesea mă joc cu animalele.(8)
13. Cred că am o coordonare motrică bună.(4)
14. Adesea bat ritmul sau fredonez când lucrez sau învăț ceva nou.(5)
15. Cărțile sunt foarte importante pentru mine.(1)
16. Am participat la sesiuni și seminarii de consiliere și dezvoltare personală ca să aflu mai multe despre mine însumi/însămi.(7)
17. Când închid ochii, văd adesea imagini clare.(3)
18. Am cel puțin trei prieteni apropiați.(6)
19. Rețin mai mult de la radio sau ascultând o casetă audio decât de la TV sau din filme.(1)
20. Îmi place să găsesc erori de logică în ceea ce spun sau fac ceilalți.(2)
21. Țin un jurnal în care consemnez evenimentele din viața mea interioară.(7)
22. Îmi plac jocurile ca Scrabble, anagramele.(1)
23. Știu multe melodii.(5)
24. M-am gândit serios că voi începe o afacere proprie. (7)
25. Prefer să-mi petrec serile cu prietenii decât să stau acasă singur.(6)
26. Pot să-mi imaginez ușor cum ar arăta ceva văzut de sus.(3)

⁹ Preluat din Crenguța-Lăcrămioara Oprea, *op. cit.*, pp. 86-89.

27. Dacă aud o melodie o dată sau de două ori, pot s-o reproduc cu acuratețe.(3)
28. Fac experimente cu plante și animale.(8)
29. Fac sport/activități fizice în mod regulat.(4)
30. Îmi place să mă distrez, pe mine și pe alții, cu rime sau jocuri de cuvinte.(1)
31. Mă consider lider (sau alții mi-au spus că sunt lider). (6)
32. Sunt sensibil la culori.(3)
33. Mi-e greu să stau nemișcat mai mult timp.(4)
34. Pot să socotesc în minte cu ușurință.(2)
35. Când lucrez îmi place să categorisesc lucrurile după importanța lor.(8)
36. Consider că am voință puternică și că sunt independent(ă).(7)
37. Matematica și științele sunt materiile mele preferate.(2)
38. Pot să țin ritmul cu un instrument de percuție simplu când se cântă un cântec.(5)
39. Folosesc frecvent un aparat de fotografiat sau o cameră video pentru a înregistra ceea ce văd în jur.(3)
40. Ceilalți îmi cer câteodată să explic sensul cuvintelor pe care le folosesc când scriu sau când vorbesc.(1)
41. Îmi place să port haine din materiale naturale.(8)
42. Sunt realist în privința punctelor mele tari și slabe (datorită feedback-ului primit din diverse surse).(7)
43. Cele mai multe idei îmi vin când mă plimb, fac jogging sau desfășor o activitate fizică.(4)
44. Îmi place să mă joc cu jocuri de puzzle, labirint și alte jocuri vizuale.(3)
45. Prefer să joc Monopoly sau bridge decât să joc jocuri video, să fac pasențe sau să joc alte jocuri de unul singur.(6)
46. Ascult frecvent muzică la radio, casetofoane etc.(5)
47. Visez mult noaptea.(3)
48. Învăț mult mai ușor la engleză, științele sociale și istorie decât la matematică și științe.(1)
49. Prefer să petrec un week-end singur la o cabană în pădure decât într-o stațiune modernă cu multă lume în jur.(7)
50. Îmi place să cos, să cioplesc, să fac tâmplărie sau alte activități manuale.(4)
51. Câteodată mă surprind mergând pe stradă fredonând.(5)
52. Mă orientez ușor în locuri necunoscute.(3)

53. Când merg cu mașina sunt mai atent la ce scrie pe panouri decât la peisaj.(1)
 54. Mă simt bine în pădure.(8)
 55. Îmi place să joc jocuri care necesită gândire logică.(2)
 56. Îmi place să-i învăț pe alții ceea ce știu eu să fac.(6)
 57. Simt nevoia să ating obiectele pentru a afla mai multe despre ele.(4)
 58. Îmi place să desenez sau să mâzgălesc.(3)
 59. Îmi place să mă implic în activități legate de școală sau comunitate, care presupun prezența unui număr mare de oameni.(6)
 60. Îmi place să fac mici experimente (ex. “ Ce-ar fi dacă aș dubla cantitatea de apă pe care o torn la rădăcina trandafirului în fiecare săptămână? »)(2)
 61. Pot să răspund la atacuri cu argumente.(7)
 62. Cânt la un instrument muzical.(5)
 63. La școală, geometria mi se pare mai ușoară decât algebra.(3)
 64. Minte mea caută structuri, regularități, secvențe logice în jur.(2)
 65. Recent am scris ceva ce m-a făcut să mă simt mândru sau apreciat de ceilalți.(1)
 66. Week-endul ideal este o ieșire în natură.(8)
 67. Mă simt bine în mijlocul mulțimii.(6)
 68. Cred că aproape orice are o explicație rațională.(2)
 69. Am un hobby pe care nu-l dezvălui altora.(7)
 70. Prefer să-mi petrec timpul liber în natură.(4)
 71. Mă interesează progresele din știință.(2)
 72. Îmi place să gătesc sau să ajut la bucătărie.(8)
 73. Folosesc frecvent gesturi sau alte forme de limbaj corporal când vorbesc cu alții.(4)
 74. Viața mea ar fi mai săracă dacă n-ar fi muzica.(5)
 75. Uneori gândesc în concepte clare, abstracte, pe care nu le formulez în cuvinte sau imagini.(2)
 76. Conversația mea face apel frecvent la lucruri pe care le-am citit sau le-am auzit.(1)
 77. Am câteva scopuri importante în viață, la care mă gândesc în mod regulat.(7)
 78. în camera mea trebuie să fie o floare.(8)
 79. Îmi place “ Montagne russe” și alte experiențe asemănătoare.(4)
 80. Am mulți prieteni(6)
- În final, însumați de câte ori aveți fiecare număr și treceți cifra în dreptul numărului corespunzător :

1..... ; 2..... ; 3..... ; 4..... ; 5..... ; 6..... ; 7..... ; 8..... ;
Scorurile cele mai ridicate indică inteligențele voastre predominante.

Inteligențele au fost numerotate astfel :

1. Inteligența verbal/lingvistică
2. Inteligența logico-matematică
3. Inteligența vizuală/spațială
4. Inteligența corporală/kinestezică
5. Inteligența muzicală/ritmică
6. Inteligența socială/interpersonală
7. Inteligența intrapersonală
8. Inteligența naturalistă

*
* *

PROIECT DIDACTIC DE APLICARE A TEORIEI INTELIGENȚELOR MULTIPLE ÎN STUDIUL ISTORIEI

Colegiul Național „Mircea cel Bătrân” Constanța

Clasa: a XII-a

Obiectul : Istorie

Tema: Țările Române și Imperiul Otoman

Tipul de lecție : de consolidare a cunoștințelor și de formare de priceperi și deprinderi prin valorificarea Teoriei inteligențelor multiple

Forma de activitate : activitate pe grupe; pe baza observațiilor rezultate din aplicarea testului, sunt alcătuite echipele de lucru. În constituirea grupelor de lucru se va opera cu două criterii:

- membrii grupului aparțin aceluiași tip dominant de inteligență
- în cazul elevilor care prezintă cel mai înalt nivel de realizare pe două sau chiar trei tipuri de inteligență, se va recurge la criteriul afinităților electivă, aceștia integrându-se în grupa de lucru pentru care au optat.

Echipele de lucru primesc sarcini corespunzătoare profilului fiecărui grup.

Obiectivul general: implicarea elevilor în sarcini de învățare care să permită dezvoltarea inteligențelor multiple, stimularea potențialităților individuale ale acestora; găsirea modalităților de a eficientiza analiza unei perioade istorice, prin valorificarea Teoriei inteligențelor multiple; de a consolida, de a sistematiza și evalua cunoștințele privind ascensiunea

otomanilor în Europa și rolul pe care l-au avut Țările Romane în contextul luptelor antiotomane în secolele XIV-XVI.

Competențe specifice

- Folosirea limbajului adecvat în cadrul unei prezentări orale și scrise
- Evidențierea relației cauză – efect într-o succesiune de evenimente
- Recunoașterea unui context economic, social, politic, istoric
- Analiza critică a acțiunii personalităților
- Recunoașterea asemănărilor și diferențelor privind politica externă a voievozilor români: Mircea cel Bătrân, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul
- Înțelegerea mesajului surselor istorice scrise, vizuale
- Utilizarea adecvată a coordonatelor temporale și spațiale relative la un subiect istoric
- Formularea de opinii și argumente referitoare la un subiect istoric
- Utilizarea cunoștințelor și resurselor individuale în realizarea de investigații de grup

Resurse:

- **informaționale:** textul lecțiilor din manualele alternative și informațiile din sursele bibliografice indicate (fișe de lucru)
- **materiale:** proiectele în format electronic, hărți, grafice, CD-uri,, fotografii, hărți conceptuale
- **tehnic :** flipchart-uri, computer, LCD, videoproiector

Metode didactice: dezbateri, dramatizare, comparația, demonstrația, explicația, învățarea prin descoperire

EXEMPLU DE APLICAȚIE

Echipa 1 - inteligența verbal – lingvistică:

Obiective

Cunoaștere – să listeze și să definească noțiunile istorice specifice temei: dependență, vasalitate, autonomie, independență, suveranitate, suzeranitate, tribut, pașalâc, mucarer.

Activitatea de învățare – identificarea definițiilor și crearea unui minidicționar de termeni, care va fi consultat de toate echipele

Înțelegere – să discute, pe baza unor extrase din Mihai Maxim, *Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în evul mediu*, Editura Enciclopedică, București, 1993, pp.92-93 și pp. 98-99, prevederile ahidnăme-lelor (acte juridice fundamentale, garante ale

statutului de autonomie statală), ca acte bilaterale cu drepturi și obligații reciproce.

Activitatea de învățare – analiza și interpretarea textului

Aplicare – să arate într-o selecție de texte literare și istorice, modul în care scriitori și istorici români au zugrăvit personajele istorice analizate.

Activitatea de învățare – întocmirea unei broșuri de câteva pagini cu extrasele cele mai reprezentative din textele referitoare la voievozii români precizați.

Analiză – să interpreteze sursele istorice și literare pentru a construi portretul moral al voievozilor

Activitatea de învățare - completarea broșurii cu descrierile privind trăsăturile morale ale voievozilor

Sinteză – să realizeze o compunere, o poezie sau un eseu referitoare la personalitățile istorice studiate

Activitatea de învățare – includerea celor mai reușite compuneri în broșură

Evaluare: – să evalueze pe baza surselor analizate rolul istoric al voievozilor

Echipa nr. 2 – Logico-matematică

Cunoaștere – să specifice contextul extern în care s-a desfășurat politica de rezistență antiotomană a voievozilor români (sfârșitul secolului XIV – secolul XVI)

Activitatea de învățare – realizează fișe de prezentare pentru fiecare voievod care conțin specificarea raportului dintre marile puteri și obiectivele acestora privind spațiul românesc

Înțelegere – să identifice mijloace politice și diplomatice în relațiile cu Poarta ale voievozilor

Activitatea de învățare – să ilustreze într-un grafic felul în care au alternat acțiunile militare cu cele diplomatice

Aplicare – să demonstreze într-un grafic felul în care a evoluat valoarea tributului în Țara Românească, Moldova și Transilvania de la mijlocul secolului XIV – la sfârșitul secolului XVI, pe baza datelor din Maria Magdalena Novac, Anca Luminița Dumitrescu, Istoria românilor până în anul 1821, Editura Teora, București, 1998, p. 211

Activitatea de învățare – realizarea graficului pe o planșă sau în format electronic

Analiză – să realizeze o analiză comparativă a politicii externe a voievozilor români pentru a stabili similitudini și diferențe

Activitatea de învățare – organizarea informației într-un tabel sinoptic cu următoarele rubrici

- Domnitorul, perioada domniei
- specificul acțiunilor militare antiotomane: ofensive, de apărare
- măsuri luate pentru realizarea frontului românesc antiotoman
- relațiile cu Ungaria/ Imperiul habsburgic
- relațiile cu Polonia

Sintează – să formuleze concluzii cu privire la specificul politicii externe a domnitorilor români

Activitatea de învățare – să prezinte politica externă a domnitorilor români, pe baza tabelului sinoptic și realizând conexiunile logice necesare

Evaluare – să noteze într-o listă realizările în politica externă a domnitorilor

Echipa nr. 3. – Inteligența vizuală/spațială

Cunoaștere – să deseneze hărți „mute” ale Europei Centrale și de SE pentru perioada analizată pe care vor delimita granițele Țărilor Române în Evul mediu, vecinii acestora și direcțiile acțiunilor militare desfășurate de domnitori

Activitatea de învățare – să observe diferențele privind limita înaintării în plan teritorial a acțiunilor ofensive

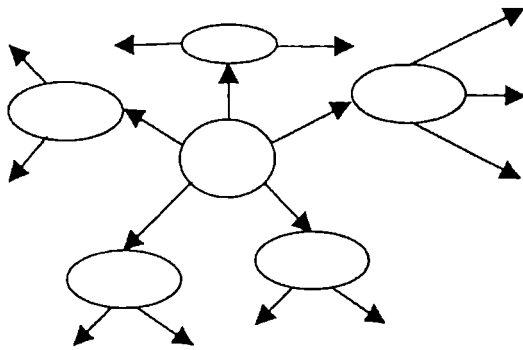
Înțelegere – să explice cu ajutorul hărților schimbările configurației granițelor Țărilor Române în perioada analizată

Activitatea de învățare – ilustrează cu ajutorul imaginilor pierderile teritoriale pe seama otomanilor în perioada sfârșitul sec. al XIV-lea sec. al XVI-lea

Aplicare – să ilustreze hotarele Țării Românești, așa cum reies ele din titlatura lui Mircea cel Bătrân

Activitatea de învățare – trasează pe harta „mută” hotarele Țării Românești, așa cum reies ele din titlatura lui Mircea cel Bătrân

Analiză – să distingă tipuri de obligații financiare ale Țărilor Române față de Poartă și să aranjeze informația într-o hartă conceptuală de tip păianjen

Activitatea de învățare – completarea hărții conceptuale

Sinteză – să asambleze informațiile referitoare la raporturile Țărilor Române cu Poarta (sf. sec. XIV – sec. XVI) într-o prezentare power point, cu evidențierea etapelor principale: „suzeranitate protectoare” și cea a „suzeranității efective” (instaurării hegemoniei otomane)

Activitatea de învățare – transpunerea informației în formatul electronic cerut și prezentarea ei

Evaluare – să ordoneze fotografiile referitoare la domnitorii analizați în două secțiuni: Galerie cu portrete și Expoziție de desene făcute de ei cu aceiași temă

– să ordoneze fotografiile care ilustrează ctitorii ale domnitorilor și să le însoțească de scurte descrieri

Activitatea de învățare – realizarea Galeriei și a expoziției

– realizarea portofoliului cu imagini reprezentând ctitorii

Echipa nr. 4 – Inteligența muzicală

Cunoaștere – să numească tipul de muzică specifică perioadei istorice

Activitatea de învățare – identifică tipul de muzică specific perioadei, pe baza informațiilor obținute de la profesorul de muzică

Înțelegere – să recunoască fragmente muzicale apropiate de muzica specifică perioadei

Activitatea de învățare – audierea fragmentelor muzicale

Aplicare – să facă o selecție de muzică bisericească specifică

Activitatea de învățare – transpunerea fragmentelor muzicale selectate pe un CD

Analiză – să organizeze materialul audio pentru a asigura un fond sonor corespunzător temei

Activitatea de învățare – organizarea mijloacelor tehnice necesare asigurării fondului sonor

Sinteză – să folosească înregistrări audio sau instrumente muzicale prin care să illustreze câteva dintre cele mai importante evenimente istorice analizate

Activitatea de învățare – folosirea de înregistrări audio

Evaluare – să ordoneze într-un portofoliu muzical fragmentele muzicale care vor fi încorporate prezentărilor

Activitatea de învățare: – realizarea portofoliilor muzicale

Echipa nr. 5 – Inteligența naturalistă

Cunoaștere – să colecteze date din surse istorice, referitoare la condițiile de relief în care s-au desfășurat confruntări militare importante

Activitatea de învățare: analiza surselor istorice referitoare la bătăliile de la : Rovine, cele din „Campania cea lungă” a lui Iancu de Hunedoara, Vaslui, Războieni, Călugăreni

Înțelegere – să evidențieze modul în care specificul reliefului a influențat rezultatul confruntării

Activitatea de învățare - selectarea din sursele istorice a pasajelor care descriu acest aspect

Aplicare – să demonstreze modul în care voievozii români au folosit specificul reliefului românesc pentru a face față unor armate inamice mult mai numeroase

Activitatea de învățare – să dea exemple de decizii luate de voievozii români cu privire la locul de desfășurare a unor confruntări importante

Analiză – să analizeze traseul parcurs de Mihai Viteazul în campaniile din Transilvania și Moldova

Activitatea de învățare – elaborează răspunsurile pe baza următoarelor întrebări:

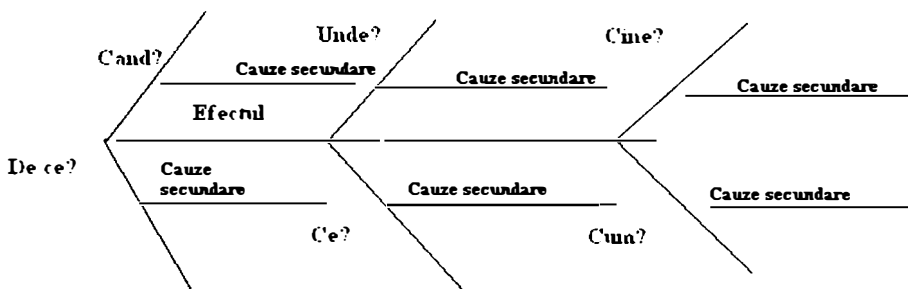
– Participați la campaniile din Transilvania și Moldova! Sunteți oșteni sau comandanți! Ce drum alegeți?

– Mergeți alături de Mihai Viteazul din Țara Românească până la Alba-Iulia! Ce orașe întâlniți? Cum sunteți întâmpinați de românii transilvăneni?

Sinteză să asambleze informațiile referitoare la factorii politici cu care Mihai Viteazul stabilește legături (politico-diplomatice sau/și militare) într-o diagramă a cauzelor și a efectului

Activitatea de învățare:

- la nivelul echipei se stabilesc consecințele acțiunilor politice și militare ale lui Mihai Viteazul
- sunt analizate cauzele care au condus la efectele stabilite
- se construiește diagrama (câte una pentru fiecare efect identificat): pe axa principală se trece efectul;
- pe ramurile axei principale se trec cauzele principale pe baza întrebărilor: Când? Unde? Cine? De ce? Ce? Cum?; cauzele secundare ce decurg din cele principale se trec pe câte o ramură mai mică ce se deduce din cea a cauzei principale

Evaluare – să selecteze argumente prin care să demonstreze importanța poziției Țărilor Române în sud-estul spațiului european în contextul cruciadelor antiotomane

Activitatea de învățare – listarea și prezentarea celor mai importante argumente

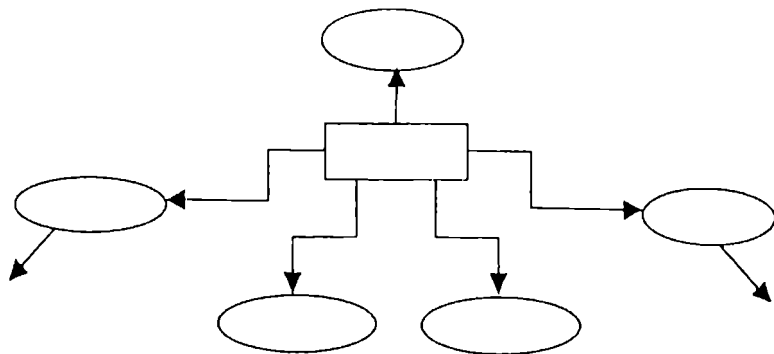
Echipe nr. 6 – Inteligența interpersonală

Cunoaștere – să colecteze date din textul lecției și din sursele bibliografice indicate pentru a formula răspunsul la întrebarea: „De ce nu au cucerit otomanii Țările Române?”

Activitatea de învățare – analiza textului și listarea informațiilor necesare

Înțelegere – să prezinte clasei argumentele identificate

Activitatea de învățare – organizarea informațiilor pe baza unei hărți de tip păianjen

Aplicare – să intervieveze o personalitate istorică analizată în legătură cu obiectivele urmărite în politica externă

Activitatea de învățare – Considerați că v-ați teleportat în timp, sunteți reporteri și luați un interviu lui Mircea cel Bătrân, Vlad Țepeș, Stefan cel Mare sau Mihai Viteazul

Analiză – să analizeze personalitatea puternică a lui Vlad Țepeș din punct de vedere al politicii interne și a rezistenței împotriva turcilor

Activitatea de învățare – dezbateri în cadrul echipei

Sinteză – să formuleze argumente necesare pentru a arăta că a avut o domnie scurtă, dar a căpătat faimă europeană

Activitatea de învățare – integrarea argumentelor într-un proiect în format power point

Evaluare: – să evalueze raportul dintre adevăr și legendă în privința faimei europene pe care domnitorul a căpătat-o;

Activitatea de învățare: – concluziile incluse în proiectul power point

Echipa nr. 7 – Inteligența intrapersonală

Cunoaștere – să colecteze date privind acțiunile militare întreprinse de Ștefan cel Mare și Vlad Țepeș în anul 1462

Activitatea de învățare – identificarea acțiunilor militare

Înțelegere – să explice acțiunile militare din punct de vedere al obiectivelor urmărite

Activitatea de învățare – activitate individuală

Aplicare – să folosească informațiile pentru a formula o părere

Activitatea de învățare – Spuneți-vă părerea și argumentați!

– În timpul campaniei lui Mahomed la-II-lea în Țara Românească din 1462, Ștefan cel Mare a atacat Chilia, pe care o voia și Vlad Țepeș, întrucât

fuse a Țării Românești. (cedată de Mircea cel Bătrân lui Alexandru cel Bun pentru a-l cointeresa în apărarea antiotomană; cedată de Petru al II-lea lui Iancu de Hunedoara pentru sprijinul dat în preluarea tronului; apărată de o garnizoană maghiară). Considerați aceasta ca o nerecunoștință din partea lui Ștefan față de Vlad Țepeș, care-l ajutase să obțină domnia?

Aplicare – să ilustreze printr-o caricatură această situație

Activitatea de învățare – realizarea caricaturii

Analiză – să investigheze relația dintre Mihai Viteazul și Generalul Gheorghe Basta în perioada 1600-1601

Activitatea de învățare să prezinte clasei rezultatele investigației

Sinteză – să-și exprime propriile sentimente în legătură cu însemnătatea domniei lui Mihai Viteazul și cu sfârșitul său.

Activitatea de învățare – realizarea unui eseu pe această temă

Evaluare – să explice de ce Mihai a rămas peste veacuri un simbol al unității statale

Activitatea de învățare – să formuleze și să prezinte clasei concluziile

Echipe nr. 8 – Inteligența corporală/kinestezică

Cunoaștere – să copieze pe un CD fragmente din filmele românești cu conținut istoric compatibile cu tema

Activitatea de învățare - căutarea filmelor

Înțelegere – să discute în cadrul echipei cu privire la importanța fragmentelor selectate

Activitatea de învățare – realizarea unei selecții cu fragmente edificatoare

Aplicare – să folosească fragmente de filme pentru a ilustra aspecte importante din domnia voievozilor

Activitatea de învățare – să folosească mijloacele audio-vizuale pentru realizarea prezentării

Analiză – să organizeze informațiile din filme și alte surse istorice, literare pentru a concepe replicile necesare piesei de teatru

Activitatea de învățare – selectarea dialogurilor

Sinteză – să transpună într-o piesă de teatru domnia unui voievod

Activitatea de învățare – prezentarea piesei de teatru

Aprecierea și evaluarea:

a. fișă de evaluare

I. Trei idei/lucruri pe care intenționez să le folosesc/aplic:

1.....

2.....

3.....

II. Două lucruri care mi-au rămas neclare:

1.....

2.....

III. Un lucru ce ar putea fi îmbunătățit:

1.....

IV. Cel mai mult m-a deranjat.....

V. Cea mai interesantă activitate/intervenție a fost.....

VI. Cei mai mulți dintre colegi mi s-au părut.....

VII. Cele mai utile lucruri pe care le-am reținut sunt.....

b. se poate evalua fiecare membru, prin prisma rolului asumat în echipă și realizat

c. se poate evalua lucrul în echipă, cu ajutorul unor fișe astfel :

	Da	Nu
A avut fiecare posibilitatea să vorbească?		
Ceilalți membri au ascultat?		
Elevii au pus întrebări?		
Elevii și-au argumentat ideile?		

Comportament	Da	Nu	Comentarii
Elevii au înțeles sarcina?			
Au acceptat interdependența pozitivă și sarcina?			
Lucrează în funcție de criteriile stabilite?			
Aceste criterii asigură succesul?			
Elevii practică anumite comportamente concrete?			

Bibliografie:

- Academia Română, Secția de Științe Istorice și Arheologie, *Istoria Românilor*, vol. IV, Editura Enciclopedică, București, 2001
- Bărbulescu Mihai, Deletant Denis, Hitchins Keith, Papacostea Șerban, Teodor Pompiliu, *Istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1999
- Căpiță, Laura, Căpiță, Carol, *Tendențe în didactica istoriei*, Editura Paralela 45, Pitești, 2005
- Cerghit Ioan, *Metode de învățământ*, Editura Polirom, Iași, 2006.
- Constantiniu Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, Ediția a III-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002
- Doicescu, R. (coord.), *Ghid de evaluare pentru istorie*, Editura Pro Gnosis, București, 2000
- Felezeu Călin, *Metodica predării istoriei*, Presa Universitara Clujana, Cluj-Napoca, 1998
- Georgescu Vlad, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre*, București, ed. IV, 1995
- Giurescu Constantin C., Giurescu Dinu C., *Istoria Românilor*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976
- Gorovei Ștefan S., *Mușatinii*, Editura Albatros, București, 1976
- Inalcik Halil, *Imperiul Otoman. Epoca clasică 1300-1600*. Editura Enciclopedică, București, 1996
- Ionescu Mihai, Radu Ion (coord), *Didactica Modernă*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1995
- Jinga Ioan (coord.), *Manual de pedagogie*, All, București, 2001
- Lupaș Ioan, *Istoria Unirii Românilor*, Ediția a II-a, Editura Scripta, București, 1993
- Ministerul Educației și Cercetării, Consiliul național pentru pregătirea profesorilor, *Învățarea activă, ghid*, București, 2001
- Ministerul Educației și Cercetării, Consiliul național pentru pregătirea profesorilor, *Instruirea diferențiată. Aplicații ale teoriei inteligențelor multiple*, ghid pentru formatori și cadre didactice, București, 2001
- Mureșan Camil, *Iancu de Hunedoara*, Editura Militară, București, 1976
- Neacșu, Ion, *Instruire și învățare*, Editura Didactică și Pedagogică, R A, București, 1999
- Idem, *Metode și tehnici de învățare eficientă*, Editura Militară, București, 1990
- Novac Maria Magdalena, Dumitrescu Anca Luminița, *Istoria românilor până în anul 1821*, Editura Teora, București, 1998

Abstract: About the history teacher's ethics

Nobody has spoken until now in Romania about the History teacher's ethics. This subject matter was implicitly considered as included in the concept of professionalism. The History teacher's ethics means more than professional deontology. The History teacher's ethics should comprehend a set of norms and criteria according to which the professional formation, as well as the evaluation of the professional competence should be achieved.

Keywords: *History teacher, ethics, morals, "good work", autonomy, freedom*

Profesie vs. ocupație

Termenul din care a derivat cuvântul „etică” este grecescul *ethos*, care între altele, însemna și locuință. Locuința, din neolitic încoace, odată cu sedentarizarea grupurilor umane, a devenit punctul de referință al omului în raport cu mediul înconjurător. Ordonarea spațiului în funcție de acest perimetru de securitate s-a aflat la baza confortului moral și fizic al omului. Totul se petrece în jurul locuinței: este punctul de plecare (la serviciu, la școală, în vacanță etc.) și punctul de întoarcere. Este hotarul față de lumea înconjurătoare, limita dintre spațiul privat și cel public. Universul întreg este ordonat în cercuri concentrice în jurul locuinței, a aceluși *ethos* grec invocat în prima propoziție. Etica este, așadar, un reper dar, în același timp, poate să însemne și „amenajarea lumii astfel încât să poată fi locuită”¹

Ce poate fi etica profesională? Un posibil răspuns este: amenajarea meseriei, profesiei cu acele reperi culturale și simbolice astfel încât aceasta să devină o „locuință” pentru toți practicanții ei. Definierea profesiei într-o manieră mai puțin metaforică decât „locuința – *ethos* al unei ocupații”, angajează cel puțin două componente deloc ludice: asumarea voluntară a

* Profesor, Liceul Teoretic „Traian Lalescu”, Orșova

¹ Andrei Pleșu, *Minima moralia*, Editura Cartea Românească, București, 1988, p. 26.

unei ocupații necesară câștigării existenței și desfășurarea unor acțiuni, într-un mod permisibil moral și cu utilizarea mijloacelor legale, pentru atingerea unor finalități. Cu alte cuvinte, hoția poate fi o ocupație dar, neîndeplinind criteriile moralei comune și pe cel al legalității, nu poate fi și o profesie. Putem deduce că, până la urmă, orice profesie lipsită de criterii morale sau de o ordine etică, fie ea și iluzorie, rămâne o ocupație.

Judecăm lumea și dăm sfaturi

În viața reală, în exercitarea profesiei nimeni nu e dispus să recunoască vreo culpă etică: nici medicul, nici judecătorul, instalatorul sau electricianul. Profesorul de istorie nu face excepție. Cel mult acceptăm că „am greșit” și însoțim această recunoaștere cu binecunoscutele *errare humanum est* sau, mai neaoș, „numai cine nu muncește nu greșește”. În materie etică reflecția critică asupra exprimării individuale în cadrul exercitării profesiei este, cel mai adesea, de complezență, nefiind capabili să recunoaștem public vreo îndoială sau dilemă existențială. Altfel, debordăm de încredere în propria autoritate morală. Asumarea acestei competențe „e un gest tipic al obtuzității spirituale: e începutul derivei etice.” (Și textul citat din *Minima moralia* continuă) „În imediatul cotidian, ea (deriva etică – *n.n.*) are două forme specifice de manifestare: tendința de a *judeca* tranșant lumea și oamenii și aplecarea irepresibilă de a *da sfaturi*, invocând drept argument, propria calitate morală, laolaltă cu o prezumțioasă «experiență de viață».” Ba mai mult, există și „ipocritul care confundă morala cu discreția. Drama lui nu e că se simte mereu îndemnat să greșească, ci că nu-și poate camufla perfect greșeala (...) Nu actul blamabil e rușinos, ci eventuala lui publicitate. Ipocritul e un campion al salvării aparențelor”.

Codul etic nu e în natura umană

Dacă natura umană nu pare capabilă să dezvolte un comportament etic „de la sine” – ba pare mai degrabă predispusă la ipocrizie publică și la protejarea confortului psihic și a securității interioare – atunci organizațiile și profesiile s-au preocupat să-și formuleze coduri etice. Mai mult, la nivelul societății, s-a resimțit nevoia exercitării unui control asupra exercitării unei profesii prin solicitarea unor autorizări și acreditări profesionale. De la etica virtuții, venită din tradiția aristotelică, la jurământul lui Hipocrate, la statutele profesionale ale breslelor medievale, trecând prin filtrul moralei creștine și până la etica în afaceri, bioetica, etica tehnologiei informației,

etica bunăstării animalelor, etica medicală, etica mediului, etica cercetării științifice, etica în politicile publice, etica relațiilor internaționale, etica mijloacelor de informare etc., pasul nu a fost mare. Etica și morala sunt termenii cheie ai referințelor la subiect.

În acest punct câteva definiții și precizări par necesare. Marguerite Yourcenar a pus pe seama lui Hadrian următoarea formulă: „Numai decența este publică, morala este privată.”. E confortabilă ideea că morala poate fi doar un conformism lejer, că „decența e de ochii lumii, iar morala numai pentru a scăpa de gura ei.”² Definițiile de dicționar, din cursurile universitare sau cele din cărțile de filosofie vorbesc despre etică în sensul unei „științe care se ocupă cu studiul teoretic al valorilor și condiției umane din perspectiva principiilor morale”; sau „etica este ansamblul regulilor de conduită împărtășite de către o comunitate, reguli care sunt fundamentate pe distincția dintre bine și rău”; sau „etica e o chestiune de igienă a vieții”. Despre morală aceleași surse ne spun că: „Morală este ansamblul normelor de conviețuire, de comportare a oamenilor unii față de alții și față de colectivitate și a căror încălcare nu este sancționată de lege, ci de opinia publică.”; sau „Morală este ansamblul principiilor de dimensiune universal-normativă (adeseori dogmatică), bazate pe distincția dintre bine și rău.”³ În concluzie: etica este teorie asupra moralei, adică etica se află în permanență în căutarea aceluși suport rațional concretizat în norme și reguli morale cu ajutorul cărora se mijlocește întâlnirea cu celălalt.

Comportamentul etic este un act de voință, un rezultat al autocontrolului, al dominării de sine și al supunerii deliberate la normă. În acest caz disciplina este „mai obligatorie” decât moralitatea. Dacă etica profesională poate fi dobândită, însușită ea nu asigură în mod automat competența și autoritatea morală. De altfel se pare că „etica începe acolo unde simțul comun intră în criză, constatând că niciuna din regulile pe care le îngână mecanic în numele iluzoriei sale competențe morale nu mai este valabilă. (...) Simțul etic e față de simțul comun ceea ce e insomnia față de somnambulism”⁴.

Etica e necesară. Morala e facultativă?

Dar ce anume ne îndeamnă să ne punem probleme de etică profesională? Este aceasta o referință colectivă sau rămâne o problemă

² H.R. Patapievici, *Omul recent*, Editura Humanitas, București, 2001, p. 232.

³ <http://www.scribd.com/doc/11458596/etica-si-morala>

⁴ Andrei Pleșu, *op. cit.*, p. 16.

personală? Ordinea etică înseamnă o sumă de convenții, de stereotipuri profesionale goale de conținut sau implică o minimă moralitate, fie ea și mediocră? În acest caz, morala este facultativă? Mai există o morală universală sau există doar o morală locală, delimitată de geografie, lipsită de generalitate în conținutul său și imposibil de universalizat? Este morala, prin urmare, arbitrară și fluctuantă în timp și spațiu? Și dacă da, mai există autonomia moralei? Sau suntem în situația de a nu mai avea cu timpul nici o morală? Câteva posibile răspunsuri!

Normele morale sunt restrictive și însoțite de obligații și sancțiuni astfel încât nu e nici o greutate să le punem în contrast cu dorințele noastre. Rezistența noastră individuală (materializată în deja celebra noastră expresie „legile sunt făcute pentru a fi încălcate”) indică o alterare serioasă a simțului nostru moral, o relaxare totală față de „prejudecățile moralei tradiționale”. Cu siguranță moralitatea este un ideal în sens normativ al termenului *ideal*. Moralitatea exprimă ceea ce ar trebui să facem și ceea ce nu ar trebui să facem dacă am fi raționali, binevoitori, imparțiali, bine intenționați⁵ Ce facem? Schimbăm normele astfel încât să le putem respecta?

Suntem zilnic asaltați de dileme legate de conflicte de rol: cariera în dispută cu viața privată, statutul profesional cu dorințele, cererile și pretențiile apropiaților noștri. Caracterul punitiv al moralei a fost în anii din urmă, aproape complet eradicat din educație, din școli și din „cei șapte ani de-acasă”, astfel că prioritățile și interesele noastre personale, de moment, transcend orice normă morală.

Alegerea unui mod de viață este o problemă de responsabilitate, de asumare a situațiilor în care disponibilitatea de a apăra / încălca normele morale se însoțește cu un sistem de valori personale sau instituționale. Morala societăților autoritare (tradusă, spre exemplu, în *Codul eticii și echității socialiste*) este perfect subordonată intereselor statului totalitar, iar crima și denunțul sunt comportamente adiacente. Nu mai puțin dăunătoare este morala subordonată unei opinii publice care susține, în numele majorității, alinierea la gândirea unică reprezentată de ideologia corectitudinii politice. Un fior incomod ne scutură atunci când citim rânduri – ironice ce-i drept – precum: „Trebuie spus că anii de condiționare socială la care fusese supusă în dictatura întemeiată pe ierarhia valorilor impuse de bărbați o marcase pe împărăteasă, făcând-o să se îndoiască de propria ei

⁵ <http://www.scribd.com/doc/11458596/etica-si-morala>

valoare. Prin urmare, împărăteasa se privea în fiecare dimineață în oglindă și întreba:⁶.

Schimbările sociale sunt dinamice. Lumea românească de azi este un melanj de capitalism, societate patriarhală țărănească, comunism, democrație liberală, economie de piață, autohtonism și globalizare. Dacă ne imaginăm că fiecare dintre aceste micro-societăți sunt ghidate de propriile norme morale vom avea imaginea unei lumi „în tranziție morală”. Adăugând și pluralismul social, firesc într-o societate deschisă, vom obține o grilă cu limite extrem de alunecoase.

Vom încheia acest inventar de factori care îi determină pe oameni să-și pună probleme etice cu soluția morală enunțată de către Descartes sub forma celor trei reguli ale moralei provizorii: a). „a asculta de legi și de obiceiurile țării mele”. b). „a rămâne ferm și decis în acțiunile mele”. c). A încerca să mă înving pe mine însumi decât să încerc să înving destinul și să încerc să-mi schimb dorințele mai curând decât ordinea lumii⁷.

„Avem un profesor bun de istorie!”

Nu suntem în situația de a propune criterii morale sau de a recupera o ordine etică iluzorie în ceea ce îi privește pe profesorii de istorie. Nici măcar nu ne propunem un audit al meseriei de profesor de istorie în anul 2010. Acest demers este o invitație. Textul (și cel de mai sus și cel care urmează) este unul laconic, expeditiv și pe alocuri precar, moralizator din imprudență, dar fără să-și fi propus vreo clipă asta. Este doar prima măsură a unei partituri care ar merita scrisă mai departe și apoi „cântată”.

„Avem un profesor bun de istorie!” Așa vor răspunde elevii mulțumiți de ceea ce li se întâmplă la școală la „ora de istorie”. „De ce e un profesor bun?” e întrebarea firească. „Pentru că ne explică bine, e simpatic, nu ne dă mult de învățat, ne lasă să copiem și ne dă note mari.” N-am înțeles de aici că ar fi vorba despre profesorul de istorie. Argumentele sunt probabil aceleași în ceea ce îi privește pe „profesorii buni” de fizică, geografie, matematică etc. Nu există o diferență specifică. Ceea ce înseamnă că criteriile de apreciere și evaluare sunt comune, iar disciplinele dintr-o zi de școală înseamnă doar „ora (temporal vorbind) de...”. Profesorilor care le

⁶ James Finn Garner, *Povești corecte politic de adormit copiii*, Editura Humanitas, București, 2005, p. 39.

⁷ René Descartes, *Discurs asupra metodei*, apud. Mirela Arsith, *Etică și deontologie profesională, note de curs, 2008-2009*.

deservesc li se aplică o grilă comună, deloc diferențiată în funcție de vreo particularitate a disciplinelor.

Aceste referințe ale școlarilor la profesorii lor ar merita așezate într-o grilă de norme și reguli etice numai că ea nu există. Vom observa doar că elevilor le place să înțeleagă ceea ce li se întâmplă la „ora de istorie” („ne explică bine”) și, extrapolând puțin, *de ce* învață anumite lucruri. Ca serviciul profesorului să fie complet și util pe termen mediu și lung copiilor, ar trebui adăugat și răspunsul la întrebarea *cum* se poate folosi constructiv această cunoaștere a trecutului. Grea întrebare, mai ales că oamenii caută în istorie doar ceea ce vor să găsească pentru a fi folosit, evident, în diverse scopuri.

Faptul că profesorul e „simpatic” îl situează deja dincolo de limita comunicării politicoase (nu neapărat respectuoase) și aruncă o lumină caldă și pozitivă asupra unui bun comunicator, capabil să empatizeze cu tinerii săi elevi.

„Nu ne dă mult de învățat” poate să însemne două lucruri: fie că profesorul operează o selecție a faptelor istorice complet în afara programelor școlare (care conțin informație din abundență), fie că profesorul nu se încadrează în tradiția școlii fundamentate pe transmiterea mecanică a unei cantități uriașe de cunoștințe și propune o istorie simplificată și condensată, într-un discurs didactic în care primează înțelegerea, prelucrarea și utilizarea informațiilor în alte contexte. În al doilea caz, profesorul se situează uneori, prin libertatea pe care și-o asumă, în afara capacității de apreciere a autorităților administrative care îl inspectează.

„Ne lasă să copiem” și „ne dă note mari” sunt oare informații care îl plasează pe profesor în afara unei liste de virtuți precum corectitudine sau integritate mai mult decât celelalte aprecieri despre „profesorul bun” discutate mai sus?

Dacă plecăm de la premisa că atitudinea etică înseamnă încercarea profesorului de a-și înțelege rolul în cadrul profesiei și că acest lucru presupune efortul și capacitatea de a reflecta explicit asupra modului în care își îndeplinește rolul, atunci vom sesiza că un comportament etic este pus în evidență de modul în care profesorul se raportează la disciplina pe care o slujește și la știința din care ea provine, la discursul didactic (metode, mijloace, activități școlare și extrașcolare etc.), la calitatea evaluării, dar și la calitatea implicării sale civice.

Observăm mai înainte faptul că în evaluările elevilor asupra profesorilor nu există diferența specifică pe care ar trebui să o dea fiecare

disciplină școlară în parte. Prin explicațiile date nu am lămurit nicicum care e diferența dintre un profesor de istorie și ceilalți colegi ai săi. Încă.

Despre „minte etică” și „munca bine făcută”

Howard Gardner a publicat în urmă cu câțiva ani o meditație personală cu privire la calitățile minții umane⁸. El vorbește despre tipurile mentale de care oamenii vor avea nevoie în viitor, ceea ce face din textul său nu o descriere a unor experiențe, ci o prescripție psiho-socială. Cele cinci „minți” de care nu ne vom putea lipsi fără a fi considerați dezavantajați în anii care urmează sunt: *minte disciplinată* – un mod de gândire, de cunoaștere care stăpânește „gramatica” unei discipline academice, profesii sau al unui meșteșug; *minte sintetică* – în stare să preia informații din surse disparate, să le înțeleagă, să le evalueze și să le asambleze astfel încât să capete un sens; *minte creatoare* – care pune întrebări neobișnuite și găsește răspunsuri neașteptate; *minte respectuoasă* – care observă și salută diferențele dintre oameni și grupuri sociale; și *minte etică* – cea care reflectează asupra naturii muncii individului și asupra nevoilor societății în care trăiește.

Analizând mintea etică, Gardner pleacă de la premisa că oamenii și-ar dori să trăiască în viitor într-o societate caracterizată de „munca bine făcută”, asta însemnând o muncă de calitate, disciplinată, responsabilă și atractivă. Pentru el norma etică înseamnă sintagma „munca bine făcută”. Cu siguranță nu există o măsură infailibilă pentru aprecierea calității muncii, dar ne putem propune să descoperim repere pe baza cărora să apreciem „munca bine făcută”. Sunt propuse pentru aprecierea unui bun profesionist următoarele criterii: un set de valori și principii pe care să le poată enunța explicit; transparența acțiunilor sale; să trecă testul ipocriziei, adică să-și respecte principiile chiar și atunci când ele merg împotriva propriului interes.

Dar când începe orientarea etică a unei persoane? Răspunsul e simplu – acasă, prin atitudinea părinților față de muncă, față de jocuri – e preocupat doar să câștige cu orice preț sau (se) joacă de plăcere? –, în exercițiul cetățeniei – este disponibil pentru activități publice sau de voluntariat sau le realizează ocazional sau deloc? –, prin atitudinea față de valorile religioase. Factorii care urmează să intervină în formarea unui spirit etic sunt prietenii și colegii de școală. Și, în sfârșit, profesorii sunt modelele cruciale în

⁸ Howard Gardner, *Minte umană – cinci ipostaze pentru viitor*, Editura Sigma, București, 2007.

formarea și evoluția unei *minți etice*. Comportamentul profesorilor, atitudinea lor față de muncă, modul de a interacționa cu subalternii sau cu superiorii și, mai ales, felul în care îi tratează pe elevi și reacțiile față de munca și produsele muncii acestora reprezintă repere culturale și etice fundamentale pentru viitorul adult.

Alte repere pentru o etică a profesorului de istorie

Hegel definește istoria ca fiind nimic altceva decât „dezvoltarea conceptului de libertate”. O asemenea generoasă idee (chiar dacă pentru marele filosof libertatea implica mai multe constrângeri decât drepturi) îl situează pe profesorul de istorie de azi în situația de a descoperi în trecut „drumul către libertate”. O asemenea angajare ideologică ne conduce către un model etic în care comportamentul adultului-profesor și cel al elevului, ca subiect al educației, trebuie să se definească din perspectiva conceptului de autonomie. Adică prin educarea discernământului astfel încât cel aflat în cauză să-și cunoască interesele, să poată să exprime ce înseamnă binele propriu și, mai ales, să dobândească posibilitatea de a alege cursul pe care dorește să-l urmeze acțiunea personală. Autonomia personală implică asumarea libertății de a ne elibera de constrângeri și de a ne exercita această libertate. Un astfel de exercițiu intelectual ar trebui tradus în clasă prin cuvinte, gesturi sau practici didactice care să genereze ieșirea copiilor/elevilor din starea de „dependență”. Un profesor care nu este capabil să dezvolte la elevii săi resursele necesare pentru o acțiune autonomă are o problemă de etică.

În acest context cea mai gravă viciere a educației pentru autonomie o reprezintă paternalismul. J.Stuart Mill definește paternalismul ca fiind acțiunea preventivă a unei puteri (autorități) coercitive asupra unei persoane, împotriva voinței sale, pentru a opri lezarea altor oameni.⁹ Recunoașterea publică a autorității profesorului reprezintă un sens tolerabil al comportamentului paternalist, dar acest tip de acțiune este, mai degrabă, specific concepțiilor despre etica grijii față de persoanele cu un discernământ mai slab, vulnerabile, lipsite de putere și care nu au mijloacele necesare pentru a-și urma scopurile. Există o limită fragilă între asistarea acestora pentru ca ele să devină autonome și interferența în exercitarea libertății persoanei.

Două exemple în particular pentru profesorul de istorie. Care fapt este istoric și care nu? Opțiunea e subiectivă în funcție de nivelul descriptiv la

⁹ John Stuart Mill, *Despre libertate*, Editura Humanitas, București, 2005, p. 148.

care analizăm faptele. El este diferit în funcție de itinerarul propus: un anume fapt este prezentat în detaliu într-o temă care îi este dedicată; în contextul unei ample sinteze, întinsă pe o „durată lungă”, faptul respectiv poate fi menționat doar în trăsăturile lui globale. Astfel istoria devine o proiecție a propriilor noastre scopuri și valori, în același timp fiind un răspuns la întrebările pe care noi vrem să i le punem. Un manual seamănă cu o carte de gramatică (a se vedea și *Gramatica civilizațiilor* a lui Braudel): ea înregistrează reguli și exemple fără a fi exhaustivă. La fel, profesorul de istorie nu va prezenta inventarul complet al faptelor despre un eveniment sau o civilizație, ci va realiza o selecție astfel încât elevul (chiar și asistat în sens paternalist) să-și poată alege drumul spre autonomie și să-și poată reprezenta acel eveniment sau acea civilizație. În fond, istoria este un mod de reprezentare a lumii pentru cunoaștere – pentru cunoașterea „drumului către libertatea personală.”

Al doilea exemplu de exercițiu etic al profesorului de istorie în sensul educației pentru autonomie: Istoria este o povestire a unor evenimente adevărate. Singura condiție pentru un fapt de a deveni istorie, de a fi demn de a fi povestit, este să fie adevărat. Dacă faptele și evenimentele sunt doar verosimile, atunci avem de-a face cu un roman. Dacă sunt neverosimile – e basm.¹⁰ Profesorul de istorie povestește fapte din trecut recuperate dintr-o diversitate din ce în ce mai mare de surse istorice. Dacă nu se preocupă de dovedirea adevărului sau dacă o face de o manieră expozitivă, avem de a face cu un demers paternalist. Cantitatea de fapte astfel expuse poate fi mare, dar de tip muzeu. Exponatele nu pot fi „atinse”, fiind suficientă memorarea și repetarea discursului. Într-un demers de tip autonom profesorul le cere elevilor săi să analizeze și să obțină validitatea adevărilor pe care sursele le oferă. Apoi să producă o sinteză. După ce reguli? După nici o regulă. Dacă doar adevărurile rezultate din documente sunt utilizate pentru descrierea trecutului, istoria este satisfăcută. Nu există norme sau viziuni inacceptabile. Pe de altă parte, faptele și oamenii au sens într-o serie sau într-un context. Nici faptele și nici oamenii nu există în stare izolată. Dacă profesorul oferă instrumentarul necesar descoperirii cauzelor, pretextelor, scopurilor, prilejurilor sau, pur și simplu, a hazardului, elevul va descoperi „seria” și va putea să găsească ordonarea și organizarea naturală a evenimentelor. Orice itinerariu ales pentru o serie este liber și la fel de legitim ca toate celelalte. Inutil de spus că în această situație cantitatea nu

¹⁰ Paul Veyne, *Cum se scrie istoria*, Editura Meridiane, București, 1999, p. 19.

mai e posibilă. Cât despre alegerea subiectelor, nu credem că există libertate mai mare.

Datoram un răspuns: diferența dintre profesorul de istorie și ceilalți colegi ai săi este faptul că, față de enunțul „am un bun profesor de istorie”, argumentul principal la întrebarea „de ce?” ar trebui să fie „pentru că ne lasă să citim / învățăm istorie ca niște oameni liberi”.

În loc de concluzie

Se vorbește despre oameni și fapte din trecut ca venind „din negura istoriei”. N-am auzit expresia „din lumina istoriei.” Dacă asociem și enunțul potrivit căruia *historia magistra vitae*, obținem o imagine mai degrabă „neagră” a trecutului din care avem foarte multe de învățat. De unde probabil și discursul moralizator al istoriei. Oare să nu existe „lumină” în trecut? Faptul că urmașii noștri vor reține despre noi doar faptele noastre întunecate – războaie, crize, conflicte, dispute – nu e deloc încântător. Asta înseamnă că cei mai mulți dintre noi nefiind comandanți de armate, nici militari, politicieni, criminali sau măcar predispuși la inițierea vreunei răscoale, nu vor avea ocazia să participe la „masa” istoriei.

Acest demers s-a dorit unul militant. Dacă a ieșit patetic este pentru că deznădejdea este, în acest moment, aproape la fel de mare ca și speranța. Există contemporani ai noștri care își doresc să fi trăit în secolul al XIX-lea sau chiar mai devreme. Și asta nu pentru că s-au născut prea târziu. Autorul acestor rânduri își dorește să fi trăit în secolul al XXII-lea. Dar numai pentru a regreta că n-a trăit două secole mai devreme.

III. ANIVERSĂRI ȘI EVENIMENTE ISTORICE AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

IZOLAREA POLITICO – DIPLOMATICĂ A ROMÂNIEI CA URMARE A EVOLUȚIILOR EXTERNE ȘI A PIERDERILOR TERITORIALE DIN VARA ANULUI 1940.

Angela Mihaela BĂLAN *

Abstract: The political - diplomatic isolation of Romania after the external evolutions and territorial loss in the summer of 1940

In the history of the Romanian people, the year 1940 marks a tragic moment not only through the complexity of the events that had taken place but also through their intensity and their consequences. The summer of 1940 meant, unfortunately, the end of the dream of the Romanian diplomacy in the interwar period - the building of a doctrine for an own external policy, a dream that through its general objectives had as a finality the consolidation of the Romanian unitary national state realised in 1918.

What we try to emphasize in the next paper, the political - diplomatic isolation of Romania, at the start of the second world conflagration, was due to a complex of internal and external factors, some of them acting a long time before, others defending in the summer of 1940. "The great Romania", the millennial dream of an entire nation, that had fought and sacrificed for realising this, crashed in a few weeks. On external way, Romania needed, in this way, to re-orientate its external policy going on the way of "adaptation to reality", becoming close to Germany and hoping that Germany could guarantee its independence and integrity of what remained from it.

Keywords: political - diplomatic isolation, diplomacy, revisionism, territorial loss, authoritarian regime.

* Profesoară dr., director coordonator al Liceului Bilingv „Decebal”, București, trezorier al Societății de Științe Istorice din România.

Contextul intern. Anul 1940 marchează în istoria românilor un moment tragic atât prin complexitatea evenimentelor ce au avut loc cât și prin intensitatea lor, precum și prin urmările sale. Evoluția regimului politic din România, de la democrație la dictatură, s-a datorat unui complex de factori interni și externi, unii acționând mai demult, alții apărând în vara anului 1940. Drumul pe care România s-a înscris de la democrație la dictatură, nu a fost o excepție, ci s-a așezat pe o cale urmată de majoritatea statelor europene în noua etapă politică în Europa, în care rațiunea politică era tot mai mult înlocuită cu forța brutală. Anexarea Austriei, de Germania în martie 1938, precum și acordul de la München din același an, au constituit momente care au încurajat Germania pe drumul declanșării unui nou conflict mondial.

În România, deteriorarea situației interne, prin instaurarea regimului de autoritate monarhică, a evoluat mai ales sub impactul evenimentelor internaționale, ceea ce a dus la *izolarea politico-diplomatică a României*. Astfel, Regele Carol al II-lea „și-a legat numele de lichidarea democrației românești și de instaurarea primului regim dictatorial* din țara noastră”¹.

Instaurarea regimului de autoritate monarhică era rezultatul unor factori care acționaseră pe o durată mai lungă de timp. Din punct de vedere al instituțiilor statului, cuceririle Marii Uniri au dispărut treptat, astfel că, în 1938, România Mare, cu spiritul ei modern, a încetat să mai existe. Litera vechilor instituții fusese de multe ori rău aplicată, funcționarea lor incompletă, dar spiritul lor fusese de netăgăduit bun. Acum, prin instaurarea noului regim, „spiritul se pervertise, îngreunând spiritul de dezvoltare reală”².

Scoase în afara legii prin decretul din 30 martie 1938, partidele politice au continuat să-și desfășoare activitatea într-un cadru mai restrâns decât în perioada anterioară, dar păstrându-și în mare parte structura organizatorică. Inițial, regele a sperat să le asocieze noului regim, dar nici liberalii, nici țărăniștii nu s-au arătat dornici de colaborare, protestând neîncetat împotriva regimului instaurat și cerând reîntoarcerea la regimul parlamentar, constituțional. Iuliu Maniu afirma că dizolvarea partidelor politice era neconstituțională (el considerând încă valabilă Constituția din

* Un regim mai *degrabă autoritar*, pentru că nu a avut trăsăturile unei dictaturi autentice

¹ Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1995, p. 190

² Gheorghe Buzatu, *România cu și fără Antonescu*, Editura Moldova Iași, 1991, p. 14

1923) și preciza: „În consecință nu ne socotim dizolvați ci ne simțim obligați a continua activitatea noastră”³.

La sugestia președintelui P.N.Ț., Virgil Madgearu și un reprezentant al P.N.L., au elaborat un memoriu protest care urma să fie semnat de împuterniciții acestor partide precum și de cei ai Partidului Poporului, Partidului Radical Țărănesc, P.S.D., Partidului Național Creștin și Mișcării legionare. Memoriul nu s-a finalizat dar regele a luat act de atitudinea opoziției P.N.Ț. și P.N.L.. Poziția partidelor politice istorice P.N.L. și P.N.Ț. a fost exprimată cu și mai multă duritate atunci când, membrii marcantți ai acestui partid au acceptat demnitățile oferite de rege, excluzându-i sau suspendându-i din funcții importante.

Ignorând poziția acestora regele Carol al II-lea a continuat drumul pentru desăvârșirea noului regim, hotărând organizarea unei noi „instituții”: Frontul Renașterii Naționale, ca „unică organizație politică în stat, orice altă activitate politică decât aceea a F.R.N., fiind considerată clandestină”⁴.

Crearea noului partid trebuia să constituie un suport social și politic pentru Carol al II-lea, „să acopere” actele regelui, să asigure selecția cadrelor, să influențeze tineretul, să dea o lovitură de grație vechilor partide, care de fapt își continuau activitatea. În ciuda eforturilor depuse, noul regim a fost departe de a se bucura de sprijinul diferitelor forțe sociale și politice: populația a început să-l urască iar țărăniștii și liberalii, principalele partide opoziționiste i s-au opus continuu, nerecunoscându-i legitimitatea și cerând prin nenumărate memorii revenirea la regimul democratic. Reconcilierea națională cerută de rege, în numele interesului național și al pericolului extern, nu s-au putut realiza niciodată⁵.

Între 1938-1940 regele și Garda de Fier s-au înfruntat într-o luptă pe viață și pe moarte, căreia i-au căzut victime sute de legionari, aproape întreaga conducere a mișcării în frunte cu Zelea Codreanu asasinat în noiembrie 1938, dar și a lui Armand Călinescu, primul ministru și „*mâna forte*” a regimului, asasinat de legionari în septembrie 1939.

Sub presiunea Germaniei, regimul de autoritate monarhică a alunecat spre dreapta, o deplasare spre dictatură nu din convingere credem noi, ci dintr-o necesitate politică. Într-adevăr România avea în primăvara anului 1939 foarte puțini aliați pe care putea să se bazeze. Vechiul sistem de alianțe

³ Ioan Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 330

⁴ Ioan Scurtu, Constantin Mocanu, Doina Smârcea, *Documente privind Istoria României între 1918-1944*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995, p. 15

⁵ Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, p. 15

constituit după 1918 s-a destrămat ca urmare a creșterii influenței Germaniei și a actelor agresive ale acesteia, cât și a conciliatorismului Marilor Puteri occidentale. Criza cehoslovacă a dominat primul an de existență a regimului carlist, Carol al II-lea căutând totuși cu o „remarcabilă și laudabilă consecvență, vechea linie de respectare a alianțelor”⁶. În acest sens se înscriu vizitele regelui la Londra și Paris în noiembrie 1938 în căutarea unui sprijin occidental mai substanțial, în urma cărora a primit doar asigurări neconvingătoare. Occidentul era încă cuprins de spiritul Munchen-ului. În drumul de întoarcere spre țară, Carol al II-lea s-a oprit la Berghof, în Bavaria, pentru o scurtă întâlnire cu Hitler. Întâlnirea nu a reușit însă să înlăture neîncrederea reciprocă. Era evident că pozițiile conciliatoare ale Marii Britanii și Franței vor lăsa urmări grave asupra evoluției situației politice în Europa și în consecință și asupra evoluției regimului politic din România.

Relațiile cu Berlinul, destul de încordate, se vor înăspri și mai mult după lichidarea conducerii legionare în frunte cu C.Z. Codreanu. Eforturile disperate ale lui Carol vizau intensificarea legăturilor economice cu Anglia și Franța, evitând prin aceasta satelizarea economică a țării față de Germania. În această perioadă tendința de bază a politicii externe românești⁷ era de a-și păstra toate ușile deschise și de a nu alege unilateral un singur grup de puteri. Totodată ministrul de externe Grigore Gafencu a încercat să impulsioneze alianța cu Polonia și să lărgescă zona de influență a Înțelegerii Balcanice.

Diplomații români au avertizat în legătură cu pericolul pătrunderii economice a Germaniei în Balcani încă din toamna anului 1938, fără a reuși însă să stârnească interesul Franței și Angliei. În timpul vizitei regelui la Londra în noiembrie 1938, Chamberlain declară lui Carol la 16 noiembrie că deși Marea Britanie nu acceptă ideea împărțirii Europei de sud-est în sfere de influență este firesc ca în domeniul economic Germania să ocupe o poziție preponderentă în sud-estul Europei⁸.

În aceste condiții, după numeroase presiuni și în urma unor note diplomatice, România a fost obligată să încheie în **22/23 martie 1939 un tratat economic cu Germania**, care punea economia țării și în special industria petroliferă la dispoziția Germaniei. Anglia și Franța, îngrijorate, au răspuns de data aceasta prin încheierea grabnică a unor acorduri economice

⁶ *Ibidem*, p. 16

⁷ Andreas Hillgruber, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile româno-germane (1938-1944)*, Editura Humanitas, București, 1994, p. 65

⁸ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 60

cu România, limitate însă ca valoare și prin acordarea în aprilie 1939 a unor garanții privind independența, dar nu și integritatea teritorială a României, garanții care vor fi acceptate totuși de rege, în lipsa unor măsuri mai concrete.

În perioada ce a urmat până la declanșarea conflictului mondial, *izolarea politico-diplomatică s-a adâncit și în urma semnării pactului Ribbentrop-Molotov la 23 august 1939*, unde soarta României era decisă: „în timp ce partea sovietică subliniază interesul pe care-l manifestă pentru Basarabia, partea germană își declară totalul dezinteres față de aceasta”⁹.

Prea puțini intuiau ceea ce urma să se întâmple, cu toate că vestea încheierii înțelegerii sovieto-germane a fost primită cu o vie nemulțumire în cercurile politice și diplomatice românești, dar și în rândul opiniei publice românești ținând cont că se vorbea despre un protocol secret, mai ales în ziarele americane¹⁰.

Izolarea politico-diplomatică a devenit acum o realitate evidentă, iar în intervalul 1939-1940 s-a manifestat în forme specifice. Izolarea politică a fost însă un fenomen complex ale cărei cauze trebuie căutate nu numai în evoluția evenimentelor din Europa anilor 1938-1940, dar și în structurile politico-diplomatice și economice din perioada interbelică¹¹. De parte de a fi fost proprie doar României, izolarea a însemnat în esență „*crearea aceluia ansamblu de condiții politico-economice și militare care să facă inactivă rezistența victimei în fața violenței, iar apoi să triumfe politica de forță și dictat.*”¹².

Neutralitatea declarată a României, la 6 septembrie 1939, singura formulă ce-i permitea menținerea echilibrului în aspra confruntare politico-militară declanșată la 1 septembrie 1939, a permis păstrarea tuturor legăturilor vechi cu Anglia și Franța, deși nu aveau valoarea pe care țara noastră ar fi dorit să o aibă. Apoi, desfășurarea unei ample campanii diplomatice în sud-estul Europei pentru coalizarea forțelor într-un front contra agresiunii¹³ (este vorba de proiectul „*blocului neutrilor*”) – ultima încercare de acest fel a României prin care spera cooptarea alături de țările Înțelegerii Balcanice a Bulgariei, Italiei și Ungariei. Încercarea a fost sortită

⁹ Ioan Scurtu, Constantin Mocanu, Doina Smârcea în *Documente...*, p. 524

¹⁰ Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940...*, p. 179

¹¹ Viorica Moisuc, *Premisele izolării politice a României (1919-1940)*, Editura Humanitas, București, p. 13

¹² *Ibidem*, p. 13-14

¹³ Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940...*, p. 181

eșecului datorită atitudinii și presiunilor germane la Sofia, Budapesta și Roma.

Pentru a putea stabili poziția și a înțelege caracterul politicii duse de România în perioada de după declanșarea celui de-al doilea război mondial amintim două acțiuni de politică internă și externă în același timp¹⁴:

1) deschiderea frontierei nordice accesului refugiaților polonezi în frunte cu președintele și guvernul precum și salvarea tezaurului polonez, fapt ce a adus reacția Germaniei și asasinarea primului ministru A. Călinescu.

2) aplicarea unor măsuri dure împotriva Gărzii de Fier, după asasinarea lui A. Călinescu, în ciuda reacțiilor ce puteau veni din Germania.

În zona sa geografică România a fost singurul stat care a promovat atunci o astfel de politică sfidând amenințările unei puteri care „înghițise” deja trei țări europene independente și se pregătea pentru o nouă fază a războiului. Începând cu 14 decembrie 1939, situația României devine și mai critică odată cu comunicarea guvernului britanic că garanția lui poate fi considerată viabilă în cazul unui atac sovietic, numai dacă Turcia ar permite trecerea prin strâmători a vaselor engleze și dacă Italia nu se opune. În această situație guvernul britanic „ar fi dispus să examineze imediat, împreună cu guvernul francez situația nou creată pentru a stabili cum ar putea contribui la apărarea României”¹⁵. Gheorghe Tătărescu, în expunerea făcută pe 1 mai 1943 referitor la politica externă a României în această perioadă, spunea că cu toate aceste garanții, România „nu mai putea conta pe nici un sprijin concret din partea anglo – francezilor. Politica anglo – franceză a fost întotdeauna una de evitare a conflictului cu sovieticii”¹⁶.

România a fost nevoită astfel să reorienteze politica externă mergând pe calea „adaptării la realități”¹⁷, apropiindu-se prin aceasta de Germania, sperând ca aceasta să-i poată garanta independența și integritatea. După părerea lui Gheorghe Tătărescu, „Germania era interesată în cel mai înalt grad de menținerea păcii pe Dunăre și în sud-estul Europei”¹⁸, iar rezultatele obținute de guvernul român erau, pentru moment dătătoare de speranțe.

¹⁴ Viorica Moisuc, *op. cit.*, p. 370-372

¹⁵ Teodor Mavrodin, *Mareșalul Antonescu întemnițat la Moscova*, Editura Carminis, Pitești, 1998, p. 32

¹⁶ *Ibidem*, p. 129

¹⁷ Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940 ...*, p. 181

¹⁸ Teodor Mavrodin, *op. cit.*, p. 129

După puternica ofensivă germană victorioasă, declanșată la 10 mai 1940 împotriva Belgiei, Olandei, Luxemburgului și Franței, la 29 mai 1940 Consiliul de Coroană a hotărât ca România să renunțe la politica de neutralitate și să se orienteze spre Germania¹⁹. Ponderea miniștrilor filogermani a crescut în urma remanierii guvernamentale, iar Carol al II-lea și-a schimbat poziția față de Garda de Fier acordându-i amnistie pentru crimele politice săvârșite. Rapida ofensivă germană și căderea Franței a luat prin surprindere cercurile politice românești. După dispariția „*Micii Înțelegeri*”, prăbușirea Franței lăsa România complet izolată față de aliații săi tradiționali.

În cursul acestor luni, incidentele provocate de sovietici la granița cu România trădau intențiile acestora. Încă din 29 martie 1940, în Sovietul Suprem, Molotov a pus problema Basarabiei. Regele Carol a solicitat pe Hitler pentru fortificarea graniței de est a României, dar acesta nu a răspuns²⁰. Să nu fi știut regele de înțelegerea secretă cuprinsă în pactul Ribbentrop-Molotov?

Contrar așteptărilor, Fabricius îl sfătuiește pe Grigore Gafencu, noul ministru plenipotențiar la Moscova, să rezolve chestiunea pe cale pașnică²¹. Chiar și Marea Britanie a încurajat acțiunea Uniunii Sovietice prin declarația noului ambasador la Moscova, sir Stafford Crips, făcută la 12 iunie 1940, când și-a prezentat scrisorile de acreditate: „...*în sud-estul Europei Uniunii Sovietice îi revine un rol de răspundere*”²². Iată că, și Marea Britanie urmărindu-și propriile interese îndemna chiar la agresiune Uniunea Sovietică!

Situația era tot mai amenințătoare pentru România. Prin pactul de „*neagresiune*” și prietenia germano-sovietică, era practic imposibil să ne îmbunătățim relațiile cu Germania, încheind cu această putere un tratat care să-i garanteze României independența și să-i asigure apărarea frontierei de pe Nistru. În context, fostul ministru Gh. Tătărescu arăta în expunerea făcută la 1 mai 1943²³, că, chiar dacă am fi reușit încheierea unui pact politic cu Germania, contrar tuturor probabilităților, un asemenea pact ar fi rămas fără rezultate și inoperant în iunie 1940.

La 23 iunie 1940, V.M. Molotov, comisarul poporului pentru relații externe al U.R.S.S.-ului, l-a informat pe von Schulenburg, ambasadorul

¹⁹ Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940* ..., p. 182

²⁰ Teodor Mavrodin, *op. cit.*, p. 33

²¹ *Ibidem*

²² *Ibidem*, p. 34

²³ Teodor Mavrodin, *op. cit.*, p. 138

Germaniei la Moscova că „*soluționarea problemei Basarabiei nu mai permite nici o amânare*”²⁴. Ministrul de externe german a răspuns că Germania este fidelă acordurilor de la Moscova din 23 august 1939 dar că „*pretențiile sovietice asupra Bucovinei, reprezintă o noutate, Bucovina fiind mai înainte provincie a Coroanei Austriece*”²⁵.

Ca urmare „*guvernul Reich-ului a sfătuit România să renunțe și a recomandat să cedeze Uniunii Sovietice Basarabia și Bucovina de Nord*”²⁶. Ce putem înțelege din atitudinea Germaniei față de România? Răspunsul pare simplu: Germania a trebuit să facă jocul U.R.S.S.-ului fiind dispusă să sacrifice orice și pe oricine pentru a păstra neutralitatea binevoitoare a sovieticilor.

În seara zilei de 26 iunie 1940, guvernul sovietic a cerut guvernului român „*să retrocedeze imediat Basarabia și să cedeze Nordul Bucovinei*”²⁷. În seara aceleiași zile România transmite că „*... este gata să procedeze imediat și în spiritul cel mai larg la discutarea amicală și de comun acord a tuturor propunerilor emanând de la guvernul sovietic*”²⁸. Dar dintr-o nouă notă ultimativă din noaptea de 27 iunie, guvernul U.R.S.S. a apreciat că răspunsul guvernului român „*este imprecis*”²⁹, deoarece în el nu se spunea direct dacă primește propunerea guvernului sovietic de a restitui Basarabia și Nordul Bucovinei. În consecință, România a fost nevoită să accepte ultimatum-ul, iar pe 28 iunie orele 14⁰⁰ a început evacuarea din aceste teritorii cedate. Tragedia s-a resimțit puternic și asupra poporului român, o parte din el fiind nevoită să accepte regimul opresiv străin. Doar Partidul Comunist a salutat acest act, „*transmițând un salut fierbinte popoarelor Basarabiei și Bucovinei de Nord eliberate de sub jugul imperialismului român*”³⁰.

Pe plan intern situația Coroanei era șubrezită puternic. Regele Carol al II-lea a luat unele măsuri cu ajutorul cărora, spera el, să apară altfel în ochii opiniei publice. Dar trebuia să apară și într-o lumină mai bună în fața lui Hitler. Astfel la 1 iulie 1940 el renunță la garanțiile anglo-franceze devenite inoperante, iar la 11 iulie România părăsește Liga Națiunilor, iar

²⁴ 23 August 1944. *Documente*, vol. I, 1939-1943, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 77

²⁵ Ioan Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940...*, p. 182

²⁶ Teodor Mavrodin, *op. cit.*, p. 139

²⁷ 23 August. *Documente*, vol. I, p. 81-82

²⁸ *Ibidem*, p. 82

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ Gh. Buzatu, *op. cit.*, p. 17

Frontul Renașterii Naționale este transformat în Partidul Națiunii. În același timp, la 4 iulie, prim ministru devine filogermanul Ion Gigurtu, guvern în care intră și legionarii. Partidele politice democratice au protestat prin scrisori trimise corpurilor legiuitoare iar conducătorii lor nu au pierdut ocazia de a cere revenirea la regimul parlamentar-constituțional³¹.

Continuarea apropierii de Germania era considerată de Carol unica șansă de apărare împotriva tendințelor sovietice, ca urmare a creșterii influenței URSS-ului în Balcani și estul Europei. De aceea, Carol îi cerea lui Hitler să garanteze granițele României. Răspunsul ajuns destul de târziu, la 15 iulie pare surprinzător: „*Hitler declară că nu poate da curs dorințelor guvernului român până ce nu va rezolva problemele legate de pretențiile teritoriale ale Ungariei și Bulgariei asupra României*”³². Într-o notă remisă guvernului german la 27 iunie 1940³³, guvernul ungar se plânga că concesiile teritoriale făcute de România U.R.S.S.-ului constituiau o discriminare declarată față de Ungaria, iar consecințele sale asupra opiniei publice ungare ar putea avea urmări cu totul imprevizibile. Ungaria urmărea astfel să-și îndeplinească pretențiile (chipurile justificate!!!) asupra României, exclusiv prin intermediul unor eventuale înțelegeri cu puterile Axei, respectiv în deplin acord cu Italia și Germania. Aroganța Ungariei se întemeia pe sprijinul lui Hitler și al lui Mussolini. În vara anului 1940 șeful Marelui Stat Major Ungar, generalul Werth, spunea că la München, Teleki și Csaki au obținut „*într-un mod care exclude orice dubiu [...], mână liberă în problema Transilvaniei*”³⁴.

Prin urmare, sub patronajul lui Hitler au început în august atât tratativele cu Ungaria cât și cu Bulgaria. Se pune întrebarea – *Ce anume l-a determinat pe Hitler să aibă o asemenea poziție față de problemele teritoriale din sud-estul Europei?*

Răspunsul poate fi căutat și în evoluția evenimentelor politice și militare din Europa în acel moment. Prin încheierea cu succes a campaniei din vest, Hitler căpătase libertate de acțiune în toată Europa. Relațiile create prin acordurile preliminare de la Paris corespundeau și concepției sale despre necesitatea unei noi ordini în Europa. Dar în primul rând poziția U.R.S.S.-ului l-a determinat să-și schimbe concepția de până atunci care fusese de a menține cu orice preț statu-quo-ul în sud-estul Europei³⁵.

³¹ ANC, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 25/1940, filele 109-120

³² 23 August. Documente, vol. I, p. 88-91

³³ Viorica Moisuc, *op. cit.*, p. 371

³⁴ *Ibidem*

³⁵ Andreas Hillgruber, *op. cit.*, p. 112

Dat fiind că guvernul sovietic considera justificate pretențiile Ungariei și Bulgariei și sublinia relațiile de prietenie dintre Rusia și Bulgaria, Hitler trebuia chiar și numai pentru a nu fi depășit de evoluția politică să-și schimbe poziția de până atunci³⁶.

În scrisoarea de răspuns a regelui Carol către Hitler, acesta s-a declarat de acord cu reglementarea pașnică a diferendelor dintre România și Ungaria, precum și cu Bulgaria, așa cum sugerase Hitler, trimițând totodată pe primul ministru I. Gigurtu și pe ministrul de externe M. Manoilescu în Germania și Italia în vederea unor convorbiri echitabile.

În consecință, la 16 august 1940 au început la Turnu Severin tratativele de fond cu Ungaria, care din cauza contradicțiilor ireconciliabile dintre părți au fost întrerupte la 23 august, fără să se fi ajuns la vreun rezultat. În schimb convorbirile româno – bulgare începute la 19 august la Craiova, au dus încă de la 21 august la o înțelegere de principiu privitoare la cedarea Cadrilaterului, în limitele frontierei din 1912. Dificultățile au apărut și aici, în momentul discutării detaliilor.

Astfel nici această problemă nu era încă definitiv soluționată când, Hitler, la 26 august 1940 a decis să intervină în disputa pentru problema Transilvaniei. Hotărârea luată de Hitler era determinată poate și de faptul că odată ce țările aflate în litigiu nu ajungeau la nici un rezultat, s-ar fi putut declanșa între ele un conflict în care Uniunea Sovietică putea să intervină. Să nu uităm că exact în această perioadă (25-26 august) se anunțaseră masive concentrări de trupe rusești la granița cu România³⁷.

În consecință pe 26 august, Hitler a invitat, prin intermediul lui J. von Ribbentrop pe miniștri de externe ai Italiei, Ungariei și României să participe la o Conferință la Viena³⁸. Hitler dorea acum o soluționare rapidă a problemelor litigioase în Europa de sud-est, pentru a menține liniștea și pentru a evita conflictele armate, ce ar fi putut afecta zona petrolieră a Văii Prahovei, zonă de mare interes pentru Germania.

Tratativele s-au rezumat la început la eforturile miniștrilor de externe german și italian de a convinge cele două delegații română și maghiară că trebuie să se hotărască la acceptarea arbitrajului, indiferent dacă le convine sau nu³⁹. Partea maghiară, care probabil aflase cu ce rezultat urmează să se încheie arbitrajul, a acceptat imediat, pe când delegația română a cerut timp de gândire. Desfășurarea Consiliului de Coroană din noaptea de 29/30

³⁶ *Ibidem*

³⁷ *Ibidem*, p. 125

³⁸ *Ibidem*

³⁹ *Ibidem*, p. 127

august a dus la acceptarea arbitrajului cu 21 voturi pentru, 10 contra și o abținere⁴⁰.

În fine, la 30 august 1940, dimineața, harta cu noile granițe a fost prezentată delegațiilor⁴¹, dându-se citire textului arbitrajului. Ministru de externe român, Mihail Manoilescu, a semnat cu greu, neînțelegând inițial ceea ce i se prezentase – harta României ciuntită.

În noaptea de 30/31 august, la noul Consiliu de Coroană, convocat pentru a lua act de conținutul dictatului, I. Maniu a declarat: „*Protestez în numele Ardealului și Banatului, în contra oricărei încercări de a înstrăina Transilvania, Banatul, Maramureșul și Crișana de la corpul statului nostru și protestez ca orice părticică de pământ să fie înstrăinată*”⁴².

Îndată după aflarea veștii despre acest dictat, mari mulțimi au ieșit în stradă. La manifestațiile desfășurate pe întreg cuprinsul țării, au participat muncitori, țărani, funcționari, intelectuali, tineri și bătrâni, național-țărăniști, liberali, social-democrați, legionari și comuniști⁴³. Era limpede că acest act avea reverberații puternice și adânci în sentimentul poporului român, în toate structurile sale sociale și politice. Indignarea se îndrepta în primul rând, împotriva statelor participante la arbitraj, apoi a regelui Carol al II-lea și camarilei lui, a cărei politică era considerată răspunzătoare de situația nefastă.

Nu mai este nevoie să amintim de dezastrul politic și economic cauzat de dezmembrarea României, dar mai ales de tragedia umană a milioanele de români care s-au văzut trecute sub jug străin sau de zecile de mii de refugiați exilați în propria lor țară.

Bibliografie:

- Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond. Preș. Consil. Miniștri, dosar 25/1940.
- *** 23 August 1944. Documente, vol. I, 1939-1943, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.
- BUZATU Gheorghe, *România cu și fără Antonescu*, Editura Moldova Iași, 1991

⁴⁰ Aurică Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1972, p. 195-196

⁴¹ 23 August. Documente, vol. I, p. 98

⁴² Ioan Scurtu, *Istoria P. N.Ț.*, p. 351

⁴³ *Ibidem*, p. 352

- HILLGRUBER Andreas, *Hitler, Regele Carol și Mareșalul Antonescu. Relațiile româno-germane (1938-1944)*, Editura Humanitas, București, 1994.
- MAVRODIN Teodor, *Mareșalul Antonescu întemnițat la Moscova*, Editura Carminis, Pitești, 1998.
- MOISUC Viorica, *Premisele izolării politice a României (1919-1940)*, Editura Humanitas, București.
- SCURTU Ioan, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, București, Editura Didactica și Pedagogică, 1995.
- SCURTU Ioan, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, Editura Enciclopedică, București, 1994.
- SCURTU Ioan, MOCANU Constantin, SMÂRCEA Doina, *Documente privind Istoria României între 1918-1944*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1995.
- SIMION Aurică, *Dictatul de la Viena*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1972.

Abstract: Stalingrad (1942/1943): errors and surprises

In May 1946, in the so-called "trial of the great national betrayal", Marshal Ion Antonescu, the leader of the Romanian State and President of the Council of Ministers in 1940-1944, has been strongly questioned by representatives of the prosecution: For what reason the Romanian troops reached Stalingrad in 1942-1943? They wanted of course to show - launching such a question - full culpability of the regime "fascist", "criminal" or "pro-Hitler" between 1940 and 1944, although their ability was one that had called into question since, if ordered by Antonescu forces would not be reached in 1942-1943 to Don and the Kalmyk Steppe, in fact they had been those which would not be found on the banks of the "People's Court". But beyond any doubt, the Romanian troops had expanded at the mouth of the Volga whereas previously, in June-July 1940, the USSR, under the threat of recourse to force of arms, occupied historical provinces of Romania - Bessarabia, Northern Bukovina and the Herța county.

Keywords: *Romanian troops, German Army, War, Eastern Front, Antonescu's regime, the battle of Stalingrad, Hitler's Axis*

În mai 1946, în cadrul așa-zisului „proces al mării trădări naționale”, Mareșalul Ion Antonescu, Conducătorul Statului Român și Președintele Consiliului de Miniștri în 1940-1944, a fost chestionat cu insistență de către reprezentanții Acuzării: *Ce-a căutat cu trupele, alături de Adolf Hitler, la Stalingrad?* Paiatele regimului comunizant dr. P. Groza, implicate în uriașa farsă judiciară manevrată de la distanță de Kremlin, voiau să evedențieze – lansând o asemenea întrebare – culpabilitatea întreagă a regimului „fascist”, „criminal” sau „pro-hitlerist” dintre 1940 și 1944 în declanșarea și purtarea

* Profesor univ. dr., Universitatea „Al. Ioan Cuza” din Iași, membru corespondent al Adunării Generale a Academiei Oamenilor de Știință din România

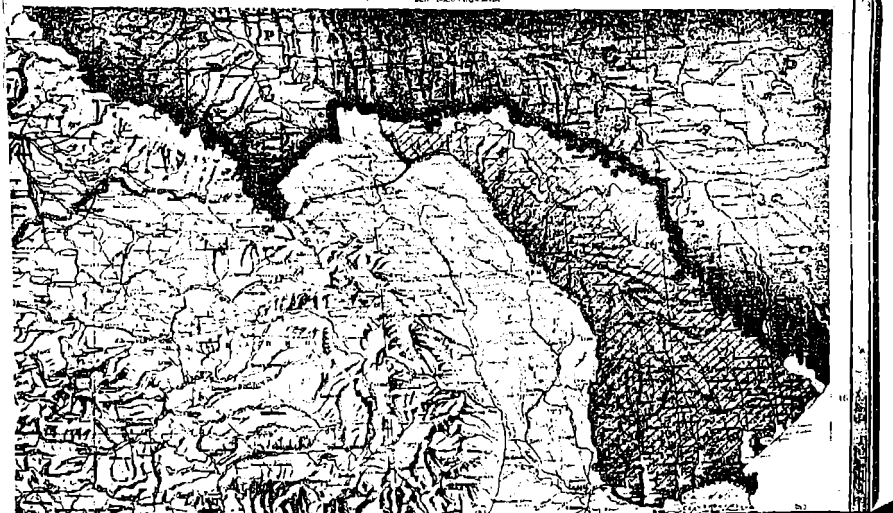
Războiului din Est, caracterul său „nedrept” și „acaparator”, deși abilitatea lor era aceea care trebuia pusă în cauză de vreme ce, dacă forțele armate comandate de Antonescu n-ar fi ajuns în 1942-1943 la Cotul Donului sau în Stepa Calmucă, în fond ele ar fi fost acelea care nu și-ar mai fi aflat rostul pe băncile „Tribunalului Poporului!... Dar, în afară de orice dubiu, trupele române se extinseseră până la Gurile Volgăi întrucât, anterior, în iunie-iulie 1940, URSS, sub amenințarea recurgerii la forța armelor, ocupase provinciile noastre istorice – Basarabia, Bucovina de Nord și Ținutul Herța.

Așa după cum am remarcat nu demult¹, problemele conflagrației din 1939-1945 ocupă un loc cu totul deosebit, într-un sens chiar predominant, în ansamblul istoriografiei universale contemporane, iar, în context, și acelea ale evoluției/involuției României. În ce privește România, originile, manifestările și consecințele imense ale dramei din 1940 - când Bucureștii, complet izolați pe plan internațional, n-au putut rezista pretențiilor imperialismelor vecine mari ori mici și a admis să le cedeze Basarabia, Bucovina de Nord, Ținutul Herța, Transilvania de Nord, Cadrilaterul² – s-au aflat din start și au rămas în atenția istoricilor, predilecția acestora pentru respectivele fapte și fenomene fiind de la sine înțelese³. Împotriva cedării provinciilor istorice fără luptă, sub amenințarea războiului, mai cu seamă din partea URSS, în întreaga țară au avut loc ample manifestații, participanții reprezentând practic toate curentele politice (mai puțin comuniștii, care au salutat anexările teritoriale ale U.R.S.S.), toate clasele și păturile sociale, exprimându-și hotărârea de a apăra pământul strămoșesc, de a nu se înstrăina nici o palmă de pământ românesc și de a nu lăsa să ia drumul robiei nici un cetățean al statului român.

¹ Cf. Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoriografia și izvoarele*, în Academia Română, *Istoria Românilor*, VIII, *România Întregită (1918-1940)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. XVII și urm.; Gh. Buzatu, *Istoriografia și izvoarele*, în Academia Română, *Istoria Românilor*, IX, *România în anii 1940-1947*, București, Editura Enciclopedică, 2008, p. XXVII și urm.; idem, *România și Războiul (1939-1945): Istorie și istoriografie*, în „Studii și Articole de Istorie”, LXXIV, București, 2009, p. 157-178.

² Reținem, în context, că evenimentele dramatice din vara anului 1940 și-au aflat reflexul într-o colecție de documente esențiale, editate de colaboratorii Filialei din Pitești a Arhivelor Militare Române (vezi Florica Dobre, Vasilica Manea, Lenuța Nicolescu, *Anul 1940 - Armata Română de la Ultimatum la Dictat. Documente*, I-III, București, Editura Europa Nova, 2000.

³ *Ibidem*, p. XLIII.

Harta Statelor Peninsulei Balcanice, provenind din colecția președintelui Consiliului Comisarilor Poporului și ministrului de Externe al URSS, V. M. Molotov – vezi inițialele lui V. Molotov în colțul din dreapta sus al hărții, pe care, la 26-27 iunie 1940, în întrevederea cu Gh. Davidescu, ministrul român la Moscova, liderul sovietic a trasat **linia care despărțea de România Basarabia și Bucovina de Nord**, delimitând astfel aria pretențiilor teritoriale avansate de Kremlin sub amenințarea recurgerii la forța armelor prin celebrele note ultimative. (Copie de pe originalul descoperit în Arhivele Britanice din Londra: Great Britain, Public Record Office, *Foreign Office* – 371/59149.

Cu titlu de exemplu, menționăm protestul energic (acoperit de câteva mii de semnături) rostit la 2 iulie 1940 de profesorul Ștefan Ciobanu, membru al Academiei Române și strălucit fiu al Basarabiei din nou cotropită de ruși, în ședința comună a comisiilor de politică externă ale Camerei și Senatului României și din care reținem: „... *Dacă mai există dreptate pe acest pământ, dacă principiile umane mai au vreun rost, dacă drepturile popoarelor, sfinte chiar în timpurile întunecate ale istoriei, mai au vreo valoare, noi, parlamentarii și fruntașii vieții politice și culturale din Basarabia, români și minoritari, în numele poporului dintre Prut și Nistru, astăzi redus la tăcere, apelăm la lumea civilizată și atragem atenția asupra dramei sfâșietoare prin care trece populația Basarabiei; în același timp, ridicăm glasul nostru de protest viguroso în contra încălcării nelegiuite a*

*celor mai sfinte drepturi ale noastre istorice, etnice și umane*⁴. Cu același prilej, inegalabilul istoric Nicolae Iorga, consilier regal și fost președinte al Consiliului de Miniștri, a prezentat un memoriu subscris de numeroase și marcante personalități politice și științifice⁵: Iuliu Maniu, Constantin I. C. Brătianu, A. C. Cuza, Ion Mihalache, Gheorghe I. Brătianu, Virgil Madgearu, dr. Constantin Angelescu, Stelian Popescu ș.a.

S-a afirmat, cu justificat temei, că efectul atitudinii României în fața notelor ultimative brutale ale Kremlinului din 26-27 iunie 1940 a fost acela al unei *reacții în lanț, întrucât, acceptând pretențiile teritoriale ale URSS, Bucureștii nu au mai reușit ulterior să le respingă pe acelea ale Budapestei și Sofiei*. Procesul dezmembrării României Mari a fost în mod automat declanșat, iar desfășurarea lui s-a dovedit implacabilă. Răspunderea pentru acceptarea notelor ultimative sovietice și, în consecință, pentru evacuarea Basarabiei, Bucovinei de Nord, Ținutului Herța (și, ulterior, a unor ostroave din Delta Dunării) și-a asumat-o în principal guvernul Gh. Tătărescu⁶, cu acoperirea regelui Carol al II-lea, care a manevrat pentru cedare în fața amenințării Kremlinului, beneficiind și de votul consultativ al celui de-al doilea Consiliu de Coroană reunit la București în seara de 27 iunie 1940. Opinăm că faptul izolării totale a României în 1940 a putut influența – și a influențat decisiv – alegerea Bucureștilor între admiterea și respingerea notelor ultimative ale lui V. M. Molotov. Ceea ce însă nu ne determină să credem, mai ales acum, în perspectiva timpului ce ne desparte de tragedia anului 1940 și în temeiul documentelor devenite accesibile, că alegerea Bucureștilor a fost inevitabilă. Nu suntem adepți ai istoriei contrafactice, dar aceasta nu ne împiedică să susținem că motivele opțiunii României ar fi fost integral justificate. În iunie 1940, Bucureștii, cu orice risc, puteau să-și impună și calea respingerii pretențiilor sovietice asupra Basarabiei și Bucovinei de Nord⁷.

⁴ Apud Gh. Buzatu, *România și războiul mondial din 1939-1945*, Iași, 1995, p. 14.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Gh. Tătărescu, *Evacuarea Basarabiei și a Bucovinei de Nord*, București, 1940, de unde reținem din seria justificărilor premierului în funcție la 28 iunie 1940: “[...] În numele destinului românesc am implorat pe Majestatea Sa să lase guvernului sarcina să ia răspunderea jertfei ce țara este silită să facă, evacuând provinciile voievodale. N-am putut cînti hotărârea regească și numai pe temeiul răspunderilor sale constituționale guvernul a hotărât acceptarea ultimatumului [sovietic] ca singura soluție impusă de rațiune. Am hotărât acceptarea sub presiunea forței și a violenței împotriva dreptului și a dreptății. Am hotărât acceptarea care lasă deschise toate căile viitorului, preferând-o rezistenței”.

⁷ Vezi argumente *pro* și *contra* în Nicolae Ciobanu, *Capacitatea de luptă a Armatei Române în momentul ciuntirii teritoriale a României în anul 1940*, în “Destin românesc”, Chișinău-

Nu credem că este cazul să se ofere scheme și explicații menite a “absolvi” România pentru “agresiunea” de la 22 iunie 1941, declanșată în scopul eliberării teritoriilor pierdute în iunie 1940 și zdrobirii comunismului, pentru atât și pentru nimic mai mult. La ultima întrevedere avută cu V. M. Molotov la Moscova, în 24 iunie 1941, Grigore Gafencu, ministrul român în capitala sovietică, chestionat fiind pe tema intrării țării sale în război contra U.R.S.S. și alături de Germania, a aruncat întreaga responsabilitate pe seama Kremlinului, vinovat pentru acțiunile și provocările sale de după 26-27 iunie 1940: “[...] Lovitura cea dintâi, care a zdruncinat temelii [...] României, cheazășie de siguranță și de pace, acoperire firească și atât de folositoare a unui hotar întins și însemnat al Rusiei, a fost dată, din nenorocire, de guvernul sovietic. Cele ce se întâmplă azi sunt urmările acestei nenorociri care a dus la un război între două popoare care niciodată în istoria lor nu au luptat unul împotriva altuia”⁸.

Revenind la episodul Stalingrad și la implicarea României din desfășurarea celui de-al doilea război mondial, precizăm că nu intenționăm, nefiind posibil, într-un spațiu limitat, să-l tratăm în integralitate. Avem în vedere că perioada 1942-1943 s-a impus pe planul celui de-al doilea război mondial în ansamblu în urma coteriturilor militare decisive, toate defavorabile *Axei* Berlin-Roma-Tokio, survenite cvasi-concomitent pe fronturile din Pacific-Africa de Nord-Europa, la Midway, El Alamein și Stalingrad. Dacă anterior sfârșitului anului 1942 și debutului lui 1943 între forțele Puterilor *Axei* și cele ale Națiunilor Unite de pe principalele teatre de operațiuni se ajunsese oarecum la o stabilizare a fronturilor, în urma succeselor de proporții ale Aliaților la Midway, El Alamein și Stalingrad echilibrul – și așa fragil până atunci – a fost cu totul răsturnat, chiar definitiv, fără nici o posibilitate în continuare, deci, pentru ca Germania și aliații ei, inclusiv România, să-și mai revină. Gruparea *Axei*, din acel moment, s-a situat tot mai categoric în rândul învingșilor, pe când, dimpotrivă, Aliații s-au profilat drept învingători. Reputatul istoric francez al conflagrației din 1939-1945,

București, nr. 2/1994, p. 9-20: Ioan Scurtu, *Forțele politice din România și notele ultimative sovietice din 26 și 27 iunie 1940*, în idem, p. 21-29; Gh. Buzatu, *Rolul factorului geopolitic în determinarea opțiunii României privind evacuarea Basarabiei și Bucovinei de Nord în 1940*, în *Geopolitica*, I, Iași, 1994, p. 239 și urm.

⁸ Grigore Gafencu, *Misiune la Moscova, 1940-1941*, ediție Ion Calafeteanu și colaboratori, București, 1955, p. 231 (raport din 1 august 1941, prezentat de Grigore Gafencu lui Mihai Antonescu, ministrul de Externe al României, p. 228-233). A se confrunta cu însemnările din 24 iunie 1946 ale aceluiași Grigore Gafencu (*Jurnal iunie 1940 – iulie 1942*, I, ediție Ion Ardeleanu, V. Arimia, București, 1994, p. 150-153).

care a fost prof. Henri Michel, a consemnat în excelența-i sinteză că momentul 1942-1943 a trasat bisectoarea ultimei conflagrații planetare⁹.

Încă din cursul evenimentelor dar, mai cu seamă, după aceea, astăzi deopotrivă, în perspectiva timpului ce ne desparte de anii 1942-1943 și în baza tonelor de documente descoperite în arhive, majoritatea istoricilor consacrați sau comentatorii militari de prestigiu s-au pronunțat categoric în privința semnificației majore a bătăliei de la Stalingrad în derularea ostilităților generale. În acest sens, Arnold J. Toynbee, B. H. Liddell Hart, Kurt von Tippelskirch, Henri Michel, Andreas Hillgruber, Eddy Bauer, Raymond Cartier, J. F. C. Fuller, Pierre Renouvin, A. A. Greciko și colaboratorii, Hans-Adolf Jacobsen, J.-B. Duroselle, Percy Ernst Schramm, William L. Shirer, K. D. Erdmann ș.a.¹⁰ au optat pentru un „verdict” în sensul că Stalingradul – inaugurând seria cotelurilor care au prevestit prăbușirea obligatorie a celui de-al III-lea Reich, a lui Hitler și a aliaților sau sateliților săi, inclusiv România – a marcat tragedia Germaniei în conflictul din 1939-1945¹¹.

România, gravitând aidoma unui satelit în orbita *Axei* Berlin-Roma-Tokio în perioada noiembrie 1940 – august 1944¹², a suportat în egală măsură consecințele eșecului din 1942-1943, ceea ce, indiscutabil, explică „preferințele” ulterioare ale istoricilor pentru investigarea temei respective¹³, reținând în context numeroase și relevante contribuții:

- Platon Chirnoagă, *Istoria politică și militară a războiului României contra Rusiei Sovietice (22 iunie 1941-23 august 1944)*, ediția a IV-a¹⁴;
- Alesandru Duțu, capitol în ultimul *Tratat de Istorie al Academiei Române*¹⁵;
- Idem, *Între Wehrmacht și Armata Roșie. Relații de comandament româno-germane și româno-sovietice (1941-1945)*¹⁶;
- Idem, capitol în *Enciclopedia Armatei României*, editori Marian Moșneagu și colaboratori, București, Editura CTEA, 2009, p. 867-896.

⁹ Henri Michel, *La Seconde Guerre mondiale*, I, Paris, PUF, 1968, p. 407 și urm.

¹⁰ Cf. Gh. Buzatu, Gh. I. Florescu, *Al doilea război mondial și România. O bibliografie*, Iași, Editura Academiei, 1981, p. 143 și urm.

¹¹ K. D. Erdmann, *Die Zeit der Weltkrieg*, Stuttgart, Klett-Cotta, 1978, p. 563 și urm.

¹² Vezi Gh. Buzatu, *Hitler, Stalin, Antonescu*, I-III, Ploiești-R. Vâlcea-Iași, 2005-2008.

¹³ Cf. Gh. Buzatu, Gh. I. Florescu, *op. cit.*, p. 164 și urm.

¹⁴ Iași, Fides, 1998 (edițiile precedente: Madrid – 1965, 1986; Iași – 1997).

¹⁵ *Istoria Românilor*, IX, *România 1940-1947*, București, Editura Enciclopedică, 2008, p. 259-275.

¹⁶ București, Editura Enciclopedică, 2000.

- Adrian Pandea, Ion Pavelescu, Eftimie Ardeleanu, *România la Stalingrad. Viziunea românească asupra tragediei din Cotul Donului și Stepa Calmucă*¹⁷;
- Jürgen Förster, *Stalingrad: Risse im Bündnis 1942/43*¹⁸;
- Idem, *Stalingrad: Ereignis-Wirkung-Symbol*¹⁹;
- Mihail Vasile-Ozunu, Petru Otu, *Înfrânți și uitați. România în Bătălia de la Stalingrad*²⁰;
- Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*²¹.

În ceea ce o privește, România, în urma condițiilor prilejuite de evenimentele de la Stalingrad, în care trupele sale (Armatele 3 și 4) au fost profund implicate și consumate, s-a preocupat să-și conserve forțele pentru înclăștările supraomenești care trebuiau să vină. În consecință, Mareșalul Antonescu, un tactician și strateg din elita *Lorzilor războiului* în ansamblu, avea să fie literalmente absorbit după 19-20 noiembrie 1942 – așa după ne mărturisește un memorialist al epocii – de gândul că pe Frontul de Est „România trebuia să înceapă să se concentreze pentru a nu pierde războiul său”²². Un alt memorialist celebru, Gheorghe Barbul, mărturisea că, în perspectiva eșecului forțelor *Axei* la Stalingrad după ofensiva Armatei Roșii din 19-20 noiembrie 1942, „camaraderia între *Wehrmacht* și armatele celorlalte națiuni era îngropată sub dărâmăturile ofensivei eșuate”²³.

Epopeea Stalingradului a cuprins mai multe episoade distincte²⁴. După succesele și nerealizările din Est din 1941 (imposibilitatea *Wehrmachtului* de-a captura Moscova și Leningradul), pentru Înalțul Comandament German (*OKW*-ul) a devenit evident că în 1942 acțiunile ofensive proiectate trebuiau să aibă în vedere obiective sau zone limitate²⁵. Tocmai de aceea, Directiva de război nr. 41/5 aprilie 1942 a lui Adolf Hitler avea să concentreze efortul

¹⁷ București, Editura Militară, 1992.

¹⁸ Freiburg, Verlag Rombach, 1975.

¹⁹ München-Zürich, Piper, 1992.

²⁰ București, Editura Ion Cristoiu, 1999.

²¹ Ediția I, Iași, Tipo Moldova, 2009.

²² Larry Watts, *În serviciul Mareșalului. Mareșalul Ion Antonescu văzut de un ofițer din Cabinetul său Militar, ca urmare a întrevederilor avute cu ...*, II, München, Jon Dumitru Verlag, 1985, p. 43.

²³ Gheorghe Barbul, *Memorial Antonescu. Al III-lea om al Axei*, ediție V. F. Dobrinescu, București, Editura Pro Historia, 2001, p. 147.

²⁴ Cf. Gh. Buzatu, coordonator, *Trecutul la judecata istoriei: Mareșalul Antonescu – Pro și Contra*, București, Editura Mica Valahie, 2006, p. 159 și urm.

²⁵ Idem, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, I, p. 110.

principal al *Wehrmachtului* și al trupelor aliate împotriva Armatei Roșii în zone de Sud-Est a URSS, mai precis înspre Stalingrad și Caucaz. Atingerea acestor obiective, corelate la mare distanță și în timp cu ofensiva germano-italiană din Africa de Nord, viza nu numai capturarea și deposedarea inamicului de rezervele sale de petrol esențiale, dar avea și alte rosturi preponderent economice (ocuparea Stalingradului, centru industrial de prima mărime al URSS), politice (capturarea orașului purtând numele liderului sovietic în persoană), paralizarea circulației pe Volga, Don și în bazinul Mării Caspice, distrugerea unei zone militare de maximă însemnătate pentru inamic, toate acestea ca „premisă” pentru reluarea, ulterioară, a atacului pe axul principal – Moscova, care trebuia să marcheze prăbușirea totală și definitivă a URSS în război. Ofensiva trupelor *Axei* în Sud-Est a început la 28 iunie 1942 (operațiunea „Blau”, iar, după două zile, „Braunschweig”), fiind încredințată Grupului de Armate „Sud”, aflat sub comanda Feldmareșalului Fedor von Bock. Acesta dispunea de șase armate, dintre cele mai bune ale *Wehrmachtului* (respectiv Armatele 2, 6, 11 și 17 Infanterie și Armatele 1 și 4 Tancuri), care, pe parcurs, aveau să fie „întărite” cu trupe ale statelor aliate ori satelite (Armata 8 Italiană, Armata 1 Ungară și armatele 3 și 4 Române)²⁶. Ofensiva s-a desfășurat în condiții relativ bune pentru început, adică până în momentul în care s-a produs o acerbă confruntare germano-sovietică pentru orașul Voronej pe Don, după care a survenit intervenția neașteptată și neinspirată a lui Hitler în desfășurarea operațiunilor din Sud-Est. Ceea ce avea să determine pe cei mai de seamă istorici și comentatori militari ai conflictului mondial să atribuie Führerului o responsabilitate enormă pentru eșecul previzibil al Campaniei din Răsărit. În mod concret, la 9 iulie 1942, deci în plin efort ofensiv spre Stalingrad, OKW-ul, la inspirația lui Hitler, decise divizarea Grupului de Armate „Sud”, în funcție de cele două obiective repartizate fiecăreia dintre marile unități noi constituite, respectiv:

– Grupul de Armate „A” (comandant – Feldmareșalul Wilhelm List) era trimis să cucerească Caucazul, având în componență cu precădere forțe germane – Armatele 11 și 17 Infanterie, Armatele 1 și 4 Tancuri, plus două divizii de tancuri desprinse de la Armata 2 Tancuri (căreia îi revenea, în cooperare cu Armata 6 Infanterie și diviziile române, asaltul Stalingradului), precum și Corpul de Cavalerie Român (diviziile 6 și 9 Cavalerie, 1, 2 și 3 Munte, 10 și 18 Infanterie).

²⁶ *Ibidem*, p. 111-112.

- Grupului de Armate „B”²⁷ (comandant – General-colonel, ulterior Feldmareșal, Maximilian von Weichs) i-au rămas în seamă ocuparea zonei Cotul Donului și, în continuare, capturarea Stalingradului. Von Weichs dispunea de forțe germane limitate (Armatele 2 Tancuri și 6 Infanterie), susținute de trupele aliate (Armatele 1 Ungară, 8 Italiană, 3 și 4 Române), insuficient instruite și dotate, motiv pentru care acestea din urmă s-au aflat cu prioritate în vizorul Comandamentului Armatei Roșii în cazul acțiunilor contraofensive proiectate. O atare situație avea să fie confirmată la 19 și 20 noiembrie 1942, când forțele sovietice vor ataca (operațiunea „Saturn”) în sectoarele deținute de Armatele 3 și 4 Române, respectiv la Cotul Donului și, la Sud-Vest de Stalingrad, în Stepa Calmucă.

În cursul ofensivei din 1942, Grupul de Armate „B” al lui von Weichs a purtat, până la 12 septembrie, când s-a declanșat bătălia în și pentru Stalingrad, acțiuni înverșunate pe toate aliniamentele succesive²⁸, mai precis:

- între 10 iulie și 7 august luptele s-au desfășurat la Cotul Donului, departe de Stalingrad;
- între 8 și 18 august pentru apărarea exterioară a orașului;
- între 19 august și 4 septembrie pentru zona de apărare mijlocie a orașului și pentru atingerea Volgăi;
- între 4 și 12 septembrie trupele s-au înfruntat chiar pe linia de centură a Stalingradului;
- în sfârșit, perioada 13 septembrie – 19 noiembrie a coincis bătăliei angajate în însăși inima Stalingradului.

În acest răstimp, forțele armate române trimise în Sud-Est au ocupat prin luptă două zone:

- Cotul Donului, pe care s-a stabilit Armata 3 Română (comandant – general Petre Dumitrescu);
- Stepa Calmucă, la Sud-Vest de Stalingrad, a revenit Armatei 4 Române (comandant – general C. Constantinescu-Claps).

Pe de altă parte, în vara-toamna anului 1942, importante forțe române – Corpul 1 Armată (Divizia 2 Munte și Divizia 258 Infanterie) și Corpul de Cavalerie (Diviziile 5, 6 și 9 Cavalerie) – au acționat pentru cucerirea litoralului de est al Mării de Azov și al Mării Negre, forțând apoi spre inima Caucazului, unde au ajuns la sfârșitul lunii octombrie²⁹. În acest fel, trupele

²⁷ Aflat în subordinea Grupului de Armate „B”.

²⁸ Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, I, p. 115-116.

²⁹ Alesandru Duțu, în *Istoria Românilor*, IX, p. 263-265.

române au asigurat flancul drept ofensiv al unităților germane din Grupul de Armate „B” care se îndreptau spre Caucaz, zona Ordjonikidze³⁰.

Succesele trupelor române nu au fost însă în măsură să-i mulțumească pe Mareșalul Antonescu și pe generalii săi. De altfel, aceștia nu s-au sfiit să le transmită nemților temerile lor, provocate în esență de extinderea peste măsură a liniei frontului, paralel cu imposibilitatea asigurării aprovizionărilor, cu lipsa de interes a *OKW*-ului pentru constituirea unei veritabile grupări de șoc capabile să respingă viguros orice contraofensivă sovietică; de asemenea, nu se puteau ignora insuficiența dotărilor și încadrărilor celor două armate române, staționate în Cotul Donului ori în Stepa Calmucă, improprii pentru acțiuni hotărâte, ofensive sau defensive; insuficiența trupelor; deficiențele aprovizionărilor cu hrană și armament greu etc., context în care, după negocieri și preparative care au debutat în august 1942, Grupul de Armate „Mareșal Ion Antonescu”, ulterior „Don”, comandat de Conducătorul Statului Român, n-a mai fost constituit. S-a pretextat „boala” Mareșalului, deși, în mod sigur, evoluția ostilităților au convins *OKW*-ul, *OKH*-ul și pe Hitler să renunțe la proiect³¹. Că lucrurile s-au petrecut astfel se va vedea imediat după declanșarea Operațiunii „Saturn” la 19-20 noiembrie 1942, când Hitler avea să decidă, totuși, constituirea Grupului de Armate „Don”, sub comanda Feldmareșalului Erich von Manstein³², care însă nu avea să reușească să „degamizeze” Armata 6 a generalului Friedrich Paulus, încercuită la Stalingrad³³.

Referitor la Paulus, acesta, ca memorialist după război, avea să le reproșeze lui Hitler și *OKH*-ului – aidoma într-un acord tacit cu Antonescu și colaboratorii săi – toate deficiențele majore ale campaniei împotriva Stalingradului, și anume: – lipsa de preocupare pentru întărirea flancului stâng al Grupului de Armate „B”; aprecierea nerealistă a resurselor Armatei Roșii, presupunând că retragerea trupelor sovietice din perioada anterioară „Saturnului” ar fi ilustrat apropiata epuizare a forțelor, ceea ce excludea ipoteza oricărui contraatac serios; Hitler și *OKH*-ul încredințaseră *Wehrmachtului* două obiective fundamentale – Stalingradul și Caucazul – la o distanță apreciabilă unul de altul, dar cu un preț inacceptabil – dispersarea

³⁰ *Ibidem*, p. 265.

³¹ Mihail Vasile-Ozunu, Petru Otu, *Înfrânți și uitați. Românii în Bătălia de la Stalingrad*, p. 98-101.

³² *Ibidem*, p. 101.

³³ Ofensiva lui von Manstein (operațiunea „Viscolul”) s-a desfășurat în perioada 19-31 decembrie 1942 (Henri Michel, *op. cit.*, I, p. 460-461).

forțelor³⁴. În adevăr, decizia conducerii militare supreme germane a intervenit în momentul cel mai puțin propice al operațiunilor, adică exact atunci când nu dispersia obiectivelor și trupelor erau recomandabile, ci concentrarea lor, pentru reușita unui asalt viguros pe direcția Stalingradului, cu șanse probabil sporite de succes ... Pe când, evident, împărțirea Grupului de Armate „Sud” în două forțe de șoc - „A” și „B”, cărora li s-au repartizat și mari unități aliate ori satelite – nu era nicidecum preferabilă. Generalul Platon Chirnoagă, participant la evenimente și recunoscut în calitatea-i de istoric competent al faptelor, a insistat cu teamei asupra „greșelii fatale” din 1942³⁵. Mai ales că, de partea cealaltă a frontului, Comandamentul Suprem al Armatei Roșii („Stavka”) a intuit imediat eroarea de proporții ai OKW-ului, pregătindu-se intens și declanșând Operațiunea „Saturn” la 19-20 noiembrie 1942 pentru a zăgăzui și nimici pe inamic. În mai puțin de 50 de zile, contraofensiva sovietică a fost încununată de succes, fapt care a agravat proporțiile erorilor germane. Cu atât mai mult, cu cât după 19-20 noiembrie 1942 Hitler n-a acceptat de fel soluția retragerii forțelor Axei amenințate a fi încercuite separat și nimicite pe rând, precum, mai ales, în cazul Armatei 6 Germane, blocată în Stalingrad și nevoită să capituleze în urma unei operațiuni speciale sovietice („Inelul”) din 10 ianuarie – 2 februarie 1943³⁶. Cu același prilej au rămas în încercuire mai multe mari unități române – Divizia 20 Infanterie, Divizia 1 Cavalerie și Detașamentul „Voicu”, pierderile noastre depășind 12 000 de ofițeri, subofițeri și trupă³⁷.

În situația creată după 19-20 noiembrie 1942, pentru Antonescu și generalii săi soarta Armatei 3 și 4 Române implicate în operațiunile desfășurate în Cotul Donului și în Stepa Calmucă a devenit de maximă însemnătate. Erau în discuție asigurarea apărării, limitarea pagubelor în oameni și materiale, asigurarea condițiilor pentru ieșirea din încercuiri etc., iar, toate acestea, pe fondul disensiunilor româno-germane, inclusiv ori îndeosebi pe „canalul” Antonescu-Hitler, Führerul, după cum s-a arătat, declarându-se ostil oricăror intenții de retragere. Astfel că, în spatele liniei frontului, la nivel de comandamente s-a purtat o altă bătălie între cancelariile lui Antonescu și Hitler, în care cel dintâi a știut și a reușit să-și impună punctul de vedere, de vreme ce, deja la 26 noiembrie 1942, Marele

³⁴ Vezi Maréchal Friedrich Paulus, *Stalingrad*, Paris, Fayard, 1961, p. 222 și urm.

³⁵ Cf. Platon Chirnoagă, *Istoria războiului ...*, p. 226-227.

³⁶ Mihail Vasile-Ozunu, Petru Otu, *Înfrânți și uitați. Românii în Bătălia de la Stalingrad*, p. 212-213.

³⁷ *Ibidem*, p. 213.

Cartier General Român a recomandat aducerea în țară, pentru refacere, a trupelor din Sud-Est³⁸. Mai apoi, la începutul lunii ianuarie 1943, Armatele 3 și 4, cu excepția marilor unități prinse „în clește” în Stalingrad împreună cu Armata 6 a lui Paulus (Diviziile 1 Cavalerie și 20 Infanterie, Detașamentul „Voicu”), nu mai erau considerate ca aflându-se în „misiune operațională”³⁹. A urmat, la 19 ianuarie 1943, ordinul MStM privind retragerea în țară a forțelor disponibile ale Armatelor 3 și 4, înfăptuită în februarie-martie 1943, în așa fel că, la 17 aprilie 1943, toate resturile reveniseră pe teritoriul național, fiind demobilizate⁴⁰.

Pierderile în efective ale celor două armate române în Cotul Donului și în Stepa Calmucă sunt apreciate de istorici ca „majore” – circa 140-150 000 de militari (morți, răniți sau dispăruți)⁴¹. După cum constatăm, nu am luat în calcul pierderile materiale și nici urmările de prestigiu, dar, chiar și așa, cifrele reținute erau „modeste” în raport cu acelea ale Ungariei și, îndeosebi, ale celui de-al III-lea Reich, care, numai la 2 februarie 1943, în urma capitulării Feldmareșalului Paulus la Stalingrad, înregistrase: 91 000 de prizonieri (din care 2 500 de ofițeri și 24 de generali), 20 000 de răniți și peste 100 000 de morți⁴².

În 1942-1943, în conexiune cu episodul Stalingrad și „surprizele” intervenite în sectorul de Sud-Est al Frontului de Răsărit, Mareșalul Antonescu și colaboratorii săi au mai avut în atenție specială alte două probleme presante:

– respingerea, prin demersuri hotărâte, a tentativelor „aliaților” germani, oficiali sau nu, de a impune varianta „răspunderii românilor” pentru catastrofa din 19-20 noiembrie 1942, în urma faptului că operația „Uranus” s-a declanșat și a reușit în zonele ocupate de Armatele 3 și 4 Române în dispozitivul „Axei” la Cotul Donului și din Stepa Calmucă;

– cercetarea împrejurărilor inexplicabile în care a fost posibil ca, de moment ce numeroase surse și elemente (unele sigure) atestau că Armata Roșie se pregătea intens pentru contraofensiva din zona Stalingradului, totuși Hitler, *OKW*-ul și *OKH*-ul au ignorat semnalele receptate, îngăduind sovieticilor declanșarea „prin surpriză” a operațiunii „Saturn”!

³⁸ Cf. Gh. Buzatu, *Trecutul la judecata istoriei*, p. 160.

³⁹ La 2 ianuarie 1943, Statul Major Român a stabilit că „Armatele 3 și 4 nu mai sunt capabile să se reorganizeze și o improvizație nu este de dorit” (Mihail Vasile-Ozunu, Petru Otu, *Înfrânți și uitați. Români în Bătălia de la Stalingrad*, p. 272).

⁴⁰ Gh. Buzatu, *Trecutul la judecata istoriei*, p. 160.

⁴¹ Al. Dușu, *Între Wehrmacht și Armata Roșie*, p. 117.

⁴² Henri Michel, *op. cit.*, I, p. 465.

Din motive lesne de înțeles, vom stărui mai jos asupra aspectelor informative legate de debutul atacurilor Armatei Roșii din noiembrie 1942.

Așa după se știe, în actualul stadiu al cercetărilor, opinia care se impune în privința implicării României antonesciene pe tărâmul frontului secret este de-acum una sigură. Acea că, în anii Războiului din Est, în domeniul menționat la București s-au impus două organisme de profil: *Biroul II* al Marelui Stat Major și *Serviciul Special de Informații*. Acesta din urmă, condus de un adevărat maestru al jocului, Eugen Cristescu, nu s-a confundat în epocă cu vreunul dintre organismele omnipotente și omniprezente de spionaj/contraspionaj ale marilor state beligerante. dar – în cazul statelor mijlocii și mici, în mod sigur – SSI-ul⁴³ n-a fost nicidecum cel mai slab dintre toate acestea, lipsit de performanțe, iar, de aceea, inutil. În condiții istorice concrete, interne și externe, în funcție de organizare și tradiție, de oameni și de fonduri, dependent de Eugen Cristescu și de Ion Antonescu, Conducătorul Statului Român, Serviciul și-a îndeplinit misiunea, adeseori cu supra de măsură, dar a și gafat, uneori în chip nepermis, precum, mai ales, înainte și în momentul 23 august 1944, lovitura de stat surprinzând agenția și pe liderii săi, după cum într-o măsură și pe Mareșalul Antonescu. În consecință, prăbușirea a intervenit cauzal, după cum fusese și ascensiunea lor. Astfel, dacă este adevărat că SSI-ul a supraviețuit oarecum arestării și execuției Mareșalului, ulterior războiului mondial, în decursul intensificării

⁴³ Vezi îndeosebi Gh. Buzatu, *Din istoria secretă a celui de-al doilea război mondial*, II, București, Editura Enciclopedică, 1995, p. 89-214; Cristian Troncotă, *Istoria Serviciilor Secrete românești. De la Cuza la Ceaușescu*, București, Editura Ion Cristoiu, 1999, p. 189 și urm.; idem, *Eugen Cristescu. Asul Serviciilor Secrete românești. Memorii (1916-1944), mărturii, documente*, București, Editura Rosa Vânturilor, 1995, *passim*; idem, *Glorie și tragedii. Momente din istoria Serviciilor de Informații și Contrainformații române pe Frontul de Est (1941-1944)*, București, Editura Nemira, 2003, *passim*; Pavel Moraru, *Informații militare pe Frontul de Est*, București, Editura Militară, 2005, *passim*; idem, *Basarabia, basarabeni și Serviciile Secrete (1918-2005)*, Chișinău, 2005, *passim*; idem, *Informații și contrainformații românești pe Frontul din Răsărit (1940-1944)*, în „Europa XXI”, număr special *Români între ruși și sovietici*, Iași, vol. XIII-XIV/2004-2005, p. 215-295; Gh. Buzatu, *Din culisele războiului secret româno-sovietic (1940-1944)*, în idem, p. 173-180; Gh. Buzatu, Marusia Cîrstea, *Preludiul Stalingradului, în viziunea SSI-ului*, în idem, p. 181-214; Lionede Ochea, *Serviciul Special de Informații al României pe Frontul de Vest (1940-1944)*, București, Editura Tipart, 2005, p. 76 și urm.; Cristian Troncotă, Alin Spănu, *Documente SSI privind spațiul sovietic. 22 august 1939 – 23 august 1944*, București, INST, 2004, *passim*; Cristian Troncotă, Alin Spănu, Ilie Pintilie, *Documente SSI despre poziția și activitățile partidelor politice din România. 6 septembrie 1940 – 23 august 1944*, București, INST, 2005, *passim*; Gh. Buzatu, Corneliu Bichineț, eds., *Arhive secrete, secretele arhivelor*, I-II, București, Editura Mica Valahie, 2005, *passim*.

regimului ocupației militare a URSS în România și a procesului de comunizare în 1947-1948, el, după ce prin 1945-1946 traversase propria-i lustrare, a sfârșit prin a fi absorbit de *DGSP* (1948), în organele căreia s-a și topit prin 1950-1951. Ca atare, desprindem că momentele de glorie ale *SSI*-ului rămân oricum legate de perioada anterioară loviturii de stat de la 23 august 1944. Succesele înregistrate atunci⁴⁴, pe planul intern, ori în zona Frontului de Est⁴⁵, au fost indiscutabile, iar, dintre reușite, remarcăm – anterior datei de 22 iunie 1941 – sinteza privind *Kominternul*⁴⁶, dar și sinteza din martie 1944 cuprinzând radiografia completă și exactă a *NKVD*-ului⁴⁷ și, nu în cele din urmă, sinteza din martie 1943 acoperind un moment fundamental al celui de-al doilea război mondial în ansamblu – episodul Stalingrad. Este de la sine înțeles că, de vreme ce anterior ne-am ocupat de primele două documente menționate, în rândurile ce urmează vom stăruii asupra ultimului document. Așa după cum am subliniat deja și după este stabilit⁴⁸, în contextul în care la 19-20 noiembrie 1942 forțele Armatei Roșii au declanșat contraloviturile surprinzătoare de la Stalingrad, periclitând imediat soarta Armatelor 3 și 4 Române dispuse în zonă, Mareșalul Antonescu a dispus grabnic anchetarea condițiilor în care a fost posibil dezastrul militar care, pe Frontul de Est, a marcat, indiscutabil, începutul sfârșitului, pentru Hitler și aliații săi, inclusiv România antonesciană.⁴⁹

În context, s-a impus cercetarea pe planul informațiilor a eșecului survenit. În acest fel, *SSI*, prezent oricum în epicentrul evenimentelor dintre Don și Volga, a intrat o dată în plus în rol, sfârșind prin a întocmi și prezenta Mareșalului, în MARTIE 1943, un document sintetic și complex: Studiu rezumativ al informațiilor referitoare la operațiunile Armatei Sovietice. Întreprins între 19 noiembrie 1942 – 20 februarie 1943, în sectorul trupelor române (Date informative din surse proprii)⁵⁰. Studiul elaborat de *SSI*

⁴⁴ În colaborare ori alături de serviciile militare de informații și contrainformații.

⁴⁵ Vezi îndeosebi Pavel Moraru, *Armata lui Stalin văzută de români*, București, Editura Militară, 2006, *passim*.

⁴⁶ Gh. Buzatu, *România sub Imperiul Haosului*, București, Editura RAO, 2007 (sub tipar).

⁴⁷ Idem, *Românii în arhivele Kremlinului*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 281.

⁴⁸ Cf. A. M. Samsonov, *Stalingradskia bitva. Ot oboronî i otstuplenii k velikoi pobedi na Volghe*, Moskva, Izd. Akademii Nauk, 1960, p. 438 și urm.

⁴⁹ Vezi harta cu „Unitățile informative S.S.I. dislocate în zona de operații din Est” – sursă: ANIC, fond PCM – CM, dosar 94/1941

⁵⁰ Arhivele Naționale ale României, Arhivele Istorice Centrale (ANIC), București, fond Președinția Consiliului de Miniștri – Cabinetul Militar, dosar 323/1943, 54 file (respectiv filele 1-41 – sinteza; filele 43-54 – ordinul nr. 305/1942 al lui I.V. Stalin și Schita cu

cuprindea un număr de 5 capitole, toate – deosebit de interesante, dar cel dintâi (A) și cel mai vast, intitulat Generalități⁵¹, oferea detalii în măsură a atesta că preparativele organelor militare sovietice în vederea contra-ofensivei din noiembrie 1942 n-au rămas necunoscute autorităților române, că pericolul a fost semnalat din timp comandamentelor române și, mai departe, celor germane din zonă după cum și altor superioare.

Amploarea acțiunii rezultă din prima frază a sintezei: „Ofensiva sovietică din iarna anului 1942/1943 a fost o operațiune de o deosebită dezvoltare (subl. ns.)”⁵². Sub raport informativ, pregătirea acțiunii, debutând încă de la sfârșitul verii anului 1942⁵³, deci practic de îndată după declanșarea ofensivei forțelor Axei către Sud-Estul Rusiei, n-a putut trece, în ciuda tuturor contramăsurilor Moscovei, neobservat inamicului. Sub acest aspect, dezvoltările studiului erau elocvente: „Deși [ofensiva Armatei Roșii] concepută în cel mai mare secret, totuși pregătirile ei au fost cunoscute cu un apreciable timp înainte de declanșare (subl. ns. – Gh. B.), grație informațiilor cunoscute și care au fost tot mai concrete, anunțând iminența ei. Primele informațiuni, obținute către începutul lui octombrie 1942 (subl. ns. – Gh. B.), confirmate apoi tot mai precis, arată că scopul ofensivei sovietice este spargerea frontului în sectorul DONULUI și ajungerea la ROSTOV, pentru a izola astfel armatele aliate din CAUCAZ de cele din COTUL DONULUI. Această operațiune urma să fie conjugată cu altele pormite de la STALINGRAD și Sud STALINGRAD (subliniat în original)”⁵⁴.

Informațiile provenite de la prizonieri și dezertori indicau din start drept moment al acțiunii luna noiembrie 1942, planul fiind elaborat de Moscova și transmis specialiștilor anglo-americani⁵⁵. Kremlinul rezerva o „importanță deosebită acțiunii, nădăjduindu-se pe „rezultate decisive cât mai rapide”, începând chiar din clipa asaltului⁵⁶. În tot cursul lunii octombrie 1942 s-au acumulat progresiv, știrile despre atac, precizându-se treptat aglomerările de forțe, intențiile, numărul și moralul unităților, iar, la un moment dat (30 octombrie 1942), chiar și ziua Z: 7 noiembrie 1942, cu

dislocarea probabilă a forțelor inamice pe frontul Don și Sud de Stalingrad la 1 decembrie 1942, la scara 1:500 000, f. 42).

⁵¹ *Ibidem*, f. 1-12.

⁵² *Ibidem*, f. 1.

⁵³ *Ibidem*, f. 3.

⁵⁴ *Ibidem*, f. 2.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 4.

⁵⁶ *Ibidem*.

prilejul împlinirii a 25 de ani de la victoria Revoluției din 1917⁵⁷. Drept dovezi ale eficacității sale, SSI indica numerele și datele notelor sale informative, precum⁵⁸: nr. 923/15 septembrie 1942; nr. 2163/5 noiembrie 1942; nr. 2 097/2 noiembrie 1942; nr. 2 105/4 noiembrie 1942; nr. 2 187/5 noiembrie 1942; nr. 2 225/6 noiembrie 1942 ș.a. În cursul lunii octombrie 1942, aflurile de trupe spre Stalingrad s-au intensificat, la trecerea peste Volga fiind identificate coloane mari de infanterie și camioane, trecute peste Volga doar în cursul nopților. Predominau contingentele tinere, numeroase forțe siberiene⁵⁹, iar MU beneficiau de efective complete dotate cu tot armamentul necesar și asistate de un mare număr de unități de tancuri. Numai pentru ziua atacului fuseseră destinate aproximativ 30 000 de tancuri⁶⁰. Cea mai mare concentrare de forțe s-a realizat în regiunea Cotului Donului – în special infanterie, artilerie și blindate, susținute de aviație⁶¹. Nota informativă nr. 2414 din 14 noiembrie 1942 reținea, de exemplu, că în sectorul Rospinskaia Est-Kletskaia Est, pe o adâncime de aproximativ 15 km, rușii concentraseră la 4 noiembrie 1942: 12 regimente infanterie; 6 regimente de artilerie; 1 brigadă (a 5-a) anticar; 1 divizie cavalerie, aproximativ 100 tancuri⁶².

O serie de note informative din noiembrie 1942 (nr. 2 097/2 noiembrie 1942; nr. 2 187/5 noiembrie 1942; nr. 2 351/11 noiembrie 1942; nr. 2 471/18 noiembrie 1942 ș.a.) au surprins faptul că, în operațiunea proiectată, „rolul principal îl vor avea aviația și unitățile blindate (subl. ns)”⁶³.

Începutul ofensivei, indicat inițial ca posibil între 7 și 12 noiembrie 1942⁶⁴, nu a fost respectat, intervenind o serie de cauze, sintetizate astfel în Studiu: „– o întârziere în echiparea frontului (artilieria și carele de luptă nu sosiseră toate în sectoarele respective, fapt ce ducea la situația că nu se putea declanșa ofensiva cu rezultate maxime); – datele informative relative la dispozitivul nostru [în speță Armata 3 și Armata 4 Română] în adâncime (în special punctul privitor la rezervele tactice și strategice) nu era bine cunoscut încă; – condițiunile atmosferice nu erau din cele mai prielnice

⁵⁷ *Ibidem*, f. 5-6.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 5-6.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 8.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 7.

⁶¹ *Ibidem*, f. 8, 10.

⁶² *Ibidem*, f. 9.

⁶³ *Ibidem*, f. 10.

⁶⁴ *Ibidem*, f. 11.

realizării surprinderii tactice”⁶⁵. În plus, preparativele sovietice nu fuseseră încheiate, iar pierderile provocate de aviația germano-română la nord de Don se dovediseră importante⁶⁶. De altfel, citim în Studiul rezumativ, data precisă a ofensivei ajunsese la mijlocul lui noiembrie 1942 fără relevanță pentru Comandamentul român, de vreme ce această „ajunsese la precizuni asupra intențiilor ofensive ale Sovietelor (subl. ns.)”⁶⁷. În chip precis, sosise momentul în care „intențiunile ofensive de iarnă ale Sovietelor se precizau tot mai iminente (subl. ns), și ca sector de acțiune, și ca idei operative tactico-strategice”⁶⁸. De partea inamicului, amânarea nu mai reprezenta, de asemenea, o problemă, după ce Stavka „stabilise totul în amănunt (subl. ns) pentru un rezultat pe care îl scontau cât mai mare”⁶⁹. În ultimă instanță, factorii de care a depins declanșarea ofensivei – în viziunea SSI-ului – sau limitat la: „condițiunile atmosferice favorabile pe care le aștepta [Comandantul sovietic] să fie cât mai propice în realizarea surprizei (ceată, ninsoare etc.); completarea informațiilor asupra dispozitivului forțelor române și a posibilităților de reacțiune (rezerve tactice și strategice)”⁷⁰.

Un capitol special al Studiului rezumativ privea planul de operații al trupelor sovietice⁷¹. Autorii sintezei au sistematizat, exemplar și concis, materia. Astfel, ei au descifrat scopul (inițial și ulterior) al ofensivei, reținând: „atac cu forțele de pe Don în direcția generală sud, iar, cu forțele de la Sud de Stalingrad, inițial spre vest (subl. în original), pentru a face joncțiunea cu forțele de pe Don, în regiunea Kalaci, realizându-se apoi încercuirea trupelor germano-române de pe Frontul Stalingrad”; în consecință, „continuarea atacului spre sud-vest în direcțiunea Proletarskaia – Salsk – Rostov, pentru a izola forțele aliate [ale Axei] din Caucaz”⁷². Din expunere, se degajă obiectivul fundamental al operațiunii sovietice: „separarea armatelor de pe DON de cele din Caucaz, având ca prim obiectiv strategic ocuparea ROSTOVULUI (subl. ns.)”⁷³.

⁶⁵ *Ibidem*, f. 11-12.

⁶⁶ *Ibidem*, f. 11.

⁶⁷ *Ibidem*, f. 12.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 12.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 10.

⁷¹ *Ibidem*, f. 13-14.

⁷² *Ibidem*, f. 14.

⁷³ *Ibidem*, f. 13.

Din ansamblu, sinteza SSI-ulu degaja rezultatele imediate ale ofensivei, în mod precis:

- „degajarea Stalingradului și nimicirea forțelor germane aflate acolo
- dacă nu se vor retrage la timp;
- distrugerea armatelor române, aflate în Cotul Donului și la sud de Stalingrad și scoaterea lor definitiv din luptă, impunând astfel generalului român încheierea unei eventuale păci separate;
- ușurarea situației trupelor din Caucaz, prin eventuala deplasare a forțelor germane și aliate de pe acest front spre a nu fi tăiată de bazele lor (subliniat în text)⁷⁴.

Cel de-al doilea capitol al sintezei, relativ la totalul probabil al forțelor sovietice din fata fortelor române la 19-20 noiembrie 1942⁷⁵, stabilea cu o precizie demnă de invidiat și specifică istoricilor sau analiștilor militari tardivi, concentrarea și componența forțelor inamicului, mai precis în zona Stalingrad:

I. Forte terestre.

A. Pe frontul Donului, în fața Armatei 3 Române și în parte a Armatei 6 Blindate Germane, se aflau la 19 noiembrie 1942: Armata 65 (cu 9 divizii de infanterie și numerele lor); Armata 21 (cu 7 divizii de infanterie și numerele lor); Armata 5 Blindată (cu 13 divizii de infanterie și numerele lor); Corpul 3 Cavalerie Gardă (cu 2 divizii motorizate și 1 divizie Cavalerie); Corpul 8 Cavalerie (cu 5 divizii și numerele lor); Corpul 1 Blindat și Corpul 26 Blindat (cu un total de 10 brigăzi și numerele lor), deci, în total, 3 armate, 29 divizii infanterie, 18 brigăzi blindate și 1 brigadă infanterie motorizată, adică 56 MU pe Don⁷⁶.

B. Pe frontul de la Sud de Stalingrad, în fața Armatei 4 Române, se găseau la 20 noiembrie 1942: Armata 64 (5 divizii infanterie, 2 brigăzi infanterie și 2 brigăzi blindate și numerele lor); Armata 57 (recunoaștere parțială); Corpul 4 Cavalerie (cu 3 divizii și numerele lor); 8 brigăzi blindate aparținând, probabil, corpurilor 4 și 13 blindate. În total 17 MU.

II. Zona Stalingrad – Aviația

În total, 3 Armate aeriene (Armata 8, Armata 16 și o armată neidentificată)⁷⁷.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 13.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 14-19.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 14-16.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 16-17.

III. Zona Caucaz

A. În regiunea Novorossiisk - Tuapse – Armatele 47 și 56.

B. În regiunea Ordjonikidze – resturi din divizii și 8 brigăzi, din care 2 blindate⁷⁸.

C. Aviație: Armata 5 Aeriană⁷⁹.

Capitolul 4 al sintezei era consacrat desfășurării ofensivei, identificându-se 3 sectoare: Cotul Donului; Sud de Stalingrad; Caucaz⁸⁰ și 2 faze (I – 19 noiembrie – 15 decembrie 1942 și II – 15 decembrie 1942 – 1 decembrie 1943)⁸¹.

Capitolul concluziilor reunește nu mai puțin de 6 avantaje decisive ale ofensivei Armatei Roșii în măsură să-i explice succesul deplin⁸²:

1. Concepută și pregătită (moral și material) cu multă grijă și cu mult înainte de declanșare.

2. S-a bazat pe întrebuițarea unor mari mase de unități blindate, sprijinite de aviație.

3. S-au utilizat la maximum condițiile meteo.

4. S-au precizat cu anticipație amplasamentele artileriei și ale mijloacelor anticar ale trupelor române.

5. S-a declanșat în urma unor scurte și puternice pregătiri de artilerie și aruncătoare, succedate de atacul forțelor blindate.

6. MU au avut efective complete, mari rezerve și instrucții speciale a unităților blindate.

Din cauza condițiilor meteo, numai aviația a fost silită la o activitate redusă⁸³.

În sfârșit, Concluziile de ansamblu ale Studiului rezumativ⁸⁴ cuprindeau detalii și sugestii relativ la: 1. pregătirea profesională a unităților sovietice; 2. dotarea cu armament de tot felul; 3. metodele de luptă ale diferitelor arme; 4. caracteristicile armelor întrebuițate de inamic în ofensivă; 5. dotarea cu aviație, caracteristicile materialului și metode de luptă; 6. sistemele de aprovizionare.

Ce concluzie fundamentală se impune? Întrucât conducerea SSI-ului nu a cutezat – poate că nici nu era chemată? – un răspuns sintetic, el se

⁷⁸ *Ibidem*, f. 18.

⁷⁹ *Ibidem*, f. 18-19.

⁸⁰ *Ibidem*, f. 19-25.

⁸¹ *Ibidem*.

⁸² *Ibidem*, f. 26-27.

⁸³ *Ibidem*, f. 27.

⁸⁴ *Ibidem*, f. 28-41.

profilează însă pe parcursul întregii expuneri, dar verdictul analizei îl vom formula noi: A fost exclus ca, în condițiile concrete existente în 1942-1943 pe Frontul de Est, ofensiva sovietică de la Stalingrad SĂ NU FI REUȘIT! Cu toate CONSECINȚELE SALE GRAVE ȘI PROFUNDE pentru desfășurarea ulterioară a celui de-al doilea război mondial, pentru România, în cazul în speță.

OFENSIVA FORȚELOR ALIATE ÎN NOUA GUINEE ȘI INSULELE SOLOMON ÎN AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Olimpiu Manuel GLODARENCO*

Abstract: Offensive of the allied forces into the New Guinea and Solomon islands during the second world war

During 1943, the Empire of the Rising Sun lost many territories which it had conquered rather easily at the beginning of the war. The utopia of the Coprosperity Sphere began to disappear when faced to the American economy that produced more war technique than Japan could cover to establish a favourable balance of forces. Within this period numerous aero-naval and amphibian operations were performed, this type of military combat gaining a more and more permanent character as they were aiming at conquering islands with land troops in close cooperation with aviation and fighting vessels.

Keywords: *battle, line of vessels, flight, fleet, Guadalcanal, island, Japan, Pacific*

Eșecul *Flotei Combinat* japoneze la Midway a oferit Statelor Unite posibilitatea de a aborda conceptul de *ofensivă limitată* în sud-vestul Pacificului, unde amenințarea japoneză asupra liniei de comunicație între America de Nord și Australia rămânea reală. Generalul MacArthur, comandantul forțelor americane din Asia de Sud-Vest, propunea ca o forță amfibie să debarce o divizie de infanterie în Noua Britanie pentru a cuceri amenajările portuare japoneze de la Rabaul¹.

* Căpitan comandor, profesor conf. univ. dr., Universitatea „Andrei Șaguna” Constanța, directorul Muzeului Marinei Române.

¹ John Keegan, *The Second World War*, Penguin Books, New York, 1990, p. 290.

1. Planurile aliaților pentru declanșarea ofensivei în Oceanul Pacific

Amiralul Ernest J. King, comandantul șef al Flotei Statelor Unite, conștient de marile riscuri pe care și le asuma pentru propriile portavioane într-o asemenea operație, a propus un plan de apropiere *pas cu pas* de Rabaul prin Insulele Solomon. Aceasta era în concordanță cu conceptele strategice ale planului *Rainbow 5* și nu afecta, spera el, desfășurarea forțelor pe continentul european. Cucerirea Rabaul-ului deschidea calea pentru o eventuală înaintare aliată spre centrul Pacificului, spre Filipine și spre Japonia însăși. Dezavantajul planului lui King era acela că, la fiecare etapă de înaintare, forțele de asalt puteau fi atacate de aviația japoneză din Rabaul. În plus, ar fi trebuit să se execute operațiuni costisitoare cu rezultate negative pentru aliați, dacă pozițiile inamicului din Rabaul ar fi fost bine apărate².

Deși Armata și Marina au căzut de acord asupra strategiei *pas cu pas*, între King și MacArthur a persistat disputa privind conducerea operațiilor. Din punct de vedere geografic, responsabilitatea comenzii cădea în sarcina generalului MacArthur, având în vedere că viitoarele debarcări urmau să aibă loc mai ales în zona de sud-vest a Pacificului. Amiralul King, care nu dorea să-și pună portavioanele sub comanda lui MacArthur, a insistat ca operațiile să depindă, aproape complet, de resursele Marinei, așadar un marinar, în speță amiralul Nimitz, comandantul Flotei din Pacific, ar fi trebuit să dețină controlul total³.

Divergența a fost rezolvată printr-un compromis propus de generalul Marshall, șeful Marelui Stat Major. Operațiile ce au urmat erau împărțite în trei faze: Faza I – ocuparea insulelor Santa Cruz și Tulagi, era sub comanda lui Nimitz. În această etapă, granița dintre *Zona Pacificului de Sud-Vest* și *Zona Pacificului de Sud* se muta spre vest cu 1° (pe longitudinea de 159° E), astfel încât sudul Arhipelagului Solomon să intre sub controlul *Zonei Pacificului de Sud*; Faza a II-a – ocuparea celorlalte insule din Arhipelagul Solomon, Papua și a coastei de nord-est a Noii Guinee până la Salamaua și Lae; Faza a III-a – atacul bazei de la Rabaul. Fazele a doua și a treia erau sub comanda lui MacArthur⁴.

² David Smurthwaite, *The Pacific War Atlas 1941-1945*, Published in Association with the National Army Museum, London, 1995, p. 76.

³ Russell F. Weigley, *The American Way to War. A History of United States Military Strategy and Policy*, Macmillan Publishing Co., Inc, New York, 1973, p. 274.

⁴ David Smurthwaite, *op. cit.*, p. 77.

Șefii de State majore trebuia să-și exercite autoritatea asupra tuturor resurselor ce urmau să fie implicate, când comanda trecea de la Nimitz la Mac Arthur, precum și pe timpul executării celor trei faze.

Faza întâi (operația *Watchtower*) urma să înceapă pe 1 august 1942. Înainte ca această acțiune să se declanșeze, japonezii au pornit propria ofensivă în sud-vestul Pacificului.

În ciuda pierderilor suferite în urma bătăliilor din Marea Coralilor și Midway, japonezii erau hotărâți să reia presiunea împotriva pozițiilor aliate de la Port Moresby, pe coasta nordică a Noii Guinee și să și le consolideze în Insulele Solomon⁵. Deoarece campaniile din Filipine și Indiile Olandeze erau pe cale să se termine cu succes, *Statul Major General Imperial* a putut transfera trupe și echipament spre zona de sud-est. În iulie 1942, recent creată *Flotă a 8-a*, comandată de viceamiralul Gunicki Mikawa, și-a asumat responsabilitatea pentru această zonă, iar *Flotila a 25-a Aeriană* a fost reîntărită. Această acțiune a fost menită să taie liniile de comunicații între S.U.A. și Australia.

Pe 21 iulie, în timpul pregătirilor americane pentru ofensiva *pas cu pas* în Insulele Solomon, japonezii au debarcat pe coasta nordică a Noii Guinee, aproape de Buna și Gona⁶, pentru a înainta spre coasta sudică, la Port Moresby. Aceștia au fost opriți în încercarea lor de a lansa un atac amfibiu asupra Port Moresby pe timpul bătăliei din Marea Coralilor și au dorit, acum, cucerirea acestuia printr-un atac terestru, care a fost respins.

2. Confruntările de la Guadalcanal

În dimineața zilei de 7 august 1942 a început prima etapă a ofensivei aliate împotriva Insulelor Solomon, printr-o debarcare a *Diviziei 1 Pușcași marini* la Guadalcanal și Tulagi. Pentru această operație, care a fost condusă de amiralul R.L. Ghormley, comandantul *Zonei Pacificului de Sud*, Marina americană a folosit o *Forță navală* comandată de contraamiralul Fletcher și o *Forță de debarcare* condusă de contraamiralul Richmond K. Turner. Aceste grupări, totalizând 82 de nave, cu 3 portavioane (ENTERPRISE, SARATOGA, WASP), nava de linie NORTH CAROLINA, 13 crucișătoare și 30 de distrugătoare, s-au apropiat fără a fi descoperite de Guadalcanal și

⁵ Ronald H. Spector, *Eagle Against the Sun. The American War with Japan*, Vitange Books, New York, 1985, p. 189.

⁶ Harry A. Gailey, *Războiul din Pacific*, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, București, 1998, pp. 201-203.

au debarcat trupele de pușcași marini ale general-maiorului Archer Vandergrift aproape de Lunga Point și la Tulagi⁷.

La Guadalcanal, aproape 2.000 de soldați și muncitori japonezi construiseră un aerodrom, care mai târziu avea să devină faimos sub numele *Henderson*. La deschiderea focului de către navele americane și australiene, japonezii au fugit în junglă, unica rezistență întâlnită fiind din partea garnizoanei de la Tulagi și în insulele din apropiere, Tanambogo și Gavutu.

Prima reacție majoră din partea japonezilor a venit din aer, prin bombardamente asupra navelor de transport și escortelor acestora, pe 7 și 8 august⁸. Bombardierele aparținând *Flotilei 25 Aeriene* din Rabaul au fost descoperite de către un punct de observare australian din Bougainville, care i-a alarmat pe americani. Ca urmare, atât avioanele lui Fletcher cât și tunurile acestuia erau în așteptarea avioanelor japoneze, astfel că flota a scăpat fără pierderi deosebite. Pe tot timpul campaniei din Insulele Solomon și ale altor acțiuni în Pacificul de Sud, observatorii costieri, civili australieni, servitori sau proprietari de plantații care au rămas ascunși în spatele liniilor japoneze, dotați cu echipamente radio, au jucat un rol foarte important și curajos în furnizarea informațiilor despre mișcările inamicului. Chiar și așa, amiralul Fletcher a considerat riscul atacurilor aeriene ca fiind atât de mare, încât și-a anunțat intenția de a retrage portavioanele, nava de linie NORTH CAROLINA, 6 crucișătoare și 16 distrugătoare într-o poziție aflată la 100 de mile sud-vest de Guadalcanal⁹. Deoarece nu au fost niciun fel de informații despre pericolul naval japonez, Fletcher a tras concluzia că pușcașii marini și navele lor de transport nu erau în pericol iminent. De fapt, o grupare navală japoneză era în drum spre Guadalcanal, în timp ce navele americane se îndepărtau. Cooperarea dintre Fletcher și contraamiralul John McCain, care comanda 300 de avioane din aviația maritimă bazată la sol și bombardierele armatei a lăsat de dorit. Deși vremea nefavorabilă l-a forțat pe McCain să limiteze zborurile avioanelor de recunoaștere în după amiaza de 8 august, el nu l-a informat pe Fletcher despre această problemă. Ca rezultat, sectoarele de supraveghere nu au fost acoperite de către avioanele de portavioane.

⁷ B.H. Liddell Hart, *Istoria celui de-al doilea război mondial*, vol. 1, Editura Orizonturi, Editura Lider, București, pp. 466-467; Chester Nimitz, *Războiul pe mare 1939-1945*, traducere, p. 217.

⁸ David Smurthwaite, *op. cit.*, p. 83.

⁹ *ibidem*.

Bătălia de la Insula Savo¹⁰ La câteva ore de la debarcarea americană de la Guadalcanal, viceamiralul Mikawa a părăsit Rabaul cu o grupare navală formată din 5 crucișătoare grele, 2 crucișătoare ușoare și un distrugător. Intenția lui era să lanseze un atac prin surprindere, pe timp de noapte, asupra flotei inamice dar, mai întâi, navele lui trebuia să străbată în siguranță cele 600 de mile până la Guadalcanal. Mikawa a fost descoperit de către un avion HUDSON din aviația australiană în dimineața de 8 august iar, mai târziu în aceeași zi, deplasarea sa către sud a fost raportată de un observator de coastă australian de pe Insula Vella Lavella. Datele incomplete cu privire la acțiunea japoneză au fost înaintate comenziilor americane care nu a putut trage concluzii privind tăria forțelor lui Mikawa și asupra intențiilor acestuia.

Pentru a ajunge la navele de transport care sprijineau debarcarea la Guadalcanal, vasele japoneze trebuia să navigheze printr-o zonă numită *Fanta din Insulele Solomon*, înainte de a intra în strâmtoarea Iron Botom dintre Tulagi și Guadalcanal, unde erau acestea concentrate. Japonezii urmau să ocolească prin nordul sau sudul Insulei Savo care era așezată la extremitatea sudică a *fantei*. Aliații au luat decizia ca forțele de acoperire să patruleze în jurul insulei pentru a intercepta orice navă agresoare. Crucişătoarele australian CAMBERA și american CHICAGO, împreună cu 2 distrugătoare americane, au fost detașate în sudul insulei, iar crucişătoarele americane ASTORIA, QUINCY și VINNCENES împreună cu alte 2 distrugătoare, la nord. Distrugătoarele americane BLUE și RALPH TALBOT au constituit o poziție de observare radar înaintată la nord-vest de aceasta. În apele strâmtoării patrulau 2 crucişătoare ușoare sub comanda contraamiralului Norman Scott.

Pe timpul apropierii de Savo, navele lui Mikawa au trecut nedescoperite de distrugătorul BLUE al cărui radar nu era în stare de funcționare și au surprins grupul din sud. Pe data de 9 august, la orele 01.36, Mikawa și-a lansat torpilele și a deschis un foc nimicitor cu tunurile împotriva crucişătoarelor aliate. Japonezii se antrenaseră asiduu în lupta navală pe timp de noapte, cu întrebuintarea torpilelor. CAMBERA a fost lovit de 2 torpile și apoi transformat într-o epavă arzândă de către focul artileriei, în timp ce CHICAGO a fost avariat ușor de către o altă torpilă. Schimbând drumul spre nord, Mikawa a atacat al doilea grup naval aliat care, în ciuda zgomotului produs în timpul acțiunilor din sudul Insulei Savo, nu bănuia prezența grupării japoneze. Proiectoarele japoneze au luminat,

¹⁰ Chester Nimitz, *op. cit.*, pp. 220-222.

deodată, navele americane asupra cărora s-a deschis foc de artilerie și s-au lansat torpile. În câteva minute, ASTORIA, QUINCY și VINCENNES, care de abia au avut posibilitatea să reacționeze, au fost scufundate. A fost o înfrângere care ar fi putut să fie mult mai gravă dacă amiralul nipon s-ar fi deplasat spre sud-vest pentru a ataca navele de transport, aproape fără apărare, și escorta lor de distrugătoare. O mare parte din echipamentul greu și muniția infanteriei marine mai trebuia încă debarcată, distrugerea forțelor de desant ale lui Turner punând în pericol însăși operațiunea din Insulele Solomon. Însă, Mikawa, satisfăcut de performanța obținută (4 crucișătoare inamice scufundate sau scufundându-se) și având 2 crucișătoare și un distrugător avariate, a ordonat navelor sale să se retragă prin *fantă* spre nord. Operațiunea a durat numai 30 de minute. Flota japoneză a pierdut un singur distrugător, dar pe drumul de întoarcere, crucișătorul greu KATO a fost scufundat de către submarinul american S-44 în apropiere de Kavieng, în New Ireland.

Deși forța de acoperire a fost aproape în întregime nimicită și aproximativ 2.000 de marinari aliați uciși sau răniți, Turner a luat o hotărâre îndrăznească, de a continua debarcarea¹¹, retrăgându-și forțele abia în după amiaza zilei de 9 august. În următoarele două săptămâni, cei 17.000 de pușcași marini de la Guadalcanal și Tulagi, lipsiți de sprijinul navelor și având asupra lor rațiile de alimente pentru o lună și muniție pentru patru zile, au fost virtual izolați. Din fericire, Armata de uscat japoneză, indusă în eroare de către Marină în privința adevăratei importanțe a bătăliei de la Midway, și preocupată de campania în Noua Guinee, a reacționat greu la debarcărilor americane, pe care inițial le-a considerat acțiuni de recunoaștere.

Pe data de 13 august, generalului Hyakutake și *Armatei a 17-a* li s-a ordonat, nu numai să-și dubleze eforturile de cucerire a Port Moresby, ci și să execute o operație împotriva acțiunilor aliate de la Guadalcanal¹². Crezând că pe insulă nu sunt mai mult de 2.000 de pușcași marini, Hyakutake a alocat 6.000 de soldați pentru a-i arunca înapoi, în mare. De asemenea, el și-a divizat trupele, debarcând în avans la aproximativ 20 de mile est de aerodromul Henderson, la Taiwu pe 18 august și la Kokumbana, 7 mile vest față de americani.

Bătălia pentru Insulele Solomon de Est¹³ Pentru asigurarea convoiului cu întăriri pentru Guadalcanal, amiralul Yamamoto a constituit două grupări

¹¹ Ronald H. Spector, *op. cit.*, p. 195.

¹² David Smurthwaite, *op. cit.*, p. 85.

¹³ Harry A. Gailey, *op. cit.*, pp. 178-179.

navale cu portavioane, aflate sub comanda viceamiralului Nobutake Kondo. O grupare conținea portavionul ușor RYUJO și avea misiunea de a executa o diversiune iar, o alta, portavioanele SHOKAKU și ZUIKAKU. Alertat de mișcările japoneze, prin interceptarea comunicațiilor și rapoarte de la observatorii de pe coastă, amiralul Ghormley i-a ordonat lui Fletcher să manevreze cu portavioanele sale pentru a intercepta forțele navale inamice care se apropiau de Insulele Solomon de Sud. Fletcher a crezut, în mod greșit, că cele mai apropiate portavioane japoneze erau încă la Truk. Dorind să aibă navele cu plinurile făcute, el l-a trimis pe WASP către sud pentru alimentare. În timp ce avea forțele reduse cu o treime, avioanele sale de recunoaștere au descoperit portavionul RYUJO în largul Insulei Santa Isabela, pe data de 24 august. Un val de 30 de bombardiere în picaj și 8 avioane torpiloare americane au executat un atac aerian asupra navei japoneze, incendiind-o și apoi scufundând-o. Apărarea antiaeriană a forțelor lui Fletcher a realizat o ripostă hotărâtă la contraatacul aerian lansat de SHOKAKU și ZUIKAKU. ENTERPRISE a fost lovit de 3 bombe, dar SARATOGA a scăpat neatins. Americanii au pierdut 17 avioane, iar japonezii 19. Atât amiralul Fletcher cât și Kondo s-au retras, ultimul lăsând navele de transport de sub comanda contraamiralului Raizo Tanaka să se deplaseze singure spre Guadalcanal. În dimineața zilei de 25 august, avioane B-17 ale Armatei americane bazate pe Espiritu Santo și bombardiere ale Marinei de pe *aerodromul Henderson* au lovit numeroase nave ale lui Tanaka, convingându-l pe acesta să se întoarcă.

Din punct de vedere tactic, în aceste bătălii nu au existat câștigători, dar încercarea japonezilor de a-și întări trupele la Guadalcanal a fost oprită pentru moment. Era clar că japonezii au decis să lupte cu îndârjire pentru Insulele Solomon de aceea, atât Ghormley cât și King l-au presat pe generalul Marshall să trimită întăriri în avioane și oameni¹⁴. Erau deja peste 350 de bombardiere și 800 de avioane de vânătoare care se confruntau cu 300 de avioane japoneze în sudul și sud-vestul Pacificului, astfel că Marshall a refuzat să le satisfacă cererile. King, MacArthur și Ghormely nu au fost mulțumiți de acest răspuns, discuția cu privire la prioritatea dintre teatrele de război din Europa, Africa și Pacific continuând să preocupe structurile de comandă americane.

Japonezii au retras trupe, nave și avioane din China, Indiile Olandeze, Filipine și Truk pentru a sprijini operațiunea din Insulele Solomon. Distrugătoarele și crucișătoarele din *Flota Combinată* aduceau întăriri și

¹⁴ David Smurthwaite, *op. cit.*, p. 86.

aprovizionau Guadalcanal-ul, planificând timpul astfel încât să ajungă în largul insulei pe timp de noapte și să coboare prin *fantă*. Odată ce trupele și echipamentul erau debarcate, navele japoneze bombardau pozițiile pușcașilor marini americani și *aerodromul Henderson*, apoi se întorceau prin *fantă* în cea mai mare viteză. Aceste misiuni japoneze erau atât de regulate, încât soldații au botezat navele comandate de contraamiralul Tanaka *Expresul de Tokio*. În septembrie 1942, recucerirea Insulei Guadalcanal devenise prioritatea principală pentru forțele japoneze în Pacificul de Sud-Est, ei fiind în măsură să transporte întăriri de 6.000 de oameni via *Expresul de Tokio*¹⁵.

Primul lor succes a venit pe mare prin torpilarea, pe 31 august, a portavionului SARATOGA de către submarinul I-26, și a portavionului WASP și navei de linie NORTH CAROLINA de către I-119, pe data de 15 septembrie. WASP s-a scufundat, dar SARATOGA și NORTH CAROLINA au putut să ajungă în port pentru reparații. Amiralul Fletcher, care fusese ușor rănit în atacul asupra portavionului SARATOGA, s-a reîntors în S.U.A. și a fost trimis la comanda *Pacificului de Nord* pentru tot restul războiului. Amiralul Ghormely a rămas cu un singur portavion operațional, cu care trebuia să sprijine pușcașii marini în Insulele Solomon¹⁶.

Bătălia de la Capul Speranței¹⁷ Japonezii își măriseră cu mult forțele în Guadalcanal, pentru realizarea unui atac, dar și americanii au transportat întăriri în timpul săptămânilor care au urmat. Forța de acoperire pentru aceste mișcări de trupe a inclus portavionul HORNET și noua navă de linie WASHINGTON, împreună cu un divizion de 4 crucișătoare și 5 distrugătoare, sub comanda amiralului Scott. În încercarea de a intercepta *Expresul de Tokio*, Scott și-a dispus crucișătoarele BOISE, HELENA, SALT LAKE CITY și SAN FRANCISCO între Capul Speranței și Insula Savo, în noaptea de 11 spre 12 octombrie. La orele 23.30, HELENA a descoperit prin radar 5 ținte navale neidentificate, care s-au dovedit a fi crucișătoarele grele japoneze AOBA, KINUGASA și FURUTAKA, însoțite de 2 distrugătoare, aflate sub comanda viceamiralului Aretoma Goto. Japonezii au fost luați prin surprindere și, într-o acțiune confuză în care ambele părți credeau, la un moment dat, că trag asupra navelor proprii, Goto a fost ucis, crucișătorul FURUTAKA și distrugătorul SHIRAKUMA scufundate, iar AOBA avariat. În ciuda acestei intervenții oportune a

¹⁵ *ibidem*.

¹⁶ Russell F. Weigley, *op. cit.*, p. 277.

¹⁷ Chester Nimitz, *op. cit.*, pp. 226-228.

amiralului Scott, în care distrugătorul DUNCAN a fost scufundat și crucișătorul BOISE greu avariat, japonezii au reușit să debarce întăririle la Guadalcanal.

Atuul americanilor a fost *aerodromul Henderson*, care era operațional din 20 august. Orice ar fi încercat japonezii pe timpul nopții, situația era restabilă ziua de către avioanele de vânătoare și bombardiere. Piloții generalului de brigadă Roy Geiger acționau în condiții îngrozitoare pe *aerodromul Henderson*, acesta fiind, în mod sistematic, ținta raidurilor aeriene, focului de artilerie de hărțuire și bombardamentului navelor japoneze. Într-o oră și jumătate, în noaptea de 13 spre 14 octombrie, de exemplu, navele de linie HARUNA și KONGO au tras un total de 900 de lovituri pe aerodrom, distrugând avioane, combustibil, muniție și instalații și provocând pușcașilor marini o experiență de neuitat. În ciuda acestei hărțuiri, aerodromul și-a menținut capacitatea operativă¹⁸.

Bătălia de la Santa Cruz¹⁹ La mijlocul lui octombrie, japonezii concentraseră la Guadalcanal circa 20.000 de oameni sub comanda generalului Hyakutake, iar o parte a *Flotei Combinat*e, incluzând 5 nave de linie, 5 portavioane și 14 crucișătoare, era staționată în largul Insulelor Shortland. Ofensiva japoneză era iminentă. Omul care trebuia să o respingă era viceamiralul William Halsey, noul comandant al *Zonei Pacificului de Sud*, care îl schimbase din funcție pe Ghormley, pe 18 octombrie, la ordinul amiralului Nimitz.

Viceamiralul Kondo, care aștepta la nord-est de Guadalcanal cu o grupare navală formată din 4 nave de linie și 4 portavioane, s-a confruntat cu o flotă americană comandată de contraamiralul Thomas Kinkaid, cu 2 nave de linie, 2 portavioane, 9 crucișătoare și 18 distrugătoare. Pe 26 octombrie, ambele flote și-au trimis aviația să lovească portavioanele inamice și, în bătălia care a avut loc în largul Insulelor Santa Cruz, japonezii au scufundat portavionul HORNET și au avariat pe ENTERPRISE, nava de linie SOUTH DAKOTA, crucișătorul SAN JUAN și 3 distrugătoare. Gruparea navală japoneză s-a putut retrage către nord, spre Truk fără a întâlni rezistență, dar 2 din portavioanele sale, SHOKAKU și ZUIHO, au fost scoase din luptă de mai multe bombe care le-au lovit punțile. Deși japonezii mai aveau 2 portavioane operative în Pacificul de Sud, față de unul american, Yamamoto resimțea o lipsă acută de aviație ambarcată și piloți cu experiență. Urmând o cale de acum obișnuită, ambele tabere au

¹⁸ David Smurthwaite, *op. cit.*, p. 87.

¹⁹ Ronald H. Spector, *op. cit.*, pp. 210-213.

trimis întăriri pe câmpul de bătălie de la Guadalcanal, în timp ce forțele navale au încercat să asigure sosirea intactă a trupelor și proviziilor proprii, dar și scufundarea forțelor inamicului.

Bătălia din 13 noiembrie²⁰ Între 4 și 12 noiembrie, americanii au debarcat întăriri la Lunga Point. Convoaiele erau însoțite de două grupări navale aflate sub comanda contraamiralului Daniel Callaghan, respectiv contraamiralului Scott, cu o siguranță îndepărtată constituită din portavionul ENTERPRISE și navele de linie SOUTH DAKOTA și WASHINGTON. În același timp, japonezii au format un convoi din 11 nave de transport, spre Tassafaronga, pentru a debarca trupele *Diviziei 38* din Rabaul. Convoitul era sprijinit de unități ale *Flotelor a 8-a și a 2-a* care operau în estul și vestul Insulelor Solomon de Sud. În nopțile de 8 și 11 noiembrie, circa 2.000 de oameni au debarcat în siguranță la Guadalcanal, dar principala forță de acoperire a viceamiralului Hirosoke Abe a fost descoperită trecând prin *fantă*, în seara zilei de 12 noiembrie. Amirali Scott și Callaghan au pătruns în strâmtoarea Iron Bottom împreună cu forțele lor combinate formate din 13 crucișătoare și distrugătoare pentru a intercepta cele 2 nave de linie ale lui Abe, HIEI și KIRISHIMA, și escortele acestora. În dimineața de vineri 13 noiembrie, la orele 01.24, americanii au localizat navele japoneze în sudul Insulei Savo, la o distanță de 14 mile. În timp ce navele lui Callaghan se desfășurau pentru luptă, japonezii au deschis focul. Americanii au pierdut crucișătoarele ATLANTA și JUNEAU împreună cu 4 distrugătoare. Doar distrugătorul FLETCHER a scăpat nelovit, iar ambii comandanți au fost omorâți. Mai târziu, în acea zi, în urma atacurilor aviației de pe *aerodromul Henderson*, portavionul ENTERPRISE și Espiritu Santo, cuirasatul HIEI a fost scufundat, iar navele de transport au suferit pierderi grele.

Bătălia din 14 – 15 noiembrie²¹ În zorii zilei de 14 noiembrie, amiralul Kondo s-a întors cu nava de linie KIRISHIMA și 4 crucișătoare pentru a escorta navele de transport și pentru a bombarda aerodromul Henderson. El a fost descoperit de contraamiralul Wills Lee cu SOUTH DAKOTA și WASHINGTON în strâmtoarea Iron Bottom. În duelul care a urmat, SOUTH DAKOTA a încasat 40 de lovituri de mare calibru, dar a supraviețuit. În schimb, KIRISHIMA, lovit de peste 50 de ori de tunurile conduse de centrala de tragere de pe WASHINGTON, a fost avariat greu și s-a scufundat. Au fost scufundate, de asemenea, un distrugător japonez și 3 americane. În ziua următoare, navele de transport japoneze care efectuaseră

²⁰ Chester Nimitz, *op. cit.*, pp. 231-234.

²¹ *ibidem*, p. 235.

debarcări la Tassafaronga au fost incendiate de aviația de pe *aerodromul Henderson* și focul artileriei de coastă.

Bătălia de la Tassafaronga²² În timpul nopții de 30 noiembrie, 8 distrugătoare nipone sub comanda amiralului Tanaka au încercat să transporte provizii la Tassafaronga, dar au fost descoperite în largul coastelor Insulei Guadalcanal de o grupare navală formată din 5 crucișătoare și 6 distrugătoare, condusă de contraamiralul Carleton Wright. În bătălia declanșată, distrugătoarele lui Tanaka au executat un atac simultan cu torpila, avariind crucișătoarele grele MINNEAPOLIS, NEW ORLEANS și PENSACOLA și scufundând crucișătorul NORTHAMPTON. În acest angajament de forțe, ultima operațiune pe timp de noapte în largul Insulei Guadalcanal, Tanaka a pierdut un singur distrugător, dar nu a reușit să debarce proviziile de care trupele japoneze aveau o nevoie disperată. Aliații au câștigat, în sfârșit, controlul apelor din sudul Insulelor Solomon.

Erau, acum, aproape 20.000 de japonezi pe Guadalcanal, înfometăți și lipsiți de mijloace efective și regulate de aprovizionare. Aceasta era însă cea mai mică dintre problemele lor, pentru că în ianuarie 1943, S.U.A. au lansat o ofensivă susținută pentru a-i alunga din insulă pentru totdeauna²³. Confruntat cu înfrângerea inevitabilă din sudul Insulelor Solomon, *Statul Major General Imperial* a dat ordin de evacuare a tuturor forțelor japoneze de la Guadalcanal. Pe 7 februarie 1943, aproape 13.000 de soldați au fost retrași pe mare fără ca americanii să realizeze ce se întâmplă. Pe data de 9 februarie, generalul Patch a putut să-l informeze pe amiralul Halsey că *Expresul de Tokio nu mai are stația terminus la Guadalcanal*²⁴.

*

Până la bătălia de la Midway, japonezii au deținut superioritatea în Oceanul Pacific dar, în timpul campaniei de la Guadalcanal, forțele, considerate în ansamblul lor, au fost aproape egale. În plus, insula se află la aceeași distanță de Rabaul la nord-vest și de Espiritu Santo la sud-est: 560 mile.

Japonezii au ocupat foarte ușor insula înainte de 7 august 1942. Cu o divizie de elită și avantajul surprinderii, americanii le-au smuls-o celor câteva mii de apărători. Apoi, situația le-a fost favorabilă deoarece este mai greu să cucerești o poziție puternic apărată decât să o menții. Replierea lui Fletcher și Turner, la 9 august, a lăsat practic japonezilor dominația

²² *ibidem*, pp. 235-237.

²³ Ronald H. Spector, *op. cit.*, p. 213.

²⁴ David Smurthwaite, *op. cit.*, p. 90.

aeriană și maritimă în zona Guadalcanal-ului. Japonezii au debarcat trupe pentru a înfrânge forțele de ocupație și pentru a recuceri aerodromul. Conform planului lor, portavioanele trebuia să lanseze avioanele care ar fi asigurat dominația asupra insulei, ceea ce ar fi permis forțelor navale să obțină inițiativa în apele învecinate.

Acest plan a eșuat pentru că ei au subestimat efectivele americane staționate pe insulă și, timp de 2 luni, și-au îndreptat efortul în Papua Noua Guinee. Când, în sfârșit, au aflat realitatea, era prea târziu. În cursa întăririlor care a urmat, ei nu au putut obține, niciodată, o superioritate numerică suficientă pentru cucerirea aerodromului. În noiembrie, situația japonezilor a devenit disperată datorită faptului că programul de antrenament și de construcții ale aliaților a început să se facă simțit, în special în domeniul efectivelor și aviației.

Unul dintre cele mai mari lipsuri ale japonezilor a fost în sectorul comandamentului. Trupele de uscat și Marina, care ar fi trebuit să colaboreze strâns în timpul campaniei de la Guadalcanal, au fost incapabile, nu numai să elaboreze un plan unic dar, chiar și atunci când acționau în comun, o făceau cu o ostilitate vădită. Chiar în cadrul fiecărei categorii de forțe, comandanții se contraziceau și se contracarau. A rezultat o cooperare improvizată care a părut aliaților ca un plan de operații grandios, desfășurat în mai multe reprize. Nici în tabăra aliaților, coordonarea nu a fost perfectă, mai ales în cadrul Comandamentelor Pacificului de Sud și Pacificului de Sud-Vest, dar autoritatea generalului MacArthur nu a fost pusă niciodată la îndoială iar, după sosirea amiralului Halsey, conducerea operațiilor din primul comandament nu a mai creat probleme.

Singurul avantaj permanent de care au dispus japonezii a fost superioritatea lor tactică în angajările navale pe timp de noapte. A fost una din specialitățile lor, destinată întrebuințării torpilelor, superioare din punct de vedere tehnic, pe care le posedau. Noul radar instalat pe navele americane ar fi putut compensa această superioritate, dacă mai mulți comandanți ar fi înțeles posibilitățile oferite de acesta.

Deși aliaților le-au trebuit șase luni pentru a obține victoria, succesul campaniilor din Noua Guinee și Guadalcanal a îndepărtat pericolul asupra Australiei și a permis acestora câștigarea inițiativei strategice. Prețul a fost ridicat pentru ambele tabere. Statele Unite au pierdut 2 portavioane, 6 crucișătoare grele, 2 crucișătoare ușoare și 14 distrugătoare, iar japonezii 2 nave de linie, un portavion ușor, 3 crucișătoare grele, 11 distrugătoare și 6 submarine.

Acțiunile pentru Guadalcanal s-au desfășurat într-un timp îndelungat, perioadă în care au avut loc șase bătălii aero-navale distincte, în care raportul de forțe a fost relativ egal. Cu toate acestea, epuizarea capacităților nipone și-a spus cuvântul, de aceea considerăm că operațiile pentru Midway și Guadalcanal au reprezentat adevărata cotitură a războiului pe teatrul Pacificului, nu doar pentru Insulele Midway luate separat.

După campania de la Guadalcanal, aliații puteau declanșa o ofensivă care să distrugă poziția Japoniei în Pacificul de Sud.

3. Ofensiva aliată în Noua Guinee și Insulele Solomon

La începutul anului 1943, situația strategică a întregului război era în schimbare. Aliații nu mai erau peste tot în apărare, armatele acestora respingându-le pe cele ale Axei pe câteva fronturi. În Pacific, aceștia au reușit, în sfârșit, să oprească înaintarea japoneză spre sud, după șase luni de lupte epuizante în Papua și Insulele Solomon²⁵.

La Conferința de la Casablanca²⁶ din ianuarie 1943 s-a stabilit ca prioritatea principală să rămână înfrângerea Germaniei și continuarea operațiilor în Pacific, pentru menținerea inițiativei. Aceasta însemna o ofensivă împotriva Rabaul, iar în Burma, declanșarea unei acțiuni pentru recucerirea Rangoon. În acest timp, japonezii se concentrau pe apărarea Rabaul-ului prin menținerea controlului de-a lungul unui aliniament, în centrul Insulelor Solomon și Noii Guinee, unind Lae cu Noua Georgie și Santa Isabel²⁷.

În spiritul conferinței de la Casablanca și pentru a preveni ineficiența forțelor din Pacific, șeful *Statului Major Întrunit* a decis executarea a trei operații principale²⁸ în Pacific, în anul 1943: în sud – cucerirea Rabaul, în centru – atingerea aliniamentului Truk-Guam, iar în nord – respingerea japonezilor din Insulele Aleutine. Amiralul King a apreciat că exista o cale mult mai eficientă de ducere a campaniei împotriva bazei de la Rabaul, care ar fi făcut inutilă desfășurarea etapelor a doua și a treia. În loc să repete înaintarea lentă și sângeroasă de la Guadalcanal și atacarea frontală a dispozitivului japonez, a conceput o operațiune pe flancuri care ar fi

²⁵ R.R. Palmer, Joel Colton, *A History of the Modern World*, McGraw-Hill, Inc., New York, 1984, pp. 853-854.

²⁶ Winston Churchill, *Al doilea război mondial*, vol. 2. Editura Saeculum I.O., București, 1996, pp. 185-187.

²⁷ David Smurthwaite, *op. cit.*, p. 92.

²⁸ Chester Nimitz, *op. cit.*, p. 242.

economisit timp și ar fi evitat pierderile, făcând pozițiile japoneze din Insulele Solomon aproape ineficiente. MacArthur a respins strategia lui King, deoarece ar fi trebuit să fie executată fără sprijinul aviației bazate la sol și a etalat, din nou, propunerea sa pentru o avansare *pas cu pas* în Insulele Solomon și de-a lungul Noii Guinee care, în cele din urmă, convergea spre Rabaul²⁹.

MacArthur a solicitat forțe suplimentare pentru executarea acestei operațiuni, cu toate că în prima parte a lui 1943 erau aproape 375.000 de americani în Pacific, în comparație cu 107.000 în Marea Britanie și 278.000 în Mediterana³⁰. La sfârșitul lui martie 1943, șeful *Statului Major Întrunit* a elaborat o directivă care o anula pe cea din 1942, fixând obiectivele într-un plan cunoscut sub numele de cod *Cartwheel*³¹. În *Zona Pacificului de Sud-Vest* trebuia să fie cucerite Kiriwina și Woodlark din Insulele Trobriand, pentru a se putea construi acolo aerodromuri. În etapa următoare, trebuia înfrânți japonezii din Lae, Salamaua, Finschafen, Madaug și vestul Insulei New Britain. În *Zona Pacificului de Sud*, urmau să fie ocupate Insulele Solomon până spre nord, la Bongainville. MacArthur era la conducerea strategică, în timp ce Halsey asigura comanda la nivelul tactic în Insulele Solomon. Pe timpul elaborării planurilor, situația pe front s-a modificat.

Amiralul Halsey a fost primul care a acționat, executând un atac amfibiu împotriva Insulelor Russell, între Guadalcanal și New Georgia. Insulele fuseseră deja evacuate de japonezi și ocuparea lor a fost executată fără pierderi³².

Bătălia din Marea Bismark În Noua Guinee, forțele japoneze care erau pe cale să cucerească Wau au fost respinse spre Mubo. În ciuda acestui pas înapoi, japonezii erau hotărâți să sprijine poziția lor din Noua Guinee, pentru că ea reprezenta punctul de rezistență de vest al perimetrului defensiv din Pacificul de Sud. Un convoi format din 8 nave de transport escortate de 8 distrugătoare a plecat din Rabaul la sfârșitul lui februarie, pentru a întări Lae. Descoperit de către aviația de vânătoare, convoiul a fost atacat la joasă altitudine de bombardierele americane și australiene timp de două zile, pierzând toate navele de transport și 4 distrugătoare. A fost actul de naștere

²⁹ Russell F. Weigley, *op. cit.*, p. 279.

³⁰ David Smurthwaite, *op. cit.*, p. 95.

³¹ Ronald H. Spector, *op. cit.*, p. 226.

³² Leonida Loghin, *Al doilea război mondial, Cronologie*, Editura Politică, București, 1984, p. 436.

al aviației aliate bazate la sol ca armă redutabilă, Lae și Salamaua putând fi aprovizionate acum doar cu ambarcațiuni mici sau submarine³³.

În încercarea de a prelua controlul aerian asupra Noii Guinee și Insulelor Solomon, amiralul Yamamoto a lansat o ofensivă aeriană, operația *I-Go*, în care *Flotila 11 Aeriană* a angajat circa 300 de avioane împotriva bazelor aliate avansate³⁴. Acestea s-au confruntat cu apărarea aeriană, care acum putea întrebuința avioane, cum ar fi bimotorul P-38 LIGHTNING sau CHACE VOUGH F4U CORSAIR, cu performanțe substanțial îmbunătățite față de aparatele mai vechi. În ciuda celor mai dure raiduri japoneze după Pearl Harbor, distrugerile produse navelor și avioanelor aliate au fost mici, iar *Flotila 11 Aeriană* niponă a pierdut mulți piloți experimentați. Marina japoneză l-a pierdut, de asemenea, și pe amiralul Yamamoto³⁵. Pe 18 aprilie 1943, 18 avioane P-38, folosind informația că amiralul zbura la sud de Bougainville, au nimicit aparatele de vânătoare din escorta acestuia și i-au doborât avionul în junglă. La câteva săptămâni de la funeraliile organizate în amintirea amiralului, ofensiva aliată în Noua Guinee și centrul Insulelor Solomon, pe care Yamamoto încerca să o prevină, a fost lansată cu toată forța.

Bătălia din largul Insulelor Komandorskiye În iunie 1942, în cadrul operațiunii de la Midway, forțele japoneze ocupaseră insulele Attu și Kiska din Arhipelagul Aleutine. Luptele crâncene din Noua Guinee și Guadalcanal au limitat reacția americană la cucerirea, de către japonezi, a insulelor Adak și Amchitka și construirea de aerodromuri pe acestea, la numai 50 de mile de Kiska. Japonezii au putut să transporte întăriri în Insulele Aleutine, dar pe 26 martie 1943, un convoi a fost interceptat în apropierea Insulei Komandorskiye. Deși navele americane au suferit pierderi mari în această bătălie, japonezii nu și-au îndeplinit misiunea. Bătălia a fost purtată între crucișătoare și distrugătoare, de ambele părți, fiind o acțiune navală clasică, fără intervenția aviației³⁶.

Recucerirea Aleutinelor Pe data de 11 mai, o grupare navală a S.U.A. compusă dintr-un portavion de escortă și 3 nave de linie a debarcat trupe pe Insula Attu. Acțiunea nu a avut opoziție, dar japonezii, care își concentraseră trupele în munți, au luptat până la unul, înainte ca insula să fie, în sfârșit, cucerită, pe 29 mai. Insula Kiska era acum puternic

³³ B.H. Lidell Hart, *op. cit.*, vol. 2, p. 151.

³⁴ John Keegan, *op. cit.*, p. 299.

³⁵ *ibidem*.

³⁶ Ilie Manole, Ioan Damaschin, *Confruntări navale*, vol. 2, Editura Militară, București, 1988, pp. 232-234.

bombardată, iar o forță navală a executat o debarcare, pe 15 august. Americanii au descoperit că cei 6.000 de oameni ai garnizoanei fuseseră, în secret și cu succes, evacuați în Japonia, cu două săptămâni înainte. Astfel, câteva insule, importante doar din punct de vedere sentimental și nu strategic, au ținut blocate mii de ostași și sute de nave și avioane aliate, care ar fi putut să fie folosite mai eficient în altă parte³⁷.

În timpul evenimentelor petrecute în apele înghețate ale Pacificului de Nord, spre sfârșitul lui iunie au început operațiunile în sud prin ocuparea insulelor Woodlark și Kiriwina și debarcarea la Nassau Bay, la sud de Lae³⁸. În același timp, a fost lansat un atac asupra Salamaua. Se cunoșteau puține date despre puterea inamicului la Finschafen, următoarea bază japoneză importantă³⁹, dar a fost luată decizia ca, în zorii zilei de 22 septembrie, să se debarce pe plajele aflate la 4 mile nord de aceasta. Acțiunea a fost executată cu succes, în ciuda opoziției crâncene, și Finschafen a fost cucerit pe 2 octombrie, iar următorul obiectiv aliat era Sattelberg,

Aliații câștigau, de asemenea, bătălia pentru Peninsula Huon. În timp ce acțiunile asupra acestei peninsule erau în desfășurare, o forță navală comandată de amiralul Halsey a declanșat ofensiva asupra centrului Insulelor Solomon, în New Georgia, având ca obiectiv principal aerodromul de la Munda⁴⁰. Amiralul american a hotărât locul pentru debarcarea preliminară - Insula Rendova – care, deși era separată prin 7 mile de apă de Insula New Georgia, permitea accesul navelor de transport mari printre recifurile de corali și constituia un port adăpostit.

Rendova a fost câștigată pe 30 iunie. După bombardamente prelungite executate de aviația și navele aliate și un atac terestru susținut, aerodromul Munda a fost cucerit pe 5 august, iar întreaga Insulă New Georgia ocupată trei săptămâni mai târziu.

Japonezii au constituit convoaie navale pentru a transporta întăriri în centrul Insulelor Solomon, un număr mare de confruntări având loc între nave de luptă japoneze și americane. Crucişătorul HELENA a fost distrus în Golful Kula, iar pe 13 iunie, în bătălia de la Kolombangara, crucişătorul ușor japonez JINTSU a fost scufundat, un crucişător neozeelandez și două americane fiind avariate⁴¹.

³⁷ Chester Nimitz, *op. cit.*, pp. 244-245.

³⁸ Harry A. Gailey, *op. cit.*, pp. 215-216.

³⁹ *ibidem*, p. 217.

⁴⁰ *ibidem*, pp. 220-221.

⁴¹ David Smurthwaite, *op. cit.*, p. 100.

În timpul desfășurării acțiunilor pentru New Georgia, amiralul Halsey se gândea cum să cucerească celelalte insule deținute de japonezi: Arundel, Kolombangara și Vella Lavella⁴². Au fost executate debarcări pe Arundel și Vella Lavella, dar amiralul a hotărât ocolirea puternicei garnizoane de la Kolombangara. Prin pierderea celor două insule, japonezii au evacuat Kolombangara, iar Halsey a putut să se concentreze asupra următorului pas, și anume invadarea Bougainville.

⁴² Chester Nimitz, *op. cit.*, pp. 251-255.

55 DE ANI DE LA CREAREA TRATATULUI DE LA VARȘOVIA (1955-2010)

(I)

Constantin OLTEANU *

Résumé: 55 années de la creation du Traite' de Varsovie (1955-2010)

Dans l'article sont remarquées les circonstances internationaux dans les quelles est né le Pacte de Varsovie, ainis que les préliminaries politiques, diplomatiques et militaires de l'Alliance.

En outré, sont présentées les structures politiques, militaires et diplomati ques du Pacte de Varsovie, les atributions, les competences et leurs activités principales pendant les 36 ans de son existence.

Une importante partie est destinée aux relations inter- aliées et à la position singulière de Roumanie dans les problemès de baise de l'activité du Pacte de Varsovie.

Subsidiarement, il est souligné que l'armée roumaine a été la seule armée du Pacte de Varsovie, que, à coté des relations avec les aliés, avait entretenu des raports productives avec les armées des unes des etats members du NATO, des pays neuters et non-alignées, situés sur tous les continents.

Mots-clés: *Le Pacte de Varsovie, la coalition militaire, les relations inter-aliée, identit nationale, Invasion militaire*

În zbuiciumata lor istorie, românii au acumulat o valoroasă experiență militară. Obligați să lupte de cele mai multe ori cu adversari mult mai

* Generalul-colonel (r) dr., membru al Biroului Executiv al Societății de Științe Istorice din România, președinte al Filialei „Cercetare-Învățământ” din municipiul București. În calitate sa de ministru al apărării naționale (1980-1985) și de secretar al CC al PCR (1988-1989) a participat la numeroase activități ale Tratatului de la Varșovia, reușind să cunoască multe din intimitățile acestei Alianțe. A publicat mai multe lucrări, studii și articole pe această temă.

puternici, ei au fost nevoiți să coopereze, în plan militar, cu alte popoare¹. În consecință, românii au luat parte la diferite coaliții militare și la războaie de coaliție. În epocile modernă și contemporană, de exemplu, România a participat la patru războaie de coaliție: în 1877-1878, alături de Rusia, împotriva Imperiului otoman; în 1913, la cel de al doilea război balcanic, împreună cu Serbia, Muntenegru, Grecia și Turcia contra Bulgariei; în 1916-1919, la Primul Război Mondial, în cadrul Antantei, împotriva Puterilor Centrale; în al Doilea Război Mondial, în campania din est, (iunie 1941-august 1944), în cadrul Axei, în campania din vest, (august 1944-mai 1945) s-a alăturat Coaliției Națiunilor Unite, împotriva Germaniei și Ungariei. Totodată, în spațiul cronologic menționat, România a fost parte în următoarele coaliții politico-militare: „Tripla Alianță” (1883-1914), în „Antanta” (1916-1919), în „Mica Înțelegere” și „Înțelegerea Balcanică” în perioada interbelică; în „Axa Berlin-Roma-Tokio”, (noiembrie 1940-august 1944); în „Tratatul de la Varșovia”, (mai 1955-iulie 1991); în „Parteneriatul pentru pace” (1994-2004); în N.A.T.O. (aprilie 2004).

Împrejurările internaționale în care a luat ființă Organizația Tratatului de la Varșovia, ce va exista 36 de ani.

Abordarea acestei probleme impune schițarea sumară a tabloului general al lumii după încheierea, în anul 1945, a celui de la Doilea Război Mondial. Salvate de la dezastrul pe care li-l pregătise Axa, popoarele își puneau speranțe în continuarea și intensificarea cooperării dintre statele Coaliției Națiunilor Unite învingătoare, în special în înțelegerea dintre Statele Unite ale Americii și Uniunea Sovietică, țări care avuseseră rolul hotărâtor în deznodământul celei mai mari conflagrații a tuturor timpurilor. „La capătul celui de-al doilea război mondial – aprecia generalul american Dwight Eisenhower – Statele Unite și Uniunea Sovietică erau cele mai puternice state de pe glob”². După reputatul general, toate problemele cardinale ale contemporaneității, între care prioritară era permanentizarea păcii, depindeau de „capacitatea Estului și Vestului de a munci laolaltă în una și aceeași lume”³. Nici o altă contradicție pe plan internațional nu putea reprezenta o amenințare pentru unitatea și pacea mondială dacă între

¹ Vezi pe larg, Dr. Constantin Olteanu, „Coaliții politico-militare. Privire istorică”, Editura Fundației România de Măine, București, 1996.

² Dwight Eisenhower, *Cruciadă în Europa*, Editura Politică, București, 1975, p. 573.

³ *Ibidem*.

americani și sovietici se instaura un climat de încredere reciprocă”⁴. În realitate, după Conferința de pace, cooperarea dintre Puterile Aliate s-a deteriorat, situația evoluând periculos spre „Războiul rece”. Ca urmare, pentru aproape cinci decenii, lumea a fost divizată în blocuri militare și economice ostile. Aceste blocuri, situate pe poziții ideologice diametral opuse, motivate juridic, declarate defensive, susțineau tendințele de dominație mondială a liderilor lor: S.U.A., pe de o parte, și U.R.S.S., pe de alta. Pentru fenomenele negative generate de această competiție, S.U.A. și U.R.S.S. se vor învinui reciproc, de multe ori într-o formă lipsită de eleganță diplomatică, fiecare parte atribuind celeilalte toată răspunderea.

Prima alianță politico-militară postbelică cu caracter internațional a fost Organizația Tratatului Atlanticului de Nord (Nord Atlantic Treaty Organization), N.A.T.O., fondată la 4 aprilie 1949, la Washington. Actul de constituire a fost semnat de reprezentanții guvernelor a 12 țări, respectiv miniștrii afacerilor externe din Anglia, Belgia, Canada, Danemarca, Franța, Islanda, Luxemburg, Olanda, Norvegia, Portugalia și Statele Unite ale Americii. În anul 1952 au aderat Turcia și Grecia, iar la 6 mai 1955, la zece ani de la terminarea războiului, Republica Federală a Germaniei a fost invitată și s-a alăturat N.A.T.O. Spania a aderat în anul 1982, devenind cel de al 16-lea stat al Alianței. După cum se cunoaște, la 12 martie 1999, au fost integrate trei noi state, Cehia, Polonia și Ungaria, acțiune ce a reprezentat primul pas în extinderea Pactului Atlanticului de Nord spre estul Europei, prin includerea celor trei țări care participaseră la Tratatul de la Varșovia.

Scopul politico-strategic al N.A.T.O. a fost definit cât se poate de clar de ex-senatorul american Hamilton Fish: „Am susținut Organizația Tratatului Nord-Atlantic, considerând necesară ridicarea unei bariere solide în calea expansiunii comunismului în Europa”⁵. După N.A.T.O. au fost înființate și alte alianțe militare în diferite zone ale lumii: ANZUS (1951), SEATO (1954), CENTO (1955).

Din preliminariile politice, diplomatice și militare ale fondării Tratatului de la Varșovia. Primele elemente în acest sens pot fi considerate prevederile tratatelor bilaterale de prietenie, colaborare și asistență mutuală încheiate între majoritatea statelor care peste câțiva ani aveau să devină

⁴ *Ibidem*

⁵ Hamilton Fish, „*Pearl Harbor, Ialta și trădarea Europei*”, Editura Venus, București, 1991, p. 7.

parteneri în cadrul Tratatului de la Varșovia. Respectivetele tratate exprimau dorința statelor semnatare de a întări relațiile de prietenie și de colaborare dintre ele în interesul dezvoltării lor și, în același timp, dorința de a crea alianțe defensive bilaterale, împotriva pericolului unei agresiuni, în primul rând din partea Germaniei. În acest scop, tratatele în cauză înscrisu angajamentul părților, cum se va observa, de a lua măsuri în comun pentru înlăturarea oricărei amenințări din partea Germaniei sau a oricărui alt stat care s-ar uni cu Germania. Părțile contractante se angajau, totodată, să nu încheie nici o alianță și să nu participe la nici o coaliție și nici la acțiuni sau măsuri îndreptate împotriva celorlalte părți. Tratatul încheiat de România cu Bulgaria, la 16 februarie 1948, de exemplu, pe lângă clauzele cu caracter politico-economic, cuprindea prevederi referitoare la apărarea comună împotriva unei eventuale agresiuni. Astfel, la articolul 2 din Tratat se preciza că „Înaltele Părți Contractante vor lua de comun acord toate măsurile necesare pentru a garanta securitatea, independența națională și integritatea lor teritorială. În consecință, ele se vor înțelege asupra tuturor chestiunilor internaționale importante care ating interesele celor două țări sau interesele păcii și ale colaborării internaționale și vor acționa în spiritul Chartei Națiunilor Unite”⁶. Conținutul articolului 3 este și mai explicit, menționând: „În cazul în care Germania sau un al treilea stat ar săvârși o agresiune împotriva uneia din Înaltele Părți Contractante în scopul de a-i primejdui independența națională, de a-i aservi sau a-i răpi o parte din teritoriu, cealaltă Înalță Parte Contractantă va acorda fără întârziere părții atacate ajutor militar sau de orice altă natură prin toate mijloacele de care dispune”⁷.

Tratatele încheiate de România cu Ungaria, Uniunea Sovietică și Cehoslovacia în același an, 1948, în privința clauzelor cu tentă militară, au un conținut asemănător. Luăm ca exemplu, Tratatul încheiat între România și Uniunea Sovietică, la 4 februarie 1948, la Moscova, care stipula: „Înaltele Părți Contractante se obligă să ia în comun toate măsurile care se află la dispoziție împotriva oricărei amenințări de repetare a agresiunii din partea Germaniei sau oricărui alt stat care s-ar uni cu Germania, direct sau indirect sau în orice altă formă”. De asemenea, Tratatul prevedea că „Fiecare din Înaltele Părți Contractante se obligă să nu încheie nici o alianță și să nu ia parte la nici o coaliție și nici la acțiuni sau măsuri îndreptate împotriva celeilalte Înalte Părți Contractante”.

⁶ „Scânteia” nr. 102 din 19 ianuarie 1948.

⁷ *Ibidem*.

Un moment important pe calea spre o coaliție politico-militară a statelor europene aflate în sfera de influență sovietică l-a constituit întrunirea de la Moscova din 9-12 ianuarie 1951. La această consfătuire, inițiată și prezidată de I.V.Stalin, au luat parte reprezentanți ai Bulgariei, Cehoslovaciei, Poloniei, României, Ungariei și Uniunii Sovietice. Din partea României au participat Gheorghe Gheorghiu-Dej și Emil Bodnăraș. În cadrul întâlnirii, liderul sovietic a prezentat o amplă expunere asupra situației politico-militare globale și continentale, punând accentul pe raportul de forțe în plan militar la nivel mondial și european, ca suport pentru măsurile pe care partea sovietică le elaborase deja privind o acțiune în comun. Toți reprezentanții țărilor participante la întrunire s-au aliniat fără rezerve aprecierilor și propunerilor sovietice.

Ca urmare, s-a hotărât: majorarea efectivelor armatelor statelor prezente la întrunire, atât cele din timp de pace, cât și cele prevăzute la război; creșterea gradului de înzestrare a armatelor cu armament și tehnică de luptă, de proveniență sovietică. Pentru România, după ce s-au vehiculat diferite cifre, în final, au fost fixate următoarele efective: 250.000 de oameni în timp de pace, depășind substanțial prevederile Tratatului de pace din 1947, precum și 600.000 de oameni în caz de război. Cum menționam, cele stabilite în cadrul consfătuirii din ianuarie 1951 de la Moscova reprezentau, în fapt, un program conceput și prezentat de partea sovietică, vizând structurarea, dotarea și dirijarea armatelor țărilor prezente la acea întrunire. Pentru a urmări materializarea măsurilor convenite, s-a hotărât crearea unui organism politico-militar, numit „Comitet de coordonare”. Componerea de principiu și competențele acestei structuri au fost prezentate la reuniune de către mareșalul M.A.Vasilievski, care atunci deținea funcția de ministru al apărării al U.R.S.S. Propunerile mareșalului sovietic au fost aprobate în unanimitate de participanți⁸.

Un alt fapt care se înscrie în ceea ce considerăm preliminarile Organizației Tratatului de la Varșovia l-a constituit Nota adresată de guvernul sovietic, la 31 martie 1954, guvernelor S.U.A., Marii Britanii și Franței prin care Uniunea Sovietică cerea, între altele, să discute cu guvernele interesate aderarea sa la N.A.T.O. Concret, Veaceslav Molotov, ministrul afacerilor externe al U.R.S.S., a convocat ambasadorii celor trei state menționate și le-a remis note cu conținut similar adresate guvernelor celor trei mari puteri. În Nota guvernului sovietic, după o amplă înfățișare a situației politico-militare mondiale și continentale, după ce se atrăgea atenția

⁸ Revista „Dosarele istoriei” nr.8(60)/2001, p. 4.

asupra pericolului pe care îl reprezenta folosirea armei atomice, se propunea crearea unui sistem de securitate colectivă în Europa, precum și încheierea Tratatului de pace cu cele două state germane – Republica Federală a Germaniei și Republica Democrată Germană. Nota guvernului sovietic ținea să sublinieze că la sistemul de securitate europeană trebuie să participe și S.U.A. având în vedere că în cel de-al Doilea Război Mondial acestea făcuseră parte din coaliția antifascistă. În felul acesta, considerau autorii Notei, S.U.A. s-ar afla într-un sistem de securitate colectivă împreună cu foștii aliați din timpul războiului.

În continuare, după ce se afirma că poziția guvernului sovietic față de Tratatul Nord-Atlantic este binecunoscută, în sensul că U.R.S.S. considera că N.A.T.O. este îndreptat împotriva sa, Nota menționa că pentru a-și pierde acest caracter ar trebui ca la el să participe „*toate marile puteri care au făcut parte din coaliția antifascistă*”. În ce privește exprimarea dorinței Uniunii Sovietice de a adera la N.A.T.O., în Notă se sublinia că „*Guvernul sovietic declară că este gata să examineze împreună cu guvernele interesate participarea U.R.S.S. la Tratatul Nord-Atlantic*”⁹ La 7 mai 1954, S.U.A., Anglia și Franța, printr-o Notă comună, au respins propunerile Uniunii Sovietice cuprinse în Nota din 31 martie 1954.

În ianuarie 1953 și în februarie 1954, la Berlin, s-au întrunit miniștri afacerilor externe ai Uniunii Sovietice, Angliei și Franței, care au discutat problema realizării unui Tratat european cu privire la securitatea colectivă pe continent, acțiuni care nu au dus la o înțelegere. Ca urmare, s-a accentuat pregătirea pentru realizarea unei alianțe distincte din care urma să facă parte Uniunea Sovietică și sateliții ei europeni. Pe această linie se înscriu câteva activități politico-diplomatice. Între 29 noiembrie – 2 decembrie 1954, a avut loc, la Moscova, Consfătuirea reprezentanților U.R.S.S., Poloniei, Cehoslovaciei, Bulgariei, R.D.Germane, României, Ungariei și Albaniei. Ca observator a participat un reprezentant al Chinei. La această întrunire s-a examinat pe larg situația politico-militară din Europa, exprimându-se îngrijorarea în legătură cu deciziile adoptate de N.A.T.O., la Paris, în octombrie 1954, îndeosebi cea referitoare la primirea în Alianța Nord-Atlantică a R.F. a Germaniei, menționându-se că, în consecință, părțile participante vor stabili măsuri corespunzătoare în domeniul militar. La 11 mai 1955 s-a ținut a doua Consfătuire a celor opt state menționate, de

⁹ Florian Gârz, *Expansiunea spre est a N.A.T.O.*, Editura Coruț Pavel, București, 1997, p. 43.

această dată la Varșovia, care a luat în discuție situația creată pe continentul european.

Înființarea Organizației Tratatului de la Varșovia. După trei zile de dezbateri, la 14 mai 1955, la Varșovia, a fost semnat „**Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală**”, între Albania (care din martie 1961 nu va mai participa la activitățile structurilor Alianței, iar la 13 septembrie 1968 se va retrage din Tratat), Bulgaria, Cehoslovacia, R.D.Germană, Polonia, România, Ungaria și Uniunea Sovietică.-coalțiie politico-militară defensivă, care avea să intre în istorie sub denumirea de „**Tratatul de la Varșovia**”. Din partea României, Tratatul a fost semnat de Gheorghe Gheorghiu-Dej, președinte al Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române. Statele semnatare au ratificat Tratatul, consfințind prin aceasta forța lui juridică, iar în conformitate cu articolul 6, Polonia a devenit depozitarul documentelor. România a devenit parte la Tratat prin ratificarea acestuia la 3 iunie 1955. Tratatul, intrat în vigoare la 4 iunie 1955, avea o durată de valabilitate de 20 de ani cu prelungire automată pe încă 10 ani pentru statul sau statele care, cu un an înaintea expirării termenului, nu vor prezenta guvernului Poloniei, depozitarul documentelor, o declarație de denunțare a sa.

Existența în Europa, la un deceniu de la încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, a două coaliții politico-militare, rivale a devenit o realitate de care statele trebuiau să țină seama în conceperea și desfășurarea politicii lor externe. Blocurile militare au dus la intensificarea cursei înarmărilor, inclusiv a celei nucleare, pe continentul european acumulându-se mari forțe de distrugere. Pentru evitarea unor confruntări catastrofale, pentru asigurarea păcii, se impunea realizarea unui sistem de securitate colectivă în Europa și desființarea celor două blocuri militare.

În aceste circumstanțe, România s-a afirmat ca un factor activ în susținerea ideii ca până la îndeplinirea acestui deziderat trebuiau însă luate unele măsuri care să vizeze reducerea activităților cu caracter militar ale celor două coaliții ostile, desființarea bazelor militare și retragerea trupelor străine de pe teritoriul altor state, crearea unor zone lipsite de arme de nimicire în masă, reducerea efectivelor și a cheltuielilor militare, renunțarea la manevre și alte demonstrații militare de orice fel. Întrucât nu s-a ajuns la consens, nici una din aceste acțiuni nu s-a finalizat.

*Caracterul și organizarea politico-militară a Tratatului de la Varșovia*¹⁰. Conceput ca o alianță politico-militară defensivă între state suverane, independente și egale în drepturi, Tratatul încheiat la Varșovia a stipulat că țările participante vor dezvolta relații reciproce de prietenie și colaborare în conformitate cu principiile respectării independenței și suveranității statelor și neamestecului în treburile interne, însă, dacă se are în vedere intervenția militară a Uniunii Sovietice în Ungaria (1956), precum și invazia celor cinci state (Uniunea Sovietică, Bulgaria, R.D.Germană, Polonia și Ungaria) în Cehoslovacia (1968), se poate aprecia cum au fost respectate aceste principii.

Scopurile declarate ale Alianței au fost astfel formulate în documentul care s-a aflat la baza constituirii și activității Organizației Tratatului de la Varșovia: „Părțile contractante se arată în articolul 1-se obligă ca, în conformitate cu Charta Organizației Națiunilor Unite, să se abțină, în relațiile internaționale, de la amenințarea cu forța sau de la folosirea ei și să rezolve litigiile lor internaționale prin mijloace pașnice, în așa fel încât să nu pericliteze pacea și securitatea internațională”, iar la articolul 2 se declară că aliații „sunt gata să participe, în spiritul unei colaborări sincere la toate acțiunile internaționale având drept scop asigurarea păcii și securității internaționale” și „vor depune eforturi pentru ca, în înțelegere cu alte state care vor dori să colaboreze în această direcție, să ia măsuri eficiente în vederea reducerii generale a armamentelor și a interzicerii armelor atomice, cu hidrogen și a altor tipuri de arme de exterminare în masă”.

În conformitate cu articolul 3, participanții la Alianță urmau a se „consulta neîntârziat, în interesul asigurării apărării comune și menținerii păcii și securității, ori de câte ori se va ivi primejdia unui atac armat împotriva unuia sau mai multor state participante la Tratat”. În cazul unui atac în Europa din partea unui stat sau grup de state împotriva unuia sau mai multor state semnatare ale Tratatului, articolul 4 prevedea că „Fiecare stat semnatar al Tratatului, în cadrul exercitării dreptului de autoapărare individuală sau colectivă, în conformitate cu articolul 51 al Chartei Organizației Națiunilor Unite, va acorda statului sau statelor care au fost supuse unui asemenea atac ajutor imediat, în mod individual și, în înțelegere cu celelalte state participante la Tratat, prin toate mijloacele care i se par necesare, inclusiv folosirea forței armate. Statele semnatare ale Tratatului se

¹⁰ În detaliu, vezi general-colonel (r) dr. Constantin Olteanu, colonel (r) dr. Alesandru Duțu, general-maior (r) Constantin Antip, „România și Tratatul de la Varșovia”, Editura PRO HISTORIA, București, 2005.

vor consulta imediat asupra măsurilor ce trebuie luate în comun în scopul restabilirii și menținerii păcii și securității internaționale. Potrivit prevederilor Chartei Organizației Națiunilor Unite, Consiliul de Securitate va fi informat asupra măsurilor luate în baza prezentului articol. Aceste măsuri vor fi sistate îndată ce Consiliul de Securitate va fi luat măsurile necesare pentru restabilirea și menținerea păcii și securității internaționale”. În sfârșit, este de menționat și articolul 7 din Tratat, care obligă părțile contractante „Să nu ia parte la nici un fel de coaliții sau alianțe și să nu încheie nici un fel de acorduri ale căror scopuri ar fi în contradicție cu prezentul Tratat”. Ca și N.A.T.O., Tratatul de la Varșovia declara că nu se constituie într-un bloc politico-militar închis. „Prezentul Tratat-preciza articolul 9 – este deschis și altor state, indiferent de orânduirea lor socială și de stat, care vor declara că sunt gata ca, participând la Prezentul Tratat să contribuie la unirea eforturilor statelor iubitoare de pace în scopul asigurării păcii și securității popoarelor”.

Structurile de bază politico-militare ale Tratatului de la Varșovia. În temeiul prevederilor textului Tratatului, al altor documente convenite pe parcurs, în cadrul Organizației Tratatului de la Varșovia s-au constituit structuri politice și militare.

Structuri cu caracter politic.

Comitetul Politic Consultativ constituia principalul organ cu atribuții decizionale. A luat ființă în conformitate cu prevederile articolului 6 din Tratat, în care se arăta: „În scopul îndeplinirii consultărilor prevăzute în prezentul Tratat...se crează un Comitet Politic Consultativ, în care fiecare stat semnatar al Tratatului va fi reprezentat...Pentru asigurarea organizării și desfășurării activităților Comitetul poate crea organele auxiliare care s-ar dovedi necesare”. În fapt, Comitetul Politic Consultativ a luat ființă la Consfătuirea de la Praga, din 27-28 ianuarie 1956, întrunire la care a fost prezent și un reprezentant al Chinei, ca observator. Acest organ era constituit din șefii statelor participante la Alianță, iar la ședințele sale luau parte și prim-miniștrii, miniștrii afacerilor externe, secretarii partidelor comuniste sau muncitorești cu relațiile externe din țările respective, comandantul-șef al Forțelor Armate Unite ale Tratatului de la Varșovia și șeful Statului Major al Forțelor Armate Unite. Începând cu anul 1980, la lucrările Comitetului Politic Consultativ au participat și miniștrii apărării din statele aliate.

La Consfătuirea de la Praga s-au stabilit următoarele: Comitetul Politic Consultativ să se întrunească atunci când este necesar, dar nu mai rar de două ori pe an (când situația a impus-o, s-au desfășurat și consfătuiri extraordinare); ședințele să fie deschise și închise de șeful statului gazdă și prezidate pe rând de reprezentanții fiecărui stat. S-a hotărât, de asemenea, ca pe lângă Comitetul Politic Consultativ să funcționeze, ca organe auxiliare cu sediul la Moscova, o Comisie permanentă, având ca sarcină să elaboreze recomandări în probleme de politică externă, și un Secretariat Unit, cu atribuții tehnico-organizatorice, alcătuit din reprezentanți ai tuturor statelor aliate. Comitetul Politic Consultativ examinează situația politico-militară din Europa și din lume, problemele comune privind capacitatea de apărare și organizarea Forțelor Armate Unite ale statelor participante la Tratat, asculta rapoartele comandantului-șef, referitoare la activitatea desfășurată de Comandament pe timp de un an și adopta hotărârile corespunzătoare. Numirea comandantului-șef al Forțelor Armate Unite și a șefului Statului Major, precum și a altor cadre din Comandamentul Forțelor Armate Unite reprezintă, de asemenea, un atribut important al Comitetului Politic Consultativ. În prezentul articol ne propunem să ne referim numai la unele din consfătuirile Comitetului Politic Consultativ, care au o anumită relevanță politico-militară.

Pentru noi, românii, o însemnătate aparte a avut-o consfătuirea Comitetului Politic Consultativ din 24 mai 1958, de la Moscova, întrucât acolo s-a hotărât retragerea trupelor sovietice de pe teritoriul României. A fost un eveniment istoric, un triumf al politicii și diplomației românești. Acțiunea a fost plasată în contextul unei noi reduceri, suplimentare, față de 1955, a efectivelor militare ale țărilor participante la Tratatul de la Varșovia: Uniunea Sovietică, cu 300.000 de oameni, alți cinci aliați cu 119.000 de oameni, din care, România cu 55.000, Bulgaria cu 23.000, Polonia cu 20.000, Cehoslovacia cu 20.000 și Albania cu 1.000 de oameni¹¹.

În raportul prezentat la această consfătuire de comandantului-șef al Forțelor Armate Unite, mareșalul Ivan Konev, primul care a deținut această funcție, se menționa propunerea de retragere a trupelor sovietice din România. Comunicatul adoptat în acest sens preciza: „*Comitetul Politic Consultativ a aprobat propunerea guvernului Uniunii Sovietice, pusă de acord cu guvernul Republicii Populare Române, cu privire la retragerea în viitorul apropiat de pe teritoriul Republicii Populare Române a trupelor*

¹¹ Tratatul de la Varșovia, *Culegere de documente, 1955-1980*, Editura Politică, București, 1981, p. 155.

sovietice care se află acolo în conformitate cu Tratatul de la Varșovia". Această formulare conținea două inexactități: prima – Uniunea Sovietică își asuma inițiativa măsurii ca un gest de bunăvoință; a doua-se eluda realitatea că trupele sovietice staționau pe teritoriul țării noastre, sub diferite motive, încă din 1944, și nu din 1955, anul când a luat ființă Tratatul de la Varșovia. Însă, indiferent de aceste motivații, retragerea trupelor sovietice din țara noastră a reprezentat o performanță diplomatică românească, cu urmări benefice pentru afirmarea României, atât în relațiile interaliate, cât și în plan mai larg, internațional.

Tot cu prilejul consfătuirii de la Moscova, din 24 mai 1958, Comitetul Politic Consultativ a propus statelor membre ale Alianței Nord-Atlantice încheierea unui Pact de neagresiune între țările participante la Tratatul de la Varșovia și cele cuprinse în N.A.T.O., pentru atenuarea fricțiunilor care apar și pentru a nu permite contradicțiilor între cele două mari grupări de forțe să degenereze într-un conflict militar.

Consfătuirea Comitetului Politic Consultativ din 27-28 aprilie 1959, cea din 4 februarie 1960, precum și consfăturile din 28-29 martie 1961 și 7 ianuarie 1962, toate desfășurate la Moscova, au analizat problema germană, încheierea unui Tratat între cele două state germane, securitatea europeană, situația din Orient. În deceniile al șaptelea și al optulea, Comitetul Politic Consultativ a analizat, cu prioritate, în consfăturile sale, pe lângă problemele ordinare, securitatea europeană și internațională, dezarmarea, războiul din Vietnam etc. Consfătuirea Comitetului Politic Consultativ din 4-6 iulie 1966 de la București, prin problemele dezbătute și documentele adoptate a avut o mare importanță. În Declarația adoptată, pe baza analizei situației create după al Doilea Război Mondial, se propuneau măsuri pentru a se ajunge la asigurarea securității europene: lichidarea bazelor militare străine, amplasate în diferite țări, retragerea trupelor de pe teritoriile altor state în limitele frontierelor lor naționale; reducerea forțelor armate ale ambelor state germane și rezolvarea pașnică a problemei germane; crearea unor zone denuclearizate; inviolabilitatea frontierelor; convocarea unei conferințe general-europene¹². „Convocarea conferinței în problema securității și colaborării europene-se sublinia în Declarație-ar putea contribui la crearea în Europa a unui sistem de securitate colectivă și ar constitui un mare eveniment în istoria contemporană a Europei”. Această Conferință, care va rezolva multe probleme și va da multe speranțe, a avut loc, așa cum se cunoaște, în anul 1975, la Helsinki.

¹² Idem, p. 225-227.

În hotărârile adoptate în cadrul consfătuirilor Comitetului Politic Consultativ, care s-au ținut în perioada ce a urmat acestui moment, au fost înscrise importante obiective, îndeosebi dezarmarea, asigurarea păcii, securității și cooperării. De exemplu, în Declarația adoptată la reuniunea Comitetului Politic Consultativ la întrunirea de la Varșovia din 14-15 mai 1980, se sublinia: „Statele participante la Tratatul de la Varșovia declară din nou că ele nu au urmărit și nu vor urmări niciodată supremația militară; ele se pronunță, în mod constant, pentru ca echilibrul militar să se asigure la niveluri cât mai scăzute, pentru reducerea și lichidarea confruntării militare în Europa. Ele nu au, nu au avut și nu vor avea altă doctrină strategică decât cea a apărării”. La această întrunire la vârf din capitala Poloniei s-a marcat și aniversarea a 25 de ani de la înființarea Tratatului de la Varșovia și s-au aprobat și semnat documentele ce cuprindeau orientările și obiectivele politico-militare ale Alianței pentru următorii cinci ani. Începând din anul 1980, la reuniunile Comitetului Politic Consultativ au fost prezenți, cum menționam, și miniștrii apărării, astfel că la aceste activități participau trei organe ale Tratatului de la Varșovia: Comitetul Politic Consultativ, Comitetul Miniștrilor Apărării și Comitetul Miniștrilor Afacerilor Externe.

Dintre consfătuirile Comitetului Politic Consultativ care au avut loc în deceniul al nouălea ne referim numai la câteva din acestea. Rețin, astfel, atenția întrunirile din 1983: cea ordinară, de la Praga, din 3-5 ianuarie și cea extraordinară, de la Moscova, din 28 iunie. Întrunirea de la Praga a fost marcată de dezbaterile măsurii întreprinse de N.A.T.O cu privire la amplasarea a 572 de rachete balistice americane de tipul „*PERSHING-2*” cu rază medie de acțiune și rachete cu aripi cu baza la sol, având încărcătură nucleară, cu raza de acțiune până la 2.500 km, în unele țări din vestul Europei. Aceste rachete puteau lovi obiective de pe toată partea europeană a U.R.S.S. Fiind destinate realizării primei lovituri nucleare, rachetele „*PERSHING-2*” aveau calitatea de a zbura cu viteză mare, nedepășind timpul de 14 minute până la cel mai îndepărtat punct de lovire. Erau periculoase și rachetele cu aripi, prevăzute pentru zbor scurt, la joasă înălțime și care nu puteau fi detectate de mijloacele de radiolocație de atunci și distruse. În această acțiune, S.U.A. au colaborat cu guvernele R.F. a Germaniei, Angliei și Italiei. Prin instalarea acestor rachete s-a urmărit modificarea raportului de forțe în Europa, în favoarea N.A.T.O.¹³.

¹³ Mareșal al Uniunii Sovietice, Viktor Kulikov, „Scut de nădejde al păcii și socialismului”, p. 94-95.

A doua Consfătuire a Comitetului Politic Consultativ din 1983, extraordinară, a avut loc la 28 iunie, la Moscova, la 6 luni de la cea care se ținuse la Praga, iar sub aspect tematic reprezenta o continuare a acesteia. Principala problemă dezbătută a fost cea cu privire la amplasarea de rachete sovietice cu rază medie de acțiune în Ungaria, Cehoslovacia și R.D.Germană, ca răspuns la acțiunea similară întreprinsă de N.A.T.O. în vestul continentului european. În cadrul acestei întâlniri, Iuri Andropov, secretarul general de atunci la P.C.U.S., a pus direct problema amplasării rachetelor sovietice cu rază medie de acțiune, argumentând necesitatea acestei măsuri. Șefii delegațiilor țărilor vizate – Ungaria, Cehoslovacia și R.D.Germană-Kadar, Husak și Honeker, și-au exprimat acordul necondiționat. Această poziție se explică și prin faptul că pe teritoriul celor trei state se aflau trupe sovietice. Singura delegație ce s-a opus cu energie, prin conducătorul ei¹⁴, a fost cea română, care a subliniat din nou că prin această măsură se amplifică încordarea internațională, se accelerează cursa înarmărilor, se crează noi obstacole în calea destinderii, se îndepărtează obiectivul înțelegerii. Din păcate, glasul rațional al României nu a fost receptat. Desfășurarea ulterioară a evenimentelor a validat însă atitudinea țării noastre. Declarându-se împotriva instalării rachetelor sovietice pe teritoriile celor trei state aliate, România nu era de acord nici cu măsura întreprinsă de S.U.A. de a amplasa pe teritoriile unor state membre N.A.T.O. din Europa rachete cu rază medie de acțiune cu încărcături nucleare. Țara noastră se pronunța pentru acțiuni politico-diplomatice în vederea ajungerii la o înțelegere între cele două coalitii-N.A.T.O. și Tratatul de la Varșovia-ca ambele blocuri să renunțe la instalarea respectivelor rachete.

În anul 1985, au avut loc, ca și în 1983, două ședințe ale Comitetului Politic Consultativ: la Varșovia, în aprilie, și la Sofia, în octombrie. Întâlnirea din capitala poloneză a avut un caracter predominant festiv, fiind dedicată în bună parte aniversării a 30 de ani de la înființarea Tratatului de la Varșovia, dar a constituit și cadrul unei analize a situației politico-militare din Europa și din lume. În comunicatul dat publicității la încheierea Consfătuirii Comitetului Politic Consultativ de la Varșovia, printre altele se menționa: “Participanții au examinat problema prelungirii duratei

¹⁴ Componenta delegației României la această Consfătuire a fost identică cu cea de la Consfătuirea de la Praga: Nicolae Ceaușescu, șeful delegației, Constantin Dăscălescu, primul-ministru, Miu Dobrescu, secretar al CC al PCR cu relații externe, general-colonel dr. Constantin Olteanu, ministrul apărării naționale, Ștefan Andrei, ministrul afacerilor externe.

valabilității Tratatului de prietenie, colaborare și asistență mutuală, încheiat la Varșovia la 14 mai 1955, și au semnat Protocolul privind prelungirea Tratatului pe următorii 20 de ani și, ulterior, pe încă 10 ani. Ei au făcut, de asemenea, un schimb de păreri cu privire la problemele actuale ale politicii europene și mondiale. Statele reprezentate la întâlnire militează pentru dezvoltarea unei colaborări internaționale și multilaterale egale în drepturi și reciproc avantajoase. Ele nu au fost niciodată adepte ale divizării Europei și lumii în blocuri militare opuse. Ele se pronunță și în prezent pentru desființarea simultană a alianței lor și a blocului nord-atlantic și, ca un prim pas, a organizațiilor lor militare”¹⁵. Cum rezultă și din cele arătate mai înainte, imprimarea unui caracter preponderent politic activității Tratatului de la Varșovia era un deziderat pentru care România acționa de mai mulți ani. Totodată, în comunicatul amintit se menționa că țările “reprezentate la întâlnire sunt gata să dezvolte dialogul constructiv cu toate celelalte state într-un spirit de bunăvoință și încredere, să desfășoare o largă conlucrare internațională în interesul asigurării păcii și securității generale”¹⁶.

În zilele de 22-23 octombrie 1985, la Sofia, s-a întrunit Comitetul Politic Consultativ, în Consfătuirea ordinară anuală. Comunicatul Consfătuirii menționa că “Principala atenție este acordată sarcinilor păcii, pentru preîntâmpinarea cursei înarmărilor în cosmos și încetarea acesteia pe pământ, pentru o cotitură spre mai bine în evoluția situației din Europa și din întreaga lume, pentru revenirea relațiilor interstatale pe făgașul destinderii, colaborării și coexistenței pașnice”¹⁷. Ca la aproape toate consfătuirile, și de această dată, în ultima zi a întrunirii, a avut loc o reuniune restrânsă a șefilor delegațiilor. Dacă la Varșovia, în aprilie 1985, Mihail Gorbaciov accentuase problemele europene care se înscriau în concepția lui referitoare la Europa „Casa comună”, la care Nicolae Ceaușescu a replicat: „depinde la ce etaj locuiește fiecare”, la Sofia, liderul sovietic a insistat asupra unei „noi viziuni” privind fenomenele politice, economice și sociale ale socialismului, cunoscută sub denumirea de „Perestroika”.

Consfătuirea Comitetului Politic Consultativ din mai 1987, de la Berlin, pe lângă examinarea situației politice continentale și globale, a adoptat doctrina militară a statelor participante la Tratatul de la Varșovia. În documentul ce poartă semnătura șefilor de atunci ai statelor participante la Tratat, care a marcat consacrarea oficială a noii orientări doctrinare, se

¹⁵ „România Liberă” din 27 mai 1985.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ „România Liberă” din 14 octombrie 1985.

menționa că „Doctrina militară a statelor participante la Tratatul de la Varșovia este strict defensivă, pornește de la faptul că, în condițiile actuale, recurgerea la calea militară pentru rezolvarea oricărei probleme litigioase este de neconceput”¹⁸.

În anul 1989, Comitetul Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia a avut două întruniri: 8-10 iulie, la București, în timpul căreia s-au manifestat acute controverse în plan politic, generate, în principal, de poziția lui Mihail Gorbaciov, care exercita presiuni asupra tuturor aliaților pentru a se alinia concepțiilor lui.

În ziua de 4 decembrie 1989, a avut loc, la Moscova, întâlnirea Comitetului Politic Consultativ, convocată special în scopul informării, de către Mihail Gorbaciov, a participanților la Tratatul de la Varșovia asupra rezultatelor discuțiilor ce avuseseră loc între el și G. Bush, în Malta, în zilele de 2-4 decembrie¹⁹. Aceasta a fost, de fapt, mai mult o convocare din partea lui M. Gorbaciov, care stabilise împreună cu președintele S.U.A. ca, la întoarcere, fiecare să-și informeze aliații: Gorbaciov, la Moscova, Bush, la Bruxelles. Spre deosebire de consfăturile obișnuite ale Comitetului Politic Consultativ, de această dată, miniștrii apărării nu au luat parte. Sovieticii au sugerat, prin ambasadorii lor, ca delegațiile ce vor participa să fie formate din: secretarii generali ai partidelor, primii-miniștri ai guvernelor, secretarii Comitetelor Centrale cu relațiile externe, miniștrii afacerilor externe. După câteva runde de discuții în Comitetul Politic Executiv al CC la PCR, în legătură cu componența delegației s-a ajuns la formula: Nicolae Ceaușescu, secretarul general al partidului, șeful delegației, Constantin Dăscălescu, primul-ministru al guvernului, Constantin Olteanu, secretar al CC al PCR cu relațiile externe, Ion Stoian, ministrul afacerilor externe.

Întrunirea a avut loc în jurul orelor 16.00, ora Moscovei. Tensiunea era maximă, toți așteptau cu nerăbdare să afle ce va spune M.Gorbaciov. Informarea s-a dovedit însă a fi o banală formalitate, neaducând nimic nou în comparație cu ceea ce se cunoștea din mass-media în legătură cu convorbirile sovieto-americane din Malta. Secretarul general al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice a înfățișat celor prezenți unele considerații

¹⁸ Viktor Kulikov, „Doctrina păcii”, Editura Agenției de Presă Novosti, Moscova, 1988, p. 106.

¹⁹ Cunosc detaliile privind pregătirea și desfășurarea respectivei consfătuiri, întrucât m-am ocupat direct de aceasta și apoi am participat la întrunirea de la Moscova în calitate pe care o aveam atunci, de secretar al CC al PCR cu relațiile externe. Pentru o informare mai pe larg vezi general-colonel (r) dr. Constantin Olteanu, „România. O voce distinctă în Tratatul de la Varșovia”, Editura ALDO, București, 1999.

MEMORIA BĂRĂGANULUI ÎN DOCUMENTE DE ARHIVĂ CĂLĂRĂȘENE: DISLOCĂRILE DIN BANAT

Nicoleta-Luiza ILIE*

Leonard ILIE**

Abstract: Călărași Archive Documents in the Memory of Bărăgan: Banat Dislocations

In June 1951 one of the most cruel communist action in history took place, which marked lives and destroyed fates. Dislocations in Banat area changed the history of some places and made the artificial coming out of some settlements during a period when it was thought that the determination phase of human settlements came to an end. The population deported to the Bărăgan arid area field counted almost 10.000 human beings, brought in wagons and with unmarked destination in their consciousness. People from Banat had been deported, at night, near the localities Dâlga, Cacomeanca, Pietroiu, Borcea, Dragalina and Gâldau from the former Ialomița county current along the perimeter of Calarași county. The communities of people deported had been located on the perimeter of these villages, new establishments being settled, such as: Roseții Noi – became Olaru, Dragalina Noua – Dropia, Dâlga Noua – became Pelinu, Cacomeanca Noua – became Ezeru, Jegalia Noua – became Salcami, Borcea Noua – became Pelicanu, and Pietroiu Nou – later named Movila Gâldăului. A new life began for these people, new pages of their lives were written, new fates were marked. The calvary lasted until the summer of 1955, when domiciliary restrictions had been annulled. The tragedy was not finished. After arriving back home, to Banat, most of the people found out that they did not actually belong to those places and they had become strangers to their native places; the houses – their native roots – had been either nationalized, or demolished, for the abandon reason. Some of them, resigned, returned to the gulag marked by the communists; others went on fighting to regain their lost destiny.

* Arhivist, Serviciul Județean Călărași al Arhivelor Naționale.

** Profesor de istorie, Școala “Nicolae Titulescu” Călărași.

This material is based on documentary proofs found in the archives of Călărași and here and there contains evocations of people who lived these tragedies during the communist regime.

Keywords: *deported people, dislocation, Bărăgan, Banat, communism, documents, population.*

Una din caracteristicile sistemului totalitar comunist a fost controlul asupra întregii societăți, iar ca orice regim totalitar care suprime sau „reeducă” orice formă de contestare a sa, și regimul comunist și-a organizat propriul sistem concentraționar. Din 1948, represiunea și teroarea sunt folosite împotriva oricărui opozant real sau imaginar. Sub diverse acuzații de trădare, sabotaj, colaborare cu statele străine occidentale, au fost înscenate procese politice încheiate cu ani grei de închisoare sau în lagăre de muncă.

Pe harta gulagului românesc, Bărăganul a rămas locul unde avea să se petreacă o dramă a mii de oameni dislocați din locurile de baștină în plină zonă aridă a Bărăganului. Fenomenul deportărilor a fost practicat îndeosebi în Rusia țaristă, ca apoi să fie preluat de către bolșevici și, prin intermediul lor, să fie extins în țările Estului comunist. Dislocările din vara anului 1951 își au locul într-un context mai larg, ce depășește granițele României. Tendința de sovietizare a României și sfera relațiilor sovieto-iugoslave în „lagărul socialist”, la care se adaugă sfera relațiilor internaționale marcate de „războiul rece”, au determinat o serie de evenimente indirecte care au dus la pronunțarea „sentinței” asupra destinului locuitorilor din zona de graniță cu Iugoslavia.

Astfel, începând cu anul 1948, Iugoslavia încearcă o delimitare a relațiilor politice cu Uniunea Sovietică, cu toate că liderul iugoslav I.B.Tito fusese inițial adeptul politicii lui Stalin. Era primul lider comunist format la școala Cominternului care se „revolta” împotriva sistemului impus de Moscova și contesta autoritatea acesteia. Tito cerea un statut politic independent și a elaborat în acest sens un sistem ideologic propriu care trasa „calea iugoslavă spre socialism” (titotismul - *n.n.*).

Acesta a fost motivul pentru care Moscova a trasat României, ca sarcină, apărarea frontierelor de „clica trădătoare titoistă”, soluția găsită fiind dislocarea unei părți a populației din Banat, zonă aflată la granița cu Iugoslavia. Noul context internațional se suprapunea peste „dezvoltarea internă” a României, aflată în plin proces de colectivizare agricolă. Inițiativa comuniștilor de constituire a gospodăriilor agricole s-a lovit de bariera populației care nu accepta regimul restrictiv al proprietății. Istoria a demonstrat de nenumărate ori

M.Gorbaciov și Nikolai Râșkov, iar din partea României Nicolae Ceaușescu și Constantin Dăscălescu. Timp de 80 de minute s-au discutat problemele referitoare la relațiile politico-economice româno-sovietice.

Întrucât în legătură cu această activitate s-a fabulat mult, recurgându-se la formulări, exprimate public, scris și verbal, care deformează grosolan realitatea, afirmându-se, între altele, că Nicolae Ceaușescu ar fi fost plasat într-un colț, că toată atenția i s-a acordat lui Constantin Dăscălescu, singurul pe care M.Gorbaciov l-a îmbrățișat la primire și la plecare. Ca membru al delegației române care a participat la acea întrunire, ca unul care m-am ocupat de pregătirea pentru acea reuniune, în vederea unei informări corecte a cititorilor, țin să precizez următoarele: delegația română a fost primită ca toate cele care au precedat-o sau au urmat-o. În fapt, delegația sovietică era aliniată în ordinea: M.Gorbaciov, N.Râșkov, A. Iakovlev (ministrul sovietic al afacerilor externe, Eduard Șevarnadze, nu a fost prezent, întrucât era ocupat cu vizita la Moscova a omologului său, Hans Dietrich Gensher, ministrul afacerilor externe al RFG); delegația română încolonată: Nicolae Ceaușescu, Constantin Dăscălescu, Constantin Olteanu, Ion Stoian; conform cutumei, M.Gorbaciov și N.Râșkov s-au îmbrățișat cu N.Ceaușescu și C.Dăscălescu, iar mie și lui I. Stoian ne-au strâns mâna, sub privirile celorlalte delegații care trecuseră prin acest moment protocolar. La plecare, unde erau prezente și celelalte delegații, M.Gorbaciov, împreună cu N.Râșkov și A.Iakovlev, ne-au condus până la capătul scării clădirii. La despărțire (care avea să fie ultima) M.Gorbaciov și N.Râșkov, ca și la sosire, s-au îmbrățișat cu N.Ceaușescu și C.Dăscălescu, iar mie și lui I.Stoian ne-au strâns mâna.

La întoarcere spre București, în avion, N.Ceaușescu și C. Dăscălescu l-au portretizat pe M.Gorbaciov în culori întunecate, ca pe un personaj față de care trebuia manifestată multă vigilență.

IV. ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI

PAGINI DIN ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI DIN PANCIU

Adafini MIHAIL *

Abstract: Pages of history education in Panciu

Education of Panciu begins his epic in the nineteenth century, opening the primary school boys' Al.I.Cuza "in 1856, then to primary school for girls in 1865. It is chronologically Cross Upper School in 1882, Cross Lower School in 1891, Dumbrava School in 1915, Middle School boys' Zăbrăuți "in 1923, Secondary School for Girls in 1924, Neicu School in 1929, and the school Satu Nou in 1932.

In the early twentieth century came into being in Panciu two Hebrew religious schools, because Hebrew population represents about 45% of the population.

Also, the school for administration was founded in 1908 by scoring the Ministry of Internal Administration and the Vocational School in 1912 with specialty cooperage, much needed in an area of vineyard.

After the destruction suffered in World War I - Panciu the front line and occupied by the German army - the schools were hardly recovered through great efforts for almost 20 years.

In November 10, 1940 earthquake destroyed almost all schools Panciu except school Satu Nou, which meant an involution which could hardly be overcome.

Keywords: *middle school, primary school, secondary school, religious school, World War I, earthquake*

Panciu, prin partea componentă, Crucea, datează de pe timpul domnitorului Petru Șchiopul, fiind atestat la 20 iulie 1589, iar Panciu

* Profesor de istorie, gradul didactic I, Liceul „Ioan Slavici” Panciu, președintele Filialei Vrancea a Societății de Științe Istorice din România

propriu-zis, este menționat prima dată la 25 decembrie 1798, ambele localități având în mod sigur o existență anterioară primelor izvoare istorice pe care le deținem.

Cele mai vechi informații despre știutori de carte în zona Panciu le avem de la preotul Constantin Bobulescu, autorul broșurii „Schiță istorică asupra satelor Crucea de Sus, Crucea de Jos, cu bisericile lor, cum și asupra schiturilor Brazii și Moșinoaiile din județul Putna”. El menționează că prin anii 1650-1660 trăia la Crucea de Sus „Toader, feciorul Bașilului”, pe care-l găsim ca martor la vânzarea unei vii, *iscălind* pe zăpăsi, că este „*den Crucea de sus*”.¹

Existența schitului Brazi (1676) lângă satele Crucea de Jos și Crucea de Sus și apoi lângă târgul Panciu a fost un factor favorizant în ceea ce privește însușirea științei de carte. Într-o însemnare pe cartea „Viețile sfinților de pe luna April”, însemnare făcută la 26 martie 1828, rezultă că la schitul Brazi erau primiți băieți „să învețe și carte iarna și sărbătoarea”, fiind menționat „Ioan din sat Humulești primit în anul 1822 februarie 1”.

Regulamentele Organice, primele acte constituționale de tip modern la români, întocmite de două comisii de boieri moldoveni și munteni sub oblăduirea Rusiei, care era putere protectoare pentru Principatele Române, au intrat în vigoare la 1 iulie 1831 și 1 ianuarie 1832. Ele prevedeau că învățământul era una dintre sarcinile statului, iar școala devenea o instituție cu caracter permanent. În Moldova s-au înființat școli „șinutale”, adică în capitalele de ținut, apropiate de Panciu fiind cele din Focșani, Galați și Bârlad. În aceste școli cu o durată de doi ani au învățat mai mult ca sigur și copiii din zona Panciu, din familii înstărite.

Primul recensământ „modern”, din perioada regulamentară, din 1831, menționează la Panciu pe „Ilie sin Dascălu”, evreu de origine, la categoria „dascăl învățător de copii”. Locuia la Panciu pe „Ulița Răsăritului”.²

Printr-o cerere adresată Mitropoliei, mănăstirea Brazi solicita acesteia să-i permită „repartizarea unei chilii pentru învățătură de carte”. La 9 iunie 1838, ieroschimonahul de la Sihastru (Homocea-Ploscuțeni) este transferat la schitul Brazi „pentru a învăța copii”. Ceva mai târziu, la 23 aprilie 1841, dascălul Ștefan încheia o înțelegere cu Dimitrie, starețul schitului Brazi „să

¹ Bobulescu, Constantin, *Schiță istorică asupra satelor Crucea de Sus, Crucea de Jos, cu bisericile lor, cum și asupra schiturilor Brazii și Moșinoaiile din județul Putna*, Tipografia „Națională” Jean Ionescu & Co. București, 1926, pag. 18.

² Direcția Județeană a Arhivelor Naționale (în continuare se va citi D.J.A.N.) Iași – fond Visteria Moldovei, dosar 230, f. 1831.

aibă voie a ține școală pentru copii în locuința pe care i-au dat-o în schit”³. Existența ei este menționată până la 1894, când este dărâmată **Școala de Cântăreți** de lângă altar.

„Spre a civiliza un popor, instrucția publică trebuie să fie înlesnită tuturor claselor societății, masa întregă a poporului trebuie să apuce făclia luminii”, scria și punea în aplicare cărturarul Gheorghe Asachi, organizatorul școlilor naționale din Moldova, la jumătatea secolului al XIX-lea.

Referitor la înființarea primei școli primare publice de băieți la Panciu există incertitudini. Profesorul Budescu, în lucrarea amintită, lansează data de 14 septembrie 1855, precizând că profesorul Dimitrie Tomazi „primea o retribuție de 1477 lei pentru perioada 17 aprilie – 1 septembrie 1855”. În teza de doctorat a istoricului și profesorului vrâncean Gheorghe Untaru, intitulată „Istoricul podgoriei și a târgului Panciu din cele mai vechi timpuri până la 1918”, se arată că în „contractul de arendare a moșiei Crucea de Jos pe care se afla târgul Panciu, de către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii către Ioan Langa, pe perioada 23 aprilie 1855 – 23 aprilie 1860, la art. 19, s-a prevăzut obligația arendașului de a înființa o școală publică la Panciu, cu un local propriu, și mobilierul necesar”.

„Clădirea ce a pus la dispoziția școlii era veche și dărăpănată, cu zidul crăpat pe de toate părțile, paiantele putrede, iar temelia plecată spre clădire”⁴. Cu toate acestea, școala este autorizată să-și deschidă cursurile, la 7 octombrie 1856, având ca învățător pe Dimitrie Tomazi. Timp de aproape jumătate de secol instituția a avut denumirea Școala Publică Panciu, iar începând cu 6 septembrie 1902 i s-a atribuit numele „Școala de Băieți Alexandru Ioan Cuza Panciu”. Rapoartele de inspecție au evidențiat starea deplorabilă a clădirii, urmarea fiind intervenția poetului Vasile Alecsandri, în calitate de ministru și găsirea unui nou local de școală, începând cu 30 octombrie 1860, în casele negustorului D.N. Boianu. În aceste case funcționase un **pensionat particular de fete**, desființat odată cu decesul profesorului său, Leopold Macearsky. Nici băieții nu mergeau toți la școala publică. În raportul către Minister din 31 mai 1860, profesorul Brașoveanu făcea cunoscut că doi dascăli de biserică și anume „Georgie și Mărgărit” împiedică venirea la școală a unui număr de copii prin ținerea de școli particulare, iar pe de altă parte duc împotriva școlii o companie dușmănoasă

³ Budescu, Ionel, *Istoria învățământului din județul Vrancea de la origini până la 1918*, Ed. Paideia, București, 2003, pag. 28-29.

⁴ *Ibidem*, pag. 190

de denigrare, afirmând că „mai de folos este de a învăța Ceaslovul și cântările bisericesti decât învățăturile ce sunt la școala publică”.⁵

Situația școlară s-a îmbunătățit radical după adoptarea Legii Instrucțiunii Publice în decembrie 1864, în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Pentru prima dată învățământul devenea obligatoriu și gratuit, atât pentru băieți cât și pentru fete. Domnul Unirii transmitea poporului mesajul: „Eu țin numaidecât ca fiecare locuitor să știe curând a scrie și a citi”.

Urmare a acestei legi, în anul următor, **1865, s-a înființat și o școală primară de fete la Panciu**, când primar era Anton Alexan, bunicul lui Gheorghe Alexianu – profesor universitar, guvernatorul Transnistriei, unde lasă adânci amintiri directoarea Elena Teoharie.

Primul local de școală, construit de către primărie, pe locul actualului Spital Orășenesc Panciu a fost dat în folosință în 1899, dar a fost distrus de cutremurul din 1940.

Abia în 1882 se înființează școală în Crucea de Sus, cel dintâi învățător fiind preotul Costache Diaconescu, iar în 1891 în comuna Crucea de Jos, potrivit Marelui Dicționar Geografic al României din 1901.

După reforma lui Cuza s-au mai adus îmbunătățiri legii învățământului, dar cea mai valoroasă a pus-o în aplicare Spiru Haret – cel mai important ministru al învățământului din toată istoria școlii românești – cel care a dat o mare importanță activităților extrașcolare, implicând învățătorii în viața comunității și în educația adulților prin înființarea cercurilor culturale ale învățătorilor, care erau o formă de perfecționare și schimb de experiență, implicare în conducerea băncilor populare sătești, a unor societăți economice, înființarea de coruri, desfășurarea unor serbări, organizarea unor loturi agricole model.

Spiru Haret a fost cel dintâi militant ce a luptat eroinic contra unei mentalități greșite, care vedea în școală un pericol de emancipare a mulțimii. Prin marea lui personalitate a trecut deasupra tuturor ideologiilor învechite, a selectat și încurajat o armată de **apostoli**. „Spiru Haret, prin legăturile de familie a fost putnean. Știm asta din propria sa mărturisire” – spunea Simion Mehedinți în articolul „Amintiri despre Haret”, publicat în „Frământări Didactice”. „Când a venit în Vrancea, singur ne-a povestit de „Rateșul lui Haret”, un loc de popas la o răscruce de drumuri, nu departe de Mărășești.”⁶

⁵ *Ibidem*, pag. 194

⁶ *Frământări Didactice*, Tipografia Cartea Putnei, Focșani, pag. 1719.

Pentru că evreii reprezentau o parte însemnată din populația urbei Panciu, în 1899-1900 s-au înființat două școli confesionale pentru populația israelită: o școală primară pentru băieți și o alta pentru fete⁷, școli care existau și în 1906⁸, întreținute din fonduri particulare.

După Primul Război Mondial au continuat să funcționeze cu scopul menținerii identității etnice, copiii evreilor studiind sub conducerea unui învățator limba maternă și religia iudaică, ultima probabil cu rabinul comunității. Elevii evrei învățau la școlile primare de stat, de băieți și de fete, din localitate. După cursuri, care erau demixtate, mergeau la școala lor confesională, care avea două săli de clasă și o cancelarie, clădirea fiind situată în apropierea celorlalte instituții ale comunității evreiești.

Pentru că se simțea nevoia unei mai bune pregătiri a cadrelor administrației publice locale, la 3 septembrie 1908 s-a aprobat „Regulamentul pentru înființarea și funcționarea școlilor de notari din România” care a fost dat publicității în Monitorul Oficial nr.125.

Începând cu 1 octombrie 1908 urmau să se înființeze 4 școli de notari în țară, având între minim 60 și maxim 80 elevi pe școală. Admiterea se făcea prin concurs, candidații trebuiau să fie absolvenți cel puțin ai ciclului primar.

În acest spirit, la 5 noiembrie 1908 s-a înființat Școala de Notari Panciu, ce-și recruta elevii de pe cuprinsul întregului Regat al României, școală sub administrarea Ministerului de Interne⁹.

La începutul secolului XX, în România a început să crească interesul pentru învățământul tehnic profesional.

În octombrie 1912, în urma indicațiilor Ministerului Instrucțiunii, a fost înființată Școala de Meserii, cu specialitatea dogărie, foarte necesară într-o zonă viticolă. Școala a funcționat până la cutremurul din 1940, când clădirea s-a dărâmat și instituția școlară a fost mutată la Odobești.

La 1 aprilie 1907 s-a pus în aplicare legea privind instrucția militară pentru băieții din școlile primare și secundare. Orarul școlii prevedea ore de specialitate, care se desfășurau cu instructori militari. Pregătirea militară se făcea în orele de după-amiază, învățătorii supraveghind desfășurarea lor. Se puneau note, iar media la această disciplină se aduna la media anuală.

⁷ D.J.A.N. Vrancea, Fond Prefectura Județului Putna, dosar. 57, f. 1900.

⁸ Untaru, Gh., *Istoria podgoriei și târgului Panciu până la 1918*. Teză de doctorat, Institutul de istorie „N. Iorga”, București, 1977, pag. 196.

⁹ D.J.A.N. Vrancea, Fond Prefectura Județului Putna, dosar 83/ 1909, f. 29

După răscoala din 1907, a fost adoptată legea 284/1908, inițiată de ministrul învățământului, Spiru Haret, prin care erau atribuite loturi experimentale tuturor școlilor rurale. Școlile din Crucea de Jos și Crucea de Sus au primit câte două hectare, pentru a fi folosite ca teren de experiență.

În 1909, la școala Crucea de Jos, era angajată ca maistru de lucru manual Ecaterina Gh.Ionescu, care era plătită cu 40 de lei.¹⁰

Ultima școală înființată înainte de război a fost în anul 1915 în satul Dumbrava, localitate componentă a comunei Crucea de Jos.

Un început dificil – ca orice început – pentru toate școlile din Panciu și din comunele Crucea de Sus și Crucea de Jos, transformat treptat prin mari eforturi ale ministerului, primăriilor, ale cetățenilor și nu în ultimul rând ale învățătorilor, într-o stare de normalitate, avea să fie spulberat de cea mai mare dintre nenorocirile provocate de către oameni – războiul. În jumătate de an, tot ce se crease anterior prin atâta muncă și sacrificii, a fost distrus. O imagine a aspectului orașului Panciu și a comunelor Crucea de Jos și Crucea de Sus ne-a lăsat-o preotul Teodor Antohe, parohul bisericii Sf.Nicolae-Șelari din București, originar din Neicu, la întoarcerea pe meleagurile natale, la 23 iulie 1918:

„Pe măsură ce înaintam spre Satu Nou, mă convingeam ce este un război, pretutindeni era numai o ruină și o tristeță. Ce era odinioară și ce este acum! În comună intrat, ochiul nu se oprea decât pe ruini, iar viile, până mai deunăzi fala țării, străbătute în lung și-n lat de tranșee și bordee. Din primărie, școală cum și din casele celor mai de frunte gospodari nu mai rămăsese decât niște urme. Biserica nouă, terminată chiar nu cu mult înainte de decretarea mobilizării, turla din față nu o mai avea.[...] Viile și livezile care altădată îți vorbeau de cea mai desăvârșită și ordonată muncă, acum, la fiecare pas, numai fier, sârmă ghimpată, proiectile, care de luptă rupte, chesoane sfărâmate, roși fără căpătâi aruncate pretutindeni, parcă vedeai încheștarea războinică care sfărâmă, risipește, nimicește ceea ce generații întregi cu muncă tihnită au strâns, au cultivat, au respectat fără să le fi trecut prin minte să se gândească la zile ca acestea. Ajuns la Panciu – veselul orășel de altădată – locul de întâlnire al podgorenilor, acum era numai o ruină, prin care crescuse iarbă, bălării, năpădind și pe străzi. Iar păzitorii lor, cele câteva babe și moșnegi și câțiva copii, pe care groaza războiului îi desfigurase cu totul, îi credeai a fi din alte lumi și că păzesc criptele unor morminte și nu Panciul de odinioară. Ieșind din Panciu – ca dintr-un vis urât, vederea ruinelor primăriei și ale școlii din dealul

¹⁰ D.J.A.N. Vrancea – Fond Prefectura Putna, dosar 94/1909, f. 14.

Chicera – Crucea de Sus și mai nerăbdător și plin de înfrigurare mă făcea gândindu-mă la biserica și gospodăriile alor mei, care erau la câteva sute de metri depărtare. Biserica din partea aceasta a Chicerei se afla în bună stare, dar intrând înăuntru câtă amărăciune! Era instalat un cinematograf în toată regula!”¹¹

În condițiile extrem de grele de după război, când România Mare era proaspăt făurită, dar era distrusă de conflagrația mondială, secătuită de nevoile frontului, vlăguită de moartea celor 800.000 de oameni, militari și civili din Regatul României și din provinciile unite cu țara mamă, lipsită de tezaurul confiscat la Moscova, fără finanțare, cu foarte multe probleme de rezolvat, iar învățământul nu era printre primele. Simion Mehedinți – conștient de toate acestea – a inițiat un Decret-Lege al Comitetelor Școlare, care avea la bază principiul „nu poate statul ce poate satul”. El a dat Legea Eforiilor Școlare cu scopul ca un Comitet al Eforiei Școlare format din primar, preotul satului, directorul școlii și patru membri să se ocupe de rezolvarea trebuințelor școlii.

Pentru a înțelege situația școlilor situate pe linia frontului, prezentăm o parte a procesului-verbal din 6 decembrie 1918 întocmit de membrii comitetului școlar înființat la Crucea de Jos: *„comuna fiind ocupată de nemți, la venirea populației din refugiu, localul care se compunea din două săli de clasă(a treia clasă fiind în localul primăriei),o cancelarie și două camere pentru locuința dirigintelui, s-a găsit distrus, așa că astăzi nu se vedea decât zidurile, cu trei spărturi produse de ghiulele. În curtea școlii se mai află o casă cu trei camere și beci dedesubt, construită din paiantă și o magazie lungă de zece metri și lată de patru metri. Toate acestea sunt distruse în așa fel că nici nu se mai cunoaște locul unde au fost. S-au distrus 95 bănci – sistem Casa Școalelor – trei catedre, trei table, trei dulapuri pentru arhivă și biblioteca(care avea 389 volume) și material didactic. În vara anului 1916 se începuse în curtea școlii construcția a unei a treia săli de clasă a cărei fundație se și făcuse și pentru a cărei construcție se aduseseră var nestins, 20000 cărămizi, 9 butoaie cu ciment și toată lemnăria necesară. Tot acest material nu mai există.”*

Dacă la Crucea de Jos a mai rămas ceva din localul de școală și a fost reparat în anii următori, în comuna Crucea de Sus școala a fost distrusă complet, cursurile reluându-se în case închiriate.

¹¹ Bobulescu, Constantin, *Crucea de Sus, Crucea de Jos, Brazii și Moșinoarele din județul Putna, București, Tipografia „Națională” Jean Ionescu&Co, București, 1926, pag. 30-31.*

Pentru cei care nu au fost elevi înainte de 1960 descriu cum arăta o sală de clasă, a unei școli tip „Spiru Haret”, cu mențiunea că acestea erau cele mai bune, comparativ cu clasele improvizate în case particulare. Oricât de spațioase ar fi fost camerele, acestea nu puteau fi decât mici față de necesitățile învățământului. O clasă haretiană avea aproximativ 11 metri lungime, 6 metri lățime și 4 metri înălțime. Băncile erau lungi, pentru patru elevi, așezate pe două rânduri, confecționate din scândură foarte groasă. Pupitrul era înclinat, mărginit de o parte plană care avea pentru fiecare elev o scobitură în care se punea călimara cu cerneală și o altă scobitură mai mică, dar lungă în care se așeza tocul și creionul. Marginea băncii de la pieptul elevului avea o șipcă, destinată să împiedice căderea rechizitelor și a cărților. În fața clasei, lateral de regulă, se afla catedra învățătorului, care era înaltă, vopsită în negru, semănând cu cele de la care se vorbește „de la tribună”. Tabla din lemn, vopsită în negru, era așezată pe un trepied. Curățirea ei se făcea cu apă amestecată cu oțet. În spatele clasei era un cuier foarte mare din lemn, astfel confecționat încât să fie agățate hainele pe ambele părți, cu o parte orizontală din șipci, sus, unde se așezau căciuilile. Pentru elevii de la clasele mici, cuierul avea prevăzute și cuie din lemn pentru agățat hainele și la semiînălțime. Dușumeaua era dată săptămânal cu motorină. În fiecare clasă era o sobă foarte mare, înaltă, iar cele trei ferestre erau mari și luminoase. În spatele clasei se afla și o cutie din lemn pentru hârtii și lemne de foc.

După război, revitalizarea corpului didactic s-a făcut și sub raport metodic și prin generalizarea experienței pozitive. În acest sens au fost reactivate cercurile culturale. Unul dintre acestea era organizat din școlile Crucea de Jos și Crucea de Sus, Dumbrava, Străoane de Jos, Străoane de Sus și Varnița. Planificarea activităților din anul 1921 lasă să se întrevadă scopul politicii culturale și educative a statului român: „Faptele mari ale Regelui Ferdinand I”, „Frumusețea și bogăția României Mari”, „Votul universal”, „Rostul fiecărui cetățean în organismul statului”.

Cu două zile înainte de încheierea anului școlar, la școala cea mai bună din zonă se susținea examinarea elevilor pentru absolvirea ciclului primar. Pe 23-24 iunie 1924, Școala Crucea de Jos a fost centru de examinare pentru elevii din școlile din Dumbrava, Crucea de Sus și Crucea de Jos.

„Grădina de copii”, una dintre primele din județul Putna, și-a început cursurile la Panciu la 18 noiembrie 1920 într-o cameră oferită gratuit de educatoarea Ecaterina Săndulescu.

Înființarea unor gimnazii de băieți și de fete la Panciu a fost cerută Ministerului Instrucțiunii încă din 1919, dar abia în septembrie 1923 a luat

ființă Gimnaziul de Băieți „Zăbrăuți” iar în anul școlar următor Școala Secundară de Fete.

Inițiatorii au primit îndemnul și sprijinul moral de la N.Chirculescu, ministrul Muncii – mulți ani senator sau deputat al județului Putna. Mijloacele financiare au fost oferite de Cooperativa „Albina” din localitate, și de Primăria Panciu.

Anul școlar a debutat în casele lui A.M.Blumenfeld din strada Cuza-Vodă sub conducerea primului și singurului profesor calificat, Iancu Ciobanu, devenit și directorul școlii. Ceilalți profesori s-au recrutat la început dintre intelectualii orașului Panciu, care și-au oferit gratuit serviciile.

Comitetul Școlar, în frunte cu Adolf Căpățână – doctor în drept și farmacist – cu mari merite în amenajarea localurilor distruse de război pentru a deveni funcționale, avea datoria să aducă venituri pentru onorarea cheltuielilor necesare bunei funcționări a gimnaziilor. Veniturile erau de două feluri: venituri ordinare și venituri extraordinare. Cele ordinare proveneau din subvenții de la minister, de la primărie, din taxe școlare și taxe la examenele particulare, la care se adăugau taxele pentru clasele extrabugetare. Cele extraordinare proveneau din donații, intrare la serbări, dobânzi la banii depuși în bancă, vânzarea revistelor, taxe de întreținere la internatul de băieți.

Capitolul cheltuieli cuprindea cheltuieli ordinare și extraordinare. Cele ordinare se refereau la: plata personalului bugetar, reparații și întreținerea localului, iluminat și încălzit, cheltuieli de cancelarie, cumpărarea materialului didactic, ajutor oferit elevilor săraci, întreținerea internatului de băieți, burse, premii, fond pentru excursia de sfârșit de an școlar.

La cheltuieli extraordinare se prevedeau sume pentru: chiria localului, mobilier, reparații și amenajări, premii și burse, chiria internatului de fete, plata personalului extrabugetar ce preda la Școala Secundară de Fete, restituiri de sume împrumutate. Sumele cele mai mari proveneau de la Minister, din taxe școlare, din taxe pentru clasele extrabugetare, din donații.

Între 16-20 iunie 1926 a fost organizată o excursie pe traseul Panciu-Mărășești-Galați-Vâlcov-Sulina. Ideea a pornit de la faptul că majoritatea elevilor nu au avut prilejul să vadă Dunărea și porturile ei, precum și Marea Neagră. Pentru acoperirea cheltuielilor cerute în costul excursiei, fiecare elev a contribuit cu suma de 400 lei, iar diferența a fost completată de Comitetul Școlar. A fost obținută reducere de 50% pe C.F.R și la transportul cu vaporul. Au luat parte 45 elevi, însoțiți de Adolf Căpățână – președintele Comitetului Școlar și soția sa, Iancu Ciobanu – directorul gimnaziului,

profesorii Toma Vasilescu, Eugenia Zaharescu și Constantin Balaș – secretarul gimnaziului. Ajunși la Galați după prânz, până seara au vizitat biserica „Precista” – cea mai veche biserică din oraș(1647), zidită în timpul domnitorului Vasile Lupu, din turnul căreia excursioniștii au putut zări orașul Brăila. A mai fost vizitată Catedrala Episcopală și Muzeul. Masa de seară – conform unei înțelegeri anterioare – au luat-o la Seminarul „Sfântul Andrei”, pe un preț redus. Băieții au fost găzduiți la internatul seminarului, iar elevele și profesoarele la Școala Normală de Fete. A doua zi, după ce au vizitat portul și pescăriile, s-au îmbarcat pe un vapor ce pleca spre Vâlcov. În trecere, au văzut la distanță, porturile Reni, Tulcea și Ismail. După o zi de călătorie cu vaporul au ajuns seara la Vâlcov. Au fost cazați la Școala Medie din oraș. În dimineața următoare au văzut portul care poate fi comparat cu Veneția. Orașul avea numai două străzi perpendiculare, în rest orice transport se făcea cu luntrea, pe canalele de apă. Au constatat că localitatea era formată în majoritate de ruși, românii fiind puțini. În ziua următoare, îmbarcați în trei luntre mari au plecat spre Sulina. Senzația produsă în momentul trecerii de pe fluviu în mare a fost una deosebită. Seara au vizitat Sulina. Cazarea a fost asigurată pe vaporul cu care a doua zi au plecat spre Galați. Dimineața au văzut răsăritul soarelui pe mare. A urmat călătoria cu vaporul pe brațul Sulina spre Galați unde au ajuns spre seară. De aici au luat trenul spre Mărășești. Noaptea au petrecut-o în tren, fredonând cântece. Spre dimineață au ajuns la Mărășești unde au vizitat pe îndelete „Mănăstirea Neamului”. În ambele excursii elevii au beneficiat de explicațiile profesorilor și și-au îmbogățit cunoștințele despre geografia și istoria patriei, au cântat și s-au bucurat de mulțumirea însoțitorilor relativ la comportamentul manifestat în toate momentele.

Serbarea de sfârșit de an școlar era o sărbătoare nu numai a școlii ci și a comunității. Președintele Comitetului Școlar prezenta un raport privind mersul școlii, iar directorul evalua situația la învățătură. La festivitățile prilejuite de absolvirea primei promoții a gimnaziului, în iunie 1927, Adolf Căpățână a evidențiat că gimnaziul trebuie să dea „*oameni vrednici și de caracter, cetățeni conștienți și mame bune de care țara are nevoie*”, iar directorul Iancu Ciobanu a subliniat că profesorii s-au străduit să dea elevilor „*o educație integrală, punând accent pe educația morală, pe formarea de caractere, pe formarea spiritului de inițiativă și de solidaritate*”.

După manifestarea artistică și premiarea celor mai merituoși la învățătură, după-amiază se desfășurau întreceri sportive. În 1927, la manifestațiile dedicate primei serii de absolvenți ai gimnaziului au fost

invitați reprezentanți ai Gimnaziului din Odobești, cu care s-au întrecut la probe sportive și meciuri de fotbal, oină și volei.

Creșterea populației școlare și înființarea de noi comune în perioada interbelică au avut ca urmare și înființarea de noi școli. Școala din Neicu a fost înființată în 1929, iar în Satu Nou în septembrie 1932.

Generația de învățători care au debutat în învățământ înaintea Marelui Război pentru Întregirea Neamului, călită de greutățile războiului, va fi o generație extraordinară. Majoritatea tinerilor învățători a participat la ofensiva armatei române în Transilvania, a rezistat eroic la Mărăști, Mărășești și Oituz, unii au murit, alții au fost răniți, iar după demobilizare s-au întors în sate și târguri unde au găsit școala și casa distruse. Au luat-o de la capăt, reparând locuința și școala, au lucrat cu clase simultane, majoritatea peste 40 de elevi. Țara le-a cerut să fie modele, să fie apostoli ai neamului, și mulți dintre ei au fost.

*„Trebuie ca învățătorul să devină cu adevărat **apostol**, nu funcționar de birou, și în școală și în societate, printr-o activitate cât mai diferită, să pornească sigur și cu toată energia și devotamentul la lupta culturală pentru a schimba fața satului. El trebuie să înțeleagă complet menirea sa și să răspundă, cu orice sacrificiu, glasului țării, care-i impune ca în clasă să fie **învățător model** iar în activitatea extrașcolară **apostolul satului și al neamului**. El trebuie să lupte pentru ridicarea satului din toate punctele de vedere. Astfel vom răspunde noi, învățătorii, glasului țării, căci în caz contrar, va fi grozavă pedeapsa ce s-ar putea răsfrânge vreodată peste capul nostru – învățătorii – fiindcă am trăit cu acest popor și nu ne-am pus, la timp, în serviciul luminării lui, conduși de un naționalism curat și dezinteresat.”¹²*

Acestei generații i s-a cerut să meargă să profeseze în teritoriile eliberate și unite cu România în 1918. Din județul Putna și din zona Panciu au mers învățători și au profesat în Ardeal, Basarabia și Cadrilater pentru a pune bazele politicii școlare a statului român.

Din rândurile celor rămași acasă, ca o dovadă a valorii lor, învățători pânceni au fost recrutați în funcții de conducere și control pentru județul Putna și nu numai. Astfel, învățătorul Petru Anghel de la Școala Crucea de Jos, imediat după Marele Război a fost cooptat revizor școlar, iar Teodor Corneliu, învățător și director la Școala Primară de Băieți „Al.I.Cuza”, în anii '30 și la începutul anilor '40 a fost în mai multe rânduri revizor și inspector școlar al județului Putna, apoi inspector școlar la Inspectoratul

¹² Hanu, Ana, *Lumina de la catedră*, Editura Terra, Focșani, 2007, pag. 24.

Școlar General al Ținutului Dunărea de Jos Galați, inspector de circumscripție școlară, controlând și îndrumând activitatea școlară din județele Putna, Râmnicu-Sărat, Tulcea, Cahul, Tutova și Covurlui. Mai târziu, prin 1946, învățătorul și directorul Școlii Crucea de Sus, Vasile Croitoru, a fost numit inspector școlar. Aceștia li se adaugă și subinspectorii școlari Iordache Popa și Vasile Crișan. Teodor Corneliu, în perioada cât a profesat la Panciu a îndeplinit și onoranta funcție de președinte al Asociației Învățătorilor din județul Putna, calitate în care a organizat tradiționala sărbătoare anuală a școlii în ziua de 25 aprilie 1930, la Teatrul „Mr.Gheorghe Pastia” Focșani cu învățători predominant din Cercul Cultural Panciu.

La 1 ianuarie 1924 a fost fondată revista „Frământări Didactice”, ce s-a vrut a fi, așa cum precizează subtitlul o „Tribună de luptă spirituală și profesională” a Asociației Învățătorilor din județul Putna. Printre membrii fondatori ai revistei, majoritatea sunt legați de învățământul pâncean: Pricope Constantin – membru de drept al Comitetului de Conducere, Ecaterina și Hristache Neagu, Corneliu Teodor, Grozea Nicolae și Gheorghe Vâlcu.

Școlile din Panciu au fost controlate în perioada interbelică de inspectori cu notorietate: Gheorghe Simion – secretar general în Ministerul Învățământului, și de celebrul învățător vrâncean Petre Mironescu-Mera, fost secretar de stat. Primul, fusese învățător la Școala Străoane de Jos între 1909-1915, probabil i-a fost învățător viitorului profesor de matematică, Ion Apreutesei, care a contribuit la formarea multor serii de elevi la Seminarul „Chesarie Episcopul”, la Liceul „Bogdan Petriceicu Hașdeu” și la alte școli din Buzău, așa cum ne informează prof. Relu Stoica în lucrarea „Dascăli buzoieni”.

Școlile putnene și cele buzoiene au făcut parte din aceeași circumscripție de învățământ alături de cele din județele Râmnicu-Sărat și Prahova în cel puțin la cumpăna secolelor XIX și XX. Orașul Buzău, în perioada interbelică, servea ca centru de acordare a certificatelor medicale pentru cadrele didactice și din județul Putna.

Școlile din Panciu și comunele învecinate amintite, care din anii 1937-1938 au fost incluse din punct de vedere administrativ-teritorial în oraș, au fost martore și au participat – elevi, învățători și profesori – la evenimente importante pentru istoria națională și locală.

În anul 1920 a trecut prin Panciu regina Maria, prilej cu care s-au făcut cheltuieli în valoare de 1571 lei. La primirea fastuoasă organizată cu acel prilej au fost implicate și cadrele didactice împreună cu elevii.

Prima parte a anului 1921 a fost marcată prin variate sărbători. În zilele de 25-26 februarie cursurile au fost suspendate cu ocazia „sărbătoririi nunții princiare – prințul Carol, fiul regelui Ferdinand și al reginei Maria, cu prințesa Elena de Grecia”¹³.

La 16 martie 1921 s-a serbat Centenarul Revoluției lui Tudor Vladimirescu. O stradă din oraș îi poartă numele.

Societatea „Mărăști”, prin Revizorul Școlar Putna, a cerut școlilor din Panciu, Crucea de Jos, Crucea de Sus, Străoane de Jos, Străoane de Sus, Muncelu și Varnița, ca în ziua de 24 iulie 1921, când s-a comemorat printr-o serbare bătălia din 1917 de la Mărăști, la care urma să participe principele Carol și Prințesa Elena „să fie înșirați pe drumul care merge spre Mărăști, îmbrăcați în costume naționale, toți elevii și elevele însoțiți de învățătorii lor”.

În 1922, cu ocazia încoronării regelui Ferdinand și a reginei Maria ca regi ai României Mari la Alba-Iulia, în 15 octombrie, s-au declarat 3 zile de sărbătoare națională „tot lucrul fiind oprit în instituțiile statului”. Ministrul de Interne Richard Franasovici a trimis ordinul ca „în toate orașele și comunele, la 13:30, la toate bisericile de orice confesiune se vor trage clopotele, iar în capitalele de județ se vor trage 101 salve de tun. În școli și cazărmi se vor ține cuvântări, iar în biserici se vor citi pastoralele mitropoliților”.¹⁴

Ziua de 10 Mai, sărbătorită ca zi națională în România între 1867-1947 era marcată cum se cuvine de către elevi și cadrele didactice din Panciu. Dimineața, la ora 10:30 toți elevii îmbrăcați în costume naționale, cu mici steaguri tricolore, însoțiți de toți membrii corpului didactic de la ambele școli primare, mergeau la biserică, unde se făcea Te-Deum-ul și în timpul căruia corul școlilor dădea răspunsurile. În final corul cânta „Imnul Regal”. La întoarcere, toți elevii din oraș, în sunetul muzicii defilau pe străzile orașului. După-amiază, începând cu ora 14:30 toți elevii, însoțiți de muzică și de public, mergeau la Mănăstirea Brazi, unde conform tradiției, se făcea o frumoasă serbare în curtea mănăstirii. Cu acest prilej, un învățător – de obicei Ion Drilea – ținea o cuvântare arătând importanța acestei zile. Elevii, dar și copii de la grădiniță, recitau poezii și intonau cântece. Muzica susținea dansurile populare, după care intona și câteva hore și sârbe, elevii mai mari și o parte din public „jucând cu multă însuflețire”.¹⁵

¹³ D.J.A.N. Vrancea, Fond Inspectoratul Școlar Putna, Dosar 16/1920, f. 19.

¹⁴ D.J.A.N. Vrancea – fond Prefectura județului Putna, ds.68/1922, f. 2-6.

¹⁵ D.J.A.N. Vrancea – fond Inspectoratul Școlar Putna, ds.7/1924, f. 56.

Elevii școlilor din Panciu, Crucea de Sus, Crucea de Jos și Dumbrava au fost martori în ziua de 5 iunie 1921 la trecerea cortegiului solemn purtând pe afet de tun coșciugul Ecaterinei Teodoroiu – eroina de la Jiu, căzută eroic în timpul bătăliei de la Muncelu – punctul Pârâul Secu, în august 1917. Însmormântată inițial în cimitirul de la Mănăstioara, a fost reînhumată pe meleagurile natale gorjene. Peste 17 ani, în 1938, în sens invers, spre Mausoleul de la Mărăști, trecea tot pe afet de tun, mareșalul Alexandru Averescu, comandantul Armatei a II-a române.

În 1925 dascălii și învățăceii lor l-au însoțit pe ultimul drum pe scriitorul Ioan Slavici, cel care și-a petrecut ultimii ani ai vieții la Crucea de Jos, fiind însmormântat conform dorinței sale la Mănăstirea Brazi.

În 1927, cu ocazia unor manifestări culturale județene, ministrul de interne, Octavian Goga și ministrul secretar de stat Ion Petrovici au vizitat și Panciu, prilej de a se întâlni și cu cadrele didactice și elevii, iar „copii au aruncat cu flori”.

Revizoratul Școlar Putna a cerut școlilor să vină cu cel puțin 20 școlari, de la clasele III-VII, îmbrăcați în costume naționale, cu stegulețe și flori, joi, 20 septembrie 1934, la dezvelirea monumentului „Victoriei” sau al „Biruinței” de la Tișița-Mărășești. La această sărbătoare a luat parte regele Carol al II-lea, ministrul Învățământului, dr.Constantin Angelescu, mareșalii Constantin Prezan și Alexandru Averescu, oficialități locale, în frunte cu prefectul județului, Vasile Țiroiu. Nu în ultimul rând amintim participarea marelui ziarist Pamfil Șeicaru, directorul ziarului „Curentul”, din inițiativa și pe cheltuiala căruia s-a ridicat acest simbol al eroismului românesc, realizat artistic de sculptorul Oscar Han.

În septembrie 1938 au fost inaugurate mausoleele de la Mărăști și Mărășești, prilej festiv ce a adunat desigur elevi și mulți dascăli, unii dintre ei participanți la celebrele bătălii din zonă.

Instabilitatea guvernamentală din timpul Marii Crize Economice manifestată cu virulență și în România, a avut efecte negative și asupra școlii românești. Spicuim din rapoartele revizorului școlar Iftmie Novac, care a inserat cu obiectivitate realitățile vremurilor: „învățătorii, prin neprimirea salariilor la timp au fost descurajați”; „comitetele școlare nu dau nici un concurs școlilor”; „fiind perioadă de alegeri, pentru consiliul județean și consilii sătești, învățământul a fost în parte stânjenit”. Câtă asemănare cu vremurile pe care le trăim!

Cu toate acestea, toți învățătorii din țară erau solicitați să țină conferințe la căminul cultural, să dea sfaturi, să facă propagandă pentru intensificarea consumului de zahăr, să convingă sătenii să consume mai

puțin alcool – Legea Temperației dată în anii Marii Crize Economice – să îndemne alegătorii să voteze Constituția din 1938, deși restrângea grav drepturile democratice, să vândă reviste, cărți, insigne, să strângă fonduri pentru diferite opere de binefacere deși sătenii erau săraci, să tundă cu mașina de tuns achiziționată pentru școală băieții ce aveau păduchi, să activeze în căminele culturale, unde printre altele, trebuiau să liniștească spiritele destul de agitate după interzicerea activității partidelor politice, să nu facă discuții politice în cancelarie, să cultive lotul școlar primit la Reforma Agrară din 1921, să îndrume sătenii cum să lucreze cu băncile populare și Casa de Credit Agricol pentru cumpărarea de vite, de unelte agricole, de pământ, să militeze ca plugarii să cultive pe suprafețe cât mai mari în și cânepă, să întocmească planul apărării pasive al școlii, iar duminica trebuia să însoțească elevii la biserică. Câteodată se suspendau cursurile pentru ca școlarii să se poată spovedi și împărtăși. Mai erau solicitați să-și dea concursul pentru ca elevii să cumpere mărișorul Societății „Principele Mircea”, să achiziționeze insigna „Glonțul Românesc” pentru mărirea fondului de înzestrare al Armatei, să strângă fonduri pentru ridicarea de statui, mausolee, monumente. Toate aceste se concentrău sub deviza „Credință și Muncă pentru Țară și Rege!”

Școala românească a fost bulversată începând cu anul școlar 1938/1939, dar mai ales în următorii doi ani școlari de numeroasele concentrări militare la care au fost chemați învățătorii, apoi prin participarea la Războiul de Reîntregire Națională (1941-1945). Clasele celor plecați să se pregătească de război și apoi să lupte pentru patrie au fost suplinite de învățătoare, soțiile celor plecați pe front și sporadic de preoți. Au fost cazuri când o singură învățătoare – cazul școlii din Neicu – a lucrat cu 249 elevi în trei schimburi. Se adăugau celelalte obligații cetățenești, dintre care amintim scrierea unor scrisori, ca fiind din partea satului, pentru luptătorii de pe front, cu îmbărbătările de rigoare, dar și contribuția la „Darul Ostașului” ce consta în strângerea de la săteni a unor sume de bani, șuncă, păsări, prune uscate, vin ce se trimiteau la spitalele din Focșani. Pentru ostașii de pe front, învățătoarele și elevele mai mari împleteau ciorapi și mănuși din lână. Învățători pânceni și-au dat și viața pentru reîntregirea patriei. Este cazul învățătorului Iftimie Isac, de la Școala Satu Nou, care a căzut în campania din est. Învățătorul Iosif Amăriuței a fost în prizonierat în mai multe lagăre din nordul Siberiei.

La numai două decenii de la războiul mondial, a urmat un mare dezastru natural – seismul din 10 noiembrie 1940. Clădirile fostelor gimnazii, școala primară de băieți, școala din Neicu s-au prăbușit. 99% dintre clădirile

din zid ale orașului Panciu au avut aceeași soartă. Elevii de la clasele a III-a și a IV-a, sub îndrumarea învățătorilor, au recuperat ce mai putea fi folosit: material didactic, arhivă, cărțile bibliotecii, mobilier, cărămizi, material lemnos. Abia în ianuarie 1941 cursurile au fost reluate în camere închiriate ale unor case din paiantă care au rezistat. Orașul a fost vizitat la câteva zile după cutremur de către regele Mihai, iar primarul Adolf Căpățână a fost primit în audiență de Conducătorul Statului, generalul Ion Antonescu, care a asigurat finanțarea construirii următoarelor clădiri publice: Primăria, Gara, Spitalul, Ocolul Agricol, Liceul și Școala Neicu. În timp record, între 1942-1943, în condițiile participării țării la război, au fost construite toate edificiile promise, mai puțin clădirea pentru Liceu, vizita lui Antonescu din 1943 impulsionând și construcțiile civile prin sistematizarea modernă propusă de acesta.

Nu știu dacă diriguitorii școlii de astăzi cunosc faptul că acțiunea „cornul și laptele” nu este o noutate în învățământ. În timpul guvernării antonesciene, la 16 octombrie 1940, Inspectoratul Școlar reamintea Ordinul Ministerului Educației Naționale și al Cultelor – Oficiul Cooperăției, nr.187634/1940, care stabilea: „cooperativele școlare se vor aproviziona cu dulciuri și cornuri, care se vor contabiliza în registre”. În perioada următoare se vor înființa și cantine școlare.

Pentru a înțelege cât de grea era situația învățământului pâncean, la patru ani după seism, evidențiem că Gimnaziul Unic înființat în 1945 a funcționat, după retragerea armatei germane din România, în barăcile folosite de militarii germani cantonați în oraș.

Organizarea, experiența, rezultatele pozitive ale învățământului românesc, obținute de la începuturile sale, din timpul lui Cuza, și continuate vreme de aproape un secol, au fost înlocuite prin modelul sovietic impus de reforma învățământului adoptată în 1948.

ALEXANDRU ȘTEFULESCU – 100 DE ANI DE LA MOARTEA SA

Gheorghe NICHIFOR *

Abstract: Alexandru Ștefulescu – 100 years after his death

Alexandru Ștefulescu stands out as a representative personality forever remained in the Gorj County thesaurus. As a dynamic factor within the local cultural movement, he distinguished himself in the renewing and modernizing process by introducing charitable organisations, village libraries, the foundation of the County Museum, banks etc.

He collaborated with representatives of the local intellectuals, the ones over the Carpathians and abroad. He distinguished himself culturally, professionally, historically and his historical work contributed to the study of this county's past.

Self-taught, speaker of several languages, he lived and worked between 19th and 20th centuries, being influenced by Romantic historians and Critical School. His work awarded by the Romanian Academy, was carried on by the contemporary scientists, standing as a precious counter point for those studying the history of Gorj.

Keywords: *Alexandru Ștefulescu, Gorj Country, historian and man of culture, County Museum „Alexandru Ștefulescu”, publicist, Romanian Academy award winner.*

Una din preocupările istoriografiei române din ultima vreme este reprezentată de evaluarea sau reevaluarea rolului unor personalități marcante, ce au trăit și s-au afirmat în diferite zone ale spațiului românesc. Un asemenea exemplu ni-l oferă Alexandru Ștefulescu (1856-1910), istoric și om de cultură al Gorjului, de la moartea căruia se împlinesc anul acesta 100 de ani.

* Prof. dr. Colegiul Național „Ecaterina Teodoroiu”, Târgu Jiu, vicepreședinte al Societății de Științe Istorice din România

Pentru a pătrunde în esența atmosferei de la cumpăna veacurilor al XIX-lea și al XX-lea, când a trăit și s-a afirmat omul de cultură târgujan, cercetătorul trebuie să se înarmeze cu multă răbdare și atenție. Cel mai adesea gorjeanul nu va recunoaște meritul „celuilalt”, decât dacă îl receptează ca pe un om al locului. Astfel, intelectualii din alte zări, cei mai mulți valoroși colaboratori ai lui Ștefulescu, au trebuit să se integreze și să susțină că au devenit gorjeni, pentru ca mai apoi să fie acceptați cu ideile lor, din fericire foarte moderne pentru acele vremuri. Nu este întâmplător faptul că băncile populare, cooperativa sătească, școala haretiană, culegerile de izvoare istorice locale, cercurile culturale, conferințele științifice și altele își găsesc în acest județ de munte rădăcini puternice. În acest adevărat creuzet s-a format Alexandru Ștefulescu, colaborând cu intelectuali ai locului, de peste Carpați sau chiar de pe meleaguri străine.

În ce ne privește ne-am propus, la acest moment comemorativ, o prezentare de ansamblu a operei lui Alexandru Ștefulescu, în plan cultural, didactic și istoriografic. Caracteristic perspectivei noastre de abordare și interpretare, în raport cu mai vechile studii de sorginte monografică, este, în primul rând, primatul pe care dorim să-l acordăm demersului său istoriografic în configurarea și substanțializarea întregului operei sale. În al doilea rând, avem în vedere contribuția la modernizarea culturală și instituțională întreprinsă de Ștefulescu la nivelul județului Gorj.

Slujitor al catedrei vreme de peste 30 de ani, în funcții diverse, Alexandru Ștefulescu și-a probat vocația de dascăl și s-a aflat într-o permanentă și fecundă legătură cu realitățile învățământului românesc și cu cei care i-au condus destinele. Documentele subliniază activă sa prezență la clasă și în comunitate, succesele obținute cu elevii, înfăptuirile ca director și revizor școlar. Inimosul dascăl a fost apreciat de importante personalități ale învățământului românesc precum: dr. C. Istrati, Take Ionescu, Titu Maiorescu, Spiru Haret etc.

Spirit critic și metodic, Alexandru Ștefulescu urmărește înainte de toate calitatea. Era preocupat de modernizarea bazei didactico-materiale, riguros, intransigent și perseverent în înfăptuirea obiectivelor sale. În plus, a reușit să-și facă din dascălimea gorjeană un colaborator permanent și eficient, fără de care nu ar fi putut ajunge la adevărata performanță. Reținem valoroasa lui contribuție la organizarea conferințelor generale, a cercurilor culturale și călătoriilor de vacanță ale învățătorilor, „construcții metodice” din care s-a inspirat și ministrul Spiru Haret. Este, de asemenea, autorul unui manual de „Geografia Gorjului”, apărut în opt ediții succesive.

Activitatea în învățământ a fost în permanență dublată de un intens efort pentru perfecționarea personală. Remarcabil autodidact, a reușit să învețe mai multe limbi străine pe care le-a utilizat în cercetările întreprinse sau în traduceri din literatura științifică și beletristică. Pentru aceasta a studiat la București, Praga și Petersburg și a legat o strânsă prietenie cu Witold Rolla Piekarski, la rândul său un renumit poliglot.

Receptiv la îndemnul Academiei Române și a reprezentanților Școlii Critice de a salva, colecționa și păstra vestigiile trecutului, Alexandru Ștefulescu se plasează în fruntea grupului de intelectuali care va pune bazele primului muzeu județean de istorie din țară. Era vorba nu doar de o simplă expoziție, ci de un autentic lăcaș de cultură și un fecund laborator de cercetare, reprezentând o percepție modernă și de pionierat pentru acele timpuri. În afară de secția istorică, muzeul dispunea de o secție ornitologică, colecții de artă populară, instrumente muzicale, sculptură în lemn, ouă de păsări cu desene etc. Inițiatorii mai preconizau și alte secții precum: pedagogică, agricolă, industrială, comercială și chiar una „patriotică”, cuprinzând portrete, fotografii, busturi și biografii ale unor patrioți iluștrii. Avem informații că inițiativa a fost susținută, chiar de la început, de personalități precum: Spiru Haret, dr. C. Istrati, Gr. Manu, Ludovic Mrazec, George Munteanu-Murgoci ș.a. La cumpăna dintre veacuri, instituția a fost vizitată de: Gh. Gr. Cantacuzino, D.A. Sturdza, I.I.C. Brătianu, N. Densușianu, Dim. Onciul, N. Iorga, G. Coșbuc, B.Șt. Delavrancea și mulți alții.

Integrându-se direcției culturale a timpului, Alexandru Ștefulescu a fost o prezență notabilă în publicistica locală. A înființat, în 1894, periodicul „Jiul” și a colaborat la „Șezătoarea săteanului”, „Amicul poporului”, „Buletinul Gorjului”, „Gorjiul”, „Parângul”, „Lumina satelor” și altele. Materialele sunt în cea mai mare parte izvoare istorice comentate, dar și studii, articole, sau traduceri din engleză, franceză, germană, rusă, poloneză, slavă și sanscrită. Uneori tonul este foarte critic, cu deosebire în situațiile unde este convins că s-a greșit din punct de vedere științific.

Lider incontestabil al dascălilor gorjeni, Alexandru Ștefulescu a fost sufletul mișcării culturale de înnoire a satelor județului. Extrem de activ în cadrul Societății „Luminarea săteanului”, este prezent la marile serbări populare, unde participau locuitori alături de numeroși intelectuali. Președinte al Consiliului de Administrație al Societății pentru Împrumut și Păstrare „Cerbul”, militează pentru atragerea populației la rodnică activitate de constituire a băncilor populare. Și-a oferit sprijinul pentru înființarea de biblioteci rurale sau cooperative sătești, în scopul emancipării financiare și spirituale a țăranilor.

Ca istoric, Alexandru Ștefulescu, situat la întâlnirea dintre cele două școli Romantismul și Școala Critică, și-a dovedit adevărata sa vocație și valoare. Oricine se oprește azi, fie și tangențial, la trecutul Gorjului, nu poate face abstracție de numărul mare al scrierilor pe care le moștenim de la el. Dacă N. Iorga a fost „copilul teribil” al perioadei, întrucât prin temperamentul său era mai degrabă un spirit romantic, decât unul metodic, respectând proporțiile, putem spune și despre cărturarul gorjean că a fost, aici în Gorj, un cercetător ce nu s-a lăsat prins în totalitate de corsetul Școlii Critice. Credem că studiile sale de teologie și filologie l-au apropiat de fraza deschisă și verbul săltăreț, de figurile de stil și de scrierile romantice. În mâinile sale izvoarele istorice, pe care le-a avut întotdeauna în prim-plan, au prins viață și au fost mai aproape de sufletul cititorilor. Pe de altă parte, dacă este să fim critici până la capăt, rigoarea științifică este uneori vizibil estompată.

Cercetări recente îl plasează pe Alexandru Ștefulescu, alături de Mozes Gaster, Ioan Bianu, Lazăr Șăineanu, Theodor Codrescu, Gh. Ghibănescu, toți contemporanii lui B.P. Hașdeu aflați în fața provocărilor „antichităților slavice”. Chiar dacă nu a fost slavist, în sensul propus de specialiști, s-a remarcat prin editarea de izvoare istorice, gravitând în jurul unor probleme apropiate de slavistică. Remarcăm solidele sale cunoștințe din această limbă, dar și abordarea atentă a unor nume de prestigiu din domeniu, precum: Franz Miklosich, Vatroslav Jagić, Konstantin Jireček (din Școala vieneză), sau Juri Venelin și Alexandr Jacimirski (din Școala rusă).

Istoricul gorjean, care nu a făcut niciodată operă de partizanat, este un prolific publicist și traducător, din cele mai diferite limbi clasice sau moderne. Este preocupat de fotografia document, arheologie, numismatică, genealogie, paleografie, dar mai presus de toate a rămas în conștiința posterității prin lucrările de istorie publicate.

Ca arheolog, s-a aplecat cu atenție asupra Antichității, dar și peste alte epoci istorice. L-a cunoscut bine pe Grigore Tocilescu și s-a impus în domeniu odată cu începerea cercetărilor la castrul roman de la Bumbești Jiu, unde s-a aflat în legătură cu profesorul Conrad Cichorius din Leipzig. Ca urmare a acestei colaborări, a publicat studiul „Castrul și drumul roman din Gorjiu”. Majoritatea pieselor descoperite de el aici, dar și în alte localități, au stat la baza „colecțiunii istorice și arheologice a Școlii Primare de Băieți din Târgu Jiu”, pe nucleul căreia s-a constituit viitorul muzeu ce-i poartă numele. Colaboratorul său, Iuliu Moșil, a publicat un „Repertoriu al localităților istorice, preistorice și altele din județul Gorj”, realizat în urma deplasărilor din teritoriu făcute de grupul condus de Alexandru Ștefulescu.

Materialul este amplu și surprinde efortul istoricului în această direcție. Specialiști de marcă din Capitală, cum ar fi istoricii din cadrul Comisiei Monumentelor Istorice sau N. Densușianu, autorul „Daciei preistorice”, au exprimat cuvinte de apreciere la adresa eforturilor sale în domeniul arheologiei.

Alexandru Ștefulescu ne-a lăsat 16 cărți și peste 100 de studii și articole, publicate la Târgu Jiu, Craiova sau București. În revista „Jiul” a semnat 23 de articole și a întreținut rubrica „Documente inedite privitoare la județul Gorjiu”, unde a comentat izvoare vechi slavone și românești („Un document slav ic inedit privitor la istoria județului Gorjiu”, „Documente slavice și române inedite privitoare la județul Gorjiu”), a prezentat lucrări de artă („Clopotul lui Matei Basarab din Mănăstirea Tismana”), sau a realizat scurte studii monografice („Târgu Jiu”, „Mănăstirea Polovragi”, „Biserica Bengești” etc.). Pentru prezentarea acestora, în spiritul istorigrafiei romantice, face apel la elemente de literatură, încadrează narativ documentul, imaginează scene și întâmplări din acea vreme și încearcă să introducă, cât mai mult, pe cititor în atmosfera epocii. În 1898, începe colaborarea la „Șezătoarea săteanului”, unde realizează rubrica „Din istoria Gorjului”. Materialele publicate vor forma coloana vertebrală a unor capitole din „Gorjul istoric și pitoresc”. I se vor alătura un mare număr de învățători din lumea satelor, extinzând cercetarea în aproape toate localitățile. La „Amicul poporului” va întreține rubrica „Arhiva istorică a Gorjului”, în timp ce la „Noua revistă română” din București, publică în noiembrie 1900 o „Contribuțiune” după hrisoave de la Muzeul Gorjului.

Privitor la monografia, cărturarul gorjean, adept de acum al rigorii ce începea să se impună în istoriografia română, adoptă o concepție ce are la bază o structură compozițională ce, în general, se repetă de la o lucrare la alta: un studiu introductiv, cu descrierea localităților și a împrejurimilor, date geografice, statistica locuitorilor, obiceiuri, costume, credințe, etimologii, după care urmează colecția propriu-zisă de documente relative la localitatea respectivă, încadrate în contextul istoric.

Prima lucrare istorică publicată a fost „**Mănăstirea Tismana**”, apărută la Târgu Jiu, în 1896 și reeditată, în două rânduri, la București, în 1903 și 1909, ediții îmbunătățite în urma sugestiilor unor savanți și a cercetării de materiale suplimentare. Cartea s-a bucurat de o bună primire din partea cititorilor și a specialiștilor care studiind-o și-au exprimat satisfacția, făcând în același timp prețioase recomandări, judicios formulate. Printre aceștia îi amintim pe reputatul slavist I. Bogdan și pe istoricul P.A. Sârcu, de la Universitatea din Petersburg. Monografia debutează printr-o expunere

sumară a istoriei Bisericii creștine române, până la sfârșitul secolului al XIV-lea, subliniindu-se descendența latină a creștinismului în nordul Dunării și rezistența sa în fața valurilor de migratori. În partea întâi se prezintă, cu lux de amănunte, viața și activitatea ctitorului mănăstirii, Nicodim, pe bază de documente, texte apocrife, tradiție orală, monastică și legende. Partea a doua se ocupă în exclusivitate de mănăstirea Tismana: arhitectură, privilegii, relații cu alte așezăminte monahale etc. Ultima parte cuprinde numeroase hrisoave, acte de danie și vânzare, zapise, porunci, cărți de judecată, scrisori, diplome etc., redată în întregime sau în rezumat, în original și traducere sau numai în traducere, comentate sau nu. La subsol regăsim informații bogate despre domnitori în relațiile lor cu Tismana și o bibliografie cuprinzătoare.

„**Gorjul istoric și pitoresc**” este o altă lucrare valoroasă, singura reeditată după dispariția sa. N. Iorga, aflat într-o activă corespondență cu istoricul de la Târgu Jiu și profesorul ieșean Gh. Ghibănescu, membru corespondent al Academiei Române, erau plăcut surprinși de această nouă apariție editorială. Cartea poate fi etichetată drept o realizare temerară întrucât, până atunci, chiar până în zilele noastre, nu s-au mai întreprins în Gorj asemenea cercetări. Studiind hrisoavele domnești și alte documente, Alexandru Ștefulescu a avut în vedere nu numai descrierea localităților și a monumentelor istorice, ci și prezentarea unor instituții (școala, Biserică, administrație etc.), sau chiar fenomene și practici sociale străine vremii sale, cum ar fi: dușegubina, adopțiunea fraternală pe moșie, protimisul, excluderea fetelor de la moștenire, martorii cu trăiști de pământ, carte de blestem, brazdă de pământ, jurămintele în biserică, cu lumânări aprinse etc. Incursiunile în istoria diferitelor zone din Gorj se fac adoptându-se formula ordonării alfabetice, descoperiri arheologice, atestări documentare, vechi familii boierești, monumente artistice etc. fiind minuțios abordate. Nu ignoră nimic din ceea ce s-a publicat până la el, iar aria de cuprindere este impresionantă atât în timp, cât și în spațiu. Toate localitățile mai importante din județ sunt luate în seamă, utilizându-se un stil atractiv, uneori prozaic, fără a denatura ținuta științifică a lucrării.

În anul 1906, a văzut lumina tiparului, la Târgu Jiu, lucrarea „**Polovragii**”, monografie a satului și mănăstirii de sub poalele Parângului. Ca și „Mănăstirea Tismana”, reprezintă o autentică radiografie în timp, constituită pe baza unei multitudini de izvoare abordate critic, într-un limbaj mai strict decât cel utilizat până atunci. Remarcăm preocupările pentru genealogia familiei boierilor Pârăianu. Totodată, semnalăm și apariția unei micromonografii despre mănăstirea Polovragi, carte ce reține atenția

cercetătorilor din zilele noastre reuniți în jurul curentului dacologilor, în argumentația pe care aceștia o conturează cu privire la o nouă localizare a Kogaionului zalmoxian.

Monografia „**Strâmba**”, a apărut la Târgu Jiu tot în anul 1906. Tehnic și compozițional, cartea relevă aceeași tendință de a răspunde provocărilor științei prin apelul la argument. Primele două capitole se referă la „Satul Strâmba” și „Mănăstirea Strâmba”, iar cel de-al treilea se intitulează „Documente relative la mănăstirea Strâmba”.

Se pare, cel mai prolific din viața istoricului, 1906 reprezintă anul apariției „**Istoriei Târgu-Jiului**”. Cartea a fost anticipată de „**Încercare asupra istoriei Târgu-Jiului**”, tipărită cu șapte ani înainte. Autorul s-a aflat în legătură cu N. Iorga, în perioada de elaborare, opera savantului reprezentând o însemnată sursă bibliografică. Numeroase date geografico-demografice, istoria orașului tratată pe epoci istorice, locul așezării în cadrul Țării Lytua, boierii Buzești (surprinși ca proprietari, oameni politici, luptători pentru libertate, ocrotitori ai credinței strămoșești etc.), justiția, școala, Biserica, administrația, modul de viață, arhitectura, elemente de modernitate, formează conținutul lucrării.

În 1907, Alexandru Ștefulescu publica „**Din trecutul Gorjului**”, o lucrare de mare interes prin ineditul temei și documentației. Scopul declarat era de a aduce în actualitate sate care au dispărut, și-au schimbat numele sau aparțineau altor județe. Este o întreprindere temerară, întrucât pe baza unui număr impresionant de izvoare reușește localizarea celor peste 60 de localități dispărute de-a lungul timpului. O adevărată reușită pot fi considerate capitolele „Cule” și „Boieri de divan”.

O carte bine primită a fost „**Documente slavo-române relative la Gorj (1406-1665)**”, gândită inițial pe o structură de mai multe volume, dar nefinalizată din cauza dispariției premature a istoricului. Ștefulescu a realizat, pentru voievozii de la care provin documentele, succinte biografii, atât pe bază de izvoare, cât și prin utilizarea unor legende publicate sau culese nemijlocit de autor. Volumul nu cuprinde izvoare publicate în monografiile editate până atunci. Se procedează în chip asemănător, ca la precedentele cărți, reevaluându-se critic informațiile, aducându-se nuanțe sau chiar noi interpretări. Se constată serioase clarificări în ce privește relațiile din interiorul obștilor sătești cu privire la stăpânirea și folosirea pământului, circulația acestuia prin vânzare, dările către domnie etc. Clar influențat de spiritul Școlii Critice, cercetătorul are în atenție stabilirea autenticității izvoarelor, reținând starea pecetei, tipul monogramei și dacă acestea dețin semnătura olografă a domnitorului.

În 1910, anul decesului istoricului, a fost editată la București, monografia „**Schitul Crasna**”, iar la Târgu Jiu, „**Biserica satului Călești**”. Se pare că ar mai exista o monografie, „**Lainici**”, precum și o lucrare intitulată „**Istoria sacră**”. Știm, de asemeni, că la moartea sa avea pe masa de lucru o carte despre „**Mănăstirea Govora**”. A contribuit și la alte lucrări („**Călăuza Gorjului**”, „**Monografia comunei Bălești**”) și a furnizat documente pentru unul din volumele lui Gh. Ghibănescu, care-i face și o corectă caracterizare ca istoric.

Studiile și lucrările lui Ștefulescu au stat în diferite situații în fața cercetării istorice, aflându-se pe masa de lucru a unor savanți de prestigiu, în frunte cu: N. Iorga, Dim. Onciul, I. Bogdan, N. Densușianu, A. Sacerdoțeanu, I.C. Filitti ș.a. Recunoașterea valorii sale a venit și din direcția Academiei Române, cel mai important for științific al țării. Este primul reprezentant al Gorjului care s-a bucurat de o asemenea apreciere. Remarcăm aportul lui Gr. Tocilescu, reputat istoric și arheolog, I. Bianu, I. Bogdan și alții pentru selectarea lucrărilor „**Mănăstirea Tismana**” și „**Gorjul istoric și pitoresc**” (1905) și a „**Istoriei Târgu-Jiului**” (1906), în vederea premierii. Era o dovadă limpede că scrierile sale au intrat în circuitul de valori științifice românești, bucurându-se de aprecierea celor mai luminoase minți ale momentului.

În scurta sa viață, de 56 de ani, Alexandru Ștefulescu a muncit mult și cu folos, lăsând Gorjului și patriei un tezaur impresionant, strâns în cărți, studii și articole, în crearea Muzeului Județean, în instituțiile școlare și de cultură pe care le-a servit. Știm că, în plină activitate și maturitate creatoare, bolnav și descurajat, văzându-și o parte din idealuri spulberate de nepăsarea unor conducători locali, s-a stins tăcut și modest, așa cum a fost tot timpul. Câteva acțiuni de omagiere, derulate de-a lungul vremii, sunt demne de a fi amintite: inaugurarea în 1925 a Muzeului Gorjului „**Alexandru Ștefulescu**” de către Liga Națională a Femeilor Române – Gorj, condusă de Arethia Tătărescu, realizarea și amplasare bustului istoricului de către sculptorul V. Blendea în 1940 în fața fostei Școli Primare de Băieți, constituirea în 1981 a Asociației Culturale „**Alexandru Ștefulescu**”, înființarea Editurii „**Alexandru Ștefulescu**” în 1994, acordarea denumirii „**Alexandru Ștefulescu**” Muzeului Județean de Istorie și Școlii Generale nr. 4 Târgu Jiu, în 1994, organizarea „**Simpozionului – 150 de ani de la nașterea lui Alexandru Ștefulescu**”.

Bibliografie selectivă

- Ghibănescu, Gh., *Surete și izvoade. Documente slavo-române din colecțiunea d-lui Alexandru Ștefulescu*, vol. VI, Iași, 1909
- Iorga, N., *Alexandru Ștefulescu*, în *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, București, 1904
- Mocioi, I., *Alexandru Ștefulescu*, Edit. Drim Edit S. R. L., Târgu-Jiu, 2004
- Nichifor, Gh., *Alexandru Ștefulescu – un destin în slujba istoriei*, Edit, Scrisul Românesc, Craiova, 2007
- Idem, *Intellectualitatea Gorjului și Marea Unire*, Edit. Alexandru Ștefulescu, Târgu Jiu, 1995
- Rădoi Titu, *Alexandru Ștefulescu. Epoca, omul, opera*, Edit. Camerei de Comerț și Industrie Gorj, Târgu-Jiu, 1995
- Ștefulescu, Alexandru, *Biserica satului Călești*, Tipogr. Nicu D. Miloșescu, Târgu-Jiu, 1910
- Idem, *Din trecutul Gorjului. Satele dispărute. Satele care și-au schimbat numele. Configurația Gorjului. Culele, Atelierele Grafice Socec*, București, 1907
- Idem, *Documente slavo-române relative la Gorj (1406-1665)*, Tipogr. Nicu D. Miloșescu, Târgu-Jiu, 1908
- Idem, *Gorjul istoric și pitoresc*, Tipogr. Nicu D. Miloșescu, Târgu-Jiu, 1904
- Idem, *Istoria Târgu-Jiului*, Tipogr. Nicu D. Miloșescu, Târgu-Jiu, 1906
- Idem, *Încercare asupra istoriei Târgu-Jiului*, Stabilimentul grafic I. V. Socec, București, 1899
- Idem, *Mănăstirea Polovragii*, Tipogr. Curții Regale F. Göbl Fii, București, 1906
- Idem, *Mănăstirea Tismana*, Ed. I, Târgu-Jiu, 1896, Ed. a II-a, București, 1903, Ed. a III-a, București, 1909
- Idem, *Polovragii*, Tipogr. Nicu D. Miloșescu, Administrația Casei Bisericii Române, Târgu-Jiu, 1906
- Idem, *Schitul Crasna*, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, București, 1910
- Idem, *Strâmba*, Tipogr. Nicu D. Miloșescu, Administrația Casei Bisericii Române, Târgu-Jiu, 1906

V. FILE DE VIAȚĂ COTIDIANĂ

EVOLUȚIA URBANISTICĂ A ZONEI CENTRALE A ORAȘULUI BÂRLAD. PIAȚA CIVICĂ

Marcel PROCA *

Abstract: The urban evolution of the central area in Barlad.
The Civic Square

In the second half of the 19th century there were several green locations in the central area of the town. Alongside with the Public Garden there was also a "Small Garden" or the "Townhall Garden" situated on Park Street. Made up of a few alleys with geometrical shapes, lawn, bushes, flowers and some trees, this garden had an area of about 2000 square metres.

With a much more generous area, but not well taken care of, there was also the Domneasca Park, situated on the place of a former square and mentioned in a town plan from 1851. Next to the park there was a square named Domneasca Square and later on, between the two World Wars, known as the Union Square.

The Domneasca Park was again redesigned in 1934 and in its central area they put a bronze statue of the philanthropist Stroe S. Belloescu. Afterwards, between 1952-1953 the park was named the Park of the Soviet Heroes, being again redesigned. Next to the park, in front of the Townhall, they built a semicircular square and in 1965 a fountain and two lawns. The park and the square were meant to highlight the Domneasca Church and the Townhall. The park disappeared after the building of the House of Unions "George Tutoveanu" and the alterations undergone by the main traffic artery in town, between 1972-1973.

Keywords: Civic square, central area of the town, the 19th century, Townhall Garden, town plan, park

* Profesor la Școala Nr. 1 „Iorgu Radu” Bârlad.

Examinând izvoarele istorice, constatăm existența, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a mai multor spații vegetale amenajate pe raza centrală a orașului. Pe lângă grădina publică apare menționată o alta, numită „grădina mică din oraș”¹ sau alteori „grădina Primăriei”² – situată pe strada Parcului –, la care erau necesare diferite îmbunătățiri precum gard de împrejmuire și „gratie de lemn la canalul” ce trece prin aceasta. Parcul era situat pe strada principală, pe o parte din amplasamentul actual al Bibliotecii Stroe S. Belloescu³, unde îl regăsim în planurile orașului din 1895⁴ și 1900⁵. Cu întreținerea ambelor grădini, “locuri de distracție pentru orășeni”⁶, se cheltuiau anual 5600 de lei, alți 1500 fiind alocați pentru muzică și festivități⁷. Având forma unui dreptunghi și o suprafață de circa 2000 m², dispunea de câteva alei cu forme geometrice, gazon, boschete, flori și câțiva arbori.

Cu un spațiu mult mai generos, dar dispunând multă vreme de amenajări mai sumare, a fost și Parcul Domneasca (ce și-a luat numele de la Biserica Domneasca cu hramul Adormirea Maicii Domnului). Situat pe teritoriul unei mai vechi piețe, menționat în planul orașului din 1851⁸ cu denumirea de Piața Carelor, apariția acestui nou loc de agrement s-a aflat în seria de activități edilitare ale fostului primar Andrei V. Ionescu. Cu o viziune modernă, civilizatoare chiar, acesta a înscris printre realizările sale mai importante: pavări de străzi, iluminat public, înfrumusețarea Grădinii Publice și sistematizarea centrului actual⁹ unde în trecut a existat o piață numită Domneasca și mai târziu, în perioada interbelică, Piața Unirii¹⁰.

¹ Arhivele Statului Vaslui, Fond Primăria orașului Bârlad, dosar 2/1868, f. 167.

² *Ibidem*, f. 166.

³ „În grădina Parcului de pe strada Principală a clădit un frumos și admirabil așezământ în stil românesc (Casa Națională - n. ns. M. P.)”. *apud*, Traian Nicola, *Valori spirituale tutovene. Biobibliografii*, vol. I A-B, Primăria Municipiului Bârlad, 1999, p. 237.

⁴ Harta județului Tutova, Fondul Muzeului “Vasile Pârvan”, nr. inv. E 10395, 1895.

⁵ Th. Negruțzi, *Planul orașului Bârlad 1900-1906*, Muzeul “Vasile Pârvan”.

⁶ *Regulament pentru organizarea serviciului comunei urbei Bârlad*, f. a.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Partea arsă a târgului Bârladul*, 1851, Editura Socec, f. a., Fondul Muzeului “Vasile Pârvan”.

⁹ I. Antonovici, *Documente bârlădene.*, Huși, 1926, p. 265. Bazinul de care se pomenește a existat până în 1971, el constituind o importantă rezervă de apă în cazurile deselor incendii de care Bârladul nu a fost ferit. *Monografia municipiului Bârlad*, 1968, (mss.), p. 246.

¹⁰ M. Dobranici, *Geografia județului Tutova*, Bârlad, 1936, p. 34. Vezi și Marcel Proca, *Evoluția urbanistică a zonei centrale a orașului Bârlad în secolele XIX-XX*, în „Academia Bârlădeană”, nr. 16, trim. III, 2004, p. 10.

În memoriile sale, el ne oferă informații despre cum a amenajat zona în 1875: „În Piața Domnească am construit un bazin pentru apă și rezervor pentru caz de incendii, ca să fie apă abundentă și să se poată lua cu ușurință. Vizavi de magazinul lui Hagi Lazăr Cambur, astăzi proprietatea domnului Paveliu, comerciant de coloniale, era o piață ce se numea a Otcup-ului, mlăștinoasă și cu totul murdară, acolo staționau carele cu poloboace de vin, adesea pentru desfacere și tot aici se coteau de însărcinării primăriei. Am oprit a se mai vinde vinurile acolo și am strămutat Otcupul în Piața Ocolului de vite (zona actualei Case de apă - n. ns. M. P.), iar în locul rămas fără nici un serviciu am făcut Scuar, prevăzându-l cu copaci, gazon și flori, de către grădinarul comunei, adus de mine din Paris”¹¹.

După Unirea Principatelor și constituirea României moderne, a început un proces alert de modernizare a țării și implicit a orașelor. Adoptarea de modele occidentale se regăsește, după cum putem constata, până și în acest târg de provincie, care era Bârladul secolului al XIX-lea. Arta grădinaritului se dorește a se ridica la standardele etalon ale vremii, reprezentate de cel francez, care își va impune și aici trăsăturile sale clasice. Cele două noi parcuri vor completa în mod fericit amenajările urbanistice și vegetale ale orașului. Prin amplasamentul lor central ele concureau, mai vechea grădină publică, ca spațiu de distracție și promenadă. Dar prăpastia era uriașă dintre intenție, rezultat al unor vizite de câteva luni pe an în Elveția, Franța sau aiurea, și realitatea moldavă. Civilizația urbană românească se afla pe atunci într-o zonă, gri, de tranziție dintre Orient și Occident. Centrul pe care edilul Ionescu l-a vrut constituit ca o cetate utopică a rămas ancorat mentalităților periferice și tributar unei vecinătăți cvasigeneralizate a orașelor noastre, ce sunt străbătute de mici pârauri transformate, de românul inventiv, în “canalizări naturale” – denumite popular Cacaine. Doar din considerente sociologice ori retorice s-ar putea face un studiu, câți din bârlădenii de ieri sau de astăzi mai cunosc denumirea reală a acestuia, de pâraul Valea Seacă.

Pavarea zonei era o stringentă necesitate căci, așa cum relatează același inimos primar Andrei V. Ionescu, într-un memoriu din 1861, în centru „*gloderia era nemaipomenit de mare, astfel că în dosul Hotelului*

¹¹ I. Antonovici, *op. cit.*, p. 267. În epocă, deja se încetățenise ideea înfrumusețării spațiilor urbane. La 1870, Consiliul Comunal din București lua, spre exemplu, hotărârea să pună în mijlocul Pieței Zarafilor; „fântână cu basin și cu statuă – Diana de Gabies [...] adusă din Franța” alegere firească într-o epocă în care studiile clasice erau la mare preț, iar Franța era modelul demn de urmat. Cezara Mucenic, *Străzi, piețe, case din vechiul București*, Editura Vreamea XXI, București, 2004, p. 70.

Grandes s-a înecat un cal și altul vizavi de Leizer Kafman pe strada Principală”¹². Acum, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, ne aflăm parcă la 1837, când călătorul rus Demidov, descrie Bârladul „ca o mare de pământ cleios în care caii înoată până la pânțele”¹³ și notează, în continuare, plin de amuzament, că „are de gând să ajungă oraș după locul mare pe care se întind străzile, din care nu lipsesc decât casele și oamenii”¹⁴.

Aspectul urbanistic dezolant al spațiului din mijlocul orașului, cu exagerările de rigoare, îl regăsim și la 1881 ceea ce a indus la un sentiment de frustrare individuală și colectivă doctorului Constantin C. Codrescu, pe care el l-a făcut public.

„Liceul din Bârlad este situat cam în centrul orașului, în niște chilii ale Bisericii Domneasca, zidire cu un singur rând așezat pe pământ, fără beciuri sau pivnițe pe dedesubt.

Această casă se mărginește la nord cu râpa Cacaina renumită pentru depozitele seculare, de imondice de tot felul, animale și vegetale.

La răsărit se mărginește cu un canal de scurgere a diverselor necurățenii, provenite din piață și de la locuințele private.

La miazăzi are deoparte cimitirul bisericii, prăbușit în multe locuri de ape stătătoare și cu un pământ saponificat prin mulțimea cadavrelor ce sunt îngropate; de altă parte însă și chiar în fața liceului are o vastă mlaștină care de abia lasă fundul uscat în secetele vremii; este bineînțeles că pământul și sub această mlaștină au servit tot pentru îngroparea morților până sunt acum câțiva ani, de când au lăsat ca piață.

La apus se mărginește cu o grămadire de mici locuințe care nu pot avea alt scop decât să împiedice circulația aerului, păstrând un aer umed și infect.

Mai este de notat circumstanța că în fața liceului se găsesc așezate și clopotele bisericii, care fac să vibreze aerul puternic, așa încât nu mai este

¹² *Ibidem*, p. 261.

¹³ Anatol Demidov, *O călătorie în Principatele Române*, Alcalay, f. a., p. 81.

¹⁴ *Ibidem*, p. 82. Nu erau singurele lucruri lipsă, de altfel, dacă continuăm lectura notelor de călătorie: „Sosirea noastră pe scara din fața Ispravniciei fu o adevărată debarcare. Ordinele privitoare la sosirea noastră veniseră în lipsa Ispravnicului, așa că unul din inferiorii săi a fost acela care, cu o politețe vrednică chiar de stăpân, făcu primirea în casa acestuia, ospitalitate de care aveam mare nevoie, pentru că până atunci ne lipsise odihna și somnul. Cu toate acestea, *locuința ispravnicului nu avea alte paturi decât două canapele lungi*, și dușumeaua unei camere în care domnea cea mai perfectă curățenie s-a transformat pentru noi într-un pat foarte comod”. *Ibidem*. Vezi și Marcel Proca, *Bârladul în descrierea unui călător străin*, în „Academia bârlădeană”, nr.12-13, trim. III-IV, 2003, p. 13.

posibil nici ascultarea, nici explicația prelegerilor, în acele ore nefericite pentru populația școlii.

După cum se vede din cele arătate mai sus, ar fi foarte greu ca cineva să-și imagineze un focar mai avantajos pentru producerea tuturor miasmelor celor mai redutabile și infectarea atmosferei cu principii morbide, așa încât face imposibil orice mod de aerisire sau ventilație, fie el cât de perfect”¹⁵. Putem vorbi, lecturând memoriul directorului spitalului „Bârlad și Elena Beldiman” de o adevărată tenacitate a noroiului remarcat de Demidov, cu aproximativ cinzeci de ani în urmă, și care, bineînțeles, invariabil, vara se transforma într-un praf înecăcios, plutind ca un blestem peste oraș și peste oameni.

Bârladul apare ca un oraș al hilarului și al paradoxurilor. Pospăiala Occidentală reprezentată de aceste parcuri, insule de Europă, care constituiau *buricul* orașului, se prezintă sub un aspect pitoresc accentuat de revărsarea mahalalei duminica și în zilele de sărbători. Făcând un efort de imaginație, ne putem închipui atmosfera de acum o sută de ani, din parcurile bârlădene: „slugăria cu simbrie [...] cu oribilele rochii multicolore de stambă ori cu pantalonii de lână albă strânși pe pulpe, cu vorba tare, răsete gălăgioase, glume triviale, pumnii dați în semn de iubire. [...] Se gădilă, se îmbrâncesc, se pupă, în indiferența generală, fiecare fiind ocupat identic”¹⁶. Cu toate eforturile diferiților *gospodari* ai urbei, trecerea timpului nu pare să afecteze acest spațiu central, carte de vizită la urma urmei a unui târg ce se voia mai răsărit, și care continua să creeze nelămuriri diferiților vizitatori, cum rezultă din descrierea scriitorului I. Simionescu (1926): „Chiar în mijlocul orașului nu se simte dragostea de arbori, nici de pajiște verde. Aproape de liceul cel nou, de vreo 40 de ani clădit, este vechiul liceu de lângă Biserica Domnească, cu clopotnița de scânduri, gata să se prăbușească. În fața lui se află un parc, iar în mijlocul parcului se ridică statuia unuia din frații Codreanu, Nicolae, al căror nume e legat de instituțiile culturale ale Bârladului. În loc ca statuia să impună, invocând amintirea unui om de bine, îți deșteaptă mila, răsfrântă bineînțeles asupra celor care nu pricep, ce rost are o statuie. Parcul este plin de bălării, prin împrejmuirea sărăcăcioasă de sârmă ghimpată a străbătut un măgăruș, care

¹⁵ Constantin C. Codrescu, *Liceul din Urbea Bârlad. Cum este și cum trebuie să fie*, Bârlad, Unirea, 1881, p. 16.

¹⁶ Adrian Majuru, *Bucureștii mahalalelor sau periferia ca mod de existență*, Editura Compania, București, 2003, p. 117-118.

păștea ce mai găsea verde. De jur împrejur, dragă Doamne, s-au plantat arborasi. Neîngrijiți, neudați, cu pământul bătut la rădăcină, păreau niște crengi uscate, înfipte în pământ, cum stau înfipte la capetele mormintelor din satele de munte, brădișori descetinați, semnul tinereții celui înmormântat. În acel moment, privind de o parte clădirea dărăpănată a liceului vechi, care adăpostește acum Poliția sau un Comisariat, alătura Biserica Domnească și ea lăsată în părăsire, iar de cealaltă parte a drumului, Parcul, în jurul statuii unui om căruia Bârladul îi datorește atâta, mi se pare că mă aflu în cimitirul simțămintelor noastre de pietate, de respect pentru trecut, de dragoste și grijă pentru locul în care ne ducem viața”¹⁷.

Statuia de care pomenește călătorul, cea a lui Nicolae Roșca Codreanu, operă a sculptorului I. Scutaru, a fost inaugurată la 6 decembrie 1908, cu ocazia sărbătoririi jubileului de 50 de ani a Liceului „Gh. Roșca Codreanu”. La manifestarea prilejuită de dezvelirea statuii, au participat numeroși bârladeni, personalități ale timpului, foști elevi ai liceului și chiar un grup de studenți ieșeni. În condițiile în care imobilul unde funcționa Primăria orașului, aflat în cartierul Podeni, Strada Dimitrie Cantemir nr. 2, 3 devenise impropriu ca urmare a repetatelor inundații de la începutul anilor '30, în 1934 au început lucrările la noua clădire, prilej cu care, statuia lui Nicolae Roșca Codreanu a fost mutată pe amplasamentul actual, în fața instituției citorită de acesta – Școala Secundară Profesională de Fete „N. Roșca Codreanu” – actualul orfelinat.

Modificarea compoziției spațiale a parcului și pieței, a început la 21 octombrie 1934, când a avut loc solemnitatea punerii pietrei de temelie a localului Primăriei Bârlad, cu concursul primarului Teodor Buzescu, și a arhitectului C. Moșinschi. Parcul Domneasca a fost din nou amenajat, ca dovadă a interesului pentru mobilarea stradală, iar în centrul lui a fost ridicat un bust din bronz reprezentându-l pe filantropul Stroe S. Belloescu. Apărut câțiva ani mai târziu în același loc, la 14 iunie 1936, rodul contribuției și activității Ateneului Popular CFR, bustul a dispărut în anii '50, ca atâtea alte monumente bârlădene. Festivitatea a avut loc în prezența ministrului Educației Naționale, prof. dr. Constantin Angelescu și a episcopului Hușilor, Nifon Criveanu, politicieni locali și elevi¹⁸.

¹⁷ I. Simionescu, *Bârlad, în Bârladul Odinioară și Astăzi, Miscelaneum*, vol. III, București, 1984, p. 295.

¹⁸ Traian Nicola, *Valori spirituale tutovene*, p. 230.

După 1945, au fost realizate modificări și amenajări succesive. Între 1952-1953 parcul a fost reamenajat și a primit denumirea de Parcul Eroilor Sovietici. Cu această ocazie, aici s-a amplasat o placă funerară în amintirea eroilor sovietici „eliberatori”, căzuți în luptă în timpul celui de-al doilea război mondial în preajma orașului. Tot în acești ani, în fața Primăriei s-a amenajat un scuar semicircular, iar în 1965 s-a construit o fântână arteziană și două peluze¹⁹. Pavat cu gresie colorată și încadrat cu spații verzi a pus în evidență unul din principalele monumente ecleziastice ale Bârladului, Biserica Domnească, ctitorie a domnitorului Vasile Lupu, și una din puținele clădiri monumentale de atunci – cea a primăriei. Parcul, în care decenii de-a rândul generații de bârlădeni au petrecut clipe plăcute, a dispărut după construirea Casei de Cultură „George Tutoveanu” și alegerea unei soluții nefericite pentru modificarea traseului principalei artere de circulație, în anii 1971-1972.

¹⁹ *Monografia municipiului Bârlad*, 1968, p. 242.

STUDIUL DESPRE STRUCTURILE SOCIO-PROFESIONALE ÎN ORAȘUL CONSTANȚA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA

Paul DOMINTE *

Abstract: Study about the socio-professional structure in Constanta at the beginning at the XX-th century

The city of Constanta belonging to „La belle époque” is socially, ethnically and ocupationally stratified town.

We can talk about a job-made mozaique: military men; ship crews; clerks; merchants; fishermen sailors; pubbers; clowns that are all doubled by smugglers; thieves; prostitutes; couch-potatoes; a Babylon of nations and customs which shows off a bad morale, often doubting, a world of egos, restless, oscillating between the extreme agitation and the apparent laziness during summers. All these give the city its special, unique flavour which is sometimes burlesque. There are local phenomena such as: the clan spirit, the rivalries, the mass-media circus or the hidden businesses of the underground, notorious world.

Keywords: socio-professional, job-made mozaique, merchants, ship crews, turism, smugglers

Constanța dispunea la 1900 de una dintre cele mai diversificate structuri etnice din România, element de mare atracție pentru străinii de localitate și îndeosebi pentru turiști, acest adevărat mozaic de populație fiind dublat de o nu mai puțin complexă structură socio-economică.

În oraș, la începutul secolului al XX-lea, se formase o elită reprezentată de marii oameni de afaceri, industriași, magistrați, funcționari superiori și militari de carieră. Ei formau protipendada orașului, ocupând

* Profesor drd., Liceul Teoretic „Decebal” din Constanța, secretar general adjunct al Societății de Științe Istorice din România

locuri de frunte la recepții și manifestări oficiale, la spectacole și dând tonul în ceea ce privește moda zilei. Formând aproape o castă, mai ales înalții funcționari publici, aceștia exercitau o atitudine cu accente paternaliste asupra celorlalte categorii sociale, patronând acte de caritate și influențând destine într-un sens sau altul, dar nu permiteau depășirea granițelor sociale, sancționând foarte dur grosolăniile și încălcările de etichetă. Deși paternalismul s-a născut în mediul privat, nu puțini erau primarii constănțeni care rezolvau problemele sociale ale urbei comportându-se ca niște patroni cu pretenții de tați de familie în propria întreprindere. Nimic din atitudinea paternalistă a unui mare șef de firmă occidentală contemporan nu lipsea din viziunea primarilor constănțeni, mai puțin drepturile de proprietate asupra instituției pe care o conduceau și care, cel puțin după lege, rămânea una de stat. Primari precum: Koiciu, Bănescu, Andronescu etc., și-au luat foarte în serios rolul lor de părinți ai Comunei Urbane Constanța, mai ales a categoriilor nevoiașe. Astfel primarii apar împreună cu soțiile la împărțirea premiilor școlare; se preocupă, împreună cu consoartele, cu devotament, de operele de asistență socială; angajații primăriei, mai ales cei de condiție modestă, se întrec în a le acorda apelative ce fac trimitere la calitatea de părinte comunal a primarului; iar Arhivele Statului din Constanța abundă în dosare (pentru anii 1878-1916) referitoare la soluțiile găsite de primar și consiliul local la problemele săracilor¹.

Imediat după această categorie de vârf și foarte înstărită urmau: negustorii de rând, meseriașii și patronii de localuri, funcționarii și, în general, intelectualii, care reprezentau o categorie mijlocie și activă a Constanței. Uneori, aceștia se grupau în adevărate cartiere, în funcție de ocupații și meserii. În sfârșit, oamenii de rând, muncitori de condiție modestă, legați mai ales de activitatea portuară (hamali și marinari), turistică (birjari, negustori sezonieri), muncitori manufacturieri și industriali, dar și ucenici, sacagii, muncitori în servicii. La ultimul palier se situau muncitorii zilieri, vânzătorii ambulanți, cerșetorii, prostituatele, borfașii, contra-banșii, oameni de la marginea societății care trăiau de pe o zi pe alta.

Încă de la preluarea ei de administrația românească, Constanța a îndeplinit o funcție eminentemente comercială. Pe primul plan se afla marele comerț și cel de tranzit, acestea din urmă omagiat ca reprezentând activitatea de viitor, deschizătoare de orizonturi noi: „o condițiune de viață și

¹ Pentru paternalism în Occident vezi: Philippe ARIÈS, George DUBY, *Istoria vieții private*, Editura Meridiane, București, 1997, vol. 8 p. 45-46.

prosperitate pentru ea (țară, România – *n.n.*)”². Camera de Comerț și Bursa reprezentau adevărate citadele ale marilor negustori. Camera de Comerț avea înscriși în listele sale în 1900, la o populație de vreo 12-13 mii de locuitori, peste 600 de patentari, deci plătitori de taxe, cu statut de alegători. Din rândul lor se detașau vreo 17 angroșiști de cereale (patentari 1). Nume de familii precum: *Presenti, Macri, Murellis, Russu, Benderli sau Mavrojani* (majoritatea greci) vor forma adevărate dinastii de magnați ai grâului³. Marii negustori pretindeau locuri de frunte la ceremonii și erau invitați să ia parte la marile evenimente ale urbei alături de notabilități și suverani, dacă aceștia erau prezenți. De pildă în vederea preconizatei vizite a țarului la Constanța, președinții, vicepreședinții, 21 de membrii ai Camerei de Comerț și Bursei și zece mijlocitori oficiali pe lângă Bursă, erau invitați oficial să-i primească pe monarhi⁴.

Magnaților comerțului constănțean li se adăugau alți negustori, chiar din oraș, de la cei mai bogați, de stofe și articole de lux, la băcani (unii precum *Diamandopol și Caraciali*, de asemenea avuți), vânzători de băuturi spirtoase și coloniale, parfumuri, ceasuri, pălării, încălțăminte și bijuterii, până la simpli bragagii, zarzavagii și măcelarii din piețe⁵, apoi, vânzătorii ambulănți de nimicuri și suveniruri (scoici, mărgele etc.). Aceștia din urmă primeau autorizație de la primărie numai sezonier⁶. În sfârșit, vânzătorii de semințe prăjite, susan, garizi fierți, salep (un soi de băutură ca un sirop foarte dulce, mult apreciată de copii, *n.n.*), porumb fiert și copt, floricele, apă de băut etc., care confereau o culoare locală deosebită Constanței⁷. Nu lipseau nici vânzătorii de tutun⁸, fumatul fiind în vogă în epocă.

Speranța unor câștiguri facile din comerț făcea ca viziunea unei bătrâneți fericite să fie asimilată cu deținerea unei prăvălii după încheierea serviciului activ, chiar de către unii funcționari ai Primăriei. De pildă M. Triandafil, contabilul Primăriei, solicita în 1914 un teren, lângă obor, pentru

² „Steaua Constanței”, an II, nr. 14, 6 ianuarie 1902, p. 1.

³ Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale, Fond Primăria Constanța [infra: F. P. C.], dosar 29/1900. Numele acestora sunt trecute în Listele de patentari ai Camerei de Comerț din 1900, fiind regăsite și în listele din 1916.

⁴ F. P. C., dosar 9/1914, f. 45.

⁵ Pentru listele Camerei de Comerț vezi: F. P. C., dosar 29/1900, f. 20-28 și dosar 29/1915, f. 125.

⁶ *Ibidem*, dosar 10/1900, f. 60, 71, 74.

⁷ Constantin CIOROIU, M. MOISE, *Litoralul românesc la 1900*, Editura Europolis, Constanța, 2001, p. 57-58.

⁸ La 1900 s-a înregistrat chiar o creștere a prețului la tutun, ceea ce a condus la o scădere a vânzărilor – „Constanța”, X, nr. 348, 15 noiembrie 1900, p. 4.

„a putea face o prăvălie, unde să pot exercita un mic negoț pentru asigurare existenței mele la bătrânețe”⁹.

Dacă în cazul marilor angroșiști, interesele acestora erau destul de protejate, în ceea ce-i privește pe comercianții din piețe și vânzătorii de produse de bază, raporturile acestora cu Primăria au început să se degradeze după 1914, în condițiile izbucnirii războiului mondial. Cum mulți dintre acești vânzători, mai ales măcelarii și zarzavagiii, au căutat să ridice tarifele, Primăria a reacționat violent, impunând prețuri maximele cu forța, bombardând negustorii cu ordonanțe; încurajând cetățenii să-i pârască pe contravenienți, iar agenții de poliție au fost însărcinați să aplice aceste măsuri¹⁰.

Poate că nimic n-a imprimat mai mult specificul Constanței, decât prezența marinarilor și a lucrătorilor portuari. Scriitori precum Jean Bart și căpitanul de cursă lungă N. Ionescu-Johnson și-au pus pana în slujba descrierii vieții de zi cu zi a acestei categorii sociale.

În Constanța existau două tipuri de marinari: cei care aparțineau marinei militare, lesne de recunoscut după uniforme specifice și cei ce aparțineau marinei civile, ofițeri și mateloți de pe navele de mărfuri și călători. În ceea ce privește marina militară, în preajma primului război mondial România dispunea de mai multe de nave de război¹¹.

Prezența marinei militare era legată de existența Diviziei de Mare la Constanța, având în subordine școli de mecanici și ofițeri¹². Această armă constituia o prezență cotidiană în oraș. N. Ionescu Johnson povestește toate neplăcerile la care erau supuși elevii marinari, șicanați de cei din anii mai mari, care le tăiau hamacele și le murdăreau efectele pentru a fi urcați la „*cucurigu*” (un soi de carceră situată în vârful catargelor, *n.n.*). Acestea erau fapte cotidiene, inerente în marină și cerute de tradiția respectată cu strictețe¹³. Urmau apoi instrucția de zi cu zi, spălatul punților¹⁴, cățărutul pe

⁹ F. P. C., dosar 46/1914, f. 10.

¹⁰ Ordonanța Primăriei în legătură cu stabilizarea unor prețuri, din 28 iulie 1914 preciza și că: „agenții polițieniști și comunali sunt însărcinați cu executarea acestei ordonanțe” – F. P. C., dosar 20/1914, f. 5.

¹¹ Gheorghe PETRE, Ion BITOLEANU, *Tradiții navale românești*, Editura Militară, București, 1991, p. 156-163. Criza financiară a României din 1900 a făcut ca investițiile din domeniul marinei militare să stagneze, programele de înarmare fiind reluate după 1910 în contextul înrăutățirii situației internaționale.

¹² *Ibidem*, p. 165.

¹³ Nicolae IONESCU-JOHNSON, *Însemnările unui marinar*, vol. I, E.S.P. L.A., București, 1956, p. 51.

¹⁴ *Ibidem*, p. 78.

catarge și arborarea velelor, trasul de rame, măsurătorile¹⁵. Uneori ofițerii aveau pretenția să-i culturalizeze pe elevi, ceea ce declanșa „o adevărată epidemie de căscături”¹⁶. Deși suportau un asemenea program de instrucție, tinerii marinari, odată ajunși pe uscat, erau puși pe șotii și giumbușlucuri care distrau protipendada, la acestea adăugându-se aventurile amoroase care erau atât de evocate în poveștile marinărești. Ofițerii superiori reacționau dur, consemnându-i la bord pe marinari pentru a curma aceste scandaloase fapte. Măsurile lor însă, erau lipsite de eficacitate¹⁷. De altfel, chiar amplasamentele plutitoare, docuri din lemn ce serveau de casă marinarilor, au devenit cu timpul locul de întâlnire și distracție al unor familii și „cuconetului”¹⁸ din oraș.

După ce deveneau ofițeri, marinarii căpătau un statut aparte, chiar privilegiat, legat de rolul lor în apărarea orașului, dar și de farmecul pe care meseria lor îl degaja, inerent. Aflați într-o perpetuă competiție cu ofițerii militari de uscat, exista între ei o adevărată separație pe principii de clan ce năștea rivalități dure. Nu rareori acestea degenerau în glume răutăcioase, finalizate cu imprecășii și încăierări stupide „de un ridicol provincial”¹⁹.

O adevărată plagă a corpului ofițeresc de marină a constituit-o carierismul. Unii ofițeri incapabili, erau oameni cu „proptele” la București, sau cu „nume de familie”, fapt de natură să creeze raporturi tensionate între cei merituoși și ocupanții unor funcții, fără o calitate profesională pe măsura pretențiilor²⁰.

La Constanța existau și numeroși marinari civili, a căror ocupație era legată de dezvoltarea comerțului și transportului de persoane pe cale maritimă. Unii foști ofițeri, militari de marină, puteau ajunge cu timpul căpitani de cursă lungă²¹. Grupați în „Societatea marinarilor”, viața „lupilor de mare” nu era ușoară. Veșnic pe drumuri, ei sufereau și de teribilul spectru al naufragiului²². În ciuda lozincilor patriotarde, de promovare a elementului național în serviciul de navigație de la noi din țară, s-a manifestat în epocă o viziune de ploconire față de „pregătirea” unor străini

¹⁵ *Ibidem*, p. 96.

¹⁶ *Ibidem*, p. 92.

¹⁷ Jean BART, *Schițe marine din lumea porturilor*, Editura „Cartea Românească” S.A., București, 1926, p. 324.

¹⁸ N. Ionescu Johnson, *op. cit.*, vol. 1, p. 418.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*, p. 420.

²¹ *Ibidem*, vol. 2, 1958, p. 11-13.

²² *Ibidem*, p. 10.

în domeniu. De aceea: „un mecanic neamț, un meșter britanic, un pilot italian sau chiar un cambuzier marsiliez, erau mai bine plătiți decât românii care îndeplineau aceleași atribuții, chiar dacă era vizibil că aceștia le împlineau cu mult mai bine”²³. Nu este de mirare că mulți marinari români se ocupau cu afaceri de contrabandă.

Prezența marinarilor era evocată și în numele date unor localuri precum: „*Catargul*” sau „*Cafeneaua Marinarilor*”. Ca în mai toate timpurile, marinarii erau clienții cei mai fideli ai prostituatelor, crâșmelor și cafenelelor, de unde „îi ridicau spre ziuă chelnerii și-i aduceau la vapor”. Urma un nou voiaj sau o lună de muncă, pentru ca apoi s-o ia de la capăt, cheltuindu-și leafa întregă într-o singură noapte de petreceri încheiate cu nelipsita beție²⁴.

Până la primul război mondial Constanța s-a aflat între orașele slab industrializate ale țării. Principalele întreprinderi industriale din Constanța erau: Atelierele de reparații a Porturilor Maritime (D.P.M.); Fabrica de bidoane metalice a Societății petroliere „Astra Română” (1911), Uzina electrică și depozitele petroliere ale Societății „Româno-Americană” (1904), depozitele Societății petroliere „Columbia” (1904), Fabrica de ambalaje metalice „Tomis” (1906), Uzina Electrică Comunală (1905) și cea din port (1908). Apoi moara mecanică „Murelli” (1908), Fabrica de bere „I. Gruber”(1884) și „C. Schmidt” de la Palas²⁵. Se adăugau și cele două fabrici de tăbăcărie, care vor da numele lacului, situat în nord-estul orașului.²⁶

Prezența muncitorilor la Constanța era legată mai ales de existența activității portuare, majoritatea fiind hamali în port și cel mai încheiat colectiv muncitoresc din oraș. Ei au dispus de un regulament de organizare, încă din 1882. Potrivit acestuia, hamalii erau împărțiți în cete de câte zece oameni, sub conducerea unui șef recunoscut de Primărie și aveau obligația de a ajuta pompierii în caz de incendiu²⁷. Hamalii erau de mai multe categorii: străini, mai ales armeni, cărora vătafii (cei ce contractau fronturile de lucru, adevărați lideri ai hamalilor) se obligau să le asigure cazare și

²³ *Ibidem*, p. 15.

²⁴ Tudor ȘOIMARU, *Constanța*, Fundația pentru Literatură și Artă Regele Carol al II-lea, București, 1936, p. 64.

²⁵ Stoica LASCU, *Din istoricul industriei românești interbelice. Principalele componente ale ramurilor de profil din Dobrogea (1)*, în „Pontica”, XIX, Constanța, 1986, p. 203-220.

²⁶ Constantin M. BONCU, Natalia BONCU, *Constanța. Contribuții la istoricul orașului*, Editura Litera, București, 1979, p. 42.

²⁷ F. P. C., dosar 20/1882, f. 8 apud, Marin STANCIU, Ana CHIRIAC, Aurelia RĂDUCĂNESCU, Maria STĂNECI (editori), *Din tezaurul documentar dobrogean*, Direcția Generală a Arhivelor Statului din R.S.R., București, 1988, p. 90.

întreținere; „brăilenii”, care invadau Constanța în timpul iernii, când afacerile în orașul de rezidență stagnau, din cauza înghețului; în sfârșit, muncitorii săteni din Dobrogea, sau din restul țării, care veneau în timpul iernii și părăseau Constanța o dată cu începerea muncilor agricole²⁸.

Hamalilor li se adăugau și căruțașii (așa numiții *bivolari*, *n.n.*) ce transportau mărfurile în port, docherii, stivuitoarii ce așezau marfa, lopătarii și ciurarii care vânturau grânele. Viața hamalilor era grea: „Lucrul începea la răsăritul soarelui și se prelungea până la înserare. La încărcarea cerealelor, precum și la construcția portului se lucra și pe timpul nopții. Cu toate că în 1897 s-a promulgat legea repausului duminical, ea nu s-a aplicat”²⁹. O ceată încărcă pe zi până la 100 tone de cereale. Hamalii cărau câte 130-150 kg. pe schele improvizate, de multe ori prăbușindu-se cu tot cu încărcătură în mare, acest regim de muncă epuizându-le forța fizică³⁰. Condițiile grele de activitate, insecuritatea și riscurile, lipsa repausului duminical și tratamentul inuman al vătafilor, i-au determinat pe hamali să declanșeze acțiuni de protest încă din 1880. În 1901 hamalii au intrat în grevă pentru mărirea salariilor³¹, în condițiile în care un muncitor în port câștiga zilnic de la 2 lei pentru un hamal până la 3-5 lei pentru un căruțaș³². Până în 1906 la Constanța se formaseră 5 sindicate, iar în 1907 o organizație de ajutor reciproc „*Societatea Marinarilor Civili*”, care și-a creat fonduri pentru ajutorarea membrilor familiilor acestora³³. Lucrătorii sezonieri se vedeau nevoiți să locuiască în bordeie infecte³⁴, în magazii³⁵ sau alte localuri improvizate, sporind pericolul izbucnirii unor epidemii³⁶. Uneori, în disperare de cauză, ajungeau să ceară azil la poliție, pentru a nu dormi pe câmp sau în vagoane³⁷. Sistarea lucrărilor comunale a determinat ca „pe fondul penuriei de alimente, cam 40% din întreaga populație să rămână muritoare de foame”³⁸.

²⁸ „Cuvântul”, an I, nr. 1, 18 decembrie 1905, p. 3.

²⁹ Valentin CIORBEA, *Portul Constanța de la antichitate la mileniul III*, Edit. Europolis, Constanța, 1993, p. 119.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *Ibidem*, p. 120-121.

³² „Farul Constanței”, nr. 51, 18 martie 1901, p. 2.

³³ V. Ciorbea, *Portul Constanța...*, p. 121.

³⁴ F. P. C., dosar 20/1900, f. 45.

³⁵ *Ibidem*, f. 20.

³⁶ *Ibidem*, f. 36.

³⁷ *Ibidem*, dosar 3/1896, f. 24 apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 214.

³⁸ F. P. C., dosar 57/1914, f. 57-58 apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 405.

Un număr destul de important de muncitori erau angajați în serviciul Primăriei: măturători, gunoieri, sacagii, grădinari, zilieri, servitori etc. Dacă în cazul hamalilor, protestele erau legate de șefii de echipă și directori, în acest caz nemulțumirile veneau din partea șefilor numiți de Primărie. Ca atare, muncitorii revendicau regulamente pentru ca șefii: „să nu ne muncească ca pe niște vite, afară peste puterile noastre” – cum se afirma în documentele vremii³⁹. Acești conducători de servicii erau, nu de puține ori, brutali, pretinzându-le angajaților sume de bani, pentru a-i menține în serviciu⁴⁰. Un astfel de personaj, C. Vlădescu, comandant de pompieri, vinovat de numeroase abuzuri și chiar agresivități fizice împotriva personalului aflat în subordine, în loc să fie sancționat, era propus în rândul notabilităților orașului, ca având dreptul de a purta medalia jubiliară, bătută în cinstea regelui Carol I⁴¹.

Salariați cu 1,5-2 lei pe zi, la 1900, muncitorii primăriei nu dispuneau nici de repaus duminical, nici de sărbători. Aceasta alimenta și mai mult tensiunile în raport cu regimul de muncă, cu atât mai mult cu cât majoritatea lor erau familiști, iar unii veterani de război de la 1877-1878⁴². Primăria a privit cu multă rețineră manifestările greviste trimițând de obicei poliția, ca forță de intimidare la fața locului, chiar dacă revendicările muncitorilor erau justificate⁴³.

Un statut mai bun decât muncitorii îl aveau meseriașii, chiar cei de rând. De pildă, în timp ce un salahor câștiga zilnic 1,80-2,50 lei la 1900, în aceeași perioadă, un zidar încasa 3-4 lei, iar un lemnar 4,50-5 lei pe zi⁴⁴.

Spectrul meseriașilor era mare la Constanța. M.D. Ionescu, un adevărat cronicar al epocii, amintea dintre aceștia pe: cărămidari, potcovari, constructori de căruțe, lăcătuși, mecanici, tocilari, tinichigii, căldărari, dulgheri, dogari, rotari, tâmplari, cufărari, curelari, bragagii și alvițari, plăcintari, cofetari, țesători de pânză, ceaprazari, frânghieri, croitori, blănari, căciulari, pălărieri, cizmari, cârpaci, săpunari, tipografi, fotografi, zugravi, zidari, plăpumari. Lor li se adăugau și unii meseriași de lux: bijutieri, ceasornicari, sculptori în piatră și marmură, armurieri, în total 273 de

³⁹ Idem, dosar 4/1900, f. 29 apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 261.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 4/1900, f. 29 apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 261.

⁴¹ Idem, dosar 11/1906, f. 250.

⁴² *Ibidem*, apud, M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 261.

⁴³ „România Muncitoare”, București, an V, seria a II-a, nr. 46, 9 august 1909, apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 342.

⁴⁴ F. P. C., dosar 24/1900, f. 1-35.

meseriași, 418 calfe, 173 ucenici, deci 864 de oameni⁴⁵. Progresul tehnic a determinat apariția unor noi meserii cum ar fi: mecanic de automobile, electrician sau instalator de apă, după 1910⁴⁶.

Meseriașii din Constanța erau bine organizați, în corporații⁴⁷. Acestea duceau o activitate de ajutorare a membrilor și a familiilor nevoiașe⁴⁸. Prin intermediul unor acțiuni caritabile meseriașii organizau tot felul de distracții, care dădeau o mare solidaritate a grupurilor profesionale. Adesea întrunirile luau forma unor sărbători câmpenești⁴⁹. Corporațiile sărbătoreau și ziua patronului (sfântului protector) corporației, prin organizarea de Te-Deum-uri⁵⁰. Meseriașii se implicau în activități culturale, patronând cercuri de lectură, cum a fost cel numit „Cultura”⁵¹. Deși primăria a încurajat aceste raporturi cordiale, meseriașii nu se sfiau să-l critice pe primar dacă nu le respecta drepturile⁵².

Din anul 1916 brutarii din localitate au început să întâmpine mari probleme de aprovizionare, motiv pentru care au solicitat Primăriei majorarea prețului pâinii cu 0,5 lei la kg.⁵³, ceea ce a contribuit la scăderea nivelului de trai al populației de rând.

În 1904 s-a înființat prima școală de meserii din localitate⁵⁴, urmată, în 1905, de întemeierea cartierului meseriașilor, vizavi de Obor, pe un teren alcătuit din loturi primite în mod preferențial⁵⁵. De aceea putem afirma că aceștia au constituit o importantă categorie socială în epocă, promotori ai românismului la Constanța.

⁴⁵ M.D. IONESCU(căpitan), *Dobrovia în pragul veacului al XX-lea. Geografia matematică, fizică, politică, economică și militară*, Atelierele Grafice I.V. Socecă, București, 1904, p. 865.

⁴⁶ F. P. C., dosar 29/1915, f. 125.

⁴⁷ Idem, dosar 7/1902, f. 33.

⁴⁸ Corporația lucrătorilor în fier și metal, de pildă, anunța Primăria despre organizarea unui bal pentru ajutorarea copiilor săraci – idem, dosar 9/1908, f. 115 apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 336.

⁴⁹ F. P. C., dosar 10/1903, f. 9 apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 281.

⁵⁰ Idem, dosar 11/1906, f. 118.

⁵¹ Cercul „Cultura” a fost înființat la 11 iunie 1904 – idem, dosar 3/1905, f. 44 apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 314.

⁵² Așa s-a întâmplat în 1911, când meseriașii l-au criticat pe primar pentru că acorda antrepriza unor lucrări străinilor – F. P. C., dosar 26/1911 apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 371.

⁵³ Idem, dosar 9/1916, f. 8.

⁵⁴ Idem, dosar 19/1904, f. 5.

⁵⁵ „Dobrogea jună”, an V, nr. 28, 22 august 1909, p. 2-3.

Alături de militarii din Marină, cei de uscat înregistrau o prezență activă în oraș. Până în 1914 trupele din garnizoana Constanța au sporit, aceasta fiind reședință de corp de armată⁵⁶. Deși până la 1900 se construiseră mai multe cazărmi, aspectul lor nu era cel mai salubru, curțile fiind pline de gropi⁵⁷, apoi situația s-a îmbunătățit. În anul 1903 s-a construit spitalul militar⁵⁸, iar în 1904 s-a pus problema separării cazărnilor militare de cele ale marinei⁵⁹. În cea mai mare parte, militarii și-au construit case pe lângă unitățile militare, cu timpul luând naștere astfel adevărate cartiere, cum era și cel de pe strada Călărași⁶⁰. Militarii dispuneau de unele avantaje: plăteau taxe de cură și muzică pe jumătate, gradele inferioare fiind scutite⁶¹, iar, uneori, comisarii regali interveneau pe lângă Primărie pentru a pune la dispoziția subofițerilor „împovărați de o grea familie”⁶² locuri de casă.

Privită ca un bastion al românismului în Dobrogea, armatei i se atribuia un deosebit rol ceremonial. Ea era prezentă la marile sărbători și manifestări naționale, sau cu ocazia primirii unor delegații oficiale de stat, când unitățile militare defilau în muzică de fanfară. Costumate în uniforme de gală, ele confereau o stare de sărbătoare și festivism manifestărilor⁶³.

Ofițerii se implicau și ei în viața civică, semnând petiții prin care cereau rezolvarea problemelor curente ale urbei⁶⁴.

În Constanța existau două categorii de funcționari: funcționarii inferiori, care după leafă și după statut social erau asimilați unor oameni obișnuiți, și înalții demnitari, dotați cu putere de decizie în principalele probleme ale Constanței.

Din prima categorie făceau parte componenții obișnuiți din birourile departamentelor administrative, cum ar fi: copişti, arhivari, agenți, impiegați, revizori, supraveghetori, vătafi, verificatori, comisari de poliție. Între aceștia și înalții magistrați, exista o categorie intermediară compusă din contabili, secretari (funcție în care femeile nu erau încadrate în epocă), ofițeri de stare civilă, casieri, desenatori și cei ce-i ajutau pe șefii de compartimente administrative. Existau diferențe de salarizare și statut social

⁵⁶ F. P. C., dosar 52/1914, f. 6-9 apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 397.

⁵⁷ Idem, dosar 20/1900, f. 62.

⁵⁸ Idem, dosar 20/1902, f. 16 apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 385.

⁵⁹ F. P. C., dosar 6/1904, f. 52, apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 295.

⁶⁰ C.M. Bonciu, N. Boncu, *op. cit.*, p. 51.

⁶¹ *Ibidem*, p. 62.

⁶² „Steaua Constanței”, Constanța, an I, nr. 18, 17 martie 1902, p. 3.

⁶³ F. P. C., dosar 9/1914, f. 41-42.

⁶⁴ Idem, dosar 45/1912, f. 65 apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 383.

între aceste persoane. Dacă funcționarii inferiori câștigau între 60 și 200 de lei pe lună, la 1900, ceilalți câștigau între 200 și 350 lei lunar⁶⁵.

Percepția despre funcționari n-a fost foarte favorabilă în epocă. În anul 1909 publicația „Dobrogea jună” critica comportamentul acestora pentru lipsa lor de coeziune⁶⁶, iar Tudor Șoimaru afirma că funcționarii veneau în post „afișând plictisul unui poet în exil”⁶⁷.

În mod curent, postul de funcționar public era ocupat prin concurs afișat la Primărie sau Prefectură, iar la intrarea în serviciu trebuia să depună jurământ. Formula era: „Jur credință M. S. Regelui, supunere legilor și sprijin intereselor comunei. Așa să-mi ajute Dumnezeu!”, rostită în fața primarului și a secretarului general al Primăriei⁶⁸. Obedienți față de Primărie când cereau promovări⁶⁹, funcționarii nu ezitau să încalce acest jurământ pentru a-și rotunji veniturile. Uneori delapidau bani din încasările comunale⁷⁰ sau deturnau fonduri⁷¹, altădată înjurau sau ajungeau să îi brutalizeze pe subordonați⁷². Se putea ajunge chiar la situații ridicole, când persoane angajate pe post de agenți nu știau să semneze⁷³, ceea ce arată că posturile nu se dădeau totdeauna pe merit. Primarul sau șeful direct reacționau de obicei prin aplicarea de: avertismente⁷⁴, muștrări⁷⁵, mergând până la eliberarea din funcție⁷⁶ și deferirea vinovatului justiției⁷⁷.

Funcționarii erau și ei grupați în corporații, cum ar fi Societatea Funcționarilor Publici, care foloseau (asemenea comercianților) serbările și balurile pentru a obține fonduri de ajutor reciproc⁷⁸. În unele ocazii

⁶⁵ Bugetul de cheltuieli al Primăriei pentru școlarizare în anul 1900, în: F. P. C., dosar 25/1900, f. 49-54. Pentru anul 1914 vezi: idem, dosar 2/1914, f. 106-108.

⁶⁶ „Nu cunosc clasă de oameni trăind mai rășleți între dânșii decât funcționarii noștri publici. Dacă subsemnatul nu vede nimic care să-i separe, în schimb nici nu găsește nimic care să desvolte în acești oameni sentimentul de solidaritate” – art. Impresii, în: „Dobrogea jună”, an V, nr. 28, 22 august 1909, p. 2.

⁶⁷ T. Șoimaru, *op. cit.*, p. 29.

⁶⁸ F. P. C., dosar 28/1916, f. 76.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 152.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 5.

⁷¹ *Ibidem*, f. 162.

⁷² *Ibidem*, f. 172.

⁷³ *Ibidem*, f. 170.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 174.

⁷⁵ *Ibidem*, f. 167.

⁷⁶ *Ibidem*, f. 161.

⁷⁷ *Ibidem*, f. 166.

⁷⁸ Idem, dosar 12/1900, f. 19.

beneficiau de reduceri de tarife la călătoriile pe cale ferată cu 75% (dar numai la clasele a II-a și a III-a) la fel cu învățătorii și preoții⁷⁹. Participau alături de ceilalți funcționari la manifestările oficiale obișnuite (urări de sănătate și fidelitate cu ocazia zilelor de naștere ale membrilor Casei Regale și la Te-Deum-uri ocazionate de manifestările respective), practic niște obligații de serviciu⁸⁰. Plângându-se în permanență de salarii⁸¹, odată cu războiul au devenit victimele restructurărilor ocazionate de lipsa de fonduri, unii fiind concediați⁸². Datorită concentrărilor din 1916 alți funcționari au fost detașați de la un serviciu la altul, fiind nevoiți să preia sarcinile ambelor servicii⁸³. Această procedură avea să se reflecte negativ în calitatea muncii lor.

Înalții funcționari, în special primarii și prefectii, se bucurau de putere de decizie și de mai toate privilegiile, dar erau vulnerabili în fața jocului politic. În fruntea înalților funcționari se afla primarul, apoi consilierii și șefi de departamente administrative. Conform listelor de cheltuieli bugetare șefii de departamente erau: medicul șef al Comunei, șefii Serviciului tehnic (arhitectul și inginerul șef), iar ulterior doi ingineri: șeful Serviciului hidraulic și șeful Iluminatului electric. Un primar avea la începutul secolului al XX-lea salariul de 900-1000 de lei, plus 400 de lei indemnizație pentru abonamentul C.F.R., clasa I; inginerul și arhitectul, 400-700 lei; medicul, 500 lei; inginerul serviciului hidraulic, 1000 lei; iar cel electrician, 600 lei⁸⁴. Aceștia erau adevărații conducători ai Comunei, cei ce aveau putere de decizie și respingeau sau avizau cereri. În raporturile cu subordonații șefii nu tolerau mojiții sau obrăznicii pe care le sancționau vehement. De pildă, în 1916 Șeful „Serviciului hidraulic”, în urma unei „insulte verbale” interzicea conducătorului Ioaniu de a mai semna actele administrative și declara că „mă văd în imposibilitatea de a mai lucra cu D-sa.” Cu alte cuvinte îl dădea afară din serviciu⁸⁵.

⁷⁹ Idem, dosar 11/1916, f. 143.

⁸⁰ Idem, dosar 12/1900, f. 13.

⁸¹ Idem, dosar 4/1902, apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 271.

⁸² F. P. C., dosar 23/1916, f. 95, 96, 97, 99, 106, 125. Fișele conțin șase disponibilizări. Culmea ipocriziei din partea Primăriei era că li se adresa pe un ton cald, prietenos: „Cu această ocazie (a disponibilizării – n.n.) ținem să aducem mulțumirile noastre, pentru serviciile aduse Comunei în tot timpul cât ați funcționat.”

⁸³ *Ibidem*, f. 150.

⁸⁴ Pentru cheltuielile cu salariile angajaților în anul 1900 și, respectiv, 1914, vezi: idem, dosar 25/1900, f. 49-54 și dosar 2/1914, f. 106-108.

⁸⁵ Idem, dosar 28/1916, f. 88.

Primarul, ca reprezentant al Comunei, lua parte la evenimentele naționale importante: expoziții, jubilee, pentru care primea indemnizații de deplasare⁸⁶. Tot el era cel care hotăra lista de notabilități ce puteau să-l însoțească cu ocazia vizitei unor personalități de excepție la Constanța, așa cum a fost cea a țarului Rusiei, Nicolae al II-lea, în anul 1914⁸⁷. Notabilitățile respective primeau cu această ocazie niște bilete speciale, de liberă trecere, printre ei numărându-se: magistrații Curții de apel și Tribunalului, membrii corpului didactic, șapte parlamentari de Constanța, corpul medical, inginerii, 17 membri ai S.M.R., 50 de reprezentanți ai Camerei de Comerț, 86 de avocați, 40 de bancheri, conducătorii gării și poștei, practic întreaga intelectualitate, funcționari superiori și magistrații orașului. Lor li se adăugau și primarii și consilierii din comunele județului, protoierei, polițiști, inspectori⁸⁸ etc. De asemenea, patrona unele manifestări naționale⁸⁹, trimitea asigurări „de fidelitate”⁹⁰ regelui, organizând serbările ocazionate de ziua națională⁹¹ (10 mai – n. n.) și impunea funcționarilor aflați în subordine participarea la Te-Deum-uri jubiliare⁹². În condițiile în care, în Constanța nu exista o structură industrială foarte bine organizată, tendințele paternaliste manifestate de patroni în Europa Occidentală s-au materializat la noi în oraș în raporturile dintre primar și cetățeni, în special cu cei nevoiași. Primarul era cel căruia angajații mărunți veneau să-i spună păsurile lor, solicitând ajutor⁹³. El sprijinea elevii merituoși, dar săraci⁹⁴, încuraja corpul medical, acordându-i transport cu trăsura gratuit⁹⁵, acorda aprobări de scutire de taxe pentru toate spectacolele de caritate⁹⁶ și exemplele ar putea continua. Primarul aspira să fie privit ca părintele Comunei, exemplul celebru fiind cel al lui M. Koiciu care avea să lase prin testament o mare parte a averii sale orașului, pentru școli și ajutorarea

⁸⁶ Primarul a cheltuit 300 de lei cu deplasarea și întreținerea ocazionate de primirea sa la Palatul Regal, în legătură cu jubileul ocazionat de împlinirea a 40 de ani de domnie, de către regele Carol – idem, dosar 11/1906, f. 209.

⁸⁷ *Ibidem*, dosar 9/1914, f. 132

⁸⁸ Idem, dosar 9/1914, f. 132, 173.

⁸⁹ Pentru manifestările ocazionate de coriștii din Transilvania, când 2400 de coriști din Ardeal au fost transportați gratuit la Mamaia vezi: idem, dosar 11/1906, f. 174.

⁹¹ Idem, dosar 12/1900, f. 20.

⁹¹ Idem, dosar 11/1906, f. 62.

⁹² *Ibidem*, f. 10.

⁹³ Astfel în 1900 măturătorii îl rugau pe primar să intervină pentru „a ne ameliora și traiul nostru de viață”. (sic!) – idem, dosar 4/1900, f. 28.

⁹⁴ Idem, dosar 11/1904, f. 13 apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 288.

⁹⁵ F. P. C., dosar 19/1914, f. 103.

⁹⁶ Idem, dosar 19/1900, f. 14.

famiiliilor nevoiașe⁹⁷. Tot primarul intervenea, prin ordonanțe, în scopul stabilizării prețului pe piață, îndemnând cetățenii să semnaleze tendințele speculative⁹⁸. În schimb, avea pretenția să i se recunoască aceste merite. Ca atare cetățenii nu ezitau în a-i acorda apelative, cum ar fi: „bun părinte al orașului și bun român”⁹⁹ sau „cel mai înalt șef al nostru și [...] părintele acestei comune”¹⁰⁰.

Alături de acești funcționari, în Constanța se aflau și magistrați: procurori, judecători, avocați. Ei erau grupați în cele două instituții importante de magistratură cu sediul în oraș: Curtea de Apel și Tribunalul. În 1914 Curtea de Apel avea un președinte, un procuror general, opt inspectori și un procuror de ședință¹⁰¹ (total 11 magistrați), iar Tribunalul un președinte, un jude instructor, trei juzi de ședință, un procuror, un supleant și un substitut (total opt magistrați)¹⁰². Magistrații erau și ei persoane de vază în Constanța, făcând parte din protipendadă.

Alături de cei amintiți existau și o serie de avocați, peste 40 în 1914¹⁰³, având un statut social asemănător celorlalți magistrați¹⁰⁴. Un sfert dintre ei erau trecuți în listele Camerelor de Comerț din 1916, ca patentari 1 și 2, ceea ce arată rentabilitatea acestei meserii. Existau și judecători ambulanți care susțineau procese în comunele pendinte de Constanța, cu care ocazie se foloseau de traducător¹⁰⁵. Oamenii îi priveau cu teamă și respect pe judecători. La rândul lor aceștia nu permiteau dezordini în sala de ședințe, procesele fiind publice¹⁰⁶. După ce se dădea citire procesului verbal, judecătorul audia martorii și asculta părțile, apoi dădea verdictul, ridicând

⁹⁷ Testamentul primarului M. Koiciu în: idem, dosar 40/1915, f. 3-4 apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 298-300.

⁹⁸ F. P. C., dosar 20/1914, f. 4.

⁹⁹ Idem, dosar 6/1905, f. 22, apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 301.

¹⁰⁰ Idem, dosar 4/1900, f. 29 apud M. Stanciu ș.a., *op. cit.*, p. 261

¹⁰¹ Acestora li se adăugau și alți funcționari: un grefier și două ajutoare, un arhivar, un translator și patru copiști – idem, dosar 9/1914, f. 163.

¹⁰² Plus doi grefieri, trei ajutoare de grefieri, un translator, un secretar de parchet, un funcționar registratură și nouă copiști – *ibidem*, f. 125

¹⁰³ Și ei apar pe lista de notabilități cărora li se eliberaseră bilete, în perspectiva vizitei țarului Nicolae al II-lea – idem, dosar 9/1914, f. 132.

¹⁰⁴ *Ibidem*.

¹⁰⁵ D. STOICESCU, *Alem fena. Notele unui judecător*, în „Analele Dobrogei”, anul XV, 1934, p. 68-71.

¹⁰⁶ „Unii mai bine dispuși uitând unde se găesc, izbucniră în hohote de răs”, povestește judecătorul D. Stoicescu, despre desfășurarea unui proces din plasă în anul 1908 – *ibidem*, p. 69.

ședința. De multe ori însă, judecătorul se putea lăsa sensibilizat de argumentele inculpaților, cel puțin în procesele ușoare¹⁰⁷.

Datorită privilegiilor oferite, a fi funcționar public sau magistrat a reprezentat un factor de atracție la Constanța în anii de până la intrarea României în războiul mondial.

În oraș existau mulți speculanți și oameni de afaceri, greu de încadrat la alte meserii, grupați de obicei în jurul Bursei. Cei mai mulți dintre ei erau desemnați în listele de patentari ale Camerei de Comerț, cu termenul de comisionari (un soi de intermediari între angroșiști și cumpărători, care percepeau un comision din prețul mărfii vândute, cam 1 %). Nu mai puțin de 12 astfel de comisionari erau trecuți ca patentari 1, deci oameni bogați, pe liste, la 1900. Majoritatea erau greci sau evrei, având nume la fel de cunoscute precum cele ale marilor angroșiști¹⁰⁸. Aceștia erau clienții obișnuiți ai licitațiilor, de care abundă rândurile ziarelor din epocă. Se făceau licitații cu orice: mobilier¹⁰⁹, chiar plane¹¹⁰, haine și obiecte sanitare (mergând de la bluze de spital, cearceafuri și saltele, până la cămăși de forță și scuiători)¹¹¹, locuri de casă¹¹² și imobile¹¹³. Unele obiecte erau scoase la licitație în urma unei decizii judecătorești și, ca atare, vânzarea lor trebuia asistată de judele de ocol, iar doritorii erau nevoiți să dispună de o garanție bănească de participare¹¹⁴. La licitații puteau lua parte și antreprenori sau negustori. De obicei, unele lucrări publice erau arondate prin licitații, cum ar fi: construcții de poduri, aprovizionarea cu pietriș pentru șosele (macadam, *n.n.*)¹¹⁵, sau chiar aprovizionarea Spitalului Comunal cu alimente¹¹⁶, etc.

În ceea ce privește portul și împrejurimile acestea abundau de speculanți și contrabandiști. Specula era întreținută uneori chiar și de angroșiști, care impuneau un adevărat monopol pe piață. Așa s-a întâmplat în 1908, când un comerciant grec cumpăra la licitație tot peștele de pe piață,

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 69-71.

¹⁰⁸ Pe lista de patentari a Camerelor de Comerț din anul 1900 apar nume precum Teodorides, Macri, Suverani, Despoti, Benderli, Goldenberg, unii fiind constructori de locuințe monumentale – F. P. C., dosar 29/1900, f. 20-28.

¹⁰⁹ „Farul Constanței”, an XIX, nr. 49, 8 martie 1903, p. 2.

¹¹⁰ *Idem*, an XXIV, nr. 2, 10 aprilie 1904, p. 4.

¹¹¹ *Ibidem*, nr. 26, 3 octombrie 1904, p. 2.

¹¹² *Idem*, an XXVII, nr. 48, 26 ianuarie 1908, p. 4.

¹¹³ „Dobrogea jună”, an I, nr. 13, 6 martie 1905, p. 4.

¹¹⁴ „Farul Constanței”, an XXVII, nr. 48, 2 ianuarie 1908, p. 4.

¹¹⁵ *Idem*, an XXVIII, nr. 9, 31 mai 1908, p. 3.

¹¹⁶ „Dobrogea jună”, an I, nr. 24, 29 martie 1905, p. 3.

impunând apoi prețul, tarabagii fiind „complet ruinați, din cauză că nu au putut ține concurența cu comerciantul angrosist”¹¹⁷. Activitatea speculativă a luat avânt în condițiile lipsurilor alimentare din vara anului 1916, când vânzătorii din piețe au început să încalce fățiș ordonanțele Primăriei, practicând prețuri „umflate”¹¹⁸. Primarul reacționase încă din 1914, înștiințând că „orice sporire a prețurilor alimentelor, va fi deîndată (sic!) reprimată, iar în caz de recidivă se vor închide magazinele”¹¹⁹, dar specula n-a putut fi stopată.

Mai existau și alte categorii sociale în Constanța la începutul secolului al XX-lea. Intelectualitatea, în special profesori, dar și artiști, se bucurau de considerație, făcând și ei parte din protipendadă.

O prezență interesantă în urbea de la malul mării erau sacagii. Ei se organizau în cete de câte zece, prezența lor fiind foarte necesară în oraș, unde, la 1905, existau numai șapte fântâni, apa de cea mai bună calitate provenind însă de la Anadolchioi, pe acea vreme un cătun din apropierea Constanței. Sacagii erau printre cei mai amărâți oameni din oraș câștigând, după acoperirea cheltuielilor de furajare, sub 2 lei zilnic, neîndestulător pentru acoperirea cheltuielilor familiale. Nu este de mirare că și în acest domeniu de activitate, au apărut numeroși indivizi care practicau meseria clandestin¹²⁰ din cauza normelor de igienă, firești, impuse de Primărie¹²¹.

Apropiati de sacagii erau birjarii care jucau rolul de taximetriști, mai mult de promenadă, dat fiind faptul că orașul avea dimensiuni modeste¹²².

În Constanța erau și pescari, fie de meserie, lipoveni, fie liber profesioniști, unii practicând de plăcere, pe digul care apăra portul. Iarna, pescarii reușeau să mai ia ceva bani la piață pe scoici¹²³. Pescuitul se practica și pe lacul Tăbăcăriei¹²⁴. Încă din 1882 s-au reglementat serviciile barcagiilor ce transportau mărfuri și pasageri în larg¹²⁵. Dar existau și barcagii de agrement, care câștigau de pe urma vilegiaturistilor¹²⁶.

¹¹⁷ „Conservatorul Constanței”, an II, nr. 12, 4 aprilie 1910, p. 2.

¹¹⁸ F. P. C., dosar 9/1916, f. 58.

¹¹⁹ Idem, dosar 20/1914, f. 61.

¹²⁰ C. Cioroiu, M. Moise, *op. cit.*, p. 49-50.

¹²¹ Regulamentul stipula că vânzătorii de apă aveau obligația să spele sacaua în fiecare zi, gura sacalei trebuia să fie acoperită, iar scaunul vizitiului să fie izolat de vasul de apă – F. P. C., dosar 20/1900, f. 60.

¹²² I. Adam, *op. cit.*, p. 29.

¹²³ T. Șoimaru, *op. cit.*, p. 42-43.

¹²⁴ F. P. C., dosar 20/1900, f. 86.

¹²⁵ *Ibidem*, dosar 24/1882, f. 1, 3.

¹²⁶ I. Adam, *op. cit.*, p. 58-69.

Prin structura sa etnică și socio-profesională Constanța conferea una dintre cele mai interesante imagini în epoca de liniște și prosperitate de la începutul secolului al XX-lea, ani pe care îndeobște istoricii îi desemnează cu termenul de „La belle époque”. Tocmai această structură, alături de prezența mării, oferea deliciul inconfundabil al orașului la începutul secolului trecut.

DESCOPERIREA VALORILOR ROMÂNIEI ÎNTREGITE PRIN INTERMEDIUL PRIMELOR EXPOZIȚII NAȚIONALE. MANIFESTĂRI ALE NOII STĂRI DE SPIRIT

Alexandru Claudiu VITANOS *

Abstract: Discovering United Romania through the first national exhibitions. Proof of a new and modern spirit

First exhibitions and fairs of the United and Great Romania have also a pedagogical mission. Under the theme Through industry for the Country those exhibitions, like The Industrial Exhibition held in 1921 in Carol Park from Bucharest, show to the world and to the romanians themselves the face of a new, larger and stronger Romania.

Keywords: industrial exhibition, romanian values, United and Great Romania, Through industry for the Country.

Conferința de Pace de la Paris (1919-1920) a dezbătut problemele organizării lumii după Primul Război Mondial (1914-1918), iar prin sistemul tratatelor de pace de la Versailles s-au consfințit noile hotare postbelice. Marea Unire întregise Țara, ceea ce i-a permis o mai activă implicare în viața continentului, în politica internațională și o accelerare a integrării ei în Europa.

După 1918, pământul românesc constituia – conform aprecierii geografului Vintilă Mihăilescu – o „*unitate armonică*”, care „*nu-i însă o simplă vorbă, ci o realitate pe care o demonstrează modul cum se îmbină relieful, clima, apele, vegetația, zonele de populații, felurile de traiu, adică elementele geografice care alcătuiesc o unitate naturală și politică*”¹.

De asemenea, natura României nu trebuie înțeleasă doar ca munți, câmpii, ape, păduri, numai ca elemente concrete și separate unele de altele,

* Drd. Alexandru Vitanos.

¹ *Enciclopedia României*, vol I – Statul, București, Imprimeria Națională, 1938, p. 45.

„ci în intima lor integrare, alcătuiind personaje geografice de o mare varietate și de un pitoresc adesea inegalabil”, care „îi fac pe cei care vin în România din cenușul și răceala Nordului ori din căldura dogoritoare și uscăciunea Sudului să admire cu însuflețire privescările țării noastre”².

La terminarea Primului Război Mondial, România se afla în mare parte ruinată, dezorganizată și epuizată de resurse materiale și umane [...] Cu această moștenire foarte grea, economia românească a pășit, din anul 1919, la refacere și redresare care va dura 5-6 ani”³.

Condițiile generale ale dezvoltării României vor purta amprenta atât a încheierii operațiunilor militare ale Primului Război Mondial, cât și a împlinirii idealului național la 1 decembrie 1918 – Marea Unire: „bilanțul Primului Război Mondial, cu întreaga povară a consecințelor lui imediate, dar și cu schimbările majore pe care le-a prilejuit sau le-a declanșat pe o lungă perioadă următoare și înfăptuirea statului național unitar și întregit, în cuprinsul căruia evoluția economică a dispus de resurse și posibilități mult mai însemnate, iar politica economică s-a acomodat în chip corespunzător acestei situații net superioare din România veche.”⁴

Anii interbelici au constituit o epocă „de aur”⁵, „o epocă plină de vitalitate și creativitate”⁶ în care s-au experimentat idei noi, de la filozofie la poezie și de la politică la marile afaceri, dar, totodată, și o epocă de dispute și „diviziuni”, deoarece românii au fost obligați să reorganizeze instituții, să reexamineze tradiții respectate și să se confrunte cu problemele unei societăți burgheze în ascensiune și modernizare.

Elitele tinere ale României Mari simțeau că „timpul le e măsurat” și că erau obligate să creeze repede opere de valoare universală⁷. Mircea Eliade, lider al generației culturale, reliefa: „Credeam în posibilitatea unei Renașteri românești [...] Dar, pe de altă parte, îmi era teamă că «Istoria» ne va împiedica s-o înfăptuim.”⁸

² Victor TUFESCU – *România. Natură-om-economie*, București, Editura Științifică, 1974, p. 5.

³ Victor AXENCIUC – *Introducere în istoria economică a României. Epoca Modernă*, București, Editura Fundației „România de Măine”, 1997, p. 222.

⁴ *Istoria românilor*, vol. VIII – *România Întregită (1918-1940)*, coordonator Ioan Scurtu, Academia Română, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 75.

⁵ Florin CONSTANTINIU – *O istorie sinceră a poporului român*, Ediția a II-a revizuită și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999, p. 296.

⁶ Mihai BĂRBULESCU, Denis DELETANT, Keith HITCHINS, Șerban PAPACOSTEA, Pompiliu TEODOR – *Istoria României*, București, Editura Enciclopedică, 1998, p. 422.

⁷ Cf. Matei CAZACU – *România interbelică. Interbellum România*, Ediție bilingvă: româno-engleză, București, Noi Media Print, 2006, p. 6 ș.a.

⁸ Mircea ELIADE – *Memorii (1907-1960)*, Ediție și cuvânt înainte de Mircea Hondoca, București, Editura Humanitas, 1991, p. 45.

Acum „*irupe [...] o nouă generație, tânără, eliberată de vechile tabuuri și obsesii, iconoclastă.*”⁹ Foamea „*de lectură și învățatură europeană și mondialistă a tineretului [...] era mare*”¹⁰.

Chiar dacă societatea românească interbelică cuprinde „*multe componente învechite, tradiționale, ale unei economii în curs de modernizare, la nivelul elitelor, România se înscrie în rândul statelor dezvoltate ale continentului*”¹¹.

Târgurile și expozițiile, prin faptul că pot folosi în prezentările lor cele mai variate mijloace de atracție, de sugestie și persuasiune, de informație și documentare – de la grafic și dioramă până la prezentarea în natură a materialului expresiv – au o mare putere de promovare; în fapt, statul întregit putea fi cunoscut de români sau de străini prin manifestările expoziționale de referință, prilejuri de afirmare a realităților cultural-spirituale și economice.

Expozițiile și târgurile au, firesc, și o „*misiune pedagogică*”, împlinită prin: întruniri cu diferite teme, vizite ghidate, banchete publice, scutiri de plata biletului de intrare a unor grupuri sociale defavorizate economico-financiar etc.

În data de 12 iunie 1863 – *Alexandru Ioan Cuza* semnează ordonanța domnească prin care, „*se instituiau expoziții de produse agricole și industriale*”,¹² în care se expuneau produse împărțite în mai multe categorii. În tot timpul – mult înainte de ordonanța din 1863 (prima expoziție a avut loc la Iași, în anul 1839) și mereu după adoptarea ordonanței –, statele europene dezvoltate au fost repere importante pentru responsabilii români.

În context, se semnalează faptul că, în paralel cu înfăptuirile oficialităților, și inițiativa privată a avut rezultate notabile în ceea ce privește organizarea de expoziții și concursuri.

Prima expoziție industrială a avut loc în anul 1865, organizată în casele lui Ioan Eliade Rădulescu, din Târgul Moșilor, care aveau o frumoasă grădină.¹³ Expoziția era socotită ca o „*serbare care poate contribui [...]*

⁹ Vlad GEORGESCU – *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, Ediția a III-a, București, Editura Humanitas, 1992, p. 220.

¹⁰ Petre PANDREA – *Memoriile mandarinului Valah*, București, Editura Albatros, 2001, p. 152.

¹¹ *Istoria românilor*, vol. VIII – *România Întregită...*, p. 752.

¹² *Enciclopedia României*; vol. IV – *Economia Națională. Circulație, distribuție, consum*, București, Imprimeria Națională, 1943, p. 281.

¹³ Cf. Romulus VULCĂNESCU, Paul SIMIONESCU – *Drumuri și popasuri străvechi*, București, Editura Albatros, 1974, p. 122.

la dezvoltarea și înflorirea industriei naționale, la puterea și mărirea României”¹⁴.

Expoziția generală din 1906 – aniversare a 1.800 de ani de la începutul colonizării Daciei de către Traian, 40 de ani de la urcarea pe Tron a Domnitorului/Regelui Carol I și 25 de ani de existență a Regatului – „evidenția nu numai etapele de progres ale industriei și cantitatea produselor ei, ci, mai ales, calitatea lor”¹⁵. Expoziția cuprindea și secțiuni străine, la care au participat: Franța, Italia, Austria, Ungaria, Serbia, deoarece – cu tot caracterul său național – ea urmărea să fie și „un mijloc de învățământ”. Manifestarea expozițională a fost vizitată de peste două milioane de persoane din țară și străinătate; a rămas „în mintea tuturor[...] mai ales, ca o demonstrație a puterii noastre economice”¹⁶.

Până în anul 1921, nu s-au mai organizat expoziții naționale; principalele cauze fiind: situația internațională tensionată și Primul Război Mondial.

Istorici români și străini apreciază că instituțiile și spiritul care guvernaseră evoluția țării de la mijlocul secolului al XIX-lea îi aduseseră pe români mai aproape de Europa modernă: „În viața politică guvernarea parlamentară le-a servit drept model, chiar dacă, practic, uneori nu a fost la înălțimea idealului; economia, încet, dar nu mai puțin hotărât, s-a îndreptat către sistemul capitalist antreprenorial și orientat către piață; structura socială a dobândit treptat un model occidental, care s-a manifestat prin predominanța clasei mijlocii în viața politică și economică interbelică; majoritatea intelectualilor și a oamenilor politici nu au șovăit în credința că erau o parte a Europei. Procesul edificării naționale însuși – crearea României Mari și apărarea acesteia – a fost în esență un fenomen european.”¹⁷

Încă din anul 1920, R.W. Seton-Watson (Scotus Viator) reliefa cu optimism: „România a intrat într-o etapă în care grație situației sale geografice și politice, va atrage atențiunea și, în același timp, stima lumii întregi. Dunărea și Marea Neagră au devenit, mai mult ca oricând, două din cheile vechii case europene, unde toți suntem locatari.”¹⁸

¹⁴ Enciclopedia României; vol. IV – Economia Națională..., p. 289

¹⁵ Ibidem, p. 292.

¹⁶ Ibidem, p. 292-293.

¹⁷ Keith HITCHINS – România 1866-1947, Traducere din engleză de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 1996, p. 533.

¹⁸ Cornelia BADEA, Hugh SETON-WATSON – R.W. Seton-Watson și românii. 1906-1920, vol. II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p. 913.

Perturbările politice și sociale provocate de Primul Război Mondial în lume, „prelungite prin exacerbară revindicărilor naționale și sociale pe care le cunosc anii '20, le corespund o revoluție profundă a modului de viață, a modului de a percepe și a gândi”¹⁹.

Evoluția vieții politice și a societății românești după anul 1918 „a fost puternic influențată de mutațiile spectaculoase produse în mentalul colectiv. Acesta a fost influențat de doi factori esențiali: Unirea și războiul.”²⁰ Iar după Marea Unire, mentalul colectiv al românilor a fost conexas adoptării reformelor democratice – electorală, agrară etc. – care au radicalizat populația, au generat o nouă stare de spirit.

Un rol central l-a avut reforma electorală: „În condițiile acordării votului universal, presa politică a cunoscut o adevărată explozie. Milioanele de alegători erau «bombardați» cu știri, comentarii, reportaje, care mai de care mai percutante. Presa pătrundea puternic în lumea satelor, unde se afla covârșitoarea majoritate a electoratului. De această dată țaranul nu mai era personajul umil, care venea cu căciula în mână la comanda boierului, ci un om hotărât să-și impună punctul de vedere în fața oricui, și mai ales a oamenilor politici”²¹.

De asemenea, radicalizarea tineretului, a studențimii îndeosebi, a generat o nouă stare de spirit în perioada interbelică.

Votul universal – și legiferarea reformei agrare radicale – atrage la viața politică activă milioane de cetățeni, au apărut noi partide, inclusiv ale minorităților naționale, ofertele electorale s-au diversificat.

Legislația românească se înscrie în ansamblul reformelor democratice înfăptuite în Europa timpului de către marea majoritate a statelor ei.

Pentru a vedea cum se descoperă România Mare, pe care nimeni nu o cunoștea de la Cetatea Albă și până la Arad și de la Sighet la Craiova și Balcic, dar și cum se valorifică potențialul țării în primii ani de după Marea Unire, apelăm la însemnările lui Mihail Manoilescu, foarte tânăr director în Ministerul Industriei și Comerțului, în anii 1919-1921. Aici își formase o echipă de tineri „tot atât de liberi de prejudecăți birocratice ca și mine” și

¹⁹ F. G. DREYFUS, A. JOURCIN, P. THIBAUT, P. MILTZA – *Istoria Universală*, vol. 3 – *Evoluția lumii contemporane*, Larousse, București, Editura Univers Enciclopedic, 2006, p. 387.

²⁰ Ioan SCURTU – *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1996, p. 31.

²¹ Gheorghe BUZATU – *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p. 25.

„Iucram cu o însuflețire care prelungea entuziasmul tineresc din timpul războiului”²².

Perioada 1919-1921 reprezintă pentru tânărul director al refacerii industriale Mihail Manoilescu și anii de maturizare intelectuală prin participarea la activitatea Institutului Social Român, condus de Dimitrie Gusti, creatorul școlii românești de sociologie.

În cadrul Institutului Social Român, se reunise, în jurul lui Dimitrie Gusti, un grup larg și eterogen de intelectuali, care transformase „reuniunile periodice de comitet ale Institutului în adevărate laboratoare de idei, unde se afirmau și se confruntau personalități din generații diferite[...] Cu formații profesionale diferite (filozofi și agronomi, economiști și juriști, sociologi și industriași) și orientări politice nu mai puțin variate (liberali, țărăniști, „averescieni” și social-democrați), marea lor majoritate aveau să joace ulterior un rol de frunte în viața universitară, științifică și politică a României interbelice”²³.

Printre manifestările organizate pentru identificarea căilor de valorificare a potențialului României Întregite, menționăm, de pildă, congresele industriașilor, care au strâns, pentru prima dată, alături de industriașii Vechiului Regat, „marii magnați” ai industriei ardelenе și bănățene, „cei mai mulți minoritari, oameni cu o mare cultură și pregătire în specialitate.”²⁴ „Dar punctul cel mai luminos al acestei epoci – apreciază Mihail Manoilescu – l-a constituit Expoziția Industrială, deschisă de noi, în septembrie 1921, în Parcul Carol, expoziție care – prin tot ceea ce a reprezentat ca satisfacție și bucurie românească la acea epocă – merită să fie amintită mai amănunțit”²⁵.

Prin ordin al generalului Alexandru Averescu, președintele Guvernului și ministru la Industrie și Comerț, Mihail Manoilescu primește titlul și însărcinarea de Comisar general al guvernului cu toate puterile pentru a se ocupa de organizarea expoziției.

²² Mihail MANOILESCU – *Memorii*, I, Ediție întregită, prefață, note și indice de Valeriu Dinu, București, Editura Enciclopedică, 1993, (Partea a II-a, *Ca Director în Minister 1919-1921*, p. 33-39) p. 33.

²³ Costin MURGESCU – *Mersul ideilor economice la români*, vol. II, Ediția a II-a, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 282.

²⁴ Mihail MANOILESCU – *op. cit.*, p. 34. Se cunoaște, toate minoritățile se bucurau de aceleași drepturi cu majoritatea, potrivit Tratatului de Pace de la Paris, Constituției României și legii naționalităților din 1924; „În practică, statul român are de la început probleme cu minoritățile. Mai cu seamă cu maghiarii(...)” – Ion BULEI, *Scurtă istorie a românilor*, București, Editura Meronia, 1996, p. 116.

²⁵ *Ibidem*.

În vechiul cadru al Parcului Carol, în doar câteva luni, s-au ridicat 14 pavilioane mari și s-au reconstruit pavilioanele vechi; la intrarea primei expoziții-târg, „*scris în litere de lumină*”, deviza: „*Prin industrie, pentru țară*”.

În ziua inaugurării, la 21 septembrie 1921, „*surpriza bucureștenilor a fost de neînchipuit. Nimeni nu putea să creadă că România producea în noile ei granițe articole industriale atât de complicate și de occidentale. Oamenii pipăiau cu mâna vagoanele elegante, ieșite din fabrica ASTRA – Arad sau surâdeau cu neîncredere, întrebându-se dacă nu cumva ele sunt aduse în piese din străinătate și numai montate în România.*

Vizitatorii se opreau uimiți în fața postavurilor fine de lână, care apăreau pentru prima dată în țară (s.a.), în fața mobilelor luxoase de Arad și Timișoara, desenate după gustul Münchenului, atunci revoluționar în arta decorativă, sau a lucrărilor de artă românească, din care unele reprezentau încercări interesante de transpunere a motivelor românești în cadrul decorativ modern. Dar, mai presus de toate, domnea în mulțimea care se îngrămădea voioasă în pavilioanele expoziției un mare orgoliu, în fața posibilităților, abia atunci dezvăluite, a acestei mari și frumoase României.

Expoziția de la 1921 a fost cel dintâi strigăt de bucurie al românilor, când și-au descoperit comorile României Mari. A fost o pagină de biruință, de încântare, de euforie, care va rămâne neuitată în mintea sutelor de mii de oameni care au cercetat-o și au comentat-o cu pasiune s.a.”²⁶.

La expoziția – târg au participat 791 de firme, din care 630 erau firme industriale românești, iar restul de 161 de firme erau din „*industria casnică*” și străinătate.

Cei aproximativ 250.000 de vizitatori – 30.000 sosiți din diferite județe ale Țării – au perceput atât caracterul mixt al economiei României Mari, cât și „*posibilitatea unei independențe economice și chiar militare, rezemate pe industria națională*”²⁷.

Expoziția a avut un larg ecou în țară și peste hotare, a arătat lumii potențialul României Întregite.

Ziarul „*Adevărul*”, din 6 octombrie 1921, aprecia că Expoziția Industrială este „*manifestarea cea mai serioasă și mai încurajatoare de la declararea păcii până astăzi* (s.a.)”²⁸.

²⁶ *Ibidem*, p. 35.

²⁷ *Enciclopedia României*; vol. IV – *Economia Națională...*, p. 294.

²⁸ Apud: Mihail MANOILESCU – *op. cit.*, p. 35.

Dintre expozițiile cu caracter național, în anii imediat următori Primului Război Mondial, se mai menționează „*expoziția transportabilă*” a Uniunii Camerelor de Comerț și Industrie – organizate pentru prima dată în România, în anul 1926 –, care „*constituiau un mijloc eficace pentru a valorifica și răspândi produsele industriei indigene, în ținuturile unde cunoștința despre produsele noilor industrii era mult înapoiată*”²⁹.

„*Trenul expoziție*” a fost inaugurat la Galați în ziua de 7 septembrie, și, apoi, a avut itinerariul: Chișinău, Cernăuți, Cluj, Oradea, Timișoara, Brașov și București – *Parcul Carol I*.

În anul 1928, se deschide prima „*expoziție de electricitate din România*”, iar trei ani mai târziu prima „*expoziție internațională aer-auto-radio-electricitate*”³⁰.

Numărul, amploarea și calitatea manifestărilor expoziționale – uneori cu invitați de peste hotare – au crescut în anii '30 ai perioadei interbelice. De asemenea, participarea la expozițiile internaționale și universale, care s-a concentrat mai ales, pe coordonatele culturale, economice și turistice, cu puternică susținere în potențialul cadrului natural și istoria neamului care defineau și promovau civilizația rurală și cea urban industrială.

România Întregită își construia imaginea identității sale prin continuarea – în grad sporit cantitativ și de calitate – a valorilor, deja validate, de participare la manifestările expoziționale din a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX.

Pavilioanele și standurile expoziționale conturau, în esență, o Românie Mare modernă, europeană.

²⁹ *Enciclopedia României*; vol. IV – *Economia Națională...*, p. 295.

³⁰ Pentru manifestări expoziționale asemănătoare vezi și: Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond Ministerul Industriei și Comerțului, Direcția Secretariat, Rola 1769, Dosar nr.11/1935, f. 639-647.

FEMEIA DIN MEDIUL URBAN ÎNTRE 1918-1928 ÎNVĂȚĂMÂNT, ȘTIINȚĂ, LITERATURĂ

Emilena Irinela TATU *

Abstract: The Woman in 1918-1928 Romanian Cities: Education, Science, Literature

The victories that urban women obtained during 1918-1928 emphasized their possibility to compete against men, to make them truly appreciate them. At the same time, they were motivating for the young women who were in search of an ideal, putting an emphasis upon their ambition and qualities. Many of them were path-breakers, role models. In May 1920, Marmorosch Blank Bank assigned the position of confidential clerk to a woman for the first time in the history of Romania. Ella Negruzzi was the first woman to be elected in the Committee of Discipline of the Bar. In 1924, Stefania Maracineanu would obtain the PhD in physics, coordinated by the scientist Maria Sklodowska-Curie. A pioneer in the study of artificial radioactivity, she is the number one expert in this domain, given the fact that this phenomenon was discovered only in 1934 by Frederic and Irene Joliot-Curie.

Having to face many problems at different levels-social, professional, that of marriage- women tried to adapt themselves to this new state of affairs. The women who lived in the cities in the first inter-war decade had made some steps forward in certain fields to which they did not have access up to then. Education played a crucial role and helped women to become lawyers, to get jobs at CFR (n.b. Romanian Railway) or at the Theological Institute. The state passed the law of electing women in the Education Committee and in the Work Committee. A changed in the mentality of the collective, especially that of men, which made women appreciated and respected.

Keywords: *Orhei, “the guardian of the house”, “women among themselves”, bear, “Femina”, plastic arts.*

* Profesoară, Colegiul Național „Alexandru Vlahuță”, Rm-Sărat, jud. Buzău

Roadele binefăcătoare ale Marii Uniri din 1918 s-au reflectat în toate domeniile, inclusiv pe plan cultural. Eliberarea marilor energii spirituale încătușate de-a lungul multor secole de stăpâniri străine, strângerea laolaltă pentru prima dată în istorie a tuturor forțelor spiritualității românești, vastele acumulări cantitative de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de-al XX-lea, s-au materializat în saltul calitativ produs în perioada interbelică. După Marea Unire din 1918, poporul român a adus noi și remarcabile contribuții la dezvoltarea patrimoniului cultural al umanității.

Condițiile avântului economic și creșterea potențialului spiritual al societății după făurirea statului național unitar au îngăduit stimularea literaturii, învățământului, artelor plastice, teatrului, muzicii, științei, domenii care au prosperat mai ales prin existența unei pleiade de creatori prolifici și de mare valoare ai culturii și științei românești.

Învățământul a reprezentat domeniul cu cele mai importante implicații și consecințe din aria culturii. Și aici, formarea statului național unitar român a pus probleme noi, legate de necesitatea formării cadrelor cerute de o economie, situate pe coordonate noi de dezvoltare, de cerințele organizării administrative, ale activităților sociale, politice, culturale. Prin legea din 1924 învățământul primar obligatoriu a căpătat o structură unitară, durata acestuia fiind stabilită la 7 ani, din care ultimii 3 ani erau destinați învățământului practic. Numărul elevilor a crescut, însă datorită condițiilor materiale și insuficientului număr de școli și de învățători, nu toți copiii au fost cuprinși în procesul didactic. Legislația și măsurile privind organizarea și funcționarea învățământului primar nu și-au dat pe deplin roadele, în principal din cauza condițiilor grele de viață pe care le aveau cei mai mulți elevi, adeseori subnutriți și lipsiți de posibilitatea de a-și procura cărțile și rechizitele școlare.

Învățământul superior a făcut progrese considerabile sub aspectul dotării, al încadrării cu personal didactic de mare valoare, cat si al nivelului științific de pregătire a cadrelor autohtone. Universităților din Iași și București li s-au adăugat cele din Cluj și Cernăuți. Un aspect negativ îl prezenta faptul că procentul cel mai ridicat de studenți era concentrat la facultățile de drept, apoi la cele de litere și filosofie, numai un număr redus urmând cursurile facultăților cu profil tehnic. Revenea un student la 30.000 locuitori la facultățile cu caracter agricol și un student la 40.000 locuitori la

medicină veterinară¹. Taxele mari, prețul ridicat al manualelor, numărul insuficient al locurilor la cămin și cantine îngreunau accesul tinerilor ce proveneau din familii sărace la învățământul secundar și superior.

Știința cunoștea între 1918-1928 un remarcabil avânt, cercetările efectuându-se atât în institutele de învățământ superior, cât și în institute speciale. În această perioadă s-au afirmat puternic școlile de matematică, fizică, chimie, medicină, geografie etc. Valoroase lucrări fundamentale, aplicative și creații tehnice legate de numele lui Gh. Țiteica, Eugen Bădărău, Daniel Danielopolu, Traian Vuia, Gh. Vrânceanu au contribuit la afirmarea științei românești pe plan mondial. Emil Racoviță a fost creatorul primului institut de biospeologie din lume în 1920 și a participat la explorarea Antarcticii. Ioan Cantacuzino a pus bazele Institutului de seruri și vaccinuri în 1921.

Literatura a cunoscut remarcabile realizări în toate compartimentele sale. În jurul principalelor publicații ale vremii, ca „Viața românească”, sub conducerea lui Garabet Ibrăileanu, „Sburătorul” îndrumat de Eugen Lovinescu, „Gândirea” s-au grupat cele mai de seamă talente, care au dat opere ce s-au înscris ca valori certe în creația literară românească. În acești ani s-au afirmat Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Cezar Petrescu.

În poezie s-a ridicat Tudor Arghezi, adevărat maestru în mânăuirea cuvintelor și șlefuirea limbii. Alături de el au mai fost George Bacovia, Ion Barbu. Critica și istoria literară au fost dominate de Garabet Ibrăileanu, urmați de Eugen Lovinescu și George Călinescu².

Artele au cunoscut o remarcabilă dezvoltare, continuând firul realizărilor de la finele secolului al XIX-lea, dar aducând totodată elemente de înnoire. În domeniul picturii sunt de remarcat creațiile lui Ion Țuculescu, Camil Ressu, N.Tonitza, în cel al sculpturii operele lui Oscar Han, I. Jalea. Cel mai strălucit sculptor a fost Constantin Brâncuși, unul dintre cei mai mari ai tuturor timpurilor. Cele mai importante teatre ale capitalei s-au afirmat și au contribuit la afirmarea unor mari actori români. În martie 1916 a avut loc premiera piesei lui Mihail Sorbul „Patima Roșie”, în care rolul Crina a fost interpretat de Fanny Rebreanu, iar cel al Tofanei de Elvira Popescu.

¹ Aron Petric-coordonator, Gh.I.Ioniță, Iulian Cârțână, Ioan Scurtu, Eufrosina Popescu, Gh.Ionescu, Vasile Budrigă, Doina Smârcea, *Istoria României între 1918-1981*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981, p. 209.

² Ioan Scurtu, *Viața politică din România 1918-1944*, București, Editura Albatros, 1982, p. 23.

Progrese însemnate s-au înregistrat în muzică, în care a strălucit creația lui George Enescu, autor al unor simfonii și sonate ce i-au adus o faimă mondială. În compoziție s-au remarcat Mihail Jora, Dimitru Cuclin, Ion Chirescu; în arta dirijorală Alfred Alessandrescu, Ionel Perlea, etc. S-a impus de asemenea, activitatea unor instituții muzicale, ca Opera, alături de care au luat ființă și numeroase companii teatrale particulare. Printre directorii de teatru care au contribuit la progresul artei teatrale pot fi menționați Victor Eftimiu, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, iar printre regizori Paul Gusti, Victor Ion Popa, Soare Z. Soare, etc. Au fost create opere dramatice de mare valoare ca „Danton” de Camil Petrescu, „Plicul” de Liviu Rebreanu, „Domnișoara Nastasia” de G.M.Zamfirescu, etc³. S-au impus actori de talent ca C.Nottara, Tony Bulandra, Lucia Sturdza Bulandra, Maria Filotti, Ion Manolescu. Pe scenele pariziene au jucat decenii în șir artiste române Marioara Ventura, Elvira Popescu.

În ciuda unor mari greutăți materiale, cinematografia românească a făcut pași înainte, în 1930 realizându-se primul film sonor, vorbit în românește „Ciuleandra”.

Presa a cunoscut o dezvoltare extraordinară; în București apăreau circa 50 de gazete, iar în principalele orașe din țară se tipăreau 10-15 ziare și reviste. Presa politică se diferențiază tot mai mult, exprimând punctele de vedere ale diferitelor partide și grupări politice. Cele mai răspândite erau „Universul”, „Adevărul”, „Dimineața”, „Curentul”.

Dacă înainte de primul război mondial exista o singură agenție de informații, după 1920 au luat ființă noi agenții telegrafice: „Presa”, „Danubian Press”, etc., ce aveau legături cu marile agenții internaționale de presă. La 1 noiembrie 1928 au început emisiunile postului de radio România.

Marea Unire din 1918 a înmănuncheat în granițele statului energiile și capacitățile creatoare ale întregului popor român. În acest context, cultura românească depășește faza definirii și afirmării personalității naționale. În noul efort al culturii românești din perioada 1918-1928 s-au încadrat și femeile din mediul urban. Nu vom întâlni între 1918-1928 reprezentante ale femeilor în toate domeniile culturii. Multe dintre ele instruindu-se și perfecționându-se în acest interval, vor reuși ca în perioada următoare să devină cunoscute. Explicația afirmării femeilor numai în anumite domenii

³ Aron Petric-coordonator, Gh. Ioniță, Iulian Cârțână, Ioan Scurtu, Eufrosina Popescu, Gh.Ionescu, Vasile Budrigă, Doina Smârcea, *op. cit.*, p. 215.

constă în aceea că în genere, băieții mergeau întotdeauna la școală, pe când fetele mai rar.

Anul 1918 nu a însemnat însă, pentru afirmarea femeii în cultură, un punct de plecare, ci consolidarea activității unor predecesoare. În ciuda unor numeroase greutăți izvorâte din condiția socială, din mentalitatea vremii, ce consideră că femeia trebuie să se ocupe numai de casă, soț și copii, multe dintre ele au încercat și reușit să se afirme în diverse domenii. Maria Cutzarida Crătunescu a fost prima femeie docent în medicină din România. Între 1903-1904 s-au realizat primele imprimări pe discuri ale unor interpreți români. Elena Teodorini (1858-1925) a înregistrat arii din operele „Carmen”, „Lucretia Borgia” și „Gioconda”, iar Hariclea Darclee (1860-1939) arii din operele „Tosca”, „Iris” și „Traviata”⁴. Vera Myller Lebedev (1880-1970), împreună cu soțul ei Alexandru Myller, susțin în 1906 doctoratul în matematici la Göttingen⁵. Prima femeie inginer din țara noastră a fost Elisa Leonida-Zamfirescu (1887-1973), care în 1914 a obținut diploma de inginer chimist la Școala politehnică din Charlottenburg-Berlin. În 1918 prin numirea sa ca titular al catedrei de algebră superioară și teorie a funcțiilor de la Facultatea de Științe din Iași, unde funcționa din 1911 ca asistent, Vera Myller-Lebedev a devenit prima femeie profesor universitar într-o disciplină științifică din România. În domeniul artistic s-au remarcat regizoarea Olga Culitza, Aristizza Romanescu, Eufrosina Dimotis-Mumuleana⁶. În septembrie 1911 Grigore Brezeanu realiza primul film artistic românesc „Amor fatal” în care alături de Tony Bulandra, Lucia Sturdza făcea un rol deosebit. Premiera primei drame de aventuri moderne în stil american filmată în România „Oțelul răzbună”, în regia lui Aristide Demetrid a avut loc în septembrie 1913, printre interpreți fiind și Marioara Cinski. Pe 30 august 1914 a avut loc primul spectacol al Companiei Marioara Voiculescu-Bulandra cu „Soțul ideal” de Oscar Wilde. În distribuție au fost Marioara Voiculescu, Lucia Sturdza-Bulandra, Tony Bulandra. Compania se va numi ulterior Bulandra-Manolescu-Maximilian-Storin și va exista, cu o întrerupere de 2 ani, în timpul primului război mondial, până în 1941. Teatrul, de pildă, însemna posibilitatea femeii de a se descătușa de izolarea în care fusese nevoită să stea, afirmarea ei,

⁴ Ștefan Balan, Nicolae St. Mihăilescu, *Istoria științei și tehnicii în România. Date cronologice*, București, Editura Academiei R.S.R., 1985, p. 235.

⁵ *Ibidem*, p. 240.

⁶ Almanahul „Pagini agrare și sociale” pe 1925, p. 430.

posibilitatea de a trece astfel printr-o multitudine de situații. A fost un domeniu în care femeile s-au remarcat în mod deosebit.

Învățământul prin formele sale multiple și variate pregătește oamenii în raport cu cerințele societății, formează specialiști capabili pentru a pune în valoare resursele țării. Educația e primul factor pe care își întemeiază statul modern puterea sa. Alexandrina Cantacuzino considera că:

„Politica culturală trebuie să aibă ca scop de a da maselor populare posibilitatea să capete maximum de cunoștințe, și mai ales a forma prin educație o ideologie proprie în armonie cu dezvoltarea etnică, cu năzuințele, datinile și cu caracterul specific al fiecărui neam”⁷.

În general, într-o familie se considera că fetele nu trebuiau să meargă la școală. Ulterior, această concepție se va schimba. Schimbarea s-a datorat modificărilor la nivelul mentalului colectiv. De pildă, legile din 1896, apărute după proiectul lui P.Poni, au favorizat înființarea unor noi școli normale de fete. Spiru Haret, prin legile din 1898 și 1899 a ridicat numărul acestora⁸. După 1918 problema sporirii numărului de școli în general, și a celor pentru fete în special va căpăta o nouă însemnătate.

Transilvania, reîntoarsă la Patria-Mamă, a beneficiat din plin de o serie de măsuri privind dezvoltarea și unificarea învățământului pentru fete. La 1 decembrie 1918 în Ardeal existau pentru fete 4 școli civile cu predare în limba română și 5 licee cu predare în limba maghiară. De la 1 septembrie 1919 s-au deschis 7 licee românești de stat pentru fete⁹. Consiliul Dirigent a căutat să dea o dezvoltare și învățământului pentru fete. În acest scop pe lângă școlile preluate de la statul maghiar, a luat în seama sa vechea școală a Asociației A.S.T.R.A. din Sibiu transformând-o în liceu. Școala civilă din Brașov a fost transformată și completată devenind liceu de fete¹⁰.

Școlile de economie casnică pentru fete au fost și ele avute în vedere. În Ardeal și Banat primele 2 școli de acest gen s-au deschis în 1921, iar în 1929 existau deja 18 în Ardeal. Ele au fost organizate după legea din 1901 menite fiind de a face din fiicele sătenilor bune gospodine, maistre și supraveghetoare pentru școli. Candidatele trebuiau să aibă cursul primar

⁷ Alexandrina Gr. Cantacuzino, *Politica culturală*, București, Tipografia Românească, 1928, p. 3.

⁸ Gh. Platon, *Din istoria României moderne*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985, p. 501.

⁹ P. Roșca, *Învățământul după Marea Unire în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928*, vol. II-III, București, Cultura Națională, 1929, p. 1002.

¹⁰ *Ibidem*, p. 1009.

complet și erau întreținute ca bursiere. Ele se ocupau de arta bucătăriei, spălat, călcat, conserve, igienă¹¹.

La 1 decembrie 1918 existau în Transilvania, Banat, Crișana, Maramureș, 13 școli comerciale cu predare în limba maghiară și doar una românească la Brașov. De abia în 1920-1921 s-au înființat școli comerciale superioare de fete la Brașov, Oradea, Sibiu. La 1 ianuarie 1923 funcționau în Transilvania 4 școli superioare de fete¹².

Învățământul ardelean a fost dotat după Unire cu 2 tipuri noi de școală – școala de menaj și școala profesională de fete. Numărul elevelor din școlile de menaj era între 1926-1927 de 190, în vreme ce între 1927-1928 cel al elevelor din școlile profesionale era de 1.313. Explicația consta și în diversitatea specialităților ce se puteau învăța în cadrul acestor școli. În vreme ce școlile de menaj aveau doar 3 grupe de specialități – bucătărie, spălat și călcat, croitorie casnică, cele profesionale aveau ateliere de modă și flori, broderii, dantele, țesătorie, împletituri, mănuși.

Din 1919 s-au luat măsuri pentru reorganizarea învățământului de stat și minoritar. Marea operă a reorganizării a fost înfăptuită de Onisifor Ghibu, secretar al Resortului instrucției și de Valer Braniște, șeful Resortului. S-a stabilit ca în școlile primare de stat limba de predare să se determine după majoritatea populației din localitate. Între 1919-1920 învățământul secundar particular de fete a beneficiat de înființarea a 2 licee românești la Beiuș și la Blaj, de un liceu evreiesc la Cluj, de un altul Romano-catolic¹³. Perioada 1920-1923 s-a caracterizat prin consolidarea învățământului particular minoritar și intrarea în normalitate.

Chiar dacă în Transilvania după 1918 s-au înființat numeroase școli pentru fete, drumul nu a fost mereu ascendent. Greutățile perioadei au fost inerente. Liceului catolic de fete din Satu-Mare i s-a ridicat dreptul de publicitate pentru lipsa de progres constatată de inspectorii școlari. Școlile particulare ardeleni au corespuns cerințelor pedagogice în ceea ce privește condițiile materiale, de local și material didactic. Neajunsurile au fost în special la școlile înființate după 1918, multe fiind formații de ocazie, fără sprijin material. Lipsuri importante s-au manifestat și în ceea ce privea personalul didactic al școlilor de fete. Multe școli secundare conduse de călugărițe aveau profesori fără pregătire ori numai cu învățământul primar. Nu se respecta legea când se numeau profesori bărbați la școlile pentru fete.

¹¹ *Ibidem*, p. 1059.

¹² *Ibidem*, p. 1110.

¹³ *Ibidem*, p. 1112.

Conform recensământului din 1930 proporția știutorilor de carte era în provinciile istorice din vechiul regat:¹⁴

Cadrilater	45,5 %
Basarabia	38,2 %
Bucovina	65,7 %
Transilvania, Banat, Crișana	67,3 %

În mediul urban din numărul total al femeilor, situația instrucției era

Instrucție extrașcolară	2,5 %
Instrucție primară	66,7 %
Instrucție secundară	32,2 %
Instrucție profesională	6,5 %
Învățământ universitar	1,7 %

Era o regulă generală ca la instrucția teoretică femeile să dea o proporție mai mare decât bărbații, iar la instrucția profesională erau mereu mai mulți bărbați decât femei. Din totalul femeilor erau știutoare de carte și având studii superioare 2,1% la oraș și 0,1% la sate¹⁵. Din totalul știutoarelor de carte la sate trăiau 28,7% dintre ele, iar la orașe 70,3 %.

Pe categorii de vârstă procentul știutoarelor de carte se prezenta astfel

Femei între 7- 12 ani	14, 6 %
13-19 ani	18, 8 % - dublu față de bărbați
20-64 ani	32, 9 % - dublu față de bărbați
Peste 65 de ani	60, 4 %

Pe ansamblul țării existau în 1920-1921 înscrise în învățământul primar urban 50.529 fete, iar procentul celor nepromovate varia în jur de 10.

În 1927-1928 numărul lor era de 96.000, adică se înregistra o creștere de 95%, în vreme ce numărul băieților cuprinși în aceste școli crescuse doar cu 55%¹⁶. Numărul celor promovați era întotdeauna mai ridicat la fete decât la băieți.

¹⁴ Sabin Mănuilă, *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, București, Editura Institutului Central de Statistică, 1931, p. XXII.

¹⁵ *Ibidem*, p. XXI.

¹⁶ „Anuarul statistic al României” pe 1928, p. 210.

În București cele mai bune școli de fete erau la 1924 „Carmen Sylva”, „Regina Maria” și Școala Centrală de Fete, toate școli secundare¹⁷. Multe dintre școlile de fete se aflau sub patronajul unor societăți feminine, care încercau să ridice nivelul educațional al elevelor.

Una dintre acestea avea ca scop „...cultivarea individului prin educație intelectuală, morală și socială”¹⁸ și urmărirea îndrumarea femeilor spre comerț, meserii, răspândirea cunoștințelor elementare și practice de gospodărie și igienă.

Asociația Creștină a Femeilor își propunea;

„Să contribuie la dezvoltarea spirituală și la educația fizică, intelectuală și morală a tineretului feminin”¹⁹. A înființat o școală de ucenice, cursuri de educație cu diverse programe, cercuri de discuții. Toate aceste inițiative din domeniul învățământului pentru fete au avut o importanță deosebită.

Înființată în 1919 Societatea „Principele Mircea” avea ca scop ocrotirea copilului, a mamei însărcinate, dar treptat și-a extins sfera de activitate. În 1921 s-au adăugat o școală de infirmiere vizitatoare și apoi o școală de moașe²⁰.

În cadrul învățământului universitar se remarcă creșterea masivă a numărului de fete, astfel că la unele discipline îi depășeau numeric pe colegii lor. Între 1928-1929 la Universitatea din Cluj, la profilurile medicină, litere și științe erau mai multe fete. Statistica licențiaților de la Cluj în perioada 1920-1929, la specializarea litere, arată sporirea an de an a numărului de fete. S-a ajuns astfel ca în 1928-1929 să fie 31 de băieți licențiați și 44 de fete²¹. Prima licențiată la Cluj a fost în 1921 Ușinieviți Maria, născută în Orhei și având ca specializare istoria²².

La Universitatea din Iași fetele predominau la farmacie și litere. În ceea ce privește licențiații doar la litere numărul fetelor depășea pe cel al băieților²³.

La București la profilurile istorie, filologie modernă, filosofie și litere, și farmacie, fetele erau majoritare. Cel mai important cămin pentru studente

¹⁷ Almanahul „Adevărul și Dimineața” pe 1924, p. 45.

¹⁸ Arhiva Națională Istorică Centrală, Fond Meissner, dosar XI/31 pe 1918-1929, f. 52.

¹⁹ *Ibidem*, Fond Cantacuzino, dosar 297/1929, f. 7.

²⁰ G.Banu, *Sănătatea poporului român*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1935, p. 471.

²¹ „Anuarul Universității Regele Ferdinand I”, Cluj, 1918-1929, p. 80.

²² *Ibidem*, p. 81.

²³ „Anuarul Universității din Iași”, 1929-1930, p. 94.

din Capitală era cel din strada Sfântul Ștefan cu 88 locuri, număr foarte mic față de necesități. Alături de facilitățile pentru cantină, cămine, studenților li se mai acordau burse, premii, ajutoare din fondurile universitare. În 1927 din fondul „Profesor Crăciunescu” s-a acordat ajutor studentei Sia Pascu. Mai acordau burse fondurile „Regele Carol” și „Hillel”. În 1927 s-au acordat un număr de 3 burse „Hillel”, una revenind studentei de la științe Bucur Emilia²⁴.

În perioada 1918-1928 învățământul pentru fete ia deci, un mare avânt. Asistăm la sporirea numărului de școli, eleve, de studente. Acum se pun bazele pentru deceniile următoare. Conform mentalităților vremii, femeia era „păzitoarea casei”, astfel că a trebuit să treacă un timp pentru ca bărbații să se obișnuiască cu ideea că și ele pot merge la școli, pot fi la fel de bine pregătite ca ei. Era nevoie de timp ca noile concepții feminine să fie acceptate și recunoscute de bărbați.

Desăvârșirea unității naționale a contribuit la avântul deplin al creației științifice și tehnice, la dezvoltarea artelor și culturii. În știință sunt create școli românești în diferite domenii: matematică, fizică, medicină, biologie. Prestigioși oameni de știință români se afirmă cu numeroase priorități pe plan mondial, fiind prezenți la congrese și manifestări internaționale. Creșterea numărului de ingineri, utilarea întreprinderilor au favorizat o serie de invenții și descoperiri, unele cu aplicare internațională.

În 1919 chimista Gabriela Chaborski descoperă o nouă formă de lectură – cultură de celule într-o fermentație, fiind prin aceasta prima femeie savant din țara noastră al cărei nume este înscris în terminologia științifică internațională de specialitate. Chimista Raluca Ripan, profesor la Universitatea din Cluj și-a susținut în 1922 teza cu titlul „Aminele duble”. Fiziciană Ștefania Mărăcineanu publica în 1923 într-o revistă pariziană, lucrările referitoare la determinarea constantei de dezintegrare a poloniului cu rezultate mult mai precise decât cele comunicate anterior de alți autori.

Din 1919 universitățile din România au început să recunoască profesori din rândul femeilor. S-a ajuns ca în 1929 să fie femei asistente la catedrele de limbi străine, șefe de lucrări la diferite seminarii, conferențiere, preparatoare. Lucia Popovici era asistentă la chimie la Universitatea din Iași. Ulterior ea va pleca în străinătate pentru continuarea studiilor. Tot la Iași, Elena Pușcariu era profesor titular la medicină, iar Vera Myller la matematică²⁵. Nici un cadru didactic feminin nu funcționa la facultățile de drept și litere.

²⁴ „Anuarul Universității din București”, 1929-1930, p. 254.

²⁵ „Anuarul Universității de Iași”, 1929-1930, p. 201.

La Universitatea din Cluj erau 2 conferențiare – Elena Negru și Raluca Ripan la medicina și la chimie²⁶. Bucureștiul avea un număr mai mare de femei – profesoare, precum și o diversitate a specialităților pe care le predau. Facultatea de medicină avea femei la catedrele de embriologie, bacteriologie, clinică obstetricală, boli nervoase. Catedra de chimie anorganică era condusă de Gabriela Gaborski, iar din 7 asistenți, 6 erau femei. Emilia Bucur și Iulia Iuracec erau la laboratorul de anatomie și fiziologie vegetală²⁷.

La Conservatorul din București au predat Maria Filotti, L. Sturdza Bulandra. Din 1921 Maria Filotti accepta să predea un curs de mimică. În 1927 devenea profesor titular definitiv la catedra de „drama-comedie-mimică”²⁸.

Devenite profesoare universitare, femeile s-au implicat mai activ în cercetare, realizând lucrări deosebite. Ele au pregătit, totodată, noi generații de studente, ce aveau în acest fel, o confirmare a viitorului și a posibilităților de afirmare a lor.

Literatura primilor ani după Marea Unire s-a caracterizat printr-o decadentă mai mult sau mai puțin firească. Publicațiile locale din Transilvania s-au împuținat, incapabile să reziste celor din București, în vreme ce nivelul exigențelor culturale a crescut rapid. Maria Cunțan și Ecaterina Pitiș, poetele Ardealului de odinioară n-au mai scris aproape nimic. Constanța Hodoș a desfășurat o activitate mai intensă, exprimată în nuvele, povestiri, piese pentru copii. Romanul ei „Martirii” a fost retipărit. Speranțele pentru viitor erau date de Livia Rebreanu Hulea²⁹.

După 1918 se afirmă din plin încercările femeilor de a se evidenția și în acest domeniu. Chiar dacă multe din ele nu s-au ridicat la cel mai înalt nivel valoric, încercarea lor rămâne meritorie. Având un exemplu de urmat în H. Papadat Bengescu și Otilia Cazimir, multe femei vor încerca să le imite. Începuturile afirmării s-au produs publicând în diferite reviste de specialitate. În aprilie 1919 se înființa „Sburătorul” revista literar artistică, ce din septembrie 1921 se va numi „Sburătorul literar”. Condusă de Eugen Lovinescu, revista promova Modernismul românesc. În paginile ei au publicat H. Papadat Bengescu, Sanda Movilă, Alexandrina Scurtu. În 1922 H. Papadat Bengescu a publicat aici „Apocalisul” și „Coana Moașă”,

²⁶ „Anuarul Universității Regele Ferdinand I Cluj”, 1928-1929, p. 201.

²⁷ „Anuarul Universității din București”, 1929-1930, p. 84.

²⁸ Maria Filotti, *Am ales teatrul*, București, Editura Meridiane, 1963, p. 111.

²⁹ Liviu Rebreanu, *Scrisul românesc ardelean mai nou*, în *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul*, p. 1159.

fragmente dintr-un volum de război³⁰. Săptămânal sau la două săptămâni se publicau și extrase din lucrările, poeziile unor femei. Pe 22 decembrie 1922 apărea articolul lui Eugen Lovinescu „Cuvânt de încheiere”, în care sublinia că din vatra Sburătorului și-au luat primul lor zbor și Ion Barbu, dar și Alexandrina Scurtu, Alice Soare, Sanda Movilă³¹.

La Iași apărea în ianuarie 1927 „Viața românească”, iar în februarie Otilia Cazimir publica „Cântec pentru copii”³² și semna alături de Cezar Petrescu, Damian Stănoiu, Gib Mihăescu etc. Era rândul Constanței Marino-Moscu să i se publice în octombrie „Amintirile Caterinei State”.

Personalitate de excepție în literatura feminină, Hortensia Papadat Bengescu a fost considerată întemeietoarea romanului românesc de analiză. Conform lui Tudor Vianu ea a creat o ideologie feminină³³. Formula eternului feminin e confruntată cu reacțiile masculine, observațiile fiind rostite cu aerul cel mai firesc. Autoarea nu reneagă feminitatea, dar ca scriitoare luptă cu subiectivismul. În „Femeile între ele”, preciza – „Studiul femeii mi-a părut totdeauna mai interesant decât al bărbatului, fiindcă la bărbați faci înconjurul faptelor și faptele sunt rareori prea interesante, pe când femeia are o rezervă bogată de material sufletesc, în căutarea căruia poți pleca într-o aventuroasă cercetare plină de surprize”³⁴.

Referindu-se la „Femei între ele” Eugen Lovinescu arăta – „Lupta împotriva misterului feminin e adevărata formulă a literaturii scriitoarei”³⁵.

George Călinescu o așeza pe H. Papadat Bengescu alături de marii romancieri Camil Petrescu, Gib Mihăescu, Rebreanu.

„După o producție de pagini de jurnal vaporoză, interesante pentru psihologia și fiziologia femeii, s-a dedicat unor serii de romane „proustiene”... Cel mai bun roman al ei „Concert de muzică de Bach” e tabloul societății în mers spre perfecția aristocratică, reprezentat de prințul Maxențiu și Elena”³⁶.

³⁰ *Sburătorul literar*, nr. 27 din 25 martie 1922 și nr. 30 din 8 aprilie 1922.

³¹ *Ibidem* din 22 decembrie 1922.

³² *Viața românească*, nr. 2 din 2 februarie 1927.

³³ Biblioteca critică, *H.P. Bengescu. Interpretat de Felix Adreca, G.Călinescu, Șerban Cioculescu*, s.a., studiu, antologie de Viola Vancea, București, Editura Eminescu, 1974, p. 69.

³⁴ H.P. Bengescu, *Opere*, vol. I, București, Editura Minerva, 1972, p. 83.

³⁵ Biblioteca critică, *H.P. Bengescu...*, p. 66.

³⁶ George Călinescu, *Istoria literaturii române*, București, Editura pentru literatură, 1968, p. 287.

La „Viața Românească” multă vreme a făcut cronici „o femeie foarte instruită” Izabela Sadoveanu-Evan³⁷. Henriette Yvonne Stahl cu nuvela „Mătușa Matilda” s-a remarcat prin „poezia lucrurilor îmbătrânite”. Lucia Mantu în „Cucoana Olimpia” realiza o monografie a unei gospodine ducând o viață stereotipă, plecând de la Gârleanu și Bassarabescu. S-au mai remarcat Igena Floru ce trata drama unei femei în căutarea fericirii, Lucia Demetrius. Profira Sadoveanu a medelenizat propria-i copilărie. Alte scriitoare Sanda Movilă, Sidonia Drăgușanu, Ioana Postelnicu s-au înscris pe linia unor imitații, preluări, adaptări³⁸.

În poezie Otilia Cazimir a cultivat sentimentele delicate expuse cu o discreție deosebită și melancolică. După „Lumini și umbre”, culegerea „Fluturi de noapte” a fost premiată de Academia Română și cu premiul francez „Femina”, pentru ca volumul „Cântec de comoară” să fie încununat cu Marele Premiul Național pentru literatură³⁹. Ea reprezintă în poezia feminină românească o notă paralelă cu cea a poeziei lui Topârceanu.

Puțin cunoscută, autoare a unui roman francez „La tunique verte”, Alice Călugăru a publicat sub numele de Alice Orient poezii la diverse reviste: „Semănătorul”, „Viața literară”, „Luceafărul”⁴⁰. Maria Cunțan, poeta semănătoristă, Zaharia Bârsan, Elena Farago au fost incluse de Al. Piru și Ioan Șerb în volumul său despre „Poezia română clasică. De la Dosoftei la Octavian Goga”⁴¹. Elena Farago, simbolista s-a inspirat inițial de la Eminescu și Coșbuc, devenind apoi o „remarcabilă poetă a dragostei pudice”. Poezia Claudiei Millian e o viziune decorativă a lumii, fastuoasă, exotică. Florica Mumuianu a cântat prietenia bărbatului „cu mâini grele de urs”⁴².

Exprimând în maniera specifică problemele vremii literatura scrisă de femei a reprezentat o încercare de exprimare, de afirmare, de recunoaștere a capacităților creatoare. Femeile s-au afirmat și în alte domenii în presă sau în artele plastice dovedind că pot fi egale cu bărbații.

Rezultatele obținute de femeile din mediul urban între 1918-1928 au evidențiat posibilitatea lor de a-i concura pe bărbați, de a-i face pe aceștia să le recunoască meritele. A fost totodată și un imbold pentru tinerele ce-și căutau un ideal în viață, reliefând ambiția și calitățile lor. Multe dintre ele au

³⁷ *Ibidem*, p. 242.

³⁸ *Ibidem*, p. 380.

³⁹ George Ivașcu, *Confruntări literare*, vol. II, București, Editura Eminescu, 1986, p. 454.

⁴⁰ George Călinescu, *op. cit.*, p. 249.

⁴¹ vezi Al.Piru, Ioan Șerb, *Poezia românească clasică; De la Dosoftei la Octavian Goga*, București, Editura Minerva, 1970.

⁴² George Călinescu, *op. cit.*, p. 379.

fost și deschizătoare de noi drumuri, modele de urmat. Ella Negrutzi a fost prima femeie aleasă în Consiliul de disciplină al Baroului Ilfov. În 1924 Ștefania Mărăcineanu obținea la Sorbona diploma de doctor în științe fizice, sub îndrumarea savantei Maria Sklodowska Curie. Pionier în studiul radioactivității artificiale ea deține prioritatea în cunoașterea acestui fenomen, descoperit abia în 1934 de soții Frederic și Irene Joliot-Curie.

Având de înfruntat multe probleme pe diverse planuri-social, profesional, al căsătoriei femeile au încercat să se adapteze noii situații de după Marea Unire. Femeile din mediul urban din primul deceniu interbelic au făcut primii pași în anumite domenii, ce le erau închise până atunci. Învățământul a avut un rol deosebit și a permis femeilor să fie admise în corpul de avocați, în C.F.R., la Institutul de Teologie, precum și în Comitetul Eforturilor Școlare sau în Consiliul Superior al Muncii. S-a produs și o schimbare în mentalul colectiv, îndeosebi al bărbaților, fapt ce a făcut ca femeile să devină acceptate, respectate și apreciate.

VIAȚA COTIDIANĂ A ȚĂRANULUI ROMÂN ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Sorin BUZATU *

Abstract: Daily life of the romanian peasant in the interwar period

Romanian peasants lived their lives within the family. This had the decisive role in their lives. The marriage was achieved at a very young age. The number of divorces, though it was on the increase, it was small compared with our current days. Nor the living condition was better. The dwelling houses were overcrowded, helping the dispersion of the diseases. But, even in those conditions, the elements of the modernity were starting to appear into the romanian interwar willage. The whole village is involved in dissemination of culture actions amoung the rural population. The rural education is starting to make progresses compared to previous period, though there were a big amount of the illiterate people.

Keywords: *family, marriage, divorce, women's life, house, furniture, household objects, free time, education*

Din timpuri imemorabile viața omului s-a desfășurat în cadrul familiei. Familia a fost considerată de către sociologi *celula socială primordială*. În mediul rural românesc familia tradițională era de tip lăstar.¹ Pe măsură ce copiii creșteau și le venea vremea căsătoriei, ei plecau din casa părintească, fiind înzestrați cu un lot de pământ. Rudele apropiate celor căsătoriți îi ajutau să își construiască o casă nouă. În casa bătrânească rămânea cel mai mic dintre băieți, care urma să o moștenească, cu obligația de a-i întreține pe părinți până la moarte și de a le face apoi slujbele bisericești și pomenile. În momentul căsătoriei, fetele primeau și ele pământ, dacă familia era înstărită, dar, în general, zestrea lor consta din lucruri care erau necesare la

* Profesor, Colegiul Național „Victor Babeș”, București

¹ Ioan Scurtu, Gh. Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, Paideea, București, 1999, pag. 83.

întemeierea noului cămin, parte dintre ele textile, ce-și aflau locul în renumita ladă de zestre.

Vârsta căsătoriei era mică. La băieți ea începea de la 15-16 ani, în timp ce la fete de la 12-13 ani. Chiar statisticile oficiale luau în calcul la rubrica „căsătoriți” persoanele ce împliniseră vârsta de 13 ani. Erau puțini cei rămași necăsătoriți. Dintre aceștia, bărbații proveneau din rândul argaților și ai lucrătorilor de fabrici (navetiștii), categorii foarte sărace, iar din rândul femeilor făceau parte cele care aveau infirmități fizice.

Tocmai pentru că instituția căsătoriei era sacralizată de Biserică, în mediul rural concubinajul era mai rar decât la oraș. Acest fapt atrăgea însă atenția unui cercetător renumit din domeniul medicinei sociale, dr. George Banu, care afirma în 1935 că „se fac simțite curente de dezagregare a vieții familiale sănătoase, extinderea considerabilă a concubinajului și contractarea pe scară întinsă a maladiilor venerice”. El găsea cauzele acestui început de slăbire a familiei patriarhale în slăbirea sentimentului religios și în imposibilitatea multor părinți de a-și înzestra fetele cu zestre.²

La țară divorțurile erau mai rare. Femeile văduve nu se mai căsătoreau decât în cazuri excepționale, în vreme ce bărbații văduvi își căutau o nevastă care să le facă mâncare, să-i spele și să-i îngrijească. Totuși, pe ansamblul întregii țări, media ratei divorțurilor crescuse în decurs de 30 de ani de aproape 200 de ori, subliniind o oarecare deteriorare a relațiilor din cadrul familiei clasice. Astfel, în 1901 au fost înregistrate 2,2 divorțuri la 10.000 de locuitori, în 1910 proporția a crescut la 4 din 10.000 de locuitori, în timp ce în 1920 ea a atins 4,8 la 10.000 de locuitori, în 1932 pentru ca să fie de 420 la 10.000. În mediul urban se înregistra chiar mai mult, adică 96%, sau 960 la 10.000 de locuitori.

O explicație a creșterii ratei divorțurilor la oraș ar fi deznădăcinarea. Veniți la oraș, țărani pierdeau legătura cu comunitatea din care făceau parte și o dată cu aceasta deprinderile religioase, pe care se ancorau tradițiile susținătoare a unei familii patriarhale puternice. Controlul Bisericii și al comunității asupra lor era, în mediul urban, mult diminuat. Chiar unii intelectuali din perioada interbelică considerau orașul ca un generator de efecte negative și distructive asupra familiei.

Totuși, în Europa românii erau considerați ca fiind buni familiști, România înregistrând cel mai mare număr de căsătorii de pe continent. În 1932 proporția era de 9,5 căsătorii la mia de locuitori în timp ce în Ungaria,

²Dr. George Banu, *Sănătatea poporului român*, București, 1935, pag. 128.

era de 8,7, în Polonia 8,6, în Germania 8, în Anglia și Franța 7,8, în Italia 7,6, în Suedia 7, iar în Norvegia 6,3.³

Dacă bărbații se ocupau mai ales cu munca câmpului, femeile se dedicau în special treburilor gospodărești. Neavând bani să-și cumpere haine de la oraș, țăranii foloseau îmbrăcămintea confecționată acasă de soțiile lor. Ele torceau mai ales cânepă, in și lână. Uneori, în familiile sărace, fără pământ sau cu pământ puțin, bărbații erau nevoiți să-și părăsească familia săptămâni întregi, ca să meargă în târguri îndepărtate pentru a-și vinde diverse produse agricole sau meșteșugărești, sau pentru a practica micul negoț și cărăușia. De multe ori acest efort lăsa urme. Se îmbolnăveau pe drumuri, pentru că mâncau chiar mai prost decât acasă, dormeau puțin, de multe ori în căruță (mai ales cărăușii), nu aveau condiții pentru a se spăla etc.

Viața țăranului român era grea, iar alimentația, în general, insuficientă. Durata medie de viață în România era scăzută. La începutul secolului se cifra undeva în jur de 36 de ani, dar nu se baza pe o statistică completă, ci pe calcule aproximative. În 1932 era estimată, de această dată potrivit datelor statistice, la 42,01 ani.⁴

Și viața femeii era foarte grea. Numeroasele sarcini și nașteri consecutive, la care se adăugau surmenajul, malnutriția sau chiar subnutriția, contribuiau la epuizarea organismului feminin. De parcă n-ar fi fost de ajuns, femeia de la țară era dependentă și de multitudinea de superstiții, care o făcea refractară față de noțiunile de igienă și cultură.

Având părinții mai tot timpul prinși în activitățile cotidiene, copiii de la țară nu beneficiau de atenția cuvenită. Ei creșteau singuri, fără o preocupare specială din partea părinților. În timpul muncilor agricole, copilul mic era lăsat acasă în seama fraților și surorilor mai mari. Nici măcar copiii sugari nu beneficiau de o atenție sporită. Copiii erau privați și de asistența medicală. De altfel, din cauza aceasta și din lipsa unei igiene preventive, foarte mulți copii mureau de maladii epidemice, iar alții rămâneau cu sechele grave de pe urma bolilor de care suferiseră.

Cu toate acestea, țăranii își duceau traiul de zi cu zi fără să conștientizeze la nivel filosofic greutățile acestei vieți. Ei aveau puțin timp liber, fiind mai mereu ocupați cu treburile gospodărești. Totuși, în zilele de sărbătoare, bărbații se adunau în fața Primăriei unde discutau politică, dar și

³ Dr. George Banu, *Mari probleme de medicină socială*, București, 1938, pag. 129-130.

⁴ D. Șandru, *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*, Academiei, Iași, 1980, pag. 25.

despre recoltă, prețuri, problemele cotidiene, etc. O bună parte din timpul liber și-o petreceau la cârciumă, unde discuțiile aprinse degenerau adeseori în înjurături sau chiar bătăi. Femeile ieșeau la poartă, se așezau pe șanțul din fața curții și discutau probleme de familie și despre treburile casnice.

Duminica sau în zilele de sărbătoare familiile se reuniau cu rudele lor și luau masa în comun. Alteori nașii și finii se vizitau reciproc. Existau zilele de bălci sau de târg când unele familii, parțial sau în întregime, părăseau satul pentru a asista la aceste evenimente, care le scoteau din anonimatul cotidian.

Cel mai plăcut prilej de petrecere a timpului liber la țară era reprezentat de nunți și hore. Aici era locul unde se întâlneau băieții și fetele și unde își făceau în mod discret declarații de dragoste. La hore veneau și părinții tinerilor, ca la un spectacol pentru întregul sat. Horele se organizau în aer liber.

Cu ocazia horelor, balurilor, nunților și a altor evenimente, cum ar fi prezența la slujba de duminică, țărani se îmbrăcau cu ceea ce aveau mai frumos și mai bun. În restul timpului purtau adesea haine cârpite și ponosite. Îmbrăcămintea confecționată în gospodărie acoperea aproape tot necesarul vestimentar: cămăși și izmene din in sau din cânepă; pantaloni, fuste și flanele din lână; cojoace și căciuli din blană; opinci din piele. În perioada interbelică se mai purta încă, în multe regiuni ale țării, costumul popular (mai ales în zonele montane).

Sătenii tineri tindeau însă să imite portul de la oraș. În măsura posibilităților materiale, ei cumpărau haine și pantaloni moderni din diverse prăvălii sau magazine ieftine. Chiar și căciula tradițională, pe care o purtau și vara, era treptat înlocuită cu pălăria din stofă sau împletită, din pai de grâu. La nunți era aproape o regulă ca mirii și nașii să-și comande haine din stofă, ghete și pălării de la oraș. Se observa, în acest sens, influența orașului asupra satului, ceea ce însemna totodată un început timid de modernizare a lumii țărănești.⁵

Bătrânii satului erau conservatori și, de aceea, de multe ori ei își arătau nemulțumirea față de copiii lor care părăseau costumația tradițională. Aceasta era încărcată de o anumită aură mistică, deosebindu-i de orășeni și de locuitorii săteni din alte regiuni ale țării, pentru că fiecare dintre zonele țării avea anumite culori, decorații și motive ornamentale. Astfel, putem vorbi de un fel de mândrie locală în portul popular al diferitelor zone și regiuni din România antebelică și interbelică.

⁵ *Ibidem*, pag. 184.

Locul unde țărani îi petreceau o bună parte din timpul liber și de odihnă, era locuința proprie. Pe ansamblul întregii țări existau trei mari tipuri de locuințe rurale: casele de munte, cele de deal și cele din zonele de câmpie. Cele de la munte reprezentau cam 35% din casele din România. De regulă, ele aveau temelii de lemn, de bolovani sau de prundiș de râu, fiind construite din bârne, peste care se așeza un strat de tencuială, fiind acoperite cu paie sau cu șindrile.⁶ Aceste locuințe erau în general, mai solide și mai confortabile decât cele de la deal și mai ales, decât cele de la câmpie.

Zonele de șes erau sărace în păduri, fapt ce a determinat populația localnică să-și construiască case din chirpici, fără o temelie propriu-zisă, cu pământ bătătorit pe jos, fără podele și acoperite cu stuf sau coceni de porumb, fiind foarte rudimentare în privința stilului și al confortului. Casele din regiunile de deal, nu aveau nici ele temelii, ci erau așezate direct pe pământ. Majoritatea lor nu erau podite (71%).⁷ Acoperișul lor era din stuf sau din paie.

În Oltenia situația locuinței era și mai rea. Ele erau mai mici, aveau pereții din nuiete sau din lut și erau acoperite cu paie, coceni sau trestie, având ferestre fixe astupate cu hârtie și fiind lipsite de mobilă, în afară de câteva scânduri, acoperite cu o rogojină, pe care dormeau laolaltă câte 7-8 persoane.⁸

Totuși, după reforma agrară s-a constatat un progres în sistemul de construcție al locuințelor. Astfel, în satele de șes situate în apropierea unor fabrici sau târguri de cărămidă s-a început înlocuirea chirpiciului cu cărămida, iar țigla a luat locul stufului și cocenilor. Cu toate acestea, casa țărănească continuă să rămână sub limita confortului elementar și de siguranță a sănătății. Lipsa resurselor financiare și a meșterilor calificați reprezentau cauzele acestui fenomen negativ. Cum tinerii căsătoriți se separau de gospodăriile părinților, multe locuințe au fost ridicate în grabă, fiind de fapt improvizate, urmând a fi definitive și extinse în viitor.

Existau numeroase case cu o singură cameră. Aici erau îngrămădite toate obiectele, bune sau rele, necesare sau nu. Aceste case serveau deopotrivă de bucătărie, sufragerie și dormitor pentru întreaga familie oricât de numeroasă ar fi fost ea. În casele cu două sau mai multe încăperi, una din camere, în general, cea mai mare, era destinată pentru primirea oaspeților. Aceasta era mobilată cu cele mai bune lucruri ale gospodăriei, nefiind, de

⁶ *Ibidem*, pag. 160.

⁷ Adică nu aveau pardoseală.

⁸ D. Șandru, *op. cit.*, pag. 160.

obicei, folosită de membrii familiei. Cea de-a doua cameră era folosită ca odaie de dormit. Dar nici aceste locuințe nu erau departe de primele din punctul de vedere al confortului. De altfel, în anii '20 ai secolului trecut, Constantin Filipescu, remarca, chiar și numai la o cercetare sumară a satelor românești, că locuințele, inclusiv casele din cele mai fertile regiuni ale țării, constituiau „temple ale mizeriei, atât prin felul cum sunt construite, cât și prin materialele pe care le pun în ele”.⁹

Casele țărănești, nu toate însă, aveau deasupra un pod, unde se păstrau proviziile (cereale, puținile cu brânză, carnea afumată, etc.).¹⁰ De asemenea, ele dispuneau de o vatră de foc pe care se cocea pâinea și se făcea mâncarea. În zona subcarpatică întâlnim, mai rar, și sobele

În Vechiul Regat media celor care locuiau într-o singură cameră era mai mare decât în restul regiunilor din țară. Astfel, în comuna Băbeni-Bistrița, din județul Vâlcea trăiau în aceeași cameră nu mai puțin de 6 persoane. Aici existau 520 de case cu o singură încăpere, ce adăposteau 3.110 locuitori. În mod logic și suprafața cubajului ce revenea fiecărui locuitor era sub limitele normale, calculate la vremea aceea la 25 de metri cubi, cât ar fi fost firesc după cerințele fiziologiei și ale igienei. În satul respectiv, ca și în majoritatea satelor din Muntenia și Moldova, spațiul de habitat calculat era de doar 5 metri cubi.¹¹

În zonele țării unde procurarea combustibilului reprezenta o problemă, iarna bucătăria servea, pentru cei mai mulți drept cameră de dormit. Aici se îngrămădeau toți membrii familiei, dormind câteodată 7-8 persoane într-o cameră, neavând lumină și aer suficient, fapt care favoriza dezvoltarea și transmiterea cu o foarte mare ușurință a bolilor contagioase, și în mod special a tuberculozei.

Erau și case cu mai multe camere, mai rare, însă, întâlnindu-se doar în rândul țăranilor înstăriți și al intelectualității rurale. Astfel unii „chiaburi” își construiau locuințe cu 5-6 camere, dar nu din necesități practice, ci din fală.

Iluminatul locuințelor se făcea cu lampa alimentată cu petrol. Se mai foloseau și lumânări din seu de oaie. După 1918 camerele au devenit mai luminoase deoarece tradiționala piele de burduf care se punea la ferestre a fost înlocuită cu geamuri de sticlă. Pe vremea aceea satele nu erau încă electrificate.

⁹ C. Filipescu, *Locuințele rurale*, în „Pagini agrare și sociale”, București, an. II(1925), nr. 13-16, iulie și august, pag. 250-251.

¹⁰ Georgeta Stoica, *Interiorul locuinței țărănești*, Meridiane, București, 1973. pag. 14.

¹¹ Dr. George Banu, *Sănătatea poporului român*, București, 1935, pag. 124.

Încălzirea camerelor se făcea de regulă cu lemne. În Valea Jiului se utiliza cărbunele de mină. În zonele sărace de câmpie, unde nu erau păduri în apropiere, se foloseau cocenii, paie, sau chiar baliga uscată de vacă sau de cal (tizicul).

Alături de casă se aflau acareturile: grajdul pentru vite, cotețul pentru porci, poiata păsărilor, șopronul în care se țineau uneltele. Țăranii înstăriți aveau „fânar”. Acesta era o construcție din lemn, acoperită, în care se depozita nutrețul pentru vite. Nu erau mulți țărani care aveau fântână în curte, majoritatea țăranilor foloseau fântânile comune ale satului.

Cele mai frumoase case din mediul rural erau conacele boierești.¹² Acestea fuseseră în marea lor majoritate construite înainte de primul război mondial. În fapt, ele erau, în accepțiunea de astăzi, vile. Astfel de construcții renumite întâlnim la Ștefănești-Argeș unde era vila Florica a familiei Brătianu. Aici era amenajat un parc, o fermă viticolă și una de animale. Un alt conac îl întâlnim la Butoiești, în județul Mehedinți și aparținea profesorului universitar Constantin Rădulescu-Motru. Liviu Rebreanu era de asemenea deținătorul unui conac la Valea Mare în județul Argeș. În general, familiile proprietare ale acestor locuințe aveau în preajma lor câteva zeci de hectare de pământ sau chiar mai mult și ferme de animale: cai, vaci, oi, porci, păsări, livezi și vii.

Țăranii erau deținătorii unui mobilier sărac. În camera de zi întâlnim unul sau două paturi, cel mai adesea așezate pe patru pari bătuți în pământ peste care se făcea un pod de scânduri. Apoi se puneau paie pentru a fi mai moale, iar deasupra așternutul (confectionat din in, cânepă sau lână). Așezarea patului în spațiul camerei se făcea în mod obișnuit într-un colț, și anume pe cel opus intrării. La capul patului se așezau cele două-trei perne (umplute cu fulgi, lână sau paie) și plapuma (umplută cu lână).

O altă piesă de interior a locuinței țărănești înstărite era laița. Aceasta era un fel de bancă ce dispunea de un capac cu posibilitatea de desfacere până la un metru lățime, ceea ce o transforma în pat, mai ales pentru copii. Lungimea ei ajungea până la 3-4 metri, uneori chiar mai mult.¹³ În Oltenia și în alte zone din sudul și estul Munteniei, în familiile sărace și cu mulți copii, se dormea pe jos, pe rogojini din papură.

Un obiect de mobilă nelipsit din interiorul locuinței țărănești era lada care prezenta o mare variație de forme și dimensiuni. Ea avea o largă

¹² Ioan Scurtu, *Viața cotidiană a românilor în perioada interbelică*, RAO, București, 2001, pag. 164 -166.

¹³ Ernest Bernea, *Civilizația română sătească*, Vreimea, București, 2006, pag. 110.

răspândire mai ales în Ardeal, unde era în mod obișnuit pictată. Uneori capacul era bombat și sculptat. În lăzi se păstrau hainele, pânzeturile și alte obiecte de podoabă. Unele foloseau și pentru cereale, făină sau pentru păstrarea pâinii.

O altă piesă era dulapul în care se puneau lucruri mărunte de uz casnic. Dulapurile aveau două uși, iar în interior erau separate în două compartimente. Partea de jos folosea la păstrarea unor obiecte și alimente de uz imediat, iar partea de sus era folosită pentru păstrarea vaselor. Uneori dulapul era așezat pe muchia zidului, într-un colț și de aceea purta denumirea de colțar.

În casele țărănești, pe perete, întotdeauna spre răsărit, se aflau așezate icoanele.¹⁴ Alături de icoane puneau uneori un pistornic¹⁵, buchete de busuioc, iar deasupra un ștergar.¹⁶ În casă întâlnim numeroase țesături confecționate din lână, cânepă, in, bumbac și borangic. Țesăturile din lână au fost considerate piese de valoare atât în casa boierească, cât și în casa țărănească, ele fiind prezente în foile de zestre ale vremii și moștenite din generație în generație în cadrul acelorași familii.

Vesela casei era formată din ceaune, oalele în care se puneau laptele, vase mici din lut (străchini sau blide), linguri de lemn, ulcioarele, făcălețul, etc. O parte a acestora erau agățate la grindă, în cuiere sau chiar așezate pe pereți.¹⁷ Ceramica țărănească era frumos colorată predominând culorile roșu, negru, cafeniu, alb. Lingurile prezentau o mare varietate de forme și ornamente, fiind creația unor artiști populari.

Statistica locuințelor din anul 1929, efectuată din inițiativa Ministerului Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, de altfel singura la nivelul întregii țări în perioada interbelică, a găsit în mediul rural următoarea situație în privința locuințelor: din cele 3.078.820 de imobile rurale, 772.594 erau construite din cărămidă, 169.881 din paiantă, 1.022.556 din lemn, 40.485 erau bordeie, iar restul de 1.073.304 erau construite din chirpici. Din cele peste 3 milioane de locuințe, 887.613 aveau podele de lemn, iar 2.188.287 nu aveau dușumele, pardoseala fiind compusă din pământ bătut, lipit cu bălegar. Un număr de 663.800 de locuințe nu aveau decât o singură cameră, cu ferestre fixe. Nu mai puțin de 388.169 de case erau acoperite cu

¹⁴ Ioan Scurtu, *op. cit.*, pag. 163.

¹⁵ Sigiliu de lemn cu care se imprimă pe prescuri semnul crucii.

¹⁶ Georgeta Stoica, *Interiorul locuinței țărănești*, Meridiane, București, 1973. pag. 37.

¹⁷ *Ibidem*, pag. 38.

paie, un număr de 456.181 dintre ele erau acoperite cu stuf, 901.982 cu șindrilă, 760.259 cu tablă, iar 572.251 cu țigla.¹⁸

Este șocant că un număr de 1.648.553 dintre locuințele de la țară erau lipsite de latrine! Cu alte cuvinte mai mult de jumătate dintre casele din România interbelică nu respectau nici cele mai elementare norme de igienă.

În concluzie, după cum observa George Banu, în România aveam „peste un milion de locuințe extrem de primitive” și vreo 40.000 bordeie, iar din numărul copiilor supuși unui studiu sociologic în anii '30 ai secolului trecut aflăm că peste 70% dintre ei dormeau în același pat cu încă două până la cinci persoane.¹⁹ În județele Alba, Arad, Bihor, Cluj, Hunedoara și Turda, dar și în alte regiuni ale țării, în micile încăperi ale locuințelor rurale cu geamuri mici și fixe prin care lumina se strecura cu greu locuiau uneori câte trei familii la un loc.²⁰ În camerele supraaglomerate, mai ales iarna, țăranii aveau prostul obicei de a adăposti și unele dintre animalele din gospodăria lor (viței, miei, porci abia născuți) și cloștile care își aveau cuibul sub pat.²¹ Astfel, exista riscul transmiterii unor zoonoze cu consecințe extrem de periculoase pentru trupurile lor și așa destul de vlăguite.

În mare lor majoritate țăranii nu cunoșteau și nici nu vroiau să audă despre descoperirile medicale. Nu știau ce sunt aceia microbii și nu înțelegeau de ce se transmit bolile de la unii la alții. Erau foarte reticenți față de medici și tratamentele medicale, la care recurgeau rar, de multe ori când nu se mai putea face nimic.

Acest fapt era cauzat de înapoierea culturală a poporului român. Astfel analfabetismul era cifrat în 1930 în România la un procent de 43% din totalul locuitorilor care aveau peste 7 ani. Din numărul de analfabeți două treimi era reprezentat de fete și femei. Între anii 1921-1932 au fost înscriși în școlile rurale 16 milioane de elevi, dintre care au absolvit doar 730.000, deci o medie anuală de numai 70.000 elevi. Din totalul absolvenților de școală primară de la țară doar 4% urmau liceul, 1,4% o școală profesională și numai 0,3% o facultate.²² La țară copiii erau obligați de părinți să-i ajute la muncile câmpului, din această cauză ei neputând să mai frecventeze cursurile școlare, cu excepția perioadei de iarnă când erau mai liberi. Dar, documentele ne arată că în satele sărace din Oltenia zeci de mii de copii

¹⁸ Dr. George Banu, *Mari probleme de medicină socială*, București, 1938, pag. 124.

¹⁹ *Ibidem*, pag. 159.

²⁰ Luchian Deaconu, *Țărănimea română între 1934-1944*, Craiova, 1984, pag. 39.

²¹ Ioan Scurtu, *op. cit.*, pag. 206.

²² *Ibidem*, pag. 216.

dintre cei înscriși la școală rămâneau acasă în perioada de iarnă și toamnă din cauza lipsei de îmbrăcăminte și încălțăminte.²³

În anul 1924 s-a introdus învățământul general și obligatoriu de șapte clase în locul celui 4 ani. Tot atunci, Dimitrie Gusti a făcut mai multe inspecții în mediul rural și a constatat că în satele bogate copiii erau îmbrăcați în uniforme, însă în cele mai multe dintre satele românești între 50-75% dintre elevi nu aveau nici măcar manuale școlare. El concluziona în urma anchetei sociale efectuate că „într-adevăr starea școlilor sătești este jalnică”.²⁴

Generalizarea școlii cu șapte clase prevăzute de lege să se realizeze în termen de 5 ani de la data promulgării acesteia, adică până în 1929, a rămas în cea mai mare parte a țării numai un deziderat declarat al legiuitorului. Astfel între anii 1927-1938 s-a constatat o frecvență scăzută și chiar o depopulare a unor școli, mai ales în timpul muncilor agricole. Mai mult, la jumătatea anilor 20, băieții și fetele de 21 de ani, care nu continuaseră școala dincolo de clasa a V-a, uitaseră să scrie și să citească în proporție de 40-50%.²⁵

În anul școlar 1931-1932 au fost înscriși la cursurile școlii primare din mediul sătesc 1.271.596 de copii. Dintre ei au frecvent-o doar un număr de 70,83%.²⁶ În același timp, din cauza eforturilor mari la care erau supuși copiii la munca câmpului și a hranei de proastă calitate, precum și a absențelor pe perioadele lungi ale muncilor agricole, numai în același an școlar, 1931-1932, au rămas repetenți 43,03% dintre ei. Un număr mare de elevi repetau de mai multe ori aceeași clasă, încât ajungeau să depășească vârsta școlară. În 1930, cel mai bun procent de știutori de carte îl întâlnim în Transilvania, unde acesta se cifra la 67,3% dintre locuitorii săteni de peste 7 ani. Urma Bucovina cu un procent de 65,7%. În Vechiul Regat analfabetismul atingea aproape 50%, iar în Basarabia depășea 60%.²⁷ Se observă un decalaj de cultură și civilizație favorabil vestului țării unde stăpânirea germană și conviețuirea țăranilor români cu maghiarii, sașii și șvabii și-a spus cuvântul.

²³ Luchian Deaconu, *op. cit.*, pag. 40.

²⁴ Dimitrie Gusti, *Un an de activitate a Ministerului Instrucțiunii, Cultelor și Artelor. 1932-1933*, București, 1934, pag. 504.

²⁵ Idem, *Materiale privitoare la România* în Rockefeller Archives Center – Institutul de istorie și arheologie „A.D.Xenopol”, XIX, Iași, 1982, pag. 381.

²⁶ D. Gusti, *op. cit.*, pag. 84-85 și 576.

²⁷ Anton Golopenția, *Starea culturală și economică a populației rurale din România*, în „Revista de igienă socială”, București, an. X (1940), nr. 1-6, Ianuarie-Iunie, pag. 222.

La țară circulau puține cărți și ziare. Cu toate acestea, ancheta sociologică întreprinsă în vara anului 1938 de echipele “Fundației Regale Carol al II-lea”, în 60 de sate din România, a arătat că un număr de 1.746 gospodării țărănești înstărite sau ale intelectualității satelor dispuneau de cărți, majoritatea literare, școlare, istorice și religioase.²⁸ Nici numărul ziarelor care ajungeau în familiile unor țărani cu stare sau a intelectualilor rurali nu reprezentau decât un procent foarte mic. Învățătorul, preotul, notarul, primarul și câțiva săteni care citeau mai des presa îi informau și pe ceilalți consăteni despre situația economică și politică din România contemporană lor.

În măsura puterii sale financiare, statul a încercat să intervină în favoarea dezvoltării culturale la sate atât prin susținerea școlilor rurale cât și prin înființarea căminelor culturale. Astfel, în 1934, în cadrul Fundației Regale „Carol al II-lea,” au luat naștere două departamente care aveau în vedere înființarea căminelor culturale și a „echipelor regale studentești”. Acestea din urmă aveau drept obiectiv „ridicarea spirituală și materială” a satelor. În cadrul lor se făceau anchete sociale în mediul țăranilor și se propuneau soluții pentru redresarea situațiilor negative cu care se confruntau aceștia. Între membri lor întâlnim foarte mulți medici și biologi, dar și specialiști din domeniul economic și agronomic, pe lângă un număr mare de sociologi. Echipele regale studentești și-au desfășurat activitatea de informare dar și culturalizatoare între anii 1934-1938.²⁹

Rezultatele au fost favorabile, materializându-se într-un număr mare de anchete și studii sociale, dar și în înființarea numai în anul 1934, a 514 cămine culturale, care până în 1938 ajunseseră la cifra totală de 2.305. În același timp au fost înființate școlile țărănești prin care echipele studentești transmiteau informații ce îi interesau pe țărani. Aici se organizau cursuri mai mult practice și se eliberau diplome de participare.³⁰ “Fundația Regală Carol al II-lea” și-a propus, și într-o oarecare măsură a reușit, să ridice câte un dispensar în fiecare sat. Dar lipsa de fonduri nu a putut duce la bun sfârșit acest plan.

Cu toate aceste probleme, în epoca interbelică, satul era văzut mai bine decât orașul. Acesta din urmă era considerat vinovat pentru răspândirea

²⁸ Anton Golopenția, *op. cit.*, pag. 8.

²⁹ Dr. Gh. Banu, *Ridicarea spirituală și materială a satelor*, în *Revista Cursurilor și Conferințelor Universitare*, martie-aprilie, anul IV, nr. 1-2, București, 1939, pag. 8.

³⁰ *Ibidem*, pag. 8-9.

fenomenului prostituției și generator de boli venerice care căpătaseră o largă răspândire. Datele statisticilor oficiale ale vremii arătau că 80% dintre cazurile de adulter și 70% din cele de viol se produceau în orașe. În mediul urban numărul sinuciderilor era de trei ori mai mare decât în mediul rural.³¹

Etnologii și tradiționaliștii contemporani fenomenului de destructurare incipientă a satului românesc regretau tocmai autarhia economică și socială. După părerea lor aceasta ar fi putut contribui la apărarea satului de efectele nocive ale civilizației moderne urbane. Ei considerau că prin relațiile patriarhale se păstrau o metafizică și o spiritualitate profundă care ținea satul românesc departe de materialismul și de metehnele lumii capitaliste. În fapt, lucrurile nu stăteau chiar așa, ci, dimpotrivă, satul românesc, care avea un anumit farmec, suferea în mod cronic de numeroase fenomene negative care îl măcinaseră sute de ani.

Totuși, excluzând superstițiile și viziunea ignorantă asupra vieții, cu deosebire în regiunile cu un grad mare de arhaism și cu o populație extrem de săracă, precum și duritatea vieții cu care se confrunta din timpuri imemorabile, nu se poate să nu subliniem originalitatea sufletească a satului românesc. Astfel, în ceea ce privește poezia și muzica populară observăm că acestea sunt pătrunse de o sensibilitate și un lirism deosebit. Demne de apreciat sunt și arhitectura lemnului și măiestria meșterilor țărani în construcțiile din zonele păduroase din vestul țării. De asemenea, sunt de prețuit costumele populare și țesăturile realizate în casă cu atâta măiestrie și migală, încât și astăzi încântă privirile miilor de vizitatori ai muzeelor, ce expun aceste creații artistice rurale. Și nu în ultimul rând, ceramica românească exprima dorința de viață și latura sensibilă a țăranelor, expresie ce se regăsește într-o bogată paletă cromatică și o armonie echilibrată a formelor.

Probabil, toate vicisitudinile veacurilor trecute l-au făcut pe țăranelor să nu mai aibă aspirații deosebite pe pământ, ci, prin împlinirea ritualurilor creștine să regăsească eliberarea sufletească și trupească în lumea de apoi. Biserica Ortodoxă a încurajat într-o mare măsură o astfel de manieră de a privi lucrurile, iar acesta poate fi un motiv al resemnării tipice a românului, când nu găsește o soluție sigură și rapidă în a ieși dintr-un impas.

Cu toate neîmplinirile ei, perioada interbelică a însemnat o etapă importantă în progresul satului românesc nu numai la nivelul economic, dar

³¹ Ioan Scurtu, *op. cit.*, pag. 259.

și la nivelul vieții psihice și spirituale. Elementele novatoare au influențat viața țaranului în toate domeniile lui de activitate. Tehnica, în special cea agrară, educația, viața militară, chiar și asistența sanitară, modificau încet dar sigur viziunea țaranului despre universul lui înconjurător. Chiar dacă nu se petrecuseră salturi spectaculoase față de perioadele istorice anterioare, în domeniul vieții sale cotidiene și în universul său mental, țaranul perioadei interbelice făcuse evidente progrese față de strămoșii lui.

MENTALITATEA COLECTIVĂ ÎN ALEGERILE PARLAMENTARE INTERBELICE (1919 – 1937)

Marian CURCULESCU *

R é s u m é: La mentalité collective pendant les élections parlementaires entre les deux guerres mondiales

L'adoption du suffrage universel en 1918 a eu une signification particulière pour la société roumaine et a occasionné une augmentation considérable du nombre d'électeurs d'environ 100 000 en 1912 à 4 600 000 en 1937. Des millions de citoyens ont connu une activation politique. L'appel régulier aux urnes pour environ 4 millions de personnes a eu un impact positif sur la vie politique: le gouvernement rotatif a disparu, de nouvelles aspirations et mentalités ont fait leur apparition, la stratégie électorale a changé, dans le sens que l'accent des partis s'est déplacé vers le milieu rural, où il y avait la majorité de l'électorat.

Pendant les élections parlementaires entre les deux guerres mondiales, la mentalité collective a été influencée par différents facteurs: les programmes et les noms des partis politiques, les affiches électorales, les promesses et la démagogie des candidats, la propagande électorale, l'état matériel ou le niveau d'instruction des électeurs, la situation économique (stabilité ou crise), le rôle de l'administration locale, les alliances électorales (certaines comprises par les électeurs, d'autres non), la popularité des hommes politiques, les réalisations au niveau territorial, qui pouvaient accroître la crédibilité des candidats, certaines influences de l'extérieur, en particulier parmi les minorités.

Mots-cléf: suffrage universel, réforme électorale, mentalité collective, candidats, programme électoral, tournée électorale, activation politique.

* Profesor dr. Colegiul Național „Constantin Cantacuzino” Târgoviște, județul Dâmbovița.

„Se cheamă la viața publică și politică toți românii”
(Gheorghe Ghinescu, Valea Mare-Muscel, 1919)

În perioada interbelică au avut loc zece alegeri parlamentare în anii 1919, 1920, 1922, 1926, 1927, 1928, 1931, 1932, 1933 și 1937. Desfășurate pe baza votului universal, ele au constituit prilejuri de afirmare sau de influențare a mentalității colective.

În anul 1918, prin istoricele hotărâri adoptate la Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia se împlinea visul secular de unitate statală.¹ Anii războiului au însemnat nu numai speranța către Marea Unire, ci au determinat mutații în mentalitatea oamenilor și o mai profundă înțelegere a realității în care aceștia trăiau. Astfel, Octavian Goga nota: „Soarta ne învrednicește de o primenire cum n-a mai fost. Ea ne răscumpără jertfa anilor grei și viața ni se așează pe temelii schimbate. [...] Din fericire, vremea prin care am trecut și trecem astăzi este plină de descoperiri, este plină de îndrumări. Războiul omenirii a fost și la noi, ca și în alte părți, un neînduplecat învățător. Pe urma lui s-au lămurit în judecata noastră nenumărate întrebări.”² În același context, Grigore Filipescu scria în iunie 1918, că războiul „a deșteptat în așa măsură conștiința țaranului, încât colegiul al III-lea a devenit colegiul cel mai dependent în Țara Românească.”³

Pe acest fond de efervescentă politică și națională, au fost decretate cele două reforme esențiale pentru evoluția României Mari: reforma agrară și reforma electorală. Trebuie reliefat faptul că, încă din iulie 1917, prin modificarea articolelor 56 și 67 din Constituție se stabilea principiul votului universal, egal, secret, direct, obligatoriu, cu scrutin de listă și pe baza reprezentării proporționale a minorității.⁴ De asemenea, actele de unire adoptate în 1918 făceau referire la votul universal. Astfel, Declarația de Unire a Basarabiei din 27 martie 1918, la articolul 9 preciza că „toate alegerile din Basarabia pentru voloste, sate, orașe, zveste și parlament, se vor face pe baza votului universal, egal, secret și direct.”⁵

¹ I. Scurtu, *Istoria Partidului Național Țărănesc*, Buc., Ed. Enc., 1994, p. 9

² O. Goga, *Ne învață Mărășeștii*, Iași, Ed. Junimea, 1983, p. 189

³ apud. I. Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, Buc., E.D.P., 1996, p. 34

⁴ I. Scurtu, I. Bulei, *Democrația la români (1866-1938)*, Buc., Ed. Humanitas, 1990, p. 36

⁵ I. Scurtu, C. Mocanu (coord.), *Pagini de istorie. Culegere de texte. Istoria românilor*, vol. III, Buc., Tip. Universității Buc., 1993, p. 186

Rezoluția adoptată la Alba Iulia la 1 Decembrie 1918, la articolul 3 se referea la „votul obștesc, direct, egal, secret, pe comune, în mod proporțional, pentru ambele sexe, în vârstă de 21 de ani, reprezentarea în comune, județe ori parlament.”⁶ Răspunzând aspirațiilor democratice ale maselor, decretul lege pentru reforma electorală publicat în noiembrie 1918 prevedea că Adunarea Deputaților urma să fie aleasă prin vot universal, egal, direct, secret și obligatoriu, de toți bărbații majori de la 21 de ani în sus.⁷

Votarea se făcea pe circumscripții electorale. Fiecare județ forma o circumscripție electorală și alegea un deputat la 30000 de locuitori și la fracțiunea suplimentară numărului de 20000 de locuitori. Cetățenii români de la vârsta de 40 de ani în sus, votau pe circumscripții câte un senator la 70000 de locuitori și la fracțiunea suplimentară numărului de 47000 de locuitori. În fiecare universitate, profesorii și agregatii titulari alegeau din rândul lor un senator. Erau membri de drept ai Senatului: moștenitorul Tronului (de la 18 ani în sus), mitropoliții și episcopii eparhioți.⁸ Candidații trebuiau să fie cetățeni români, cu domiciliul în România și să aibă vârsta de cel puțin 25 de ani pentru Adunarea Deputaților și 40 de ani pentru Senat. Articolul 12 prevedea că militarii în activitate și cei care ocupau o funcție de orice natură retribuită de stat, județ, comună sau de așezămintele de utilitate publică ale căror bugete se votau de Adunarea Deputaților, nu puteau fi aleși dacă nu demisionau din funcție. Erau exceptate funcțiile de profesor universitar sau secundar. Astfel, urmau să fie desemnați 568 de deputați în 79 de circumscripții electorale și 236 de senatori în 76 de circumscripții.⁹ Nu aveau drept de vot femeile și cei condamnați pentru crime, dezertorii, cei ce fuseseră degradați militar, proprietarii caselor de noroc ș.a.¹⁰ Ulterior au fost aduse schimbări prin decretul lege din aprilie 1920 și prin legea electorală din 1926.

Astfel, considerându-se că numărul parlamentarilor era prea mare, decretul lege din 1920 a redus numărul de deputați de la 568 la 369 (un deputat era ales de 50000 de cetățeni) și de senatori de la 236 la 198 (un senator era ales de 100000 de cetățeni).¹¹ Legea electorală din 1926 a adus o serie de schimbări importante: partidul care forma guvernul trebuia să obțină

⁶ *Ibidem*, p. 188

⁷ D. Drăghicescu, *Partide politice și clase sociale*, Buc., 1922, p. 5

⁸ I. Scurtu, I. Bulei, *op. cit.*, p. 36

⁹ *Ibidem*

¹⁰ I. Scurtu, L. Boar, *Minoritățile naționale din România (1918-1925)*, Buc, 1995, p. 112

¹¹ I. Scurtu, I. Bulei, *op. cit.*, p. 37

cel puțin 40% din voturi, „pragul” de intrare în parlament era de 2% din voturi, alegătorii votau cu ștampilă, numărul de locuri în parlament era de 387 pentru deputați și 113 pentru senatori; pentru garantarea secretului votului și a legalității alegerilor, candidații înscriși pe o listă puteau desemna cel puțin doi delegați și doi asistenți la fiecare secție de votare care aveau dreptul de control asupra tuturor actelor pe care le făcea biroul alegerii.¹²

Prin „pragul” de 21 de ani stabilit pentru cetățenii care aveau drept de vot, România se asemăna cu Franța, Anglia, Suedia, Italia, Grecia, Polonia, și era înaintea altor țări care aveau acest „prag” mult mai sus: Olanda (23 de ani), Austria (24 de ani), Belgia, Germania, Norvegia și Suedia (25 de ani), Danemarca (30 de ani) ș.a.¹³

Adoptarea în 1918 a votului universal, a avut o deosebită semnificație pentru societatea românească. C. Argetoianu scria că „devreme ce toată Europa ajunsese la dânsul, nu puteam să nu ajungem și noi la el.”¹⁴ Maturizarea produsă de război, atât a celor ce luptaseră pe front cât și a celor din spatele frontului, impunea lărgirea dreptului de vot. Ziarul „Patria” sublinia că fiecare soldat „și-a dat seama că după cum a fost neclintit la datoria pe care și-a îndeplinit-o cu prisosință, este îndreptățit și la a-și cere anumite drepturi de care să se poată folosi în voie, în special de dreptul de cetățean.”¹⁵ Acordarea votului universal a fost considerată „un act de credință în puterea sufletească a poporului român, de încredere în înțelepciunea și atitudinile lui”.¹⁶

În același timp, acest drept era o răsplată a jertfelor din primul război mondial când mulțimea „a fost ținută pe crucea de supliciu”.¹⁷ D. Drăghicescu nota că, în mod firesc „democrația cea mai largă va fi fructul acestei ispășiri.”¹⁸ O idee asemănătoare susținea și Octavian Goga în martie 1919: „Țărâtimea noastră a dat dovezi de atâta înțelepciune în aceste zile tulburi de grea obidă, a arătat atât cumpăt în suferință și atâta pricepere în datoriile către țară, că orice minte luminată și-a dat seama de drepturile sufletești ce i se cuvin. Iată de ce s-a zis cu drept cuvânt, trebuie, din țaranul

¹² I. Scurtu, I. Bulei, *op. cit.*, pp. 38-39

¹³ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul de Interne, dos. 1/1922, vol. II, p. 37

¹⁴ apud. M. Mușat, I. Ardeleanu, *Viața politică în România (1918-1921)*, Ed. a II-a, Buc., Ed. pol., 1976, p. 106

¹⁵ Aurel Vasilescu, *Lupta electorală*, în „Patria”, II, nr. 99 din 9 mai 1920, p. 1

¹⁶ *Educația patriotică a maselor*, f. a., în „Viitorul”, XIX, nr. 5475 din 4 iunie 1926, p. 1

¹⁷ D. Drăghicescu, *op. cit.*, p. 17

¹⁸ *Ibidem*

care ieri a fost soldat, să facem astăzi un gospodar și mâine un cetățean. Iubitorii nefățarnici ai satelor s-au gândit deci, că în viața largă a tuturor drepturilor obștești, poporul întreg să fie de azi înainte cel care sfătuiește asupra sorții lui.”¹⁹

Dorința cetățenilor de a vota era evidentă. Astfel, cei exceptați de lege de la dreptul de a alege sau de a fi aleși, adresau memoriile guvernului propunând diferite amendamente la legea electorală. Exemple: maiștrii din unitățile școlare, preoții²⁰, foștii militari care suferiseră condamnări, Asociația inginerilor din România ș.a.²¹ Aceste memoriile arătau preocuparea cetățenilor de a participa la viața politică, într-o vreme când – scria la 2 ianuarie 1919 săteanul Gheorghe Ghinescu din Valea Mare (Muscel) – „se cheamă la viața publică și politică toți românii”²²

Prin adoptarea reformei electorale, se deschideau larg porțile vieții politice pentru milioane de oameni, producându-se mutații importante în mentalitatea colectivă. Este semnificativ de subliniat că dacă în anul 1912 existau circa 100000 de alegători, în 1926 numărul lor a crescut la 3,4 milioane, ajungând în 1937 la 4,6 milioane. La fel de sugestiv este faptul că, dacă în 1914 un deputat era ales de circa 400 de cetățeni, în 1919 era ales de 30000 iar în 1920 era ales de 50000 de cetățeni, adică de 125 de ori mai mulți.²³ În același timp, s-a considerat că lărgirea dreptului de vot urma să determine scăderea presiunii administrative asupra individului, căci o circumscripție electorală nu mai cuprindea acum doar câteva sute de alegători ca până în 1918, ci zeci de mii.²⁴ Această speranță apărută după 1918 nu a fost însă întotdeauna confirmată.

Presa își exprima încrederea în rolul important pe care masele îl aveau de jucat odată cu adoptarea votului universal. Astfel, ziarul „Bucovina” scria: „Românii vor croi noul drum al politicii interne în viitor. Din învățămintele trase în acești ani de frământări, din vâltoarea înspăimântătoare a luptelor grele ce le-au dus românii cu hotărâre, li s-a priment sufletul și li

¹⁹ O. Goga, *op. cit.*, p. 203

²⁰ D. Furtună, *Dar noi, preoții?*, în „Neamul românesc”, XIII, nr. 353 din 23 decembrie 1918, p. 2

²¹ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Ministerul de Interne, dos. 457/1919, pp. 5-6

²² *Ibidem*

²³ I. Scurtu, *Istoria României în anii 1918-1940. Evoluția regimului politic de la democrație la dictatură*, Buc., E.D.P., 1996, p. 34, vezi și *Istoria românilor*, vol.VIII, Buc.; Ed. Enciclopedică, 2003, p. 53

²⁴ Matei Dogan, *Analiza statistică a democrației parlamentare din România*, Buc., Ed. P. S.D., 1946, p. 19

s-au deschis ochii în viitor. Și acum, va vorbi românul din convingerea lui, fără ca să-l poată converti un om din părerile sale, iar șeful sau agentul electoral, nu mai au trecere.”²⁵ Același ziar, referindu-se la țărani (care formau 80% din populația țării) sublinia că prin aleșii lor, aceștia puteau participa la „conducerea treburilor interne ale statului” și „își vor da și ei părerea care, de multe ori e mai sănătoasă decât a multor șefi de partide.”²⁶ Întărind această idee, Octavian Goga scria că prin adoptarea votului obștesc „lucrurile se schimbă”, căci „țăranii, prin acest drept ajung să-și vadă soarta în mâinile lor”.²⁷

Sătenii considerau că în parlament trebuiau aleși cei care cunoșteau bine realitatea satelor, cu bucuriile și mai ales cu dificultățile existente, pentru ca astfel să le fie bine reprezentate și apărate interesele. Era o evidentă schimbare de mentalitate comparativ cu perioada anterioară anului 1918. Sunt semnificative cuvintele țăranului T. Ciofu din Poieni (Iași) rostite în iulie 1920: „Dacă în parlament vor fi numai oameni crescuți în puf, ținuți la umbră, hrăniți cu bucatele cele mai alese, feriți de tot ce-i rău și alintați cu tot ce-i mai bun și mai delicat care nici nu visează ce se petrece la țară, ci numai privește cu ochii din treacățul automobilului sau a trăsurii cu câte patru sau opt cai și nu vor fi și de cei crescuți pe pământul gol în arșița soarelui, în bătaia vântului și a ploilor, în mocirla nădușelii de pe câmpuri, hrăniți cu borș și cu toate bucatele cele mai sărace și chiar de multe ori nu are nici măcăligă îndeajuns, nu se va putea lucra în acel parlament legi sănătoase.”²⁸

Presă consemna că „masele au fost chemate din colibe la viața politică”.²⁹ Ziarul „Viitorul” din 2 februarie 1922 scria că votul obștesc era „o mare școală și o eminentă încercare a gradului de dezvoltare la care a ajuns conștiința publică și cetățenească.”³⁰ Tot acum era precizat faptul că Partidul Național Liberal „în ciuda scepticilor și a pesimiștilor, a dat votul universal pentru că a înțeles din istoria recentă politică a României, cât fond

²⁵ *Din presa noastră*, f. a., în „Bucovina”, I, nr. 14 din 2 aprilie 1919, p. 2

²⁶ *Ibidem*

²⁷ O. Goga, *op. cit.*, p. 204

²⁸ T. Ciofu, *De ce este hulit Partidul Țărănesc?*, în „Țara nouă”, II, nr. 124 din 6 iulie 1920, p. 2

²⁹ M. Sevastos, *Contra curentelor extremiste*, în „Adevărul”, 47, nr. 15312 din 3 decembrie 1933, p.

³⁰ *Destinele României în mâna alegătorilor*, f. a., în „Viitorul”, 14, nr. 4167 din 2 februarie 1922, p. 1

de bun simț se află în masele cetățenești.”³¹ Era limpede că reforma electorală producea o lărgire a drepturilor politice ale cetățenilor și o democratizare a vieții publice din România.³²

Milioane de cetățeni cunoșteau o activizare politică.³³ Ei solicitau cu mai multă insistență guvernelor, o serie de drepturi și de revendicări. Chemarea periodică la urne a 3-4 milioane de cetățeni, a influențat pozitiv viața politică și parlamentară.³⁴ Astfel, s-a declanșat un proces de răscolire a vieții social-politice din societatea românească ce a afectat conținutul regimului politic și sistemul de guvernare de până atunci³⁵: s-au schimbat configurația partidelor și raporturile dintre ele, s-au modificat programele politice și metodele de guvernare, au apărut partide și grupări noi, s-au afirmat curente de opinie democratică ce au permis trecerea pe prim plan a partidelor care se aliniau ideii de democratizare a vieții de stat³⁶, a dispărut sistemul rotativei guvernamentale.

Ziarul „Viitorul” aprecia că votul universal „a înlăturat toate moaștele unei vieți politice înrăite, distrugând toate bisericuțele de provincie unde tronau sfinți și sfințisorii improvizați sau moșteniți”³⁷, iar ziarul „Bucovina” atrăgea atenția (în mai 1919) că „guvernarea unui popor ca a unei turme nu va mai fi posibilă.”³⁸

După 1918 apăreau două întrebări: Se vor deosebi alegerile de acum de cele dinainte de război? Vor ști cetățenii cum și cu cine să voteze? C. Argetoianu consemna cu mult spirit critic modul în care aveau loc alegerile până în 1914, „votul pe colegii obligându-l pe fiecare candidat să-i viziteze pe alegători, să le cunoască doleanțele și să-i atragă prin variate promisiuni.”³⁹ Același Argetoianu nota că „exista pentru aceste vizite o tradiție, era să zic un protocol, de la care nici un candidat nu se abătea.”⁴⁰

³¹ *Ibidem*

³² I. Scurtu, I. Bulei, *op. cit.*, p. 37

³³ Al. Gh. Savu, *Sistemul partidelor politice din România (1919-1940)*, Buc., Ed. șt. și enc., 1976, p. 28

³⁴ S. Cutișteanu, Gh. Ioniță, *Electoralul din România în anii interbelici*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1981, p. 14

³⁵ M. Mușat, *Partidele politice și alegerile parlamentare din 1919. Guvernarea Blocului parlamentar* (noiembrie 1919 – martie 1920), în „Anale de istorie”, nr. 1/1974, p. 51

³⁶ *Ibidem*, p. 52

³⁷ C. Moldovan, *Oamenii de cultură și demagogia*, în „Viitorul”, XX, nr. 5802 din 30 iunie 1927, p. 1

³⁸ *Alte programe, aceeași oameni*, f. a., în „Bucovina”, I, nr. 51 din 21 mai 1919, p. 1

³⁹ apud. I. Scurtu, I. Bulei, *op. cit.*, p. 92

⁴⁰ *Ibidem*

Votul era cenzitar iar vechii politicieni își întemeiau puterea pe „clientela redusă a unui colegiu, cultivată om cu om, în vreme de opoziție și cumpărată cu bani sau cu satisfacerea intereselor când veneau la putere.”⁴¹

Până la Primul Război Mondial, programele partidelor politice – nota ziarul „Bucovina” – erau „adaptate numai manoperelor electorale, erau schimbate cu o ușurință și o grabă uimitoare.”⁴² În dorința de a obține voturi cât mai multe, „fiecare baracă politică își spoia firma din nou cu cele mai atrăgătoare culori, pentru a tenta trecătorul naiv să contemple jongleriile politice ale farceurilor dinăuntru.”⁴³ La acestea se adăugau numeroasele și diferitele abuzuri din timpul alegerilor.⁴⁴ Sistemul electoral de până în 1914 a avut unele influențe negative asupra conștiinței colective. Astfel, același ziar „Bucovina” scria că „încetul cu încetul masa poporului a pierdut noțiunea unei guvernări legitime și oneste. S-a deprins să accepte situația creată de partide ca o fatalitate împotriva căreia orice luptă ar fi zădărnice.”⁴⁵ Întărind această idee, ziarul „Îndreptarea” nota că, până la războiul mondial, alegătorii veneau la urne pentru a vota cu guvernul: „De ce alegătorii nu ziceau decât rareori nu? Pentru că sistemul vechi de guvernare era așa făcut încât alegătorii să fie la dispoziția guvernului și ca mașina electorală să fie condusă de poliție, prefect și primărie. Alegătorii știau că nu pot lupta cu succes față de morții înviați în alegeri, față de teroarea desfășurată de guvernele abuzive.”⁴⁶ Dar sistemul votului cenzitar a avut și urmări pozitive: a contribuit la educarea politică a nației, a determinat o cunoaștere a regulilor politicii moderne, a stimulat mai buna organizare a partidelor și a structurilor acestora, s-a realizat treptat o pregătire a cetățenilor pentru votul universal.

În perioada interbelică, votul universal a adus în viața politică preocupări, aspirații, strategii și mentalități noi. Activitatea politică s-a deplasat la sate iar orientările, programele și tactica partidelor aveau în atenție țăranimea.⁴⁷ Mutarea centrului de interes de la oraș la sat se explica prin faptul că majoritatea populației, și deci principala masă electorală o

⁴¹ C. Moldovan, *art. cit.*, p. 1

⁴² *Pe ruinele vechii politici*, f. a., în „Bucovina”, I, nr. 49 din 18 mai 1919, p. 1

⁴³ *Ibidem*

⁴⁴ *Politicianismul în România Mare*, f. a., în „Îndreptarea”, II, nr. 4 din 5 ianuarie 1919, p. 1, vezi și N. Iorga, *Discursuri parlamentare (1907-1917)*, Buc, Ed. pol., 1981, p. 24

⁴⁵ *Pe ruinele vechii politici*, f. a., în „Bucovina”, I, nr. 49 din 18 mai 1919, p. 1

⁴⁶ *Politicianismul în România Mare*, f. a., în „Îndreptarea”, II, nr. 4 din 5 ianuarie 1919, p. 1

⁴⁷ Petre Ghiață, *Problema claselor sociale cu o scurtă privire asupra claselor sociale românești*, Buc., 1929, p. 48

reprezentau sătenii. Astfel, în 1919 aceștia formau 85% din locuitorii țării iar în 1930 procentul a cunoscut o scădere ajungând la 79,9.⁴⁸ Ștefan Zeletin consemna că votul obștesc „a pus soarta țării în mâinile țărănimii.”⁴⁹

Existau păreri care priveau cu rezervă sau chiar cu teamă rolul maselor pe scena electorală. „Când zice țăranul nostru «politică» – scria „Cultura poporului” în 5 septembrie 1921 – clipește puțin un ochi, privind anapoda. Este atât de caracteristic și concludent acest gest al țăranului.”⁵⁰ Același ziar considera că satele „nu știu încă nici importanța votului universal, nici structura politică a țării” și de aceea aveau nevoie de „o îndrumare cinstită și sănătoasă”⁵¹ Ștefan Zeletin se temea că oricând „o țărănime flămândă și agitată, având arma votului obștesc” ar fi putut deveni „o adevărată primejdie pentru stat.”⁵² În mod asemănător, D. Drăghicescu consemna că dreptul de vot „fără pământ și carte” putea deveni primejdios.⁵³ Unii priveau chiar cu ostilitate rolul țărănimii pe scena politică. Așa de pildă, Emil Cioran scria cu exagerare că „cu țărani nu putem intra decât prin poarta de din dos a istoriei.”⁵⁴

Oameni de seamă, presa, atrăgeau atenția că votul universal trebuia însoțit de educația politică a maselor. Ziarul „Bucovina” din 18 martie 1919, îndemna „să procedăm neîntârziat la educația politică a păturilor largi ale poporului, chemat să participe cu drepturi egale la viața publică pe baza unui program politic bine determinat.”⁵⁵ În mod asemănător, Nicolae Iorga insista ca „toți câți avem iubire de neamul acesta, avem datoria să-i facem educație.”⁵⁶

Mentalitatea colectivă în alegerile parlamentare nu era influențată numai de lipsa de educație și de experiență politică, ci și de alți factori: ascensiunea sau decăderea unor partide, personalitatea liderilor politici, situația economică, nivelul de trai, intervenția aparatului administrativ, modul de organizare a propagandei electorale, activitatea guvernelor, alianțele electorale, presa, influențele externe ș.a. În primii ani după Marea Unire nu exista o unitate administrativă și nu se realizase o unitate

⁴⁸ D. Șandru, *Reforma agrară din 1921 în România*, Buc., Ed. Acad., 1975, p. 305

⁴⁹ Șt. Zeletin, *Neoliberalismul*, Buc., Ed. Scripta, 1992, p. 230

⁵⁰ Vladimir Nicoară, *Păreri orientale*, în „Cultura poporului”, I, nr. 19 din 5 septembrie 1921, p. 1

⁵¹ *Ibidem*

⁵² Ștefan Zeletin, *op. cit.*, p. 230

⁵³ D. Drăghicescu, *op. cit.*, p. 20

⁵⁴ Emil Cioran, *Schimbarea la față a României*, Buc., Ed. Vremea, f. a., p. 50

⁵⁵ *Programul românilor bucovineni*, f. a., în „Bucovina”, I, nr. 1 din 18 martie 1919, p. 1

⁵⁶ „Neamul românesc”, XI, nr. 245 din 3 noiembrie 1919, p. 1

sufletească, iar populația din teritoriile unite resimțea urmele anilor lungi de dominație străină. O problemă dificilă era analfabetismul care avea o medie de 60%, mai ridicată în Basarabia (94%) și Bucovina (60%) și mai scăzută în Vechiul Regat (43%) și în Ardeal (40%).⁵⁷ În 1930 situația știutorilor de carte a cunoscut o ameliorare, procentul crescând (de la 40% în 1919) la 57%, din care 51,3% în mediul rural și 77,3 în mediul urban.⁵⁸

În anii interbelici au apărut atitudini și mentalități noi ale politicienilor. Octavian Goga scria cu mult realism în octombrie 1918: „Clasa conducătoare în România trebuie să-și reformeze radical mentalitatea sa politică [...] Nu există la noi spirit normal și sănătos care să nu înțeleagă că soldatul țaran de la Mărășești și Oituz este singurul tip reprezentativ real al neamului și că trebuie contat pe el, pentru orice act de dreptate [...] Omul politic care nu va înțelege în România de astăzi și de mâine acest adevăr elementar, va fi trimis la muzeul de antichități și formulele sale se vor pierde în văzduh.”⁵⁹ Politicienii, în campaniile electorale trebuiau să atragă și să convingă nu numai un electorat numeros, ci și un electorat cu o mentalitate nouă, conștient de forța votului său. Votându-se pe circumscripții și pe liste, fiecare candidat trebuia să se adreseze la mii de cetățeni.⁶⁰

De aceea, în perioada interbelică, activitățile electorale s-au schimbat. Candidații organizau turnee electorale lungi și obositoare, în județe, în orașe, dar și în satele cele mai îndepărtate. Ei străbăteau ulițele pline de noroi sau de praf, poposeau la cârciuma din sat, la biserică, la primărie, țineau câte 10-15 discursuri într-o zi. Politicienii cu monoclu și joben care evitau să se deplaseze la sate sau să vorbească cu țărani, treptat au fost depășiți de realități. În prim plan au trecut cei activi, energici, dinamici, întreprinzători, care știau să intre în dialog cu masele, cu cei „nestilați”.⁶¹ Încă din martie 1919, Octavian Goga avertiza: „Cârmuitorul trebuie să coboare în mijlocul mulțimii, să pipăie durerile ei, să-i priceapă năzuințele, să-i sprijine interesele.”⁶²

Țăranii participau la întrunirile electorale, ascultau promisiunile, își făceau calcule, cântăreau și optau. Pentru mulți dintre ei, cârciumile erau locuri de întruniri politice, de discuții, căci aici soseau politicienii, prefectul,

⁵⁷ „Glasul Bucovinei”, XVI, nr. 4015 din 14 martie 1933, p. 1

⁵⁸ D. Șandru, *Populația rurală a României între cele două războaie mondiale*, Iași, Ed. Acad., 1980, p. 179

⁵⁹ O. Goga, *op. cit.*, p. 165

⁶⁰ D. Drăghicescu, *Reforma electorală*, Buc., Imprimeria statului, 1926, p. 33

⁶¹ I. Scurtu, I. Bulei, *op. cit.*, p. 215

⁶² O. Goga, *op. cit.*, p. 204

candidații în alegeri ș.a. Veneau aici, curioși să asculte dezbaterile, chiar și din acei care în mod obișnuit nu treceau pragul cârciumii.⁶³ Candidații acordau o atenție deosebită propagandei la sate, fiind convinși că aici se hotăra soarta alegerilor. În dorința de a atrage electoratul, mulți se lansau în promisiuni dintre „cele mai fantastice.”⁶⁴ Cei care făceau astfel de făgăduieli exagerate, fie ocoleau realitatea, fie îi amăgeau pe alegători, ambele situații fiind considerate „două inconveniente ale votului universal.”⁶⁵

C. Argetoianu nota că marile și de multe ori exageratele promisiuni au dus la o propagandă încărcată de demagogie. El critica faptul că „minciuna crește zi de zi” și că partidele doreau să obțină voturi „prin vorbe goale.”⁶⁶ Erau politicieni care spuneau „orice prostie pentru a fi pe placul cetățeanului naiv”, încât omul de rând, de multe ori era „năucit”.⁶⁷ Cetățenii și îndeosebi țăranii se vedeau curțați și lăudați de diverși candidați. Documentele de arhivă consemnează că „poporul însuși rămâne uluit de înălțimea la care a suit, de valoarea lui pe care până acum nici nu o bănuia și n-avea habar că o posedă.”⁶⁸ Alegătorii se vedeau astfel „perfecti și desăvârșiți în toate privințele”⁶⁹, mulți neînțelegând de unde venea atâta atenție și de ce apăreau atâtea laude.

Conștiința colectivă a electoratului era „asaltată” nu numai de promisiunile și laudele candidaților în alegeri, ci și de faptul că partidele politice își formulau sau își reformulau programele, își luau nume sonore (Partidul Țărănesc, Partidul Poporului etc.), cele vechi își schimbau denumirile (Partidul Conservator Democrat, Partidul Conservator Progresist etc.).⁷⁰ Ele căutau să-i atragă pe alegători folosind modalități dintre cele mai diferite: manifeste, presă, întruniri, intervenția aparatului administrativ, propaganda agenților electorali. Ziarul „Îndreptarea” făcea o interesantă descriere a rolului și a atitudinii agentului electoral: „Adevăratul agent electoral combate guvernul. Dacă nu plouă, vina este a guvernului; iar dacă plouă prea mult, răspunderea o are tot dânsul. Guvernul este cauza pentru care soacrele își torturează ginerii, nevestele își înșeală bărbații iar elevii nesilitori nu

⁶³ În satele politicianiste, f. a., în „Neamul românesc”, XXIII, nr. 260 din 23 noiembrie 1928, p. 1

⁶⁴ D. Drăghicescu, *op. cit.*, p. 12

⁶⁵ *Ibidem*

⁶⁶ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond C. Argetoianu, dos. 146/1931, p. 3

⁶⁷ *Orizonturile demagogiei*, f. a., în „Mișcarea”, XXV, nr. 495 din 24 iulie 1932, p. 1

⁶⁸ Arhivele Naționale Istorice Centrale, fond Casa Regală, dos. 146/1931, p. 3

⁶⁹ *Ibidem*

⁷⁰ *Enciclopedia României*, vol. I, Buc., 1938, p. 968

promovează clasa. Iar seria incriminațiilor este nesfârșită pentru că talentul și ingeniozitatea agentului electoral știu să descopere la fiecare colț «buba» care să scurteze zilele sau cel puțin să pună bețe în roate carului guvernamental. [...] La Capșa sau în cea mai modestă cârciumă de la Obor, el rămâne aceeași ciupercă parazită care trăiește pe maidanul politicii noastre ca un înveterat obicei al pământului.”⁷¹

O influență asupra alegătorilor, îndeosebi asupra țăranilor, o aveau și semnele electorale pe care le adoptau partidele politice. De multe ori, aceste semne (introduse pe motivul că existau mulți analfabeți) aveau un important rol propagandistic. Astfel, în cadrul unor întruniri electorale, mai ales la sate, erau analizate „virtuțile semnului”⁷²: crucea, coasa, secera etc. „Și atunci – nota D. Drăghicescu – se întâmpla ca mentalitatea țăranilor fiind cam primitivă, îndată ce văd secera, de exemplu, își fac raționamentul că acesta este instrumentul nostru, cei care-l au sunt de ai noștri, muncitori ca și noi, cu secera și puterea aceasta de sugestie a semnului este irezistibilă, îl trage ca un fel de fatalitate.”⁷³

Criteriile țăranilor pentru a vota un candidat erau diverse: cine le vorbea mai frumos, cine striga mai tare, cine promitea mai mult. Ei erau atrași de cei care veneau în mijlocul lor și le spuneau că „țăranii au mai multe drepturi decât li s-au dat, că nu li s-a dat destul pământ, că armata e prea grea, că jandarmeria e apăsătoare etc.”⁷⁴ Astfel de afirmații aveau ecou pentru că mulți săteni erau analfabeți și nu aveau experiență politică.⁷⁵ Alegătorii participau la întruniri, îi ascultau pe oratori și cântăreau promisiunile candidaților. Greutățile materiale îi determinau să se orienteze spre acele formațiuni politice care le făgăduiau ameliorarea nivelului de trai.

O trăsătură a perioadei interbelice a constituit-o intrarea în viața politică a numeroși intelectuali, inclusiv din lumea satelor: învățători, preoți, profesori. Unii au optat pentru politicianism din pasiune și din convingere, alții au vizat interese materiale. Lumea, mai ales la sate, se împărțea pe partide, întărindu-se patimile politice. După 1918, masele erau tot mai mult „cuprinse de nevoia crescândă de acțiune politică”⁷⁶ Analizând acest aspect, P. P. Negulescu scria: „Mai fiecare cetățean simte nevoia să se intereseze de

⁷¹ „Îndreptarea”, II, nr. 105 din 13 mai 1920, p. 1

⁷² D. Drăghicescu, *op. cit.*, p. 37

⁷³ *Ibidem*

⁷⁴ *Ibidem*

⁷⁵ Petre Suci, *Populația Ardealului și simțul realităților social-economice*, Cluj, Ed. revistei „Societatea de mâine”, 1925, p. 26

⁷⁶ P. P. Negulescu, *Partidele politice*, Buc., 1926, p. 21

îmbunătățirea situației generale, care devine din zi în zi mai grea și de care sufăr toți. De aici preocuparea crescândă a maselor populare de viața politică, cum de altfel le și obligă sufragiul universal.”⁷⁷

În ce măsură cele zece scrutinuri electorale au reflectat voința și aspirațiile maselor?

Alegerile deveneau „bătălii electorale autentice”⁷⁸, iar partidul ajuns la putere avea grijă să-și răsplătească partizanii. În perioada interbelică, legea electorală din anul 1926 a denaturat voința cetățenilor, favorizând partidele mari și lovind în cele mici.⁷⁹ „Obsesia” procentelor, a accentuat presiunea partidelor politice și a aparatului administrativ asupra electoratului. În același context, trebuie amintit sistemul prin care regele numea guvernul, iar acesta lupta pentru a câștiga alegerile, încât au rămas celebre expresiile „dați-mi puterea și vă dau parlamentul” sau „în România nu sunt guverne parlamentare, ci parlamente guvernamentale”.⁸⁰ Acest sistem a avut evidente urmări asupra alegătorilor căci, partidul chemat la guvernare, dorind să obțină cele 40% din voturi, recurgea la o gamă largă de acțiuni din care nu lipseau demagogia, abuzurile, excluderea de la vot a unor cetățeni etc.⁸¹

Dacă analizăm mentalitatea colectivă în alegerile parlamentare interbelice, apar mai multe întrebări posibile: Ce factori i-au determinat pe cetățeni să opteze pentru un anumit partid (programul, liderii politici, interesele proprii, contextul economico-social)? Ce categorii sociale, când și în ce zone au rămas fidele unui anumit partid? Care a fost atitudinea minorităților? Când au câștigat guvernele alegerile în baza unei popularități reale și când și cât victoria s-a datorat aparatului administrativ?

Dacă ar fi să structurăm cele zece alegeri parlamentare interbelice din punctul de vedere al răspunsurilor ce s-ar putea da la aceste întrebări, le-am putea grupa astfel:

– 1919 – un început de drum electoral în care masele nu aveau nici experiență și nici suficientă educație politică.

– 1920 și 1928 – sprijinul masiv pe care majoritatea alegătorilor l-au dat partidelor de care-și legau marile speranțe: Partidul Poporului, respectiv Partidul Național Țărănesc.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 22

⁷⁸ Al. Gh. Savu, *op. cit.*, p. 29

⁷⁹ Marin Nedelea, Trăsăturile regimului politic din România în primul deceniu interbelic, în „Anale de istorie”, nr.1/1974, p. 106

⁸⁰ Al. Gh. Savu, *op. cit.*, p. 26

⁸¹ *Ibidem*, p. 27

– 1922, 1926, 1927 – succesul electoral rezultat dintr-o anumită popularitate (inegală și discutabilă) și din contribuția aparatului administrativ.

– 1931, 1932, 1933 – rezultatele au fost influențate atât de intervenția administrației cât și de factorii specifici acestor ani: marile dificultăți economico-sociale determinate de criza economică, frământările din și dintre partide, apariția unor noi formațiuni politice, ascensiunea extremei drepte, succesiunea anuală a alegerilor.

– 1937 – deruta alegătorilor în fața urnelor de vot determinată de diverse cauze: surprinzătoarele alianțe electorale (Maniu-Codreanu; Partidul Național Liberal-Frontul Românesc), intensa campanie electorală a extremei drepte (legionari, Partidul Național Creștin), disensiunile din și dintre Partidul Național Liberal și Partidul Național Țărănesc.

Bibliografie

I. Izvoare

A. Arhive

- Arhiva Națională Istorică Centrală, Fond Cantacuzino 1918-1928
Meissneir 1918-1928

B. Documente publicate

- „*Anuarul statistic al României*”, 1922
- Manuilă, Sabin, *Recensământul general al populației din 29 Decembrie 1930*, București, Imprimeria Națională, 1938

C. Presa

- „Adevărul”, 1919
- „Almanachul Adevărul și Dimineața”, 1924
- „Almanachul Pagini agrare și sociale” 1925
- „Anuarul Universității din București” 1929-1930
- „Anuarul Universității din Iași” 1929-1930
- „Anuarul Universității Regele Ferdinand I Cluj”, 1918-1929
- „Sburătorul literar”, 1922
- „Viața românească”, 1927

D. Memorii

- Filotti, Maria, *Am ales teatrul*, București, Editura Meridiane, 1963

II. Lucrări și studii

- Bălan, Ștefan, Mihăilescu, Șt. Nicolae, *Istoria științei și tehnicii în România, Date cronologice*, București, Editura Academiei R.S.R., 1985
- Banu, G., *Sănătatea poporului român*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1935
- Bengescu, H.P., *Opere*, vol.I, București, Editura Minerva, 1973
- Biblioteca critică, *H.P.Bengescu. Interpretat de Felix Aderca, G.Călinescu, Șerban Cioculescu, ș.a.*, studiu, antologie de Viola Vancea, București, Editura Eminescu, 1974
- Călinescu, George, *Istoria literaturii române*, București, Editura pentru literatură, 1968
- Cantacuzino, Alexandrina, *Politica culturală*, București, Tipografia Românească, 1928
- Ivașcu, George, *Confruntări literare*, vol. II, București, Editura Eminescu, 1986
- Petric, Aron, Ioniță, Gh. I., Cârțână, I., Scurtu I., Ionescu, GH. Z., Popescu E., Budrigă V., Smârcea D., *Istoria României în date 1918-1981*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 198
- Piru, Al., Șerb, Ioan, *Poezia românească clasică; De la Dosoftei la Octavian Goga*, București, Editura Minerva, 1970
- Platon, Gheorghe, *Din istoria României moderne*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985
- Rebreanu, Liviu, *Scrisul românesc ardelean mai nou, în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928*, vol. II-III, București, Cultura Națională, 1929
- Roșca, P., *Învățământul după Marea Unire în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928*, vol. II-III, București, Cultura Națională, 1929
- Scurtu, Ioan, *Viața politică din România 1918-1944*, București, Editura Albatros, 1982
- Petric, Aron, Ioniță, Gh. I., Cârțână, I., Scurtu I., Ionescu, GH. Z., Popescu E., Budrigă V., Smârcea D., *Istoria României în date 1918-1981*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 198
- Piru, Al., Șerb, Ioan, *Poezia românească clasică; De la Dosoftei la Octavian Goga*, București, Editura Minerva, 1970
- Platon, Gheorghe, *Din istoria României moderne*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985

- Rebreanu, Liviu *Scrisul românesc ardelean mai nou, în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928*, vol. II-III, București, Cultura Națională, 1929
- Roșca, P., *Învățămintul după Marea Unire în Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul 1918-1928*, vol. II-III, București, Cultura Națională, 1929
- Scurtu, Ioan, *Viața politică din România 1918-1944*, București, Editura Albatros, 1982

VI. DIN VIAȚA SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA

CURSURILE DE VARĂ ALE SOCIETĂȚII DE ȘTIINȚE ISTORICE DIN ROMÂNIA DE LA CONSTANȚA - O REUȘITĂ CATEGORICĂ!

Oltea Rășcanu GRĂMĂTICU *

Cursurile Școlii de Vară a Societății de Științe Istorice din România, desfășurate la Constanța între 16-24 iulie 2009, se înscriu printre cele mai reușite acțiuni metodic-științifice din ultimii ani cu profesorii din învățământul preuniversitar. De altfel, municipiul Constanța a fost gazda primitoare a mai multor ediții a cursurilor de vară, începând cu anul 1973, avându-se în vedere patrimoniul istoric milenar existent, deosebit de valoros în zonă, mai ales arheologic, cât și prezența unor cadre universitare prestigioase.

Nu trebuie pierdut din vedere și sprijinul financiar substanțial pe care l-a oferit Consiliul Județean Constanța, de fiecare dată, pentru buna desfășurare a manifestărilor noastre, cu atât mai mult de apreciat în condițiile severe de criză cu care se confruntă întreaga societate românească.

Sedința festivă de deschidere a cursurilor Societății de Științe Istorice din România, sub genericul *Locul și rolul românilor în istoria universală* a avut loc în Sala Senatului Universității „Ovidius” din Constanța, în ziua de 16 iulie 2009, în prezența unor invitați de marcă din lumea academică, profesori ai învățământului preuniversitar din țară și de peste hotare, reprezentanți ai autorităților locale și ai societății civile. Din prezidiu au făcut parte prof. univ. dr. Ioan Scurtu, președintele Societății de Științe Istorice din România și directorul Institutului Revoluției Române, prof.univ.dr. Marian Cojoc, prorectorul pe probleme de învățământ al Universității “Ovidius” din Constanța, conf. univ.dr. Daniel Flaut, decanul Facultății de Istorie și Științe Politice, prof.univ.dr. Valentin Ciorbea,

* Profesoară, Liceul Pedagogic, Bârlad, președinta Filialei Bârlad a Societății de Științe Istorice din România

prof. Petre Purcărea, inspector de specialitate al Inspectoratului de Învățământ Județean Constanța.

În intervenția sa, prof.univ.dr. Ioan Scurtu a subliniat ca un eveniment important din viața Societății de Științe Istorice din România, aniversarea anul aceasta a șase decenii de activitate prodigioasă, ceea ce o plasează printre puținele asociații profesionale din țară cu asemenea longevitate și mai ales prestigiu în rândurile cadrelor didactice din învățământul preuniversitar. Dintre reușitele de substanță se numără editarea de către conducerea Societății de Științe Istorice din România a revistei „Studii și Articole de Istorie”, organizarea cursurilor de vară, a unor simpozioane naționale, sesiuni științifice, dezbateri ș.a.

După scurtele alocuțiuni de bun venit din partea gazdelor au luat cuvântul unii invitați printre care prof.dr. Bogdan Teodorescu, secretarul general al Societății de Științe Istorice, cunoscut istoric și autor de manuale școlare care a rememorat, nu fără o anumită nostalgie, calitatea deosebită în plan metodic-științific a primelor cursuri de vară inițiate de SȘIR, remarcându-se, mai cu seamă cele de la Suceava, Brașov, Constanța. Cu această ocazie a fost subliniată contribuția regretatului istoric și arheolog Adrian Rădulescu în buna desfășurare a cursurilor de vară de la Constanța, din 1973, devoțiunea secretarului general al S.Ș.I.R., I. Șendrulescu, calitățile de istoric, pedagog și metodist de excepție ale profesorului Aurel Iordănescu și a altora din conducerea centrală a societății, care nu au făcut rabat de la calitate, prestigiu și mai ales de la demnitatea de dascăl.

Prof. drd. Paul Dominte, secretarul general adjunct al S.Ș.I.R., și-a manifestat și cu această ocazie dorința ca numărul tinerilor să devină, cum este și firesc, precumpănitor în activitatea metodic-științifică a filialelor, iar rodul cercetărilor științifice și metodice cele mai valoroase să-și găsească locul în revista „Studii și Articole de Istorie” și în alte publicații centrale și locale.

În continuare, prestigioase cadre universitare au prezentat câteva studii privind istoria Dobrogiei și respectiv evoluția orașului-port Constanța, în epoca modernă și contemporană: prof.univ.dr. Valentin Ciorbea, *Repere istorice privind evoluția Dobrogei 1918-1940*; conf.univ.dr.Daniel Flaut, *Raportul biserică-stat în Țările Române în evul mediu*; conf.univ.dr.Mariana Cojoc, *Comerțul exterior al României prin portul Constanța în perioada intrerbelică*; prof. drd. Paul Dominte, prof. drd. Petrică Miu, *Problema apei la Constanța până la primul război mondial*.

Dezbaterile tematice au fost moderate de prof.univ.dr. Marian Cojoc. Un stand de cărți și reviste bine dotat a oferit posibilitatea participanților la

aceste cursuri de vară să cunoască mai îndeaproape eforturile științifice ale cercetătorilor dobrogeni, în clarificarea unor momente importante în dezvoltarea acestei regiuni, în context național și european.

În după-amiaza aceleiași zile s-au realizat primele vizite de documentare și informare la principalele obiective istorice din municipiul Constanța: Muzeul de Istorie Națională și Arheologie (cu valoroase colecții arheologice ale vechiului Tomis din epoca greco-romană); Moscheea Carol I; Biserica Greacă „Metamorphosis”; Biserica de rit armean; Templul israelit. Profesorii de istorie, unii pentru prima dată pe aceste frumoase meleaguri, și-au exprimat bucuria de a cunoaște zestrea arheologică remarcabilă, valorile sculpturale și arhitectonice într-o multitudine de forme pe parcursul asimilării și cizelării a două milenii de cultură și spiritualitate.

În cea de-a doua zi a cursurilor de vară, pe data de 17 iulie, ora 9 dimineața, în sala de conferințe a Bibliotecii Județene „Ioan N. Roman” din Constanța, s-a desfășurat dezbaterea *1989, anul marilor transformări în Europa*, având ca moderator pe prof.univ.dr. Ioan Scurtu, președintele S.Ș.I.R., director al Institutului Revoluției Române. Dezbaterile au vizat contextul intern și internațional în care s-au prăbușit regimurile comuniste din Europa Centrală și de Sud-Est, printre care și România, în pragul celor două decenii care s-au scurs de la acele istorice evenimente.

Discuțiile aprinse au pornit de la definirea conceptelor de revoluție, lovitură de stat, revoltă, mișcare revoluționară, apoi măsură în care ele pot fi aplicate evenimentelor din decembrie 1989 din România, unde spre deosebire de celelalte revoluții „de catifea” din țările sistemului socialist european, au îmbrăcat un caracter violent, înregistrându-se peste o mie de morți și peste 3500 de răniți. Numărul mare de intervenții, caracterul uneori contradictoriu al definirii evenimentelor din decembrie 1989, patosul cu care s-au susținut unele pledoarii, demonstrează că o astfel de temă era imperios necesar supusă dezbaterii.

În dimineața zilei de 18 iulie, participanții, pentru majoritatea au putut vizita în premieră portul militar Constanța. Surpriza a fost cu atât mai mare cu cât la ora 9 s-a obținut permisiunea de a se asista la ceremonialul de ridicare a drapelului pe una din navele etalon ale marinei militare, *Fregata Regina Maria*, urmată de vizitarea principalelor compartimente ale navei și a expoziției special amenajate. Informațiile deosebit de competente și detaliate primite din partea specialiștilor au suscitât mai multe întrebări din partea grupului de profesori de istorie, privind execuția navei, modul de funcționare, gradul de pregătire a cadrelor militare, colaborarea în cadrul Alianței Nord-Atlantice etc.

Au fost vizitate și alte obiective navale interesante, precum un submarin românesc, *Delfinul*, achiziționat înainte de revoluție, din spațiul sovietic. Emoțiile au fost deosebit de mari, după coborârea zecilor de trepte metalice lunecoase, în interiorul submarinului, străbaterea culoarelor întunecate, vizitarea cabinelor înguste, până la centrul de comandă automatizat, de unde s-a încercat vizualizarea activității unui echipaj pe o navă militară în condiții de strictă securitate. Totul demonstrează că munca lor este performantă, cu nimic mai prejos de a celorlalți parteneri occidentali. Vizita s-a încheiat la Muzeul Portului și la Farul Carol I, prilej de a rememora contribuția adusă de monarhie la dezvoltarea portului maritim Constanța (documente, ilustrații, machete, obiecte de epocă ș.a.).

La ora 11, Muzeul Marinei Române, reorganizat și modernizat la standarde europene, a găzduit dezbaterile *Momente din istoria Marinei Române*, moderată de cpt. cdor. Manuel Glodarencu, directorul Muzeului. Cuvântul de deschidere a fost rostit de contraamiral Petre George, redactor șef al revistei „Marea Noastră”.

Au susținut lucrări deosebit de interesante și cu o tematică variată tineri cercetători ai Muzeului Marinei Române: muzeograf dr. Andreea Atanasiu, *Imagini de nave în pictura murală bisericească în evul mediu românesc*; muzeograf drd. Andrei Voichițu, *Muzeografie militară – o piesă controversată de artilerie din colecția Muzeului Marinei Române*; muzeograf dr. Ion Râșnoveanu, *Din istoria Bricului “Mircea” – simbol al Marinei Române*; dr. Florin Stan, șef secție istorie, *Misiuni ale Marinei Regale Române în anii celui de-al Doilea Război Mondial*. Discuțiile care s-au purtat pe marginea comunicărilor prezentate, vizitarea exponatelor deosebit de valoroase ale complexului muzeistic, unice în țară, au avut menirea să reîntregească cunoștințele participanților de la aceste cursuri de vară despre portul Constanța, principala poartă maritimă spre mapamond.

Un rol important pentru cunoașterea întregului areal dobrogean l-au avut vizitele în muzee, la monumente istorice, instituții cultural-științifice și excursiile tematice (Adamclisi, Histria, Tulcea, Mangalia ș.a.), precum și periplul pe litoralul bulgăresc (Varna – Balcic – Kaliakra).

Duminică 19 iulie a fost organizat un adevărat regal tematic, excursia la Adamclisi. Pe parcursul unei zile s-a desfășurat un program complex integrat festivităților dedicate aniversării a 1900 de ani de la inaugurarea monumentului de la *Tropaeum Traiani*. Moderatorul întregii acțiuni de la Adamclisi a fost prof. univ. dr. Alexandru Barnea, cunoscut arheolog și istoric, vicepreședinte al Societății de Științe Istorice din România, care urmând competența și pasiunea științifică a tatălui său pentru aceste locuri,

și-a dedicat aproape întreaga carieră didactică universitară, șantierului arheologic de la Tropaeum Traiani, pentru a pune în valoare acest unic monument de factură romană, comparabil cu Columna lui Traian de la Roma, și de la a cărui inaugurare s-au împlinit 1900 de ani.

Vizitarea impunătorului monument Tropaeum Traiani, a ruinelor cetății romane, a exponatelor din muzeul din apropiere, de o certă valoare documentară și spirituală, dezbaterile care au urmat, au demonstrat atracția pe care continuă să o releve fundamentele de bază ale procesului de romanizare în formarea poporului român și pentru actuala generație de istorici și arheologi.

Ziua de 20 iulie a fost considerată pe drept cuvânt o zi cu o încărcătură specială, excursia pe ruta Constanța – Balcic – Varna, adică pe fosta Coastă de Argint a României Mari, astăzi făcând parte din teritoriul statului Bulgaria. După vizitele anterioare la vechile polisuri grecești de pe litoralul românesc (Tomis, Histria, Callatis), organizatorii, în parteneriat cu colegul bulgar, Mihail Kiriazov, au oferit o imagine mai amplă a ceea ce a reprezentat cultura și civilizația greacă, acum mai mult de două milenii și jumătate în urmă, în marele polis Odessos (Varna de astăzi).

Muzeul de Istorie și Arheologie din Varna deține unele dintre cele mai impresionante și valoroase colecții de artefacte grecești, tracice și romane (monede, ceramică, podoabe, obiecte de uz casnic, arme, statui etc.) recunoscute pe plan european. Vizita a continuat la alte monumente istorice și ecleziastice medievale și moderne, din care nu a lipsit impunătoarea Catedrală ortodoxă. Varna contemporană, cu monumentele sale bine conservate, cu parcurile înmiresmate și bulevardele spațioase, bordate de umbroșii castani, cu spațiile comerciale și culturale modernizate, cu vestitele plaje aurii și stațiunile renumite din apropiere, precum Albena, reprezintă o locație de interes european.

La întoarcere s-a staționat în bătrânul Balcic (anticul Dionysopolis), legat ancestral de civilizațiile războinicilor traci, a ingenioșilor eleni și imperialilor romani, cu urcușuri și coborâșuri în epoca medievală și modernă implementată de semiluna otomană, revenit în sânul patriei române în perioada interbelică, când a primit aura de romantism inegalat prin construirea castelului de către Regina Maria și a splendidelor grădini cu flori multicolore și arbuști exotici de pe malul mării tumultuoase. Lăsat în paragină, mai multe decenii, Complexul Muzeistic „Regina Maria” de la Balcic a fost restaurat în bune condițiuni și redat circuitul turistic internațional, ceea ce constituie o realizare în direcția păstrării patrimoniului istoric.

Un alt exemplu de conservare și integrare în circuitul turistic îl reprezintă Kaliakra cu ruinele fostei cetăți turcești, în jurul căroră s-au amenajat spații culturale și de divertisment. Vizita în țara vecină, Bulgaria, a demonstrat posibilitățile multiple de colaborare și pe linia Societății de Istorie, conclavul istoricilor având multe teme de dezbătut împreună, datorită și spațiului balcanic în care au evoluat ambele popoare, și mai ales a priorităților contemporane comune.

Pe 21 iulie, în cadrul Liceului Teoretic „Lucian Blaga” din Constanța, prof. univ. dr. Gheorghe Buzatu, membru corespondent al Academiei Române, a moderat dezbaterile *1939 în istoria românilor și a lumii*. După intervenția deosebit de interesantă și riguros documentată a reputatului istoric ieșean, privind raporturile de forțe pe plan internațional, în preajma declanșării celui de-al Doilea Război Mondial și poziția geostrategică a României, a mai prezentat drd. Doru Neagu lucrarea colegului drd. Alexandru Claudiu Vitanos, *1939: între pace și război, românii cuceresc America. Ecouri de la Expoziția Universală din New York* și drd. Paul Dominte, *Marginali și pauperi în Constanța începutului de secol XX*. Cursanții au adresat numeroase întrebări istoricului Gheorghe Buzatu despre acest eveniment crucial care a marcat istoria omenirii în general și a României în special.

După – amiaza s-a efectuat o vizită deconectantă în insula Ovidiu, cu vaporășul, plecând din cunoscuta stațiune Mamaia, supranumită „perla litoralului românesc”.

Ziua de 22 iulie a fost dedicată dezbaterilor metodice, atât de necesare pentru implementarea unui învățământ modern, adaptat cerințelor europene. Gazda acestei reuniuni a fost, pentru a doua oară, Muzeul Marinei Române, iar ca moderatori: prof. drd. Paul Dominte, prof. drd. Iulia Cristina Bulacu și prof. Constantin Vitanos, consultant educațional. Tinerii prof. drd. Paul Dominte și prof. drd. Iulia Cristina Bulacu au prezentat *Proiect de Istorie orală – Management strategic; Considerații teoretice și practice* iar prof. Carol Căpiță a expus subiectul „Folosirea imaginilor cu monumente în predarea istoriei”.

Discuțiile numeroase care au urmat în rândurile cursanților din învățământul preuniversitar din țară, dar și a invitaților, au demonstrat, încă o dată, că problemele metodice de perfecționare și modernizare a învățământului istoric reprezintă o prioritate, de care trebuie să țină cont organizatorii unor astfel de activități și în edițiile viitoare ale cursurilor, acordându-se chiar un spațiu mai larg.

Pe 23 iulie s-a organizat excursia de documentare pe traseul: Constanța – Tulcea – Histria. Surpriza a constituit-o scurta croazieră, de câteva ore, pe canalele Deltei Dunării, prilej benefic de cunoaștere a acestui ecosistem misterios și unic, în Europa și nu numai, dar tot mai amenințat de efectele nefaste ale poluării.

Reveniți în municipiul Tulcea, grupul de profesori a vizitat câteva obiective arheologice și istorice ale localității, *Monumentul Independenței*, după care s-a continuat traseul spre Histria, principală colonie întemeiată de grecii din Milet, în secolul al VII-lea î.Hr. Săpăturile arheologice întreprinse aici încă din preajma primului război mondial, și continuate cu mici întreruperi până în prezent, au dat la iveală un bogat material arheologic, cu ajutorul căruia se pot reconstitui, fazele cele mai însemnate din istoria acestui polis. În urma vizitării ruinelor cetății Histria și a muzeului din apropiere, care adăpostește cele mai importante artefacte de factură greacă și romană, a avut loc o fructuoasă dezbatere, moderator fiind muzeograful Stan George.

Pe data de 24 iulie în cadrul Colegiului Național „Constantin Brătescu” s-a desfășurat festivitatea de închidere a cursurilor de vară, sesiunea Constanța 2009, în prezența prof. univ. dr. Bogdan Murgescu, vicepreședinte al S.Ș.I.R., și altor membri din conducerea Societății de Istorie, al Inspectorului școlar Județean, Petrică Miu ș.a. Cu această ocazie s-au completat chestionare pentru evaluare, au fost formulate concluziile reuniunii, s-au înmănat diplome de participare la cursuri și premiile pentru lucrările publicate în 2008.

Cursurile de vară de la Constanța, din perioada 16-24 iulie 2009 au întărit convingerea necesității punerii unui accent mai mare pe latura metodico-științifică, a diversificării conținutului tematic, atragerii unui număr mai mare de cadre tinere din rândul filialelor. Din cuprinsul dezbaterilor a reieșit, spre onoarea slujitorilor Muzei Clio, că la catedră disciplina istorie nu este supusă perversității deculturalizării, deși numărul de ore este în continuă scădere, că profesorii din învățământul preuniversitar, practică o meserie de apostolat național și cultural, în consonanță cu adevărul istoric, și de cele mai multe ori, în acord cu noile dimensiuni ale tehnologiei didactice, mulți dintre cei prezenți fiind autori de manuale școlare, ori cercetători, mai ales în domeniul istoriei locale.

La actuala ediție a cursurilor Școlii de Vară a S.Ș.I.R. de la Constanța au participat profesorii de istorie din învățământul preuniversitar reprezentând 22 de filiale din mai multe județe și municipii ale țării, printre care

Argeș, Bârlad, Brașov, București, Buzău, Călărași, Constanța, Dâmbovița, Dolj, Gorj, Pitești, Prahova, Vrancea, dar și invitați din Bulgaria (Silistra).

Trebuie făcută o remarcă specială pentru implicarea directă, competentă, plină de căldură și sollicitudine în buna desfășurarea a acestor cursuri de vară a slujitorilor Muzei Clio din partea tinerilor colegi prof. drd. Paul Dominte, secretar general adjunct al S.Ș.I.R și prof. drd. Iulia Bulacu, cenzor.

Sincere felicitări pentru gazdele cursurilor de vară ale S.Ș.I.R din acest an, care reprezintă un exemplu demn de urmat!

Più che il protocollo la prassi vuole che chi è stato ospite deve parlare sempre bene di chi l'ha ospitato. Qualcuno disse che non si può essere ospite a casa sua. Io, tranne i primi attimi dell'incontro, non mi sono mai sentito ospite! Tutto questo grazie alla spontanea atmosfera che si viveva anche se ci trovavamo in un'aula austera degna di un Congresso di storici. Senza dubbio il clima che regnava durante tutte le fasi del congresso nasceva dalla cultura dei partecipanti, dalla loro voglia di confronto e di apprendere nella cultura del dare e dell'avere. Lo stesso clima (anche in questa occasione è stato dimostrato che il clima è la base fondamentale per la qualità dei risultati) è rimasto inalterato sia in tutti i momenti scientifici, sia durante il turismo culturale e nei vari momenti di...socializzazione. Va reso merito agli organizzatori che hanno saputo organizzare questo incontro (Chiedo scusa se parlo spesso d'incontro e non di Congresso. Questo è dovuto al fatto che con grande regia gli organizzatori hanno saputo legare ad un "fil rouge" l'alternanza in una logica e leggera conseguenza momenti di formazione, d'aggiornamento, di confronto, di studio e di politica associativa); dicevo che il merito fa agli organizzatori ma soprattutto ai partecipanti. Se dentro un bellissimo recipiente non ci si mette un prodotto di qualità il contenitore ha solo una funzione estetica e di parata. I partecipanti hanno saputo e voluto riempire il contenuto di qualità il contenitore offerto dall'associazione. Io che milito nella più antica associazione degli insegnanti Italiani ho capito e vissuto i momenti, gli stimoli e i vari stati d'animo che vivevano i nostri predecessori all'inizio del '900 durante i loro congressi. Ormai non è facile incontrare professori universitari e professori di scuola di ogni grado scolastico disposti ad incontrarsi per discutere sui loro problemi professionali a proprie spese, a fine anno scolastico, vivere non in alberghi, (come purtroppo assistiamo sempre di più) ma in un convitto. Uomini di scuola, per la scuola e nella scuola anche logisticamente. Questo aspetto può apparire insignificante, invece evidenzia la vera filosofia che ha animato questi congressisti. La loro partecipazione è stata seria e qualificata

* FNISM- Federazione Nazionale Insegnanti - Già responsabile della formazione iniziale e continua della "Ligue International pour l'Enseignement et l'Education Populaire"

approfondita con l'umiltà dei grandi. A dimostrazione di ciò voglio portare un solo esempio per tutti. Fra i partecipanti c'era un giovane – Paul Dominte - che pensavo che era stato pagato per curare gli aspetti organizzativi e di supporto ai partecipanti. Ad esempio scaricava e caricava cassette di bottiglie d'acqua che poi distribuiva a tutti noi. Curava i nostri pranzi. Era pronto ad ogni nostra richiesta ecc.ecc. Ogni tanto scambiamo qualche parola con lui. Più avvenivano questi nostri scambi e più mi convincevo che tutto sommato oltre ad essere un bravo giovane era anche preparato. Grande fu la mia sorpresa quando ho scoperto che Paul era uno dei principali relatori del Congresso; il quale catturò l'interesse di tutti i congressisti con la presentazione della sua metodologia didattica della storia. Quel giovane che l'avevo pressappoco scambiato per il garzone della bottega era un grande professore universitario* e uno dei massimi dirigenti dell'associazione degli storici Rumeni. Detto questo continuerò a non fare una relazione o un'analisi scientifica dell'incontro; d'altronde non mi permetterei mai di farlo “dinnanzi a cotanto senno”. Mi limiterò, ancora, di cercare a trascrivere il mio stato d'animo, le mie emozioni e altre riflessioni che mi hanno pervaso durante quei giorni di grande bagno di cultura. Ovvero delle riflessioni “a voce alta”. Non nego che le mie riflessioni erano di diversa natura ad esempio cosa di quest'esperienza trasferire nella mia realtà, il confronto fra questa esperienza e quelle da me vissute. Anche in questa occasione ho cercato di capire come è stato vissuto il periodo del “regime comunista”, come stanno vivendo il post-comunismo e dove li porterà questa nuova realtà. Tutto questo senza trascurare di cercare di capire le persone nel loro modo di fare e di ragionare.

Certamente, per questione di tempo e di spazio, non riporto tutte le mie riflessioni, d'altronde non ne sarei certamente capace ma sole due o tre. Come ho detto all'inizio, sentendomi a casa mia dirò tutto quello che ho pensato e penso ancora di quell'incontro senza ipocrisia e formalità.

La prima riflessione, non in ordine cronologico di come si sono svolti i lavori, ma secondo me d'importanza e di pericolosità: Il conflitto

* Deși cuvintele domului Pangallo mă măgulesc sunt nevoit să aduc afirmațiilor sale o corecție. Sub impresia prezentării pe care eu și cu Iulia BULACU am realizat-o cu privire la managementul proiectului de istorie orală, domnul Pangallo a trăit cu impresia că suntem profesori universitari, lucru pe care îl aflu acum, din relatarea domniei sale Chiar dacă mediul universitar s-ar fi dovedit permeabil față de activitatea noastră, aceasta rămâne în momentul de față doar o posibilitate, nu și o realitate. De aceea, în respectul adevărului, trebuie să spun că subsemnatul, Paul DOMINTE, cel la care se referă rândurile de mai sus, nu sunt decât profesor de istorie la liceu (*n. ed.*)

generazionale. Il nuovo e l'antico. Il nuovo e l'antico fra i protagonisti. Il nuovo e l'antico per "I corsi e ricorsi storici" di G.B. Vico.

La mia esperienza politica, sindacale ed associativa mi ha fatto intuire che, anche, all'interno dell'associazione degli storici Rumeni esiste lo scontro fra giovani e meno giovani ovvero fra chi professava ai tempi di Ceacescu e chi no. Essere nati prima può essere una colpa e chi è nato dopo un merito? E' vero che non si può vivere il passato con gli occhi di oggi ma è pur vero che non si può leggere e giudicare il passato in modo radicale da chi l'ha conosciuto attraverso i ricordi di alcuni o dalla pubblicità dei vincitori.

Di ogni fase storica non si può e non si deve buttare tutto e non bisogna fare di tuttata l'erba un fascio. Ci sono sempre delle cose buone e delle cose cattive. C'è sempre chi ha abbracciato, in buona fede, una nuova realtà perché ne era convinto e chi l'ha fatto per convenienza. Ho sempre contestato la differenza culturale mai le persone. Mi sono sempre posto e mi pongo la domanda: "Se fossi vissuto durante il fascismo o il comunismo sarei stato antifascista o anticomunista come lo sono adesso?" Forse inizialmente avrei potuto essere attratto dalla nuova propaganda. Avrei visto ma soprattutto capito quello che realmente accadeva? Insieme all'acqua non buttiamo il bambino e ricordiamo il pensiero di manzoniana memoria ovvero il liberatore di oggi potrà essere l'oppressore di domani? Alla base di tutto, comunque, sta il fatto che non si può vergognare o ignorare un periodo storico che in ogni caso appartiene alla nostra storia e che nessuno potrà mai cancellare. Possiamo dividerlo o non dividerlo. Bisogna analizzarlo con la massima obiettività e documentazione ed evidenziare, motivando, il perché non li condividiamo e comunque avere sempre rispetto di chi era convinto di essere nel giusto e ha fatto delle battaglie di principi che per loro erano dei valori. Di questo sono e lo sono sempre stato convinto anche quando in Italia ed in Europa la cultura dell'antifascismo era esasperante e si aveva paura anche di citare il Duce o qualsiasi cosa che potesse richiamare al "ventennio". Ricordo con stima ed ammirazione un famoso giornalista Inglese. Famoso anche per la sua rigida posizione di antifascista ed assertore della democrazia. In una trasmissione televisiva si ribellò con molta veemenza quando uno dei partecipanti definì Mussolini "un coglione". Il giornalista chiarì questa sua energica presa di posizione perché aveva infinita stima degli Italiani e quindi non poteva immaginare che in Italia ci fossero quaranta milioni di "coglioni". La divisione su queste motivazioni giova sempre ed esclusivamente a chi non ha mai voluto la crescita dei popoli anche se di popolo si riempie sempre la bocca.

In Italia da anni esiste la lotta a “Cosa nostra” o “All'Onorata società”, senza entrare nel merito di quest' argomento perché il discorso ci porterebbe lontano e fuori del tema, ripeto si parla, si consumano tonnellate di carta e d'inchiostro ma nessuno parla di lotta alla cultura mafiosa. Questo avviene perché non si vuole risolvere veramente il problema. Allora si raccontano le storielle, nascondendo la verità. Tutto quello che avviene al sud è mafia, Ndrangheta, delinquenza. Argomento da buttare in prima pagina, dominio ed oggetto principale dei mass-media dove storici, politici, esperti e...veline dicono tutto per non dire niente e nascondere la verità e fare soldi e carriera. Lo stesso episodio se avviene sopra Roma al massimo, alcuni giornali (non tutti) mettono un trafiletto che serve un investigatore per trovarlo e comunque c'è sempre una giustificazione. Non si tratta mai di mafia, ndrangheta ecc.

Mentre tutto è ormai etichettato come mafia, ignorando volutamente le differenze fra ndrangheta, mafia e camorra, ci si dimentica, sempre volutamente, di denunciare e condannare il burocrate, l' impiegato, ecc.ecc. che impone la sua legge. Quale è la differenza fra il mafioso che impone la sua legge ed il semplice impiegato che non rispetta l'orario d'apertura e di chiusura dello sportello e che anziché servire il pubblico si fuma la sigaretta, parla con i colleghi o va a prendersi il caffè o fare la spesa. Questo che cosa è? E' o non è Mafia? Quindi gli storici, come tutti gli uomini di cultura devono fare l'analisi reale degli avvenimenti non limitati a semplici episodi o fattarelli ma favorire la conoscenza per un vero confronto per arrivare alla differenziazione culturale. E' la cultura che ci unisce o ci separa non l'aver vissuto o meno un regime.

“Esperienza dei vecchi e forza dei giovani” Anche se questa è una storia che si ripete nei secoli non ci si può e non ci si deve dividere su questo. Mai cercare le cose che ci dividono ma quelle che ci uniscono. Come non si può ammirare il professore (non cito il nome anche per rispetto agli altri), che ha più di qualche capello bianco e chiaramente è stato professore anche durante il regime comunista. Questo professore ha parlato con grande rigore scientifico e storico del comunismo e del nazismo (che molti anni fa li ho definiti figli dello stesso padre). Per la prima volta, in un'autorevole assise, ho sentito non la storia dei “vincitori” o di “parte” ma la vera storia, quella che non si legge quasi mai nei libri di storia. Quella storia che permette veramente a tutti quanti, giovani e meno giovani di conoscere la verità. Prima di fare l'analisi di quel periodo storico, con fermezza ed orgoglio, ha rivendicato il ruolo dello storico. Lo storico non può vivere l'ambiguità della storia ma è colui che racconta e testimonia gli

eventi attraverso lo studio e l'analisi dei fatti. Non può essere considerato storico colui che fa lo scribacchino del regime che vige in quel momento o che per lui la storia è un fatto strumentale del consumismo al servizio delle case editrici e di tutto ciò che fa audienza e carriera.

Per non parlare di un altro illustre professore che davanti Trofeo di Traiano non ha parlato dei Romani come degli invasori ed oppressori. Ha parlato di confronto fra culture, dove non c'è stata una dominazione ma la nascita di una nuova cultura che ha favorito il processo di crescita culturale e la nascita di un nuovo popolo che è la sintesi dell'interazione di diverse culture. Tutt'oggi il mito dei Romani non è stato cancellato ma alimentato continuamente. Anche per questo mi sento onorato del conferimento del titolo di "Senator Tropaeum Traiani". Tra parentesi aggiungo che nemmeno a Roma ho visto così ben conservate le vestige Romane. Eppure quasi tutti questi illuminari hanno vissuto il regime comunista. Per questo bisogna rinunciare a delle risorse che sono patrimonio non solo della Romania ma dell'intero mondo culturale.

Questi momenti quanto possono essere utili questi momenti in un periodo di grande crisi morale e culturale. E poi siamo sicuri che il nuovo è migliore del vecchio? La storia e la politica in particolare ci insegna che spesso le azioni e le motivazioni hanno cause meno nobili di quelle che si vuole dare ad intendere. Un poeta dialettale di Reggio Calabria scrisse che la politica è "Scindi tu cchi chianu eu". Che tradotto in Italiano: "Scendi tu che salgo io".

La molteplicità degli argomenti ha portato anche a parlare della riduzione delle ore d'insegnamento della storia. E' giusto ed è un sacrosanto diritto/dovere difendere le ore d'insegnamento ma questo non può essere la sola rivendicazione per la disciplina. Il problema non è solo una realtà Rumena ma è internazionale, come la maggior parte dei problemi emersi in quei giorni, ed è voluta "scientificamente" perché un popolo che non conosce il suo passato non può avere né un presente né un futuro. E' più facile gestire un popolo che "ignora" che uno che "conosce". La storia è uno degli elementi base per la democrazia e la crescita cultura dei popoli. Purtroppo dobbiamo constatare e prendere atto che l'insegnamento della storia è relegato ad materia secondaria ed alla buona volontà dei singoli insegnanti a qualificare il ruolo e la funzione della storia. Fin quando tutti gli storici europei non si convinceranno che il problema dell'insegnamento della storia non è un aspetto che riguarda solo la singola realtà ma l'intera Europa; per la storia nelle scuole, come dicono i Brasiliani, NON HA DOMANI. Questa idea mi associa ad una mia esperienza con il socialismo.

Il mio quartiere durante la rivolta degli anni '70 era divenuto una roccaforte dei fascisti integralisti e violenti. Di socialisti eravamo rimasti in poco: Si contavano in una mano e qualche dito restava anche non impegnato. Appena eletto segretario della sezione la prima cosa che ho voluto fare è organizzare il I° festival dell'Avanti(Organo ufficiale del PSI). Ai responsabili dell'apparato dissi che voleva tutte bandiere rosse con i simboli del socialismo bene in evidenza.

Inutile spiegare cosa mi animava e perché volevo questo. Durante una pausa del Festival uno dei massimi dirigenti internazionale del Socialismo mi prese sotto braccio invitandomi a fare quattro passi. Ero tutto gongolante e sicuro che si sarebbe complimentato con me per tutto quello che vedeva invece ad un certo punto mi disse:

“ Tu sei il segretario quindi il responsabile anche politico di questo festival e di tutto l'apparato allora ti dico che piano, piano tutte quelle falce, martello e libro devono iniziare a scomparire. Non hanno più niente a che fare con noi!”

Non vorrei che anche con la storia si realizzi la stessa cosa dei simboli del socialismo: Oggi si inizia con la riduzione delle ore d'insegnamento fino all'eliminazione totale dell'insegnamento. Non voglio apparire blasfemo ma credo che insieme se non prioritariamente alle ore d'insegnamento mi preoccuperei del ruolo dell'insegnamento della storia nelle scuole, dei suoi contenuti e della metodologia d'insegnamento che così bene sono emersi in quei giorni.

Anche su questo la battaglia non deve essere una battaglia solo locale e lasciata ed esclusiva per i docenti di storia. Attenzione! Oggi la storia domani le altre discipline che formano cultura.

Ecco perché nel 1901 Gaetano Salvemini e Giuseppe Kirner riunirono in una federazione tutte le associazioni di categoria.

Ho citato alcune volte la metodologia didattica evidenziata in questo meeting. Finalmente ho visto realizzata la vera efficacia ed efficiente metodologia didattica: La storia che parte dal territorio e dalle risorse locali, dalle micro-realtà per arrivare alle macro-realtà. Partire dai mosaici di una chiesa o dalla chiacchierata di una persona anonima che fa tutt'altro mestiere per arrivare ai più grandi avvenimenti storici. Uscire dall'astrattismo o dalla penna di uno scribacchino del regime o da un procacciatore d'affare per arrivare alla storia vera. Quella che crea vera cultura, che entra nella testa dei giovani e non esce più. Il '68 è fallito non perché non erano giuste le idee, ma perché alla fine s'infiltrò il potere industriale, che accettò il concetto di massa ma realizzò una massa non culturata singolarmente. La

strada giusta per mantenere il ruolo fondamentale dell'insegnamento della scuola sta, principalmente, nella metodologia presentata a Costanta. Così facendo la scuola esce dal suo isolamento e dal suo astrattismo per realizzare percorsi veri e condivisi che diventano percorsi di vita.

Non so se è bene o male questi loro incontri siano estesi anche ad una partecipazione internazionale. Ho molto paura della legge dei vasi comunicanti e di quella dello scambio dei calori. E' più facile acquisire gli aspetti negativi degli altri anziché mantenere le cose positive che abbiamo. Molti anni fa ho detto e scritto che la scuola dell'Est era rispetto a quella occidentale almeno mezzo secolo più avanti e che fosse importante che l'occidente copiasse dall'est. A distanza di alcuni anni, purtroppo e con grande rammarico, ogni volta che torno nei paesi dell'est m'accorgo che sta avvenendo il contrario: L'est si sta sempre più occidentalizzando anche nella scuola.

VII. BIBLIOGRAFIE

JURNAL DE LECTURĂ

Bogdan TEODORESCU *

Reiau după un an de absență, rubrica de referințe bibliografice sub forma unui jurnal de lectură, credincios principiului potrivit căruia încurajarea debutanților și critica la obiect a celor consacrați se constituie într-o obligație esențială a cititorului avizat. Vom avea deci un nou format, evaluarea lucrărilor alcătuite de membrii Societății de Științe Istorice sau a revistelor editate de filiale, va fi integrată acolo unde este cazul câtorva apariții care, produse de autori din alte spații culturale au stârnit interes și s-au bucurat de notorietate.

Am aniversat anul trecut 60 de ani de istorie neîntreruptă a Societății de Științe Istorice, prilej cu care profesorul Nichita Adăniloiaie ne-a făcut tuturor darul cel mai prețios; prima monografie quasi-completă a organizației noastre. Voi spune de la început că rareori s-a văzut o mai strânsă relație între un autor și tema sa de investigație. Cel ce ne-a pus la dispoziție, această sinteză impresionantă, este în situația fără egal de a fi trăit la toate vârstele subiectului său, de la copilărie și adolescență spre tinerețe și maturitate și acum când scriu, el îi este cel mai atașat protector la vârsta a treia cu nimic mai liniștită decât cele anterioare.

Cine citește această carte cu răbdare și înțelegere, nu poate să nu remarce atât vocația de cercetător, atent la surse, mereu studiate cu obiectivitate și luciditate, cât și virtuțile literare ale unui povestitor de excepție, mai cu seamă în acele pagini al căror erou principal, vrea nu vrea este chiar el. Pentru profesorul Adăniloiaie, Societatea de Științe Istorice este o scenă de mari dimensiuni (în cazul de față temporală), pe care se prezintă toți practicanții profesiei noastre: figuri importante ale momentului, personalități autentice sau simpli impostori – unii repede dovediți, membrii lumii academice și universitare dar și activiști locali, oameni cu dragoste de carte și carieră în cercetarea istorică, figuri tutelare și emblematice dar și

* Profesor dr., secretar general al Societății de Științe Istorice din România

orgolioși fără leac. Asupra tuturor se apleacă obiectivă și nu de puține ori necruțătoare judecata critică a profesorului, mereu îndoită însă de recunoașterea omenească a preponderenței binelui și a mersului implacabil înaintea peste vicisitudini nu de puține ori insurmontabile.

Revenind la monografie, structura ei se constituie în două părți interșanjabile; una consacrată istoriei centrului conducător și alta filialelor locale. Înțelegem deci că orice cititor va avea astfel o imagine de ansamblu asupra Societății de Științe Istorice, urmărind atât marile decizii cât și modul în care acestea au fost puse în practică. Aș face observația că segmentarea cronologică a materiei; primul deceniu și anii 60, perioada 1968-1989 și în fine lunga tranziție postdecembristă, poate crea impresia greșită că societatea noastră a cunoscut o epocă de aur și altele de stagnare sau declin. În realitate în cei 40 de ani de comunism dificultățile au decurs din lupta continuă cu ingerințele politicului și ideologicului și nu de puține ori cu incompetența și impostura, pentru ca după 1989, cu deosebire în primii 10 ani, lipsa mijloacelor materiale și uneori neputința de a îmbrăca vechile conținuturi în forme noi, pe măsura transformărilor din societatea noastră au creat multe probleme.

În mod corespunzător primele pagini ale monografiei sunt dedicate societăților și asociațiilor științifice de profil anterioare anului 1949. De la Societatea de Istorie și Arheologie a Județului Mehedinți, ale cărei statute erau votate la 8 octombrie 1881, la Societatea Istorică Română (1901-1915; 1922), la Asociația Generală a Profesorilor secundari de Istorie (1934) sau Asociația Istoricilor Români (1937), o mare de bune intenții s-a risipit zadarnic, poate și pentru că promotorii acestor organizații aveau personalități puternice greu de subordonat unei direcții colective. Ce nu s-a putut realiza mai bine de o jumătate de secol de încercări eșuate s-a împlinit acum 60 de ani după reforma învățământului din 1948, care între altele a epurat din învățământ și lumea academică, cea mai mare parte a vechilor elite intelectuale, iar restul a fost înregimentat în asociații profesionale largi, în care istorici, filologi și specialiști în folclor, adunați de-a valma erau obligați să conlucreze sub atenta supraveghere a organelor de partid și de stat. Să remarcăm doar că în statutul provizoriu, scopul noii organizații, era axat pe cinci mari obiective dintre care patru aveau semnificație politico-ideologică. Și că dacă din comitetul de inițiativă făceau parte universitari și academicieni, e drept nu toți cu merite științifice, în primul birou ales ca organ executiv și alcătuit din 13 membri făceau parte intelectuali agreați de noul regim, precum președintele Petre Constantinescu Iași, sau M. Roller alături de profesori secundari, institutori, învățători și chiar o studentă.

Pe bună dreptate autorul monografiei constată că în conducerea Societății discuțiile se purtau mai mult între academicieni, „evident ceilalți nu își permiteau”. Bilanțul primilor 10 ani de activitate se arată totuși rodnic împotriva subordonării (din 1951), către Ministerul Învățământului, care oferea susținerea materială, dar crea un mare disconfort printr-un amestec permanent, nu de puține ori răufăcător.

Funcționau totuși 25 de filiale, cele mai multe cu biblioteci proprii, se organizaseră primele reuniuni științifice, și după îndelungi controverse (istoria lor e spusă dinăuntru conducerii SSI) apăruse și revista Studii și Articole de Istorie (SAI – primul număr în 1956). Societatea de Științe Istorice Filologice și Folclor participa la dezbaterile planurilor de învățământ și își spunea cuvântul în legătură cu programele și manualele de limbă și literatură română și istorie și patrona olimpiada de limbă și literatură română. Pot spune, că fără să mă laud, premiant în 1960 m-am trezit în brațe cu un vraf de cărți între care și primele numere din SAI (1956-1957) pe care le păstrez la loc de cinste în biblioteca mea.

Creșterile cantitative și calitative ale unei organizații care depășise stângăciile începuturilor, au impus la capătul altor 10 ani (1968) separarea secțiilor istorică și filologică și constituirea Societății de Științe Istorice. Deși obiectivele sale mari vizau cercetarea științifică și perfecționarea activităților didactice în domeniul specialității, subordonarea față de Ministerul Învățământului se păstra și la fel contribuția la înfăptuirea politicii partidului comunist. Deși nu a mai fost subvenționată activitatea societății din 1973, iar desfășurarea conferinței pe țară a asociației noastre a întârziat vreme de 17 ani (1974-1991) obstaculată fiind de conducerea superioară de partid, în ansamblul său al doilea segment cronologic al acestei istorii a fost cel mai fast. Sunt timpurile în care au conlucrat toate personalitățile de vârf ale Societății în frunte cu profesorul Aurel Iordănescu și în care realizările absolut incontestabile nu au întârziat să apară. În 1973 funcționau 45 de filiale, activitatea științifică și metodică se concretiza în zeci de sesiuni științifice, și simpozioane – aniversări. În 1968 excursiile științifice din anii 50 au fost înlocuite cu cursurile de vară anuale, revista SAI s-a transformat într-o publicație destinată în mod esențial profesorilor din învățământul secundar și la începutul anilor 70 a numărat 4 apariții anuale. În acel timp au fost inițiate relații cu oameni de știință de mare anvergură, care au conferențiat la București și au fost organizate și simpozioane precum cel româno-sârb, desfășurat în străinătate. Autorul monografiei inventariază toate aceste succese.

În ce mă privește nu pot să nu evoc atmosfera de regal intelectual, a primelor ediții ale cursurilor de vară (Cluj, Suceava, Constanța-1969-1972) datorată modului admirabil în care erau moderate de profesorul Iordănescu. L-am reîntâlnit mai târziu în anii 80 la ședințele colectivului de redacție al revistei SAI, atent să răspundă întotdeauna solicitărilor profesorilor, principalii beneficiari ai publicației, gata oricând să ajute un debutant promițător sau să descurajeze un superficial sau un producător de savantlăcuri ieftine.

Nu voi insista asupra ultimilor 20 de ani întrucât m-am aflat în tot acest timp în conducerea Societății, iar atât realizările cât și neîmplinirile sale sunt prea bine cunoscute. Este ceea ce ne spune și profesorul Adăniloiaie implicat în aceste vremuri foarte complicate atât ca președinte (1991-1999) cât și ca președinte de onoare (1999 – până în prezent).

A doua secțiune consacrată filialelor, după opinia mea, chiar mai importantă decât cea dintâi vehiculează o listă lungă de promotori locali și de activități în care se regăsesc sute de nume de oameni onești, care nu și-au dorit niciodată celebritatea dar care se văd acum definitiv scoși din anonim și uitare.

Pentru a conchide, vom spune că avem în fine cartea, care ne legitimează și ne oferă un loc în istorie. Promisă încă de la jumătatea anilor 90 (de nu mă înșel la Conferința Națională din 1995) rod al unei cercetări și reflexii personale, care a durat mulți ani, monografia este spre marea noastră șansă o operă scrisă nu numai cu știință dar și cu o mare pasiune.

Pentru că trebuie să o spunem; Societatea de Științe Istorice a fost marea lucrare a profesorului Adăniloiaie, întinsă pe durata unei vieți, care în termeni generali coincide chiar cu a sa. Între studentul care asista acum 60 de ani la inaugurare și distinsul cărturar nelipsit la toate manifestările noastre cu vorba dar și cu fapta nu există decât o diferență de timp; entuziasmul și atașamentul său față de valorile promovate de asociația noastră au rămas aceleași.

Într-o lucrare care celebrează o aniversare, autorii se opresc în mod firesc asupra momentelor luminoase din existența sărbătoritului. Profesorul nu a procedat însă așa, înalta sa moralitate l-a obligat să nu omită multe momente delicate, să evoce situații neplăcute sau să caracterizeze oameni și atitudini așa cum i-a cunoscut și nu așa cum le-ar fi plăcut lor să se știe.

Toate acestea sporesc mult valoarea operei sale. Pe lângă un act de investigație cu mijloacele istoricului profesionist monografia devine astfel și un document de atitudine, util mai cu seamă celor care văd în disciplina noastră mai mult o sursă de formare decât una informativă.

Poate că-n timp vor mai exista temerari care să reia documentele aflate la Arhivele Naționale și să le dea acestora altă semnificație într-o nouă sinteză. Dar mă îndoiesc că altcineva va cunoaște mai bine peste ani istoria secretă, dedesubturile tainice, măruntaiele unei instituții cu o existență atât de îndelungată. Odată cu ieșirea din scenă a generației noastre toate acestea s-ar fi putut pierde definitiv. Din acest unghi monografia profesorului Adăniloiaie este nu numai o lucrare de pionierat, o istorie informată și critică dar și indiscutabil unică.

Mă așteptam ca în preajma aniversării a 20 de ani de la evenimentele din decembrie 1989 să fim asaltați cu lucrări care să ne ofere noi sinteze sau să așeze oamenii și faptele de acum două decenii în alte perspective. Din păcate recolta editorială nu a fost nici de data aceasta pe măsură. În afara unor lucrări conjuncturale provenind din alte spații decât cele ale investigației istorice, am semnalat doar publicațiile Institutului Revoluției Române: un volum de documente (*16 decembrie 1989- 27 decembrie 1989*) coordonat de Ion Calafeteanu și sinteza profesorului Ioan Scurtu: *Revoluția română din decembrie 1989 în context internațional*, care anterior în 2008 cunoscuse o a doua ediție revăzută și adăugită, în limba franceză. La editura Rao, Alexandru Mihai Stoenescu și-a continuat seria lucrărilor consacrate acestui subiect cu o carte de interviuri cu generalul V.A.Stănculescu, sub un titlu foarte promițător „În sfârșit adevărul” Chiar? O expoziție „România. Decembrie 1989” cu un excelent catalog a fost organizată la Muzeul Național de Istorie a României, iar câteva cotidiane și posturi de televiziune au celebrat evenimentul în seriale „pline de dezvăluiri” („Sfârșitul Ceaușeștilor” la „Adevărul-noiembrie-decembrie 2009”). O sesiune de comunicări organizată de Institutul Revoluției Române la Palatul Parlamentului, va fi probabil ulterior publicată, dar până la data la care scriem, tot ceea ce s-a mediatizat este un conflict minor, desfășurat în timpul reuniunii care aducea în atenție evenimente petrecute în decembrie la București în după amiaza și seara zilei de 21 decembrie 1989. În această situație vom reveni asupra lucrării profesorului Ioan Scurtu, o lucrare mai veche adusă la zi în 2008 și 2009 (noi avem la dispoziție prima din cele două ediții) și care poartă marca autorului: seriozitate, rigoare și concluzii numai în marginea a ceea ce poate fi dovedit.

Lucrarea este structurată pe patru mari capitole deschise de un preambul consacrat considerațiilor asupra istoriografiei subiectului. Sunt abordate astfel în ordine: criza regimului socialist totalitar, principiul dominoului (schimbările decisive din vara-toamna anului 1989), *Revoluția Română din decembrie 1989* și un bilanț și perspective. Partea finală

formulează câteva concluzii și este însoțită de o postfață semnată de profesorul universitar Jean Louis Courriol, numeroase ilustrații și un indice de nume. Pentru că un rezumat chiar foarte scurt al faptelor și o prezentare chiar grăbită a oamenilor de la 1989, așa cum apar și unele și altele în cartea profesorului Scurtu, este imposibilă în spațiul limitat de care dispunem, ne vom opri la câteva concluzii prezentate aproape cu cuvintele autorului. Astfel se apreciază că revoluția română a constituit o parte integrantă a revoluției europene, care s-au produs în acel an și care a marcat prăbușirea regimurilor socialist totalitare pe continent. Chiar dacă formele de manifestare au fost diferite – „masă rotundă”, „revoluție de catifea”, „căderea zidului Berlinului” sau „înfruntare violentă”, aceste revoluții au provocat zdrobirea vechilor structuri politice, sociale, economice și culturale și au determinat intrarea țărilor central și est europene într-o nouă fază a evoluției lor istorice.

În România revoluția a cunoscut o formă violentă mai cu seamă datorită deciziei adoptată de regimul Ceaușescu de a riposta cererilor populației. Evenimentele din țara noastră au avut un mare ecou internațional și au generat o amplă solidaritate cu poporul român în lupta sa contra dictaturii.

Programul anunțat de Consiliul Frontului Salvării Naționale în seara de 22 decembrie 1989 s-a bucurat de o largă adeziune populară iar noile organe ale puterii au fost recunoscute unanim, atât în România cât și în străinătate. Din păcate în cei 20 de ani care au trecut de la prăbușirea regimului Ceaușescu, dezbaterile academice întemeiate pe documente au fost înlocuite cu dispute politice intens mediatizate, ai căror participanți încearcă să impună cu orice preț ideile lor preconcepute. De altfel, subliniază în încheiere autorul și în plan internațional este unanim recunoscut că în 1989 regimurile socialist-totalitare (comuniste) au fost răsturnate pe calea unor revoluții. În ultimă instanță evenimentele istorice se definesc și prin consecințele lor, și este evident că în ultimii ani România a cunoscut o evoluție ireversibilă spre democrație, economie de piață și structuri euro-atlantice. Chiar dacă analiza științifică a evenimentelor din 1989 rămâne un subiect deschis (care va fi aprofundat după ce vor fi cunoscute integral arhivele și accesate toate documentele) este cert că aceste schimbări au determinat o restructurare politico-socială a continentului și au generat noi raporturi de forțe, încă în curs de echilibrare.

Anul 2009 a fost anul dicționarelor istorice. Aflate într-o competiție strânsă mai multe edituri au publicat lucrări de gen cu teme dintre cele mai

diverse: biografice, consacrate domnitorilor români, personalităților istorice românești și chiar personalităților feminine din țara noastră.

Prin monumentalitate (peste 900 de pagini și 1800 de personalități și personaje evocate) întâietatea o deține Dicționarul Enciclopedic, alcătuit de Doru Dumitrescu și Mihai Manea, apărut la Editura Didactică și Pedagogică. Monarhi, conducători militari, suverani pontifi dar și înalți prelați ai altor culte își dau întâlnire în paginile acestei cărți peste timp și într-o devălmășie, care exclude interpretările partizane. Cu glosar de termeni și o bibliografie selectivă în care își găsesc totuși loc peste 500 de titluri arată că pe cât este de utilă, pe atât de dificilă a fost elaborarea acestei lucrări. Să menționăm că autorii, dintre care unul este doctor în istorie, sunt profesori în învățământul preuniversitar.

De la editura târgovișteană „Cetatea de Scaun” ne parvine un dicționar de personalități istorice românești alcătuit de Nicolae Constantin orientat, cum ne arată și coperta, spre regii antichității dace, voievozii evului mediu, regii și oamenii politici ai epocii moderne. Aceleiași lumi dar cu un specific mai puțin cercetat din această perspectivă îi aparține și „Mica Enciclopedie. Domnii fanarioți în Țările Române (1711-1821)” semnată de Mihai Țipău și editată într-o a doua versiune, revăzută și adăugită la Editura Omonia. O notă a autorului, ne avertizează că cronologia deja clasicizată a acestui subiect „este destul de forțată”, și că deci contemporanii evenimentelor nu aveau la 1711 în Moldova sau 1716 în Țara Românească impresia că începe o nouă eră, pentru că nici durata scurtă a domniilor impuse de otomani, nici trecerea titularului tronului dintr-o țară în alta și nici numirea în scaun a unor persoane fără legătură cu dinastiile autohtone nu reprezenta o premieră. Totuși în paginile următoare este acceptat ce s-a impus în istoriografie și cei mai bine de o sută de ani ai secolului Fanariot și apoi fiecare, este încărcat cu faptele și personalitatea care-i revine. Partea de fond a lucrării este alcătuită din fișele biografice ale domnitorilor Țării Românești și Moldovei din secolul al XVIII-lea și primii douăzeci de ani ai celui de la XIX-lea, prezentându-se succint genealogia, data nașterii, împrejurările câștigării și pierderii tronului, principalele acțiuni pe durata domniei, ctitorii și dani, căsătoriile și copiii.

La editura Meronia a apărut un „Dicționar al personalităților feminine din România”. Autorii, George Nancu și Rodica Ilinca sunt istorici și au construit 300 de biografii, alegându-și personajele din lumea politică, științifică și culturală. Deși incontestabil, criteriul prezenței în dicționar este notorietatea în epocă, autorii înfățișează și femei care s-au ilustrat în meserii de predilecție masculine, cercetători cu realizări semnificative în domenii științifice de vârf, femei fatale sau „demnitare” comuniste.

Ajungem în cele din urmă și la lucrările de gen aparținând unor membri de frunte ai Societății de Științe Istorice. Profesor în învățământul preuniversitar, inspector de specialitate în județul Buzău, unde a activat și activează de mulți ani, director al Casei Corpului Didactic și nu în ultimul rând președinte al filialei S.S.I., Relu Stoica este un om de carte, un împătimit al locurilor natale și unul dintre cei mai sârguincioși cercetători al trecutului lor. L-am însoțit în multe locuri pitorești sau cu rezonanță istorică, am participat împreună la câteva sesiuni științifice și-n urmă cu mulți ani i-am prefătat cu multă plăcere un volum care reunea adunate de peste tot anecdote cu tâlc.

Au urmat în regie proprie sau cu ajutor din partea oficialităților locale și alte cărți, până anul trecut, când a scos la interval de câteva luni un dicționar consacrat exclusiv „Doamnelor românilor” (Editura Graph, Buzău) și un impozant și cuprinzător inventar al monumentelor și eroilor buzoieni (Editura Omega SRL Buzău). Am citit cu multă atenție cele peste 130 pagini ale celei dintâi lucrări, în fapt o culegere de biografii domnești consacrate atât de nedrept neștiutelor soții ale voievozilor noștri. Păstrând proporțiile este prima carte cu acest subiect în anii din urmă, referința cea mai apropiată în memoria mea fiind celebrissima istorie romanțată a lui Constantin Gane, veche de acum 80 de ani „Trecute vieți de doamne și domnițe”. Referindu-ne la această lucrare vom spune că organizarea alfabetică a materialului mi se pare corectă câtă vreme autorul dorește să le restituie amintirii pe toate. Nu este însă mai puțin adevărat că egale nu sunt și personalitatea soților se răsfrânge și asupra tovarășelor lor de viață (Stanca și Mihai Viteazul sau Maria și Constantin Brâncoveanu) după cum Clara, a doua soție a lui Nicolae Alexandru sau Chiajna lui Mircea Ciobanu, nemurite și de literatura secolelor trecute, s-au afirmat ca personalități puternic implicate în viața publică a timpului lor, iar Elina lui Matei Basarab, sora marelui cărturar Udriște Năsturel a fost una dintre cele mai instruite femei de la curtea soțului ei, care se pare că a învățat să se iscălească abia după ce a preluat tronul. Remarc și dorința autorului de a da note la cochetărie și eleganță deși uneori aprecierile la adresa aceleiași doamne pot fi contradictorii. Doamna Stanca, soția lui Mihai Viteazul, spre exemplu, avea o garderobă adecvată poziției sale sociale și o reputație de femeie cochetă, care știa să-și poarte rochiile. Ce folos, ne lasă să înțelegem autorul, că într-o frescă votivă apare fără nici-o strălucire. Cum observăm, toți autorii de dicționare cu acest subiect și deci nici Relu Stoica nu ocolește partea întunecată a unor căsnicii domnești, datorită mai ales infidelităților masculine, aici cumva Mihai Viteazul și Al. Ioan Cuza fiind capete de afiș. Poate că ar fi fost totuși interesant (la o viitoare ediție, cine știe?) să aflăm

câte ceva despre preferatele lor, incontestabile femei fatale. Velica a apărut cu o altă identitate în filmul lui Sergiu Nicolaescu, *Mihai Viteazul*, iar despre Maria Obrenovici s-a scris în urmă cu mulți ani, inclusiv în Magazin Istoric, cât despre Elena Lupescu ea a intrat deja în două din dicționarele mai sus amintite.

Absolut excepțională mi s-a părut a doua lucrare. Avem aici un inventar aproape complet al eroilor buzoieni, defalcați pe zone comunale, care s-au jertfit în marile înfruntări armate ale secolelor XIX și XX: războiul de independență, războiul balcanic, cele două războaie mondiale și nu în ultimul rând inclusiv cei căzuți în atât de tenebrosul, decembrie 1989. Au fost necesare pentru aceasta eforturi excepționale, începute încă din 1982 de Eugenia Stoica cu un catalog al monumentelor eroilor din județul Buzău și continuate apoi ani lungi cu cercetarea arhivelor și consultarea pretutindeni în localități, a tuturor celor care puteau oferi informații. Realizarea finală este însă pe măsură. Fiecare comună (cu satele ei aferente) apare cu monumentele ei reprezentative și cu mai lunga sau mai scurta lor istorie, și de fiecare dată cu prea încărcata listă a celor care bănuiesc, în majoritate tineri și-au dăruit viața țării. Împărtășesc întrutotul dorința autorului ca acum în fine, aceste nume să-și găsească locul în mijlocul comunității din care au plecat, dar altfel, ce bună școală de educație patriotică sau pur și simplu de cinstire eroică ar fi cercetarea vieții acestora. Căutarea de surse scrise sau orale care să le susțină biografia, stabilirea datelor esențiale, care le-au configurat existența, repet pentru mulți probabil scurtă, familia, cariera, orizontul cultural, toate acestea ar putea face obiectul unor cursuri opționale iar cercetările astfel finalizate ar continua eforturile autorului și ar alcătui cartea eroică a fiecărei localități, oferind poate nesperate modele de viață, într-o lume ce pare a și le fi pierdut pe toate.

Rămânem în aceeași arie tematică cu volumul „Epopeea cavaleriei române. Șarja de la Robănești”, datorat unui grup de istorici și militari coordonați de profesorul Ionel Turcin și editat la Craiova. Evenimentul evocat s-a consumat la 10/23 noiembrie 1916 într-un moment extrem de delicat pentru armata română silită sub o puternică presiune inamică să se retragă din Oltenia și Muntenia spre Moldova. Cu două zile înainte fusese ocupată Craiova iar trupele noastre, care luptaseră la Jiu se deplasau slăbite și diminuate numeric spre noi aliniamente. La operațiune a participat Regimentul 9 Roșiori împotriva unor forțe din avangarda Diviziei a 11-a Bavareze, care amplasaseră două batalioane în pădurea Pârșani și o baterie de artilerie la liziera din sud. Întrucât tirul acesteia împiedica desfășurarea unităților românești un escadron a fost trimis să șarjeze, pentru a-i anihila. Acțiunea „nebunească” a cavaleriștilor nu a avut însă efectele așteptate, din

cei 110 combatanți doar 18 au mai fost recuperați, răniți sau accidentați în cădere. Înaintarea trupelor germane nu a putut fi oprită și, câteva zile mai târziu, acestea au intrat în București. Cele patru șarje din toamna 1916 de la Cicârci (Dobrogea) Roșiori de Vede și Prunaru (Teleorman) și Robănești (Dolj) au însă locul lor în istoria militară a românilor. Gesturi de eroism sublim, fără mari șanse de a întoarce soarta războiului au impresionat inamicul și au ușurat misiunea armatei române în retragere.

Cartea pe care o supunem atenției ne înfățișează o sumă de texte: prezentarea cadrului internațional în care s-a declanșat prima conflagrație, evenimentele militare din 1916 pe fronturile românești, precum și multe anexe consacrate sergentului Donici, unul din eroii evenimentelor din 10/23 noiembrie, prezentarea monumentului ce îi este dedicat și manifestările aniversare din zilele noastre.

Chiar dacă pe alocuri tonul patetic al discursului cuprins în text nu este întotdeauna un bun auxiliar al unei reconstituiri istorice riguroase și chiar dacă astăzi la aproape un secol de la aceste înfruntări, cârcotașii de tot felul pot spune că și cu și fără șarjele din primul an al campaniei noastre, partida tot ar fi fost pierdută în toamna lui 1916, esențial mi se pare că această carte și altele asemenea ei aduc în fața cititorului interesat o valoare astăzi aproape complet neglijată. Ce i-a îndemnat în fond pe oamenii de la Robănești să-și jertfească viața într-un mod aproape necugetat? Răspunsul e simplu: onoarea de a fi ostașul țării sale, datoria împlinită până la sacrificiu, încercând la nevoie imposibilul, pentru a dovedi că nu este cu nimic mai prejos decât inamicul său. În această perspectivă utilitatea unui asemenea demers este incontestabilă.

Tot la Craiova, Sorin Liviu Damean distinsul nostru coleg, din conducerea S.S.I., profesor la universitatea din localitate, ne-a oferit al doilea volum din culegerea de documente „Diplomați englezi din România”, înfățișându-ne acum anii care despart proclamarea Regatului României de primul război mondial, (1881-1914). Sunt 280 de texte diplomatice, înfățișând rapoarte ale celor 9 trimiși extraordinari și miniștrii plenipotențieri ai Regatului Unit la București, toate radiografiind din perspectiva britanică marile probleme ale României: încoronarea lui Carol și a Elisabetei, revizuirea constituției, sfârșitul lungii guvernări liberale și convulsiile politice care i-au urmat, răscoalele țărănești, dar și mai cu seamă aici interesul publicației este maxim, politica externă a tânărului stat care abia își dobândise independența.

Cum este îndeobște cunoscut deteriorarea raporturilor cu rușii imediat după încheierea ostilităților cu Imperiul Otoman, la 1878, au obligat România la căutarea unor noi aliați care s-o ajute în consolidarea sa politică

internațională. Aderarea țării noastre la alianța Puterilor Centrale (sub forma unui tratat bilateral Austro-Ungar Român cu posibilitatea asocierii Germaniei și Italiei) a fost o soluție, este însă explicabil din ce motive diplomații străini la București insistă asupra marilor dificultăți ale menținerii acestui sistem de putere, în mod esențial subminat de problema românilor transilvăneni și a unei opinii publice foarte sensibilă, de pe atunci la ideea unirii cu provinciile istorice, locuite majoritar de români dar aflate în granițele monarhiei dualiste.

Remarcabil în acest context a fost jocul suveranului, regele Carol I, care nu a făcut publică niciodată alianța cu Puterile Centrale, dar care a profitat de orice oportunitate, pentru a solicita ameliorarea situației românilor de peste munți (împăratul de la Viena pretextând mereu că nu are autoritate asupra guvernului de la Budapesta) în același timp însă lăsând poarta deschisă Rusiei.

O vizită oficială, în urma unei invitații adresate țarului și acceptarea unor onoruri militare primite din partea acestei puteri și în general evitarea oricărei declarații sau acțiuni ostile marelui vecin arată clar dorința lui ca România să echilibreze în spațiul său politica celor două blocuri militare opuse față de începutul secolului XX. Deși german, Carol I nu-și făcea iluzii asupra unei prezențe românești într-un viitor război alături de Puterile Centrale, iar după războaiele balcanice în cursul cărora Austro-Ungaria nu a susținut România, apropierea de Imperiul Rus marcată de vizita țarului în România în vara lui 1914 și semnarea două luni mai târziu a unui tratat bilateral, s-au bucurat incontestabil și de acceptul său.

În același sens este de menționat apariția în ultimele zile ale anului trecut a unei noi lucrări a profesorului Lucian Boia. Departate de tumultul înfruntărilor de tot felul, care n-au întârziat să anime și lumea universitară, el nu încetează să ne surprindă prin seninătatea cu care demontează miturile, din care s-a constituit de mai bine de un secol istoriografia noastră. Suntem astfel obligați cu toții să recitim surse cunoscute doar în parțialitatea lor interesată sau altele complet ignorate și să privim astfel istoria și ca un joc politic în care învingători și învinși merită în mod egal atenția. A venit acum rândul „germanofililor”, nume generic acordat celor care în primul război mondial au susținut cauza Puterilor Centrale, fie prin alăturarea de forțele sale fie printr-o politică de neutralitatea activă. Nici nu era de mirare câtă vreme până în 1913 orientarea esențială în politica noastră externă fusese către Germania și Austro-Ungaria și atâta timp cât nu doar Transilvania și Bucovina se aflau în afara teritoriului național ci și Basarabia.

Cercetare în multe privințe novatoare, cartea profesorului Boia stârnește multe întrebări noi dar ajunge și la câteva concluzii certe,

„germanofilii” reprezentau importante categorii din mediile intelectuale și politice, 59 de personalități „inventariate” de la A la Z, printre ei scriitori de anvergură lui Duiliu Zamfirescu sau Mihail Sadoveanu, Liviu Rebreanu, Tudor Arghezi (e drept nici unul afirmat la acea oră) istorici precum Dimitre Onciul, Constantin Giurescu, Ioan Bogdan sau Vasile Pârvan, geograful Simion Mehedinți, naturalistul Grigore Antipa și alături de ei conservatorii bine știuți de la P.P. Carp și Titu Maiorescu la Alexandru Marghiloman.

În fond cele două cărți sunt complementare. Documentele britanice ne arată că peste alianțe și simpatii România putea alege orice opțiune, atunci când tunurile războiului au început să bubuie și că deși antantofilii dominau opinia publică românească, elitele societății erau în bună măsură germanofile. În perspectiva victoriei taberei pro franceze drumul alături de aceasta a părut a fi calea regală a istoriei noastre, punctul culminant al unor aspirații multisekulare. O lume de documente în fine cunoscute sau interpretări noi ne arată însă ca deznodământul din 1918 nu a fost decât expresia uneia din opțiunile clasei noastre politice, în punctul de pornire germanofilii și antantofilii având de fapt șanse egale de izbândă. Cine ar fi putut bănuși cu patru ani înainte fulminanta „cascadă a tronurilor” declanșată în primăvara lui 1917 și dacă vrem un exercițiu de istorie contra factuală: ce s-ar fi întâmplat cu România dacă Rusia și-ar fi păstrat monarhia autocrată și s-ar fi numărat printre țările învingătoare de la sfârșitul primului război mondial?

În urmă cu câteva luni am primit de la un coleg profesor de istorie un mic volum de circa 70 de pagini (de text și imagini aferente), intitulat destul de neutru „Tara Maramureșului leagăn de istorie și cultură românească. Note de călătorie”. E de fapt un memorial al peregrinărilor autorului în regiune, cu prilejul cursurilor de vară, organizate acolo în vara lui 2007. Cred că avem acum pentru prima oară jurnalul unui participant la o asemenea activitate, copios îmbogățită cu o bibliografie detaliată, evident acasă la întoarcere, care vede lumina tiparului și o asemenea inițiativă nu poate fi decât lăudată. De la Baia Mare la Rohia părintelui Steinhard și de aici la Dudești, Bârsana, Bogdan Vodă sau Petrova de pe Valea Waserului la Săpânța și de la mănăstirea Peri la Sighet în cele două muzee ale sale, în fine la bisericile de lemn, autorul caută: spiritul locurilor, evlavia creștină, dragostea pentru frumos și lucrurile bine făcute. Reușita deplină ale acestor modest numite note de călătorie îl elogiază pe Andrei Popete Pătrașcu și ne îndeamnă să încurajăm alte inițiative asemănătoare.

După Târgu Jiu, Constanța și Călărași, anul trecut a fost rândul Câmpinei să găzduiască reuniunea anuală al S.S.I. Vechea așezare prahoveană, care a dat țării importanți oameni politici și de cultură, este un oraș cochet cu climă blândă, cu cele mai multe zile însorite raportat la restul

țării, cu excepția celor câtorva ore pe care noi le-am petrecut acolo și cu oameni destoinici. Aici s-a înfiripat în anii din urmă una dintre filialele active ale societății noastre ceea ce explică și manifestarea mai sus evocată. În mod firesc prilejul a fost folosit și pentru a face publice câteva succese editoriale ale gazdelor, cele mai multe inspirate din istoria instituțiilor locale, între care prin îndelungata sa preocupare pentru cercetarea surselor și valoarea sintezei ni s-a impus „Monografia primei școli publice din Câmpina”, înființată acum aproximativ 150 de ani și investigată de colega noastră Victoria Vâlcu și de Eliza Furdui, după cum am înțeles eleva și într-un fel succesoarea ei la catedră. Din decalogul unui dascăl care deschide într-un mod foarte inspirat lucrarea, am reținut ultimul articol: „aveți încredere în șefii voștri și fiți uniți întotdeauna cu ei. Fiți politicoși în întreaga voastră comportare” despre care nu pot adăuga decât că aparține unui pedagog de la sfârșitul secolului al XIX-lea.

Monografia cuprinde o introducere, în care sunt prezentate motivele alcătuirii sintezei, cu o scurtă prezentare cronologică a istoriei școlii câmpinene înainte de 1863. Următoarele capitole surprind evoluția în timp a acestei instituții, de la decretul întemeietor, la 1924 când claselor primare li s-au adăugat cele ale învățământului complementar de trei clase, apoi la școala de 7 ani instituită din anul de învățământ 1948-1949 și de aici la cea de 8 ani inaugurată în 1964-1965 și în fine la cea generală de 10 ani 1969-1970. Un amplu bilanț al ultimilor 35 de ani, evidențiază profesori, activități didactice deosebite și elevi merituoși, un grupaj de fotografii festive ne arată imagini cu cabinetul de istorie al școlii sau cu revista lunară a elevilor din clasa a 7-a intitulată sugestiv „Clopoțel”, precum și o sumă importantă de diplome și alte distincții, care probează valoarea dascălilor și a elevilor lor. Un remember e consacrat, spre pioasa aducere aminte, profesorilor și învățătorilor trecuți la cele veșnice. Diverse situații statistice edificatoare pentru dinamica acestei unități de învățământ încheie monografia. Să spunem că lucrarea celor două autoare dovedește un efort exemplar și că cel puțin pentru cea dintâi dintre ele este o dovadă de devotament pentru școala pe care a slujit-o aproape 25 de ani. Și în ce o privește, pentru domnia sa și alții asemenea aflați la vârsta retragerii e un răspuns admirabil la întrebarea: ce mai rămâne din toate? Iată le-aș răspunde „aiasta rămâne”!

Ajungem în fine la capitolul revistelor editate de filiale, cel mai adesea împreună cu asociații profesionale sau cu organizații foarte stimabile, de regulă închinată omagierii unor mari evenimente sau mari personalități. În cazul revistei „Eroica” apărută la Târgoviște și din care ne-a parvenit nr. 1 pe 2009, de fapt al 25-lea în 12 ani de existență SSI este doar asociat, dar unul esențial întrucât o bună parte din studiile care alcătuiesc conținutul

publicației au drept autori membrii noștri. Observ de asemenea că revista dispune de un consiliu științific alcătuit din 3 academicieni și un profesor universitar și că-n consiliul de conducere sunt în largul lor mai mulți doctori în istorie alături de profesori de literatură, jurnaliști și cadre militare în rezervă. Numărul închinat, din câte am înțeles, aniversării a 150 de ani de la unirea Principatelor îmbrățișează o largă problematică de la cronologia micii uniri, la caracterul plebiscitar al actului de la 24 ianuarie și de aici la arhitectul României moderne Alex Ioan Cuza, căruia îi sunt dedicate trei materiale. Mai multe monumente consacrate eroilor primului război mondial, autori ai celelalte uniri, cea mare, completează cu imagini numărul.

O surpriză s-o spunem pe de-a-ntregul plăcută ne-a produs publicația „Mușcelul”, de-acum revista filialei cu același nume funcționând la Câmpulung Argeș și al cărui prim număr a apărut în mai 2009, puțină vreme înainte de consiliul național de la Câmpina și al cărui suflet este inimosul nostru coleg Vintilă Purnichi, vajnic participant la Cursurile de Vară, trecute, prezente și cât mai multe viitoare, președintele filialei SSI din localitate. Cele 75 de pagini ale revistei edifică pe deplin asupra preocupărilor rigurose științifice ale membrilor săi (de altfel din câte am înțeles rubricile reproduc fidel structura revistei „Studii și Articole de Istorie” din păcate însă fără un segment de didactică atât de util majorității celor ce ne citesc). Secțiunea științifică acoperă însă întreaga noastră istorie de la străvechea așezare de la Cetățeni, Argeș la Vlad Dracul și expediția moldoveană a lui Soliman, de la istoria unor așezăminte culturale, precum școala din Domnești sau biblioteca Ion Barbu la operațiunile Armatei a 4-a în Cehoslovacia sau la preoții deținuți în închisorile comuniste. Excelentă mi s-a părut și rubrica „Din viața Societății de Științe Istorice” reflectând evenimente consumate la nivel central și local în anii 2008 și 2009, un raport detaliat de activitate și lista membrilor filialei, 75 la număr în anul care a trecut, majoritatea din Câmpulung dar și din localitățile apropiate, cei mai mulți profesori dar și ingineri, economiști, militari și chiar o elevă și o studentă. Nu mă îndoiesc că o asemenea inițiativă și reușită vizează și ofensiva deschisă pentru o nouă împărțire administrativ teritorială, care să redea județului Mușcel identitatea sa străveche. Aș încheia deci că pe lângă susținerea cercetării științifice și didactice în regiune, gesturi ca acela al domnului Purnichi acordă Societății de Științe Istorice și o dimensiune civic-militantă. Și încă ceva, nr.2 care va apare precis în mai anul acesta, este anunțat chiar pe coperta exemplarului inaugural.

De la Buzău ne-a sosit nr. 3 al revistei locale „Tezaur”, e drept datând din ianuarie 2008 (nu exclud să fi apărut între timp și alte numere) publicat cu sprijinul primăriei municipiului din capitala de județ și care are ca orice

publicație cu un asemenea titlu pe coperta-față imaginea mănăstirii Ciolanul iar pe coperta din spate Mausoleul eroilor războiului de reîntregire din Buzău.

Colegiul de redacție care funcționa la Inspectoratul școlar era alcătuit din profesori de istorie și era condus de un redactor șef în persoana lui Relu Stoica recomandat și de două lucrări mai sus prezentate.

Între studiile din acest număr mi-a atras atenția mai întâi cel referitor la monografia economică a județului semnat de muzeograful Vasile Nicolescu, parte dintr-o lucrare mai amplă dedicată acestui subiect, care-și găsește acum exprimarea cronologică din secolul al XVI-lea până spre 1950, dar care probabil va fi continuat și cu segmentul care ne aduce până în zilele noastre. Am remarcat mai apoi publicat în limba franceză și studiul lui Dan Solcan (dr. în istorie? în filosofie?) despre dimensiunea politică a afacerii Socrate. E bine că printre atâția profesori găsim și o studentă la arhivistică cu un cutremurător grupaj de documente dintr-o comună buzoiană în anul 1947 și chiar o elevă cu un scurt eseu despre anii comunismului („Li s-a arestat gândirea”) premiat la un concurs organizat de Institutul de Istorie al Crimelor Comunismului. Cele trei reviste județene și câte or mai fi fără să le cunoaștem, dovedesc cât de falsă este teoria neputinței în fața indiferenței față de cultură sau a crizei absolute a resurselor. Acolo unde șefii organizațiilor noastre se bucură de autoritate și prestigiu, au voci și acțiuni vizibile în comunitate, împliniri inclusiv de acest fel devin dintr-o dată foarte posibile.

Aș adăuga în completarea acestor rânduri și două evenimente petrecute la sfârșitul anului 2009 în publicistica bucureșteană: a apărut o nouă revistă „Istorie și civilizație”, care a scos deja 4 numere iar mai vechea „Historia” între timp preluată de trustul Adevărul a câștigat o nouă înfățișare, cu nimic inferioară modelului ei de limbă franceză, remarcabilă prin calitatea hârtiei și a reproducerilor, frumusețea așezării în pagină și diversitatea excepțională a subiectelor. Evident promitem să revenim cât de curând.

Înainte de a încheia solicit pe toți cei care activează în Societatea de Științe Istorice să ne trimită și pentru concursul nostru din mai-iunie prin președinții filialelor sau prin poștă lucrările publicate sau revistele la care au colaborat, în speranța unei cât mai bune cuprinderi a ariei noastre editoriale.

Erată la vol. Studii și articole de istorie LXXV 2009

pag.	rândul	se va citi	în loc de
9	5	a fost	fost
24	11	integrale	integral
30	5	au dispus	au dispun
36	27	chiar de	chiar
40	41	1998	1988
42	31	și a luat	a luat
45	12	Gospodării	gospodării
49	1	autoturismele	autoturimele
49	10	de pe litoralul	de pe litoral
49	40	R.F. Germania	R.F. Germană
53	28	poporului general	poporului în general
54	4	nețârmurite	nețârmuite
58	6	octombrie 1966	octombrie 1967
72	16	Brent Scrawcroft	Brent Scrawcorft
73	14	dificultăți	dificultași
75	10	occidentală	occidentale
81	22	Nichefor	Nichifor
82	28	cneazul	cnezul
83	27	Dristra	Drista
85	40	studii	sudii
86	16	recucerirea la	recucerirea când
95	21	în scrierile sale	în scrierile în/sale
96	19	, aici	Aici
98	16	proiecție	priectie
100	4	unui,	uni
100	30	Anadolkioi	Anadol-kioi
100	32	apă pe cea de la	apă de la
101	2	Anadolkioi	Anadol-kioi
101	7	Siutghiol	Siut-ghioil
102	4	Siutghiol	Siughiol
104	5	Până una alta	Până un alta
104	21	nu a putut	nu a putu
104	22	de alimentarea	de alimentare
120	34	a fost socotită	a fost socotit-o
126	40	Paraschiva	Paraschivei
134	10	Toate acestea	Pentru acestea
136	41	încadrat	încadrate
137	10	destule	destul
148	16	antisemiți	anti-Semite

pag.	rândul	se va citi	în loc de
149	39	1994	1944
150	2	au	cu
150	23	de	de către
150	35	PCR-PMR	PCR-PRM
151	15	devenind	devenid
153	32 și 34	românizare	romanizare
154	21	insistent	insitent
155	7	Razelm	Razlem
155	25	sporadic cu	sporadic
155	32	pravoslavnice	proslavnice
159	3	numai	mumai
161	33	murală	muraală
165	6	secolul XVII	secolul XIX
168	20	artilieristic	artilierisitic
169	2	a coborî	coborâ
184	28	salutar	salutary
185	25	nostru	nostrum
191	7	doilea	dooilea
191	11	reprezentând	reprezintând
193	12	Calafat	Calafata
193	19	a căror	a căroro
193	19	comanda	camanda
194	24	la	sa
194	27	război	rpzboi
196	20	ajunge	junge
197	7	maeștri	maeștrii
222	37	respectiv	respective
225	3	alcătuia	alcătuiau
225	6	concentrat	concentrate
226	13	Aprovizionarea	âAprovizionarea
226	20	pășește	pășeșete
226	20	pentru a reocupa o	pentru a reocupa
226	35	l-a făcut	la făcut
227	23	absolvire	absolvice
228	13	locuitorilor	înlocuitorilor
228	32	instrucție	instruție
229	31	bogată	și bogată
230	4	s-au ordonat	s-a ordonat
231	17	să întocmească	să întocmească un
231	33	superiori	superioare
231	35	greutății	greutăți
232	23	divizii	divizi

pag.	rândul	se va citi	în loc de
232	33	din ordinul	din ordinal
232	42	funeralii	funerarii
233	4	justiția	justiuția
233	34	locotenent	locotenet
233	36	e deplasat	a deplasat
241	21	regenerare a	regenerarea a
246	6	29 iulie 1913	29 iulie 1912
250	31	intrarea Greciei	intrarea celor Greciei
251	28	cipriot	cipriote
256	1	cea mai mică idee	cea mai mică
262	4	unui alt	unui unu
271	6	devine	deveine
271	8	de	de la
272	25	deschid	deschide
273	26	Tentamen	Tentanen
281	26	devenea principat autonom (1541)	devenea pașalâc (1540)
285	12	trecut	trucu
290	25	scrieri	scrieiri
291	3	2010	2006
291	14	suplimentară	suplimetară
291	25	activitatea	activitaea
291	41	pe care	care
292	6	Habsburgic	habsburgic
293	32	marele	marelui
293	35	numai că	numai
306	12	1857	1858
308	12	l'exilé	l'exile
314	11	Froebel (1782-1852)	Froebel (1782-1752)
320	15	unui	unii
320	28	Mussolini	Musolini
320	31	pe care	care
326	28	și de care	și care
326	31	necondiționate	necont/onate
327	34	autoritățile	autoritășile
333	18	conjugat al	conjugat
338	7	patrimoniul	pEtrimoniul
340	19	135.829	13582
342	4	Dennis Deletant	Dennis Diletant
344	7	definea astfel	astfel definea
346	5	matineelor	matEneelor
348	10	a-nceput și	au început
350	18	era de neatin	și de neatin

pag.	rândul	se va citi	în loc de
354	39	Paul Ricoeur	Paul Kicoeur
355	10	elaborând	Elaborând
355	14	nu scot	nu scoate
356	7	traducerea	traducererea
357	9	realităților	realităților
357	13	cultură	culturală
358	12	în	pe
358	31	vedere	vedre
359	5	Memfis	Menfis
359	9	tebană	tibetană
359	10	hicsoși	hiscoși
360	24	zeului	zeului
360	24	al	a
360	36	vedism	vedeism
361	39	civilizațiilor	civilizațiilor
362	12	aspectele	aspecte
362	15	din istoriografia	din rândul istoricilor
362	16	din	devin
362	22, 23	după 330	în anul 300
362	26	examen și	examen
362	35	380	381
363	6	permanent	permanet
363	38	și muzica	muzica și optica
364	16	Înocențiu	Înoicențiu
364	24	a afirmat prin	prim
364	29	este susținută	sunt susținute
364	30	călugărul	călugăr
365	32	Hatșepsut	Hapșepsut
366	22	împărat din 1220	împărat din 1200
366	27	potoli	potolii
366	30	israeliți	israiliți
366	39	Isidor	Isodor
367	1	Speculum Majus	Speculum Majius
368	3	Lincoln	Lincolun
368	40	ierarhizat	erarhizat
369	6	s-a definit	a definit
369	9	comportamentul	comportamentului
370	19	acestei	acesteim
370	32	reformatori și	reformatoriși
371	10	1453	1440
371	10	collège	collegé
371	18	a-l	al

pag.	rândul	se va citi	în loc de
371	24	bisericii	biserici
372	4	Pentru Leibniz	Leibniz
372	39	Cristophe	Cristofph
373	16	Princeton	Princepton
373	21	se pot	se poate
373	30	milenarisme	mileranisme
373	32	cum este	cum sunt
376	11	unde un rol	un rol
376	21	taie	tae
376	22	este prezentă	este prezent
376	26-29	identic cu 30-33	
376	40-41	Lemeni	Lemenii
377	8	Hébert (1757-1794)	Hebert (1757-17949)
377	24	Ernest	Ernst
378	21	anularea	anulare a
382	7	adoptarea	adaptarea
383	24	provenind	privind
383	34	Enciclopedia	Encicloppedia
387	11	les derniers pélicans	le derniers pélicans
387	11	forêt	forets
388	29	sufletele	suflettele
389	5	populare	populae
389	10	prin care	care
389	17	, la	. La
391	39	Modernă	Modmă
392	23	istoriei	istoria
396	4	trebuia	trebuie
396	11	Pretențiilor	Pretențiile
397	3	Nicolae	Nicola
397	14	și de conștiință a	conștiința
397	16	statului	sfatului
397	17	membrii	membri
397	24	În 1923	în 1923
398	7	ca	că
398	27	apărarea	apărarea
399	12	Nordul Bucovinei	N Bucovinei
399	29	evidențe	evidența
401	14	doar	decât
402	17	distincție	distincsie
403	18	crearea	creerea
403	31	Societății	Societăților
408	15	de la	dintr-o

pag.	rândul	se va cita	în loc de
417	18, 19	la S.G.P., S.G.P.C. etc.	la (S.G.P., S.G.P.C etc.)
417	27	deficite	deficituri
427	12	(238-244 d.H.)	(238-244 î.H.)
430	31	secolele III-II î.H)	secolele III-II î.H
434	26	Kore Kosmou	Kore Kosmou)
436	10	avea	aveau
436	29	între 1971-1974	(între 1971-1974)
437	4	Studii și articole	studii și articole
437	7	a ministerului de resort	ministerul de resort
437	26	Societății	societății
438	23	și la liceu	și la local
438	23	și stabilea	se stabilea
438	24	și la gimnaziu	urnat și
438	28	au devenit funcționale manualele adecvate	au devenit funcționale
438	29	noile manuale	noile programe
439	23	aceste adevărate	adevărate
439	24	incontestabil înaltă	incontestabile înaltă
439	28	Societății	societății
440	29	să-mi	să
440	35	informare	reformare
440	41	filială bancară	filială
441	22	institutului	institului
442	5	est le plus forte	e plus forte
444	14	excelența	excelenta
455	10	astăzi	astăzi?
455	20	acesteia	a cesteia

Prin acest material dorim să atragem atenția tuturor autorilor culegerii „Studii și articole de istorie“ asupra rigorii cu care trebuie să-și elaboreze de acum încolo contribuțiile, întrucât secretariatul de redacție nu dispune de persoane care să lucreze pentru corectarea și stilizarea acestor articole.

Vă mulțumim anticipat.

Coordonatorii „Studii și articole de istorie LXXVI“

Tiparul executat la **S.C. LUMINA TIPO s.r.l.**
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, București
tel./fax 211.32.60; tel. 212.29.27
E-mail: office@luminatipo.com
www.luminatipo.com

ISSN 0585-749X